

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

1979

ANDEN RÆKKE - BIND 13

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1979

ANDEN RÆKKE - BIND 13

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG

OMSLAGSBILLEDE:
Rydhave Slot, set fra sydøst.
Foto: G. Hallum

INDHOLD

<i>Knud Prange: Herredssegl og kommunale våbener i Ringkøbing amt</i>	5
<i>N. C. Skouvig: Tidsbillede fra Ryde sogn i første tredjedel af 1900-tallet</i>	27
<i>Allis Johannesen: Kalkmalerier i Ferring kirke</i>	57
<i>Magnus Nielsen: Fra min fødsel – Jegindø</i>	69
<i>Peter Skautrup: Hardsyssels stednavne</i>	93
<i>Kr. Gay: En stranding på Harboøre i 1754</i>	117
<i>Jens Aarnup Jensen: Nedrivningen af Timgårds lade</i>	121
<i>Torben Skov: Mere viden om et kloster</i>	125
<i>Erling Møller: Opvejsning til Jens Sandholm</i>	127
Bog anmeldelser	129
Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1977–78	133
Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt	151
Meddelelser fra Historisk samfund for Ringkøbing amt	160
Regnskab	163
Register	164

Hardsyssels Årbog 1979, under redaktion af:
Knud Erik Nielsen, Rigmor Lillelund, Jørgen Østergaard
og Kr. Bjerregård.

Herredssegl og kommunale våbener i Ringkøbing amt

af Knud Prange

For en generation siden var der – bortset fra købstæderne – ikke mange kommuner der havde et våben. Nu bliver der flere og flere af dem, og de bliver flittigt anvendt. De findes på det kommunale brevpapir, i kommunens annoncer, på dens biler og vejmaskiner, uden på rådhuset og i byrådssalen. Men det sted, de fleste lægger mærke til kommunens „varemærke“, er måske nok på vejskiltene. Når man passerer en amtsgrænse, eller når man kører ind i en ny kommune, kan man ikke blot læse det på et skilt, man kan i mange tilfælde ligefrem se det på et våbenskjold. På billedet her viser urhanen at vi er i Brande, og hjortehovedet fortæller os at vi er kommet til Ringkøbing amt. Hvad er nu forklaringen på disse fugle, skibe, plove, stjerner og alle de andre figurer vi ser i kommunernes våbenskjolde, hvad fortæller de os, hvor gamle er de, og hvorfor har en kommune overhovedet et våbenskjold? Hvis vi vil forstå det, må vi gå meget langt tilbage i historien, helt til korstogstiden, ja egentligt længere endnu.

Allerede i oldtiden brugte græske og romerske krigere at udsmykke deres skjolde og faner med mærker, symboler og kendetegn. Sådanne figurer kunne være praktiske til at skelne de enkelte krigere og de enkelte regimenter fra hinanden. Det så festligt ud med de bemalede skjolde, og selve den tanke at finde sig et symbol eller mærke, synes at tale til noget fundamentalt hos mennesket. Det var på denne baggrund heraldikken opstod i midten af 1100-tallet. To ting var her af afgørende betydning: middelalderens festlige og populære turneringer og korstogenes kampe. Ved turneringskampe kunne det være svært at skelne mellem de fuldt rustede og hjelmklædte krigere. Et enkelt mærke malet i klare farver på skjoldet – og eventuelt gentaget i hestens skabarak – spillede derfor samme rolle for tilskueren, som fodboldspillerens, cykelrytterens eller jockeyens ternede eller stribebluser gør i dag. Praktiske hensyn, farveglæde og trang til selvhævdelse og selvidentifikation smeltede sammen. Og her kom så korstogene ind i billedet. Under disse kampe samledes adelige krigere fra hele kristenheden, viden om våbenmærker kunne spredes, en mode kunne slå an. Men stadig spillede de praktiske hensyn en enorm rolle. De mange mærker på skjolde, faner eller anbragt oven på hjelmene kunne fortælle, om man stod over for en ven eller fjende, og ud fra våbenet alene kunne man finde sin lensherre eller anfører. Våbenmærkerne var blevet et signal, et led i det militære kommandosystem. Heraldikken, som vi kender den i dag, var opstået.

Heraldikken, det vil sige brugen af våbenmærker og eventuelt hjelmtegn, er stadig præget af sit udspring i turnering og korstog. De praktiske grunde – hensynet til hurtig identifikation – krævede at de heraldiske mærker var enkle og tydelige. Dyr, planter og genstande skulle males så de vanskeligt kunne misopfattes. Man tilstræbte ikke en naturalistisk gengivelse, man stiliserede, det vil sige overdrev det der var karakteristisk for den enkelte figur, og man gengav ikke tingene i perspektiv. Man benyttede også få, men rene farver, metallerne guld og sølv (eller gul og hvid) samt farverne: rød, blå, sort og grøn. For tydelighedens skyld vekslede man så vidt muligt mellem farve og metal. En blå løve på sort bund fremtræder ikke nær så klart som en blå løve på gul eller hvid bund.

Nu fik korstogene ende og turneringerne gik af mode, hvorfor eksisterer disse våbenskjolde i dag, ja hvorfor bliver der endda flere og flere af dem? Grunden er, at man i middelalderen sjældent underskrev breve, i stedet beseglede man dem. Med en seglstampe eller et signet lavede man et aftryk i vox, det blev enten anbragt på selve dokumentet eller hang under det i en snor eller en pergamentrem. Alle, der havde brug for at udstede dokumenter eller bevidne dem, havde derfor segl, der dels viste en indskrift med ejerens navn, dels et billede. Dette billede repræsenterede så at sige den der udstedte brevet, og det var derfor naturligt at signetet viste et billede af sin ejer. Det vil for adelsmændenes vedkommende sige: en rustningsklædt mand med skjold og hjelm. Da de færreste kunne læse, var det, der adskilte seglene fra hinanden, ikke indskriften, men billedet, det vil først og fremmest sige de forskellige våbener i skjold og på hjelm. Adelen gik derfor hur-

tigt over til at lade seglbilledet vise deres skjold – og eventuelt hjelm – alene. Det var jo tilstrækkeligt til at vise, hvem der havde beseglet.

Heraldikken der var udsprunget af krig og våbenbrug var dermed gået i civil tjeneste, og det betød en enorm udvidelse af dens anvendelighed og ikke mindst af dens udbredelse til andre samfundsgrupper. Det var jo ikke blot konger og adelige der havde brug for at udstede og besegle retsgyldige dokumenter. Også gejstlige, borgere og bønder havde brug for at besegle for eksempel testamenter, handelsaftaler og skøder. I mange tilfælde benyttede de segl der viste bomærker, men i stort omfang fulgte de adelens eksempel og antog våbenskjolde. Vi har i Danmark bevaret borgerlige segl fra 1200- og 1300-tallet, som viser at borgere og bønder har brugt våbenskjolde, der både i form og indhold ganske svarer til adelens.

Også alle mulige former for institutioner – gilder, klostre og universiteter, men også købstæder og herreder – fulgte efter. I mange tilfælde er byernes og herrederens mærker blot anbragt direkte i det runde seglfelt, men efterhånden gik navnlig byerne over til at bruge et egentligt skjold, og hermed var den kommunale heraldik opstået. Hvorfor man rundt om valgte netop det segl- eller våbenmærke, vi i dag kender, er ikke altid let at sige. Visse tilfælde giver dog sig selv: borg eller mur for befæstede byer, skibe for søkøbstæder, fisk eller andre dyr, der hentyder til byens erhvervsliv. Andre gange er våbenet en billedlig gengivelse af byens eller herredets navn, men mange gange må man give fortabt med hensyn til en tolkning. Noget lignende gælder iøvrigt ofte med hensyn til våbenmærkernes farver. Seglene selv er ensfarvede, og det er derfor ikke til at vide om man i middelalderen overhovedet har forestillet sig de kommunale mærker i farver. For deres praktiske anvendelighed var sagen jo uden betydning.

Det er tit svært at datere de enkelte kommunale våbener nogenlunde præcist. Det lyder umiddelbart mærkeligt, da vi jo kender våbenerne fra segl, som hænger under daterede dokumenter. Vi ved imidlertid at en mængde dokumenter – og dermed segl – er gået tabt, så i mange tilfælde må man lade sig nøje med at fastslå, at det ældste *bevarede* eksemplar af et kommunalt mærke stammer fra dette eller hint år. Hvor meget selve signetet er ældre end det dokument, der tilfældigvis har overlevet til vore dage, har man i reglen kun vage ideer om. Undertiden kan man dog prøve en forsigtig datering ud fra stiltræk og skjoldform, men man skal være forsigtig. Der var stor forskel på de enkelte signetstikkeres dygtighed, og de har langtfra alle arbejdet i deres egen tids stil. Der findes adskillige eksempler på at de ofte ret slavisk har kopieret et ældre signet. Ja selv om et sådant gammelt signet har haft indgraveret et årstal, kan man se at det er blevet overført til det nye signet. Det hjælper heller ikke på dateringsproblemerne, at en lokalitet på samme tid kan have haft to forskellige signeter og tilsyneladende brugt dem i flæng.

Med nogen forsigtighed kan man nok regne med at de ældste danske byvåbener stammer fra 1200-tallet, og der er vel hen ved 20 af dem som er ældre end år 1300. I perioden 1300 til 1700 dukker der knap 50 nye op og fra 1700 til 1900 godt 10. Dermed havde næsten alle købstæderne fået et våben.

I sammenligning hermed er herredsseglene adskilligt yngre. De ældste af dem er bevaret fra slutningen af 1300-årene, men dateringen vanskeliggøres unægtelig af, at herredsseglene ikke blev særlig hyppigt anvendt. Det var almindeligt at herredets dokumenter kun blev forsynet med herredsfogedens og herredsskriverens segl, så mange af de egentlige herredssegel er derfor kun bevaret i et eneste exemplar. Det er ofte i forbindelse med de dokumenter, hvori man hyldede en nyvalgt konge, og hovedparten af de danske herredsvåbener er nok blevet til netop i forbindelse med hyldingerne 1584, 1610, 1648 og 1655. Det er ikke ualmindeligt at et herred skifter mærke, men det skal nok sættes i forbindelse med, at det ikke blev anvendt så hyppigt. Byvåbenerne havde en langt mere stabil karakter.

Andre lokale våbener var der ikke tale om på denne tid. Med undtagelse af de to specielle bebyggelser Store Magleby og Dragør, kender man ikke til våbenførende landkommuner før i dette århundrede. Samtidig med at man således kan sige at „markedet var blevet mættet“ var der imidlertid også sket en udvikling på det heraldiske område. I løbet af 1700- og især 1800-årene var kendskabet til heraldik gået sørgeligt tilbage i Danmark, og næsten lige så sørgeligt stod det til med hensyn til den kunstneriske smag og udtryksevne. Det, der var den oprindelige heraldiks væsen: enkelhed og tydelighed, var ved at drukne i ophobning med symboler. I Tidsskrift for Kunstindustri 1893 beklagede den kendte heraldiker Anders Thiset sig over at myndighederne i Sorø og Frederikshavn havde ladet „en bekendt kunsthändler i København komponere sådanne „våben“, det ene visende et parti ved klosterporten i Sorø, det andet et prospekt af Frederikshavn og omegn (!). Der skal naturligvis megen kunst til for at anbringe så meget på et signets ringe flade, ovenikøbet med en passende omskrift; men hvor kunstfærdigt det end gøres, bliver det dog ikke et våben . . .“

Heldigvis skete der dog – netop omkring denne tid, og i høj grad på grund af Thisets indsats – et glædeligt omslag i den heraldiske smag. Samtidig steg interessen for heraldik, og nu kom også landkommunerne med; Gentofte fik et våben i 1903, Lyngby og Tårnbæk begge i 1916. Navnlig efter anden verdenskrig tog udviklingen fart, og der er i løbet af de sidste godt 30 år skabt adskillige snele af kommunale våbener. Og det er en udvikling der ikke blot er karakteristisk for Danmark, vi finder det samme fænomen rundt om i verden: i Europa, i de kommunistiske lande og i Afrika. Man kan umiddelbart undre sig over, at netop vor tid er så produktiv på et område som har sin oprindelse i fjerne århundreders korstog og ridderturneringer. Baggrunden er nok, at den stigende lokale selvstændighed og den lokale samhørighed netop ønsker at manifestere sig gennem et fælles mærke eller symbol. Ganske på samme måde som politiske, religiøse og andre bevægelser til alle tider har gjort det, tænk blot på de kristnes kors, kommunisternes hammer og segl og rødstrømpebevægelsens „venusspejl“ med den knyttede hånd. I vores tradition ligger, at vi er vant til at se sådanne mærker anbragt i et skjold. Heri er der ikke noget specielt „fint“, endsiige nogle politiske synspunkter. Også kommunistiske lande har statsvåbener, og de to lande der er rigest udrustet med kommunal

heraldik er republikkerne Schweiz og Finland. Ved at de kommunale mærker knytter sig til den heraldiske tradition, kan man imidlertid udnytte den erfaring og det formsprog som heraldiske kunstnere gennem århundreder har tilvejebragt. Hermed følger dog, at der er visse „spilleregler“ man må rette sig efter for at resultatet kan blive godt – og for at man kan være sikker på at våbenet adskiller sig fra andre kommuners.

Enhver kommune har ret til at antage et våben, men det må for eksempel ikke indeholde statselementer eller lignende. De fleste kommuner sender derfor deres forslag til godkendelse i Indenrigsministeriet, og hvis man ønsker våbenet retsbeskyttet, kan det indregistreres i Direktoratet for Patent- og Varemærkevæsenet. Inden da vil det dog være klogt at søge råd hos heraldisk kyndige og her kan man få gratis bistand af Heraldisk Selskab, Sigmundsvej 8, Bagsværd. Endelig har kommunerne ret – men ikke pligt – til at søge vejledning hos Statens heraldiske Konsulent. Også denne vejledning er gratis.

De lokale våbener i Ringkøbing amt hører ikke til landets ældste, til gengæld er amtet godt forsynet med kommunale våbener, og mange af dem er både smukke og interessante. For hvert af de 9 herreder findes bevaret mindst ét segl, selve amtskommunen har et våben, 16 af de 18 primærkommuner (herunder alle de 6 tidligere købstæder) har våbener, og desuden har tre af de kommuner der „forvandt“ ved kommunalreformen i 1970 haft våbener. Alle disse mærker og våbener vil blive gennemgået i det følgende, inden for hver gruppe i den rækkefølge hvori vi kender våbenerne. Kilderne, til de oplysninger der gives, er dels de to værker af P. B. Grandjean, der nævnes i litteraturlisten, dels A. Thisets ovennævnte artikel og dels – men ikke mindst – et stort materiale som Historisk Samfunds sekretær, bibliotekar Kr. Bjerregård har været så elskværdig at indsamle fra de enkelte kommuner. Disse er således blevet bedt om at indsende en gengivelse af våbenet med beskrivelse, en forklaring på hvorfor man har valgt netop dette motiv, hvornår våbenet blev taget i brug, og hvem der har tegnet det. For fuldstændighedens skyld skal det nævnes, at Grandjeans værker om by- og herredsseglene indeholder flere oplysninger end der gengives her. Det drejer sig om seglenes størrelse, seglomskrifternes ordlyd, og data og arkivalske henvisninger til de dokumenter hvorunder seglene er bevaret.

HERREDSSEGL

Fra de 9 herreder kendes i alt 21 forskellige segl, hvoraf de 15 stammer fra kongehyldinger, 6 fra andre lejligheder.

1535

1634

Vandfuld herred har amtets ældst bevarede segl, det er nemlig benyttet allerede i 1535 og igen ved hyldingerne 1584 og 1610. Det viser en seksoddet stjerne over to bølger. Havde våbenet været moderne, ville man nok have tolket de to bølger som symbol for herredets beliggenhed mellem Vesterhavet og Nissum Bredning. Nu er der måske snarere grund til at gøre opmærksom på at en række jyske adelsslægter har ført et næsten tilsvarende våben: en stjerne over tre bølger. Det drejer sig om ætterne Juel, Rekhals, Krabbe og Harbou. Den sidste slægt stammer faktisk fra Vandfuld herred, og det er ikke umuligt at det er dens våben der er gået videre til herredet. Måske fordi en mand i slægten har været herredsfoged. Herredet opgav sit smukke våben og fik 1634 et dateret signet med et skjold der viser bølger, hvori der svømmer et dyr. Thiset kalder det et havuhyre. Dette „havvåben“ der brugtes ved hyldingerne 1648 og 1655 hentyder sikkert til herredsnavnet: Vandfuld. Det er hvad heraldikerne kalder et talende våben.

1554

1610

Hind herreds ældste signet er dateret 1554, det viser et hjerte. Det ældste, bevarede aftryk af signetet er først fra hyldingen 1584.

Under hyldingsdokumentet 1610 hænger et nyt segl, der viser et våbenskjold med et hjerte. Det ældste signet eksisterede dog stadig og blev brugt ved hyldingen 1648, men ved den tilsvarende lejlighed i 1655 benyttede man det nyeste signet.

1556

Hjerm herred brugte 1556 et segl der viser en nedadvendt halvmåne over en seksoddet stjerne. Dette smukke mærke svarer ganske til et våben der førtes af forskellige jyske adelsmænd. Det ser dog ikke ud til at nogen af dem har haft tilknytning til herredet. Signetet blev anvendt ved kongehyldingen 1584, men 1610 og 1648 brugte man et nyt, som viser et skjold med bogstavet H. Denne lidt uopfindsomme segltype, der blot viser herredets forbogstav, var ret almindelig i Danmark. I Ringkøbing amt er den dog kun benyttet af *Hjerm herred*. Her holdt man imidlertid fast ved den, og da det første exemplar formentlig er gået tabt, anskaffede man et nyt segl med et H til hyldingen i 1655. Selve signetet er dateret.

1584

1610

1648

Ulfborg herred tegner sig for det største antal segl i amtet. Det ældst bevarede exemplar sidder på et dokument fra 1556. Motivet er af Grandjean beskrevet som „en svævende smal bjælke eller stav, besat foroven med et nedad-, forneden med et opadvendt hjerte (søblad?)“. Thiset siger at det mest ligner en primitiv teg-

ning af en sommerfugl. Det kunne også tænkes at være et bomærke, eller måske en ulvesax. I så fald er det et talende våben – ganske på samme måde som herredets to følgende mærker. Ved hyldingen i 1584 havde man fået et nyt signet, men med samme mærke som det gamle. Igen 1610 fik man nyt signet. Det er dateret og viser et skjold, med hvad Grandjean kalder: en bygning med bred underdel, derover et mellemstokværk med et rektangulært vindue og øverst en smal overbygning. Der er næppe tvivl om, at det forestiller et borgtårn – inspireret af sidste halvdel af herredsnavnet. Ved hyldingen i 1648 og igen i 1655 var tårnet skiftet ud og erstattet med en ulv. Også dette våben er talende. Ingen af de talende mærker taler formentlig sandt. Første del af herredsnavnet er af uvis oprindelse, men kommer muligvis af det olddanske ula, der betyder ugle, og sidste del er afledt af ordet bjerg. Den slags ting tog man det imidlertid ikke så nøje med i tidligere tiders heraldik.

1556

1648

1655

Ginding herreds ældste signet er dateret til 1556 og er brugt ved hyldingerne 1584 og 1610. Det viser bogstavet G samt en gren hvorfra der skyder en kvist med tre agern. Ved hver side af G'et er anbragt to kugler eller ringe, som nok ikke har anden funktion end at udfylde et tomrum på signetet. I 1648 brugte herredet et helt andet våben, nemlig en stående kronhjort. Selv om det eneste bevarede eksemplar af seglet ikke er særlig tydeligt, kan man heldigvis se hjortens gevir. Man kunne ellers være fristet til at tro at våbenet var talende, herredsnavnet er nemlig afledt af dyrenavnet ged. Man synes imidlertid ikke at have været tilfreds med dette våben. 1655 er man nemlig vendt tilbage til det første motiv. G'et er udeladt, og seglet viser en egegren med to blade og tre agern.

1584

Skodborg herreds segl er bemærkelsesværdigt på flere måder. Vi kender det først fra 1584 (og igen fra 1610 og 1648), men det må være adskilligt ældre. Bogstaverne i seglomskriften viser tilbage til tiden før reformationen, det samme gør den spids-ovale form som var almindelig i den katolske gejstligheds segl, og helt afgørende er selve seglbilledet. Det viser nemlig den gloriesmykkede Jomfru Maria, der holder det kronede Jesusbarn på sin venstre arm. I selve seglbunden er strøet små femoddede stjerner, kryds og muslingeskaller. Ifølge Trap var Skodborg herred i senmiddelalderen et særligt biskoppeligt len, og det er sikkert dette forhold der er årsagen til at seglet i så usædvanlig høj grad har et gejstligt præg. En anden sjælden ting er, at selve signetet – efter Thisets mening som det eneste herredssignet – er bevaret den dag i dag. Det findes på Nationalmuseet.

1584

1648

Hammerum herred har også et spidst-ovalt segl, men der er ikke noget der tyder på at det er så gammelt som Gindings, og det er først bevaret fra 1584. Motivet er

en hammer som er stukket gennem eller lagt over en mærkelig figur, som vel er et bomærke, måske den daværende herredsfogeds. 1648 har man fået et dateret segl af en mere moderne type. Det viser et hjerte lagt over to krydslagte hamre og omgivet af en kreds af otte mindre hjerter. Begge mærker er talende, for første del af herredsnavnet betegner et bakkeparti eller fremspring af form som en hammer.

1584

1648

Bølling herred har et dateret segl fra 1584. Det er så enkelt og smukt, som det næsten kan være: en seksoddet stjerne. Det blev også anvendt i 1610, men i 1648 fik man et nyt, ligeledes dateret. Stjernen blev bibeholdt, men nu blev den lagt på en slags roset med ni bølgende stråler, hvorimellem der er anbragt ni hjerter. En sammenligning mellem de to segl viser forskellen på god og dårlig heraldik. Det sidste mærke virker langt mere rodet og uoverskueligt end det første.

1610

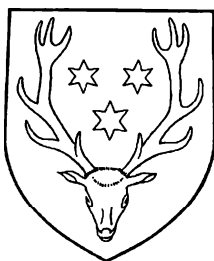

1648 og 1655

Nørre Horne herred brugte ved hyldingen i 1610 et oprejst horn som mærke. Grandjean kalder det et jagthorn med et forsigtigt spørgsmålstegn efter, Thiset betegner det som et drikkehorn. Det vil sikkert være vanskeligt at afgøre sagen, som nok heller ikke har større interesse. Våbenet er under alle omstændigheder talende, idet det gamle Horns herred har navn efter den halvø der rager ud ved Blåvandshuk. De øvrige dele af herredet – Øster og Vester Horne herred – havde i 1610 henholdsvis to og tre horn i deres segl. I 1648 havde Nørre Horne herred og i øvrigt også Øster Horne herred fået nye signeter. De viste begge: to oxehorn.

AMTSKOMMUNENS VÅBEN

Det ældste amtsvåben er Hjørrings fra 1793, men det er noget af en undtagelse. De næste amtskommunale våbener blev nemlig først skabt i 1936. I 1958 havde knap halvdelen af landets amtskommuner et våben, men så fik statens heraldiske konsulent pludselig travlt. I 1960 kunne kong Frederik 9. og dronning Ingrid nemlig fejre sølvbryllup; amterne ville gerne give en fælles gave, og den skulle prydes med deres våbener. På 2 år blev der derfor skabt 12 nye våbener, og herunder også det for Ringkøbing amtskommune: I blåt felt et guld kronhjortehoved med tre seksoddede sølvstjerner mellem vierne. Våbenet er udfærdiget af statens heraldiske konsulent P. Warming, som også har leveret en udførlig redegørelse for, hvorfor netop disse figurer er valgt. Hverken i selve amtets eller i de enkelte herreders navne har han kunnet finde noget motiv til et fælles våben. Ringkøbing amt er derimod omtrent identisk med det middelalderlige Hardsyssel, hvor det første led betyder skov. Konsulenten har derfor gerne villet finde en figur der kunne symbolisere skov. Amtets skove har vel oprindeligt været løvskove, mens de nu fortrinsvis består af nåletræer. For at komme uden om denne vanskelighed har konsulenten da valgt et dyr der levede i begge slags skove, nemlig kronhjorten, som jo desuden en kort overgang forekom i Ginding herreds segl. Kun selve hjortehovedet med det dekorative gevir er kommet med i amtskommunens våben, men derved ville det få en vis lighed med Hørsholms våben: et hjortehoved med en krone. Ringkøbings hjort blev derfor forsynet med nogle bifigurer. Konsulenten overvejede muslingskaller, som kunne understrege amtets beliggenhed ved Vesterhavet, men bestemte sig for stjerner. Denne figur fandtes jo både i Vandfuld, Hjerm, Skodborg og Bøllings segl.

PRIMÆRKOMMUNERNES VABENER

Det er tidligere nævnt at byvåbenerne gennemgående er langt ældre end herredsvåbenerne. Det gælder sikkert også for Ringkøbing amt, selv om der her tilfældigvis er bevaret nogle ældre eksemplarer af herredssseglene.

1584

1648

Holstebro's våben er i dag, ifølge den officielle beskrivelse: „Et med guldstjerner bestrøet blå felt med en hen over en rød pælebro på en grå hest ridende harniskklædt mand med guldhjelm og fældet sølvlanse, nedlæggende en grøn drage.“ Byens mærke har ikke altid set helt sådan ud. Det ældst bevarede segl er fra hyl-lingen i 1584, men efter stil og bogstavtyper at dømme, stammer signetet sikkert fra middelalderen. I seglet findes både stjernerne og pælebroen, men dragen mangler, og rytteren er kronet. Broen er givetvis en hentydning til byens placering ved overfartsstedet over Storåen. Det er sværere at sige hvem rytteren skal forestille - måske kongen som værner af byens rettigheder? Endnu i 1610 blev dette signet brugt, men 1625 fik man en dateret modernisering af det. Rytterens krone forsvandt, og i stedet blev han udstyret med datidens dragt, herunder en højpuldet hat. Samtidig må man have misforstået det gamle mærke. Der er i hvert fald blevet anbragt en drage på broen, og derved er den kongelige rytter blevet forvandlet til St. Jørgen. Sådan optræder han også i de følgende segl og altså også i det nu-gældende våben (tegnet af gravør F. Britze), hvor han dog er blevet iført rustning og hjelm.

1584

1608

Lemvigs våben har også undergået ændringer. Ligesom for Holstebros vedkommende er det ældste segl fra hyldingen 1584. Thiset mener at selve signetet stammer fra middelalderen; der er endda noget der kunne tyde på at det er meget gammelt. I Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder (artiklen: Stadssigill) anføres det om to bysegl, at de må stamme fra første halvdel af 1200-tallet, fordi der i omskriften står: *Sigillum Senatorum* . . . Betegnelsen senator hører nemlig til i bystyrets ældste tid, før man fik råd og rådmænd. I Lemvigs segl står der imidlertid også *Sigillum Senatorum*, så det er måske et af landets allerældste. Selve seglbilledet er også opmærksomhed værd. Det viser en opstående spids udfyldt med bølgelinjer i et kuglestrøet felt. Der er ikke tvivl om at spidsen skal forestille den vig byen ligger ved. Denne anvendelse af fugleperspektiv er ret enestående, og seglet er blevet betegnet som Danmarks ældste landkort. Desværre opgav man det enkle og talende mærke, og i et segl fra 1608 træffer man det motiv som også i dag er byens våben: „et blåt skjold med et mellem to græsbevoxede guldklitter over sølvbølger stående rødt tårn, der bærer et af to sekstakkede guldstjerner ledsaget, kuppelformet rødt spir med guldføj“. Tårnet skal sikkert forestille byens kirketårn, som tidligere var udstyret med spir.

1608

1625

Ringkøbing har altid haft det samme mærke: en flyvefærdig fugl, det vil sige en fugl med løftede vinger. I de ældste segl kan det være svært at afgøre om der er tale om en ørn eller en falk, men i dag beskrives våbenet som „et sølvskjold med en på grøn jord stående, flyvefærdig naturlig farvet ørn.“ Det ældste bevarede segl er fra 1608, men *Marstrand* mener i sin byhistorie at selve signetet af stilistiske grunde må henføres til ca. 1582, men at midterfeltets stilpræg er adskilligt ældre. Det er svært at sige hvorfor byen har fået en fugl i sit våben, men det har unæg-

telig givet anledning til gisninger. P. N. Frost skriver i sin byhistorie fra 1817: „Af byens våben, som forestiller en ørn, stående på et bjerg med udstrakte vinger, have nogle uddraget den formening: at dens første navn skal have været Ørnsberg, samt tillige derpå støttet den beretning: at kong Christian den 3. skal have stået på den uden for byen liggende Kongens Høj, betragtet byens ringhed og forandret dens navn til Ringkøbing (en ringe købstad)“. Frost afviser selve historien med det udmærkede argument, at byen hed Ringkøbing længe før Christian 3.s tid. Hvis man skal gætte på oprindelsen til Ringkøbings våben skal man måske snarere end på ørne tænke på falke og høge. I middelalderen blev disse fugle anvendt til jagt af overklassen, og Danmark var et af de steder hvorfra man exporterede høge og falke. Det er ikke utænkeligt at engene omkring Ringkøbing Fjord var så vigtige fangststeder for jagtfalke, at byen satte en af dem i sit våben.

Fra og med 1608 kender vi altså segl eller våbener fra de tre „gamle“ købstæder i Ringkøbing amt. Som nævnt ovenfor, gik der et par hundrede år hvor der ikke skete stort i Danmark vedrørende den kommunale heraldik. Det gælder også for denne del af landet, hvor fornyelsen i dette århundrede begyndte med oprettelsen af et par nye købstæder.

1913/14

Herning blev købstad i 1913, og samtidig (1913/14) lavede arkivar Anders Thiset et våben til den nye by. Skjoldet er „ved en tintet, rød mur tværdelt i et øvre blå og et nedre grønt felt. Foran muren en opretstående sølvhammer, hvorpå sidder en naturlig farvet hjejle, medens en ved lyse bølgelinjer angiven å rinder tværs over det grønne felt.“ Muren symboliserer købstaden, og hammeren er hentet fra Hammerum herreds segl for at vise at byen er udskilt af dette herred. I et andet forslag fra museumsforstander Trøstrup, Herning, var der også en hammer, men denne var en Thorshammer, der skulle symbolisere kampen for alt godt og mod alt ondt. Dette turde vise, hvor svært det er at give den rette udlægning af symbolske figurer. Den hjejle, der står på hammeren, symboliserer heden og dens poesi. Åen i det grønne felt henviser til engvanding, hedeenge og i det hele taget Hede-selskabets virke, som var en af baggrundene for byens fremvæxt. Man kan bestemt ikke sige at våbenet mangler symbolik.

1917

Struer blev 1915 amts femte købstad, og har siden 1917 benyttet følgende våben: „I blåt felt et skråtstillet anker med vedhængende tov, ledsaget af en seksoddet stjerne og en nymåne, alt i guld“. Ankeret symboliserer byens søfart, og stjernen og månen er hentet fra seglet for Hjermer herred, hvorfra Struer er udskilt. Her er altså en parallel til hammeren i Hernings våben. Skjoldets blå bundfarve skal minde om Struerbugtens vand. Våbenet undergik en mindre ændring i forbindelse med kommunesammenlægningen. Der skete ingen forandring i selve motivet, men ankeret blev lidt slankere i formen, og den kant eller bort som tidligere omgav skjoldet blev fjernet. Det nye våben er tegnet af arkitekt J. Michaelsen, Struer.

Brande er den første af de tidligere landkommuner i det nuværende amt, som fik et våben. I 1942 tog sognerådsformand, trafikassistent V. Eriksen initiativet til at Brande sogneråd på en eller anden måde markerede 100-året for sogneforstanderskabets indførelse. Resultatet heraf blev bl.a. at kommunen antog følgende våben: „en tilbageende guld urhane i sort felt“. Brande er et gammelt hedesogn med et rigt fugleliv, og den mest markante af egnens fugle var så afgjort hedens konge: urfuglen. Det var derfor naturligt at gøre den til symbol for byen. Oprindeligt havde man også ønsket at våbenet skulle indeholde en stjerne til at symbolisere byen og dens betydning, samt et ax eller lignende, som skulle betegne hedens opdyrkning. Det blev frarådet af den daværende konsulent P. B. Grandjean, og man „nøjedes“ heldigvis med urhanen i det sorte felt – den mørke hede. Man må give heraldikeren Sven Tito Achen ret: „Et brillant moderne våben uden fortænkt symbolik eller heraldikkedarer“. Selve våbentegningen er udført af gravør Fr. Britze.

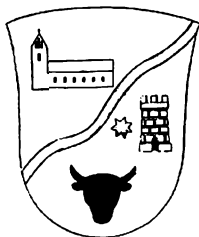
Egvads våben fra 1944 er strax mere symbolsk, idet det skal illustrere stationsbyen Tarms motto: „Skolebyen i vest ved å“. Skjoldet er delt i blåt og sølv af en lavtsiddende bølgelinje. Herover er en guld pælebro, hvis to stolper ender i kors, og på broen sidder en sølv ugle med udbredte vinger. Som lærdommens fugl symboliserer uglen gymnasiet i Tarm, broen og bølgen henviser til åen, og de to kors angiver at sognet har to kirker. Tegningen skyldes den daværende amtsfuldmægtig J. Maag Busch.

Gørding-Vemb-Bur fik også et våben i 1944. Skjoldet er blåt og forsynet med en sølv skjoldfod dannet ved en bølgelinje. I det blå felt er en bro, ledsaget foroven af en skråtstillet lax og en kirke, alt i sølv. Våbenet er stærkt præget af, at det åbenbart har skullet rumme mærker for alle kommunens tre sogne. Gørding og dens fiskeri bidrager med laxen, Bur med en helt naturalistisk gengivelse af sin kirke, og broen over bølgelinjen (Storåen) stammer fra Vemb. Det giver sjældent et helt lykkeligt resultat, når så mange symboler skal kombineres. Ved kommunalreformen indgik kommunen i Ulfborg-Vemb kommune, som fik et helt andet våben i 1979.

Ikasts våben er tværdelt af sølv og en rød mur, hvorpå der er lagt en sølv spinderok. Fra muren strækker der sig fire skorstene op i sølvfeltet, og mellem dem er tre svævende blå kors. Rokken symboliserer tekstilindustriens oprindelse, muren og skorstenene at der voxede et industrialiseret bysamfund op, og korsene refererer til sognets tre kirker. Man kan sige at våbenet i korte træk giver hovedudviklingen i sognets historie, det er så et spørgsmål om heraldikken er velegnet til at fortælle så meget inden for et enkelt skjolds rammer. Våbenet er tegnet af amtsfuldmægtig J. Maag Busch i 1945.

Holmsland fik også et våben tegnet af Maag Busch, det er fra 1949. Skjoldet er delt ved en bølgelinje i blåt og sølv. I det blå felt sejler en guld fiskekutter, i sølvfeltet er i T-form anbragt en sild, en torsk og en rødspætte, som alle er røde. Fiskekutteren er en kopi af den båd der fandtes i seglet for Holmsland Klits sognekald. Symbolikken er tydelig, Holmsland kommune er omgivet af vand på næsten alle sider, og skjoldets mange fisk angiver, hvad der er stedets hovederhverv.

Borris blev ved kommunalreformen delt mellem Skjern og Videbæk, men kommunen nåede dog at få et våben i 1950. I et felt af guld en lavtsiddende blå bølge belagt med en sølv lax og foroven ledsaget af et rødt tårn mellem to røde lyngplanter. Laxen og bølgen hentyder til Skjern å, lyngen til stedets natur, og tårnet er en naturalistisk gengivelse af den lokale militærlejrs vandtårn.

Tim kommune eksisterer heller ikke mere – den er indgået i Ringkøbing – men kommunen har alligevel haft ikke mindre end to forskellige våbener. På forsiden af „Tim stationsby og dens borgere“ (udgivet 1951) ser man et skjold der er skrå-delt ved en smal blå bølge i et rødt og et (vistnok) sølv felt. I det røde felt er en

sølv kirke og i det andet felt et rødt borgtårn, en syvoddet guldstjerne og et sort oxehoved med guldhorn. Bølgen er Tim å, kirken en naturtro gengivelse af Tim kirke, tårnet hentyder til Timgård, der – som stjernen fortæller – længe var ejet af slægten Gyldenstjerne. Oxehovedet vidner muligvis om studeopdræt. Skoleinspektør E. Christensen, Tim, har oplyst at dette våben vist nok blev underkendt „af en eller anden godkendende myndighed“. Det er formentlig den heraldiske konsulent der har grebet ind, og 1952 blev følgende våben godkendt: I sølv felt en lavtsiddende blå bølge under en rød borg belagt med en syvoddet guldstjerne, Det menes, at det er J. Maag Busch der har tegnet begge våbenerne.

Skjern blev købstad i 1958 og tog samtidig følgende våben i brug: I blå felt en sølv bølge, ledsaget foroven af en guld nøgle og forneden af en seksoddet guldstjerne. Nøglen er i sig selv et købstadssymbol: byens nøgle, men den illustrerer også at byen betragter sig som „nøglen til Vestjylland“. Når nøglens håndtag er udformet som et kors, skal det være en hentydning til byens missionshuse. Stjernen er hentet fra seglet for Bølling herred, hvori Skjern lå. Bølgen står for åen, Skæren – det vil sige den rene og klare – som har givet byen dens navn. I dette tilfælde er det altså velmotiveret at anbringe en bølge i våbenet. Man kan ellers nok synes at bølger og bølgelinjer snart må have aftjent deres værnepligt i den kommunale heraldik. Skjernes våben er udarbejdet af den heraldiske konsulent, P. Warming.

Nørre Vium-Herborg kommune indgik i 1970 i *Videbæk* storkommune, og da den var den eneste af delkommunerne der havde et våben (siden 1963), blev det derfor overtaget af Videbæk. Skjoldet er sort med en bjælke mellem to hjejler og en seksoddet stjerne, alt af guld. På bjælken er lagt en sort plov. Våbenet er udarbejdet af P. Warming, som har ledsaget det med en længere redegørelse. Først fremsættes nogle principielle betragtninger, bl.a. at „det i et landbrugsland som Danmark i almindelighed er bedst at undgå symboler for landbrugsvirksomhed, såsom neg, plove og lignende, idet de fleste kommuner med lige god adkomst ville kunne føre dem i deres våbener“. Hverken kommunens stednavne eller de lokale kirkers værnehelgener kan bidrage med nogle motiver, men konsulenten foreslår at man markerer kommunens beliggenhed i Bølling herred ved at anvende herredseglets stjerne. Det er karakteristisk for kommunen, at dens landbrugsareal er opstået ved hedeopdyrkning, og derfor bliver den symbolske plov trods alt taget til nåde. For at markere heden indsættes de to hjejler, og for yderligere at understrege opdyrkningen anbringes ploven i en guldbjælke, „der kan betegne den indvundne dyrkbare jord“. Med hensyn til skjoldets bundfarve gør konsulenten sig forskellige overvejelser: rødt er det der kommer hedens naturlige farve nærmest, men på den anden side er alen sort. „Farvesammensætningen guld og rødt er den festligste, guld og sort den alvorligste og måske også den fornemste. I betragtning af, at hedens opdyrkning har været et overordentligt slidsomt arbejde, vil formentlig konstellationen guld og sort være den, der bedst giver våbenet den karakter, det skal have for at udtrykke sin mening“. Det er altså ikke helt få symbolske tankegange der kan ligge bag udarbejdelsen af et våben i vore dage!

Assing fik i 1965 et våben udarbejdet af den heraldiske konsulent og godkendt af Indenrigsministeriet. Det er en smuk parallel til Brandes våben, idet det viser et sølv vædderhoved set forfra i et sort felt. Den sorte baggrund angiver kommunens beliggenhed på heden, og vædderhovedet markerer fåreavl og tekstilindustri. Efter kommunalreformen har den nye *Aaskov* storkommune vedtaget at videreføre dette fortrinlige våben. Man oplyser imidlertid, at der har været vanskeligheder med at opnå Indenrigsministeriets fornyede godkendelse „på grund af en påstået lighed med det Færøske lagtingsvåben“. Denne manglende godkendelse stiller sig heldigvis ikke i vejen for at kommunen anvender våbenet i et vist omfang. I praksis er der nok heller ikke større risiko for en forveksling med Færøerne!

Thyholm er den ene af de to kommuner i amtet som (endnu?) ikke har noget våben. Man har imidlertid selv lavet en slags bomærke, som er et skematiseret landkort, grønt på hvid bund. Det blev taget i brug i 1970.

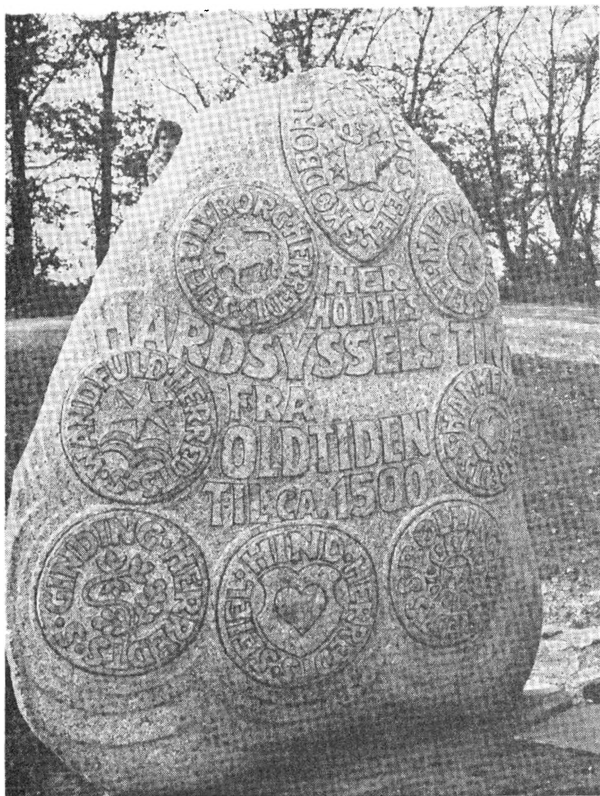
Trehøje kommune blev oprettet 1970 og fik samtidig et farverigt våben: I hvidt felt over tre sorte høje et grønt firkløver mellem et bygax (grønt med guld top) og en tyttebærkvist (grøn med røde bær). Våbenet kan minde lidt om Ledøje-Smørum – en kløverplante over to høje – men symbolikken er lokal nok. Kløverbladet fortæller at det var fire kommuner der indgik i den nuværende storkommune, og de tre høje (der i farvede fremstillinger let kommer til at ligne en bølgelinje) illustrerer kommunens navn. Højenes sorte farve er sikkert en hentydning til heden, ligesom tyttebærgrenen er det, mens axet viser at kommunen nu hovedsagelig er et landbrugsområde.

*Thyborøn-Harboøre*s våben fra 1973 indeholder et par figurer som er meget usædvanlige i dansk heraldik. I skjoldets blå felt er der mellem to guld flanker (buede linjer der kommer fra skjoldets sider) anbragt foroven en seksoddet stjerne og forneden en fortøjningspullert. De gule flanker er de to Limfjordstanger, og det blå felt mellem dem er indsejlingen til fjorden. På sin vis er der altså tale om et landkort, ganske svarende til det, der fandtes i Lemvigs ældste segl. Pullerten markerer havnen bag tangerne, og stjernen kan opfattes som en ledestjerne. Ifølge kommunens oplysning kan den tillige angive verdenshjørnet vest, „idet seksoddede stjerner i ældre danske segl, ofte ses benyttet på vestligt beliggende områder.“ Det er dog nok et spørgsmål om ikke stjernen er hentet fra seglet for Vandfuld herred, hvori kommunen ligger. Våbenet er udarbejdet af P. Warming.

Vinderup er dannet ved en sammenlægning af fem mindre kommuner, hvad der dog heldigvis ikke har medført at der er kommet et „femkløver“ i dens våben, eller at fem forskellige symboler er blevet sammenstykket. Våbenet, der er fra 1973, er tværtimod meget enkelt: I blå felt en flyvende hvid hejre. Fuglen er hentet fra en kendt hejrekoloni i Flyndersø i kommunen, og den er gengivet perspektivisk – og altså noget uheraldisk – sådan som den tager sig ud når den løfter vingerne for at lette. Det skal vist symbolisere fremdriften i den nye kommune. Man kunne så tro at den blå bundfarve var himlens, men ifølge de modtagne oplysninger skal den symbolisere kommunens vande: Flyndersø, Stubbergård Sø og Limfjorden. Vå-

benets udformning skyldes et samarbejde mellem J. Maag Busch og P. Warming.

Ulfborg-Vemb har amtets nyeste våben, idet det er taget i brug i 1979. Mærkelig nok forestiller det samme fugl, som Vinderup havde valgt, men denne gang i en væsentlig mere heraldisk udformning. Våbenet viser et blåt felt med en sølv fiskehejre ledsaget af en guld tagrørstop. Også i denne kommune har man en koloni af hejrer, og desuden ligger kommunen op til Nissum Fjord, som har store bevoxninger af tagrør. Kommunen oplyser at våbenet er blevet til i samarbejde med P. Warming og at det er tegnet af arkitekt Claus Achton Friis.

Denne mindesten med seglene fra de otte herreder i Hardsyssel står i Holslebø. Den blev afsløret i forbindelse med byens 700 års jubilæum. Nørre Horne herred hørte til Varde syssel og er derfor ikke repræsenteret på stenen.

Formålet med denne artikel har først og fremmest været at redegøre for den kommunale heraldik i Ringkøbing amt, dens historiske baggrund, de forskellige mærkers alder og betydning. Om våbenerne er gode eller dårlige, grimme eller smukke kan være lidt af en smagssag. Hist og her har læseren nok ikke kunnet undgå at

Ringkøbing amt 1960

Kommune-våbener i Ringkøbing Amt

Assing 1965

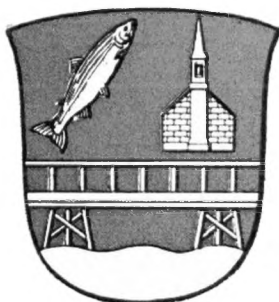
Borris 1950

Brande 1942

Egvad 1944

Gørding-Vemb Bur 1944

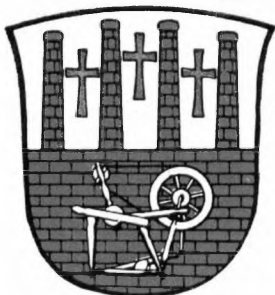
Herning 1914

Holmsland 1949

Holstebro 1625

Ikast 1945

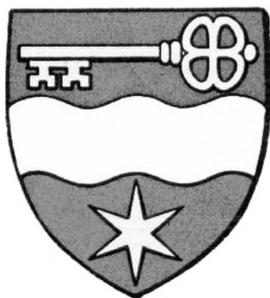
Lemvig 1608

Nørre Vium Herborg 1963

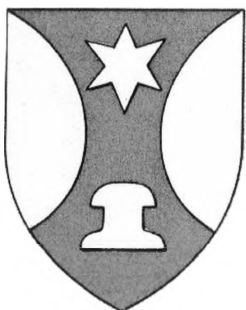
Ringkøbing ca. 1582

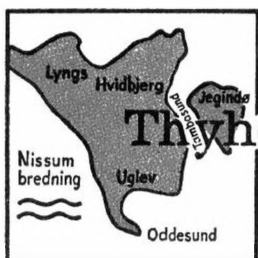
Skjern 1958

Struer 1917

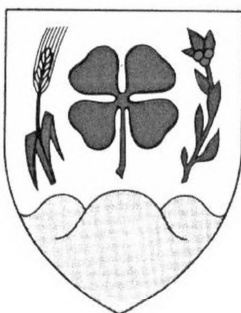
Thyborøn-Harboøre 1973

Thyholm 1970

Tim 1925

Trehøje 1970

Ulfborg-Vemb 1979

Vinderup 1973

mærke hvad jeg personligt mener, men det kan måske være rimeligt at slutte af med en samlet vurdering.

De ældste mærker i både by- og herredssegl er gennemgående af høj kvalitet. Der er både talende mærker, figurer der karakteriserer lokaliteters beliggenhed og endelig mærker, der ikke synes at skulle „betyde“ noget som helst. Hvor en by eller et herred har udskiftet et gammel signet, synes forandringen gennemgående ikke at være til det bedre. Dette hænger sammen med den tidligere omtalte nedgang i heraldisk kunnen – en nedgang der desværre ikke helt var overvundet, da man igen begyndte at skabe kommunale våbener i dette århundrede.

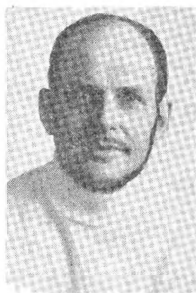
De nye våbener er først og fremmest præget af symbolik, megen symbolik, og først og fremmest en nærsynet symbolik. Man har ikke altid overvejet om det, der var karakteristisk for ét sogn, ikke også kunne siges at være karakteristisk for mange andre sogne i Danmark. De skiftende heraldiske konsulenter har ganske vist advaret mod at vælge plov og ax, fordi det kan kendetegne næsten alle steder i Danmark. Alligevel dukker disse figurer op. Det er heller ikke noget særsyn at en dansk kommune ligger ved en å, med det resultat at bølger, bølgelinjer og broer går igen i mange kommuners våbener. Heller ikke kirker og herregårde kan siges at være sjældne, men de bruges dog til at karakterisere mange lokaliteter. For kirkernes vedkommende ofte i form af ét eller flere kors, hvis antal skal fortælle hvor mange kirker, kommunen rummer. På lignende måde har man ofte brugt at flerdoble figurer for at vise hvor mange gamle kommuner der er indgået i den nye storkommune. Det er heller ikke nogen særlig original tanke, i betragtning af at næsten alle landets kommuner har fået deres nuværende udstrækning ved kommunesammenlægningen i 1970.

Der lægges også en del symbolik i farverne. Det kan være udmærket at gengive heden ved et sort felt, men når hav, sø og å skiftevis angives ved sølv og blå, viser det at der er grænser for hvor langt man kan drive symbolikken før man er nået det punkt, hvor den ikke bliver opfattet. Det gælder især, hvis man lader farverne symbolisere begreber som fest, alvor, slid.

Den alvorligste indvending, man kan rette mod nogle af de nyere våbener, er nok at de har for mange symboler for den samme ting. Hvis man for eksempel har en blå bølge til at angive en å, så behøver man ikke også at tilføje en lax. Sven Tito Achen har udtrykt det meget præcist: „Idealet er ikke, når der ikke kan tilføjes mere. Idealet er: når der ikke kan tages mere bort, når tingen ikke kan gøres enklere“. I denne sammenhæng kunne man også i den moderne heraldik savne den type våbener som forekom i gammel tid – de mærker som ikke „betød“ noget som helst, men som blot var enkle og smukke. En tid der kan glædes over abstrakt kunst må vel også kunne glædes over „abstrakt heraldik“.

Til sidst er der grund til at understrege, at de tegninger der illustrerer denne artikel ikke er den eneste måde de pågældende våbener kan gengives på. Et våbens indhold kan kun fastlægges af våbenbeskrivelsen. Den ydre form – eller stil om man vil – kan skifte efter tid, lejlighed og den enkelte kunstners evner. Er man

utilfreds med gengivelsen af et dyr eller en anden genstand i kommunens våben, er der derfor intet i vejen for at man prøver at få lavet en bedre tegning. Her er kun stilsans og heraldisk fornemmelse afgørende.

Knud Prange
leder af
Lokalhistorisk Afdeling ved
Københavns Universitet
Født 1930
Degnemose Allé 26
2700 Brønshøj

LITTERATUR

A. Thiset: Om danske by- og herredsvåben. (Tidsskrift for Kunstindustri, 1893). Beskrivelser og sort-hvide tegninger.

Poul Bredo Grandjean: Danske købstæders segl indtil 1660, 1937. Fotografier, beskrivelser og arkivalske oplysninger.

Samme: Danske herreders segl indtil 1660, 1946. Fotografier, beskrivelser og arkivalske oplysninger.

Sven Tito Achen: Danske kommunevåbener, 1967. (Særtryk af Hvem Hvad Hvor 1968). Beskrivelser og farvegengivelser.

Chr. Axel Jensen: Sfragistik og topografi. En studie over bygnings- og landskabsbilleder på danske middelalders-sigiller. (Festskrift til Kr. Erslev, 1927).

Vilh. Murstrand: Ringkøbing, 1944. Samme forfatter har i sin bog om Varde, bd. 2, 1943, et afsnit om dateringen af en række ældre bysegel.

P. N. Frost: Beskrivelse over Kjøbstaden Ringkøbing, 1817, ny udg. 1922.

T. Bundgaard-Lassen: Brande kommunevåben. (Vejle Amts Aarbog, 1964).

Supplerende litteratur:

Sven Tito Achen: Symboler omkring os, 1975.

Samme: Heraldikkens femten glæder, 1978.

Knud Prange: Heraldik og historie, 2. udvidede udg. 1977.

Ottfried Neubecker: Heraldik. Kilder, brug, betydning. Bearbejdet for Skandinavien af Niels G. Bartholdy, 1979.

Farvegengivelserne af kommunernes våbenskjolde stammer fra „Hvem hvad hvor“.

Herredsvåbener og bysegel er gengivet efter Trap: Danmark. Årstallet henviser enten til dateringen af det dokument, seglet sidder på, eller til selve signetets datering.

Ringkøbing bysegel fra 1608 gengivet efter Grandjean: Danske købstæders segl.

Tidsbillede fra Ryde sogn i første tredjedel af 1900-tallet

Af N. C. Skouvig

Denne artikel er ikke en sognebeskrivelse i sædvanlig forstand, sådan som vi har dem i mange udmærkede sognebøger fra andre egne af amtet. Den angår for det første, som overskriften siger, principielt kun en ret kort periode, men dog med vissc greb både tilbage og fremad i tiden. Dernæst er den kun i ringe omfang baseret på sædvanlige kildestudier, da jeg specielt på grund af andet, jeg havde for, ikke mente at kunne afse tid dertil, dengang jeg for nogle år siden blev opfordret til at skrive ned, hvad jeg kunne fortælle om Ryde.

Jeg har derfor i første række bygget på min hukommelse og på, hvad ældre folk fra sognet kunne fortælle, samt desuden på forholdsvis lettilgængeligt materiale såsom kirkebøger fra nyere tid, gravsteds-indskrifter, Traps Danmark og arkivar dr. phil Oluf Nielsens værdifulde bog (fra 1895) om Hjerm og Ginding Herreder, hvor så meget gammelt kildestof er fremdraget, idet dog bemærkes, at både Trap og Oluf Nielsen må korrigeres på enkelte punkter. – Og endelig er der for det tredje i denne artikel udeladt noget, som plejer at være en væsentlig bestanddel i sognebeskrivelserne, nemlig redegørelse for de forskellige gårde osv. og disses beboere. Kun enkelte ejendomme, som f. eks. kirken og Rydhave, er medtaget, da de er af fælles interesse for sognet. Også kun få beboere er omtalt.

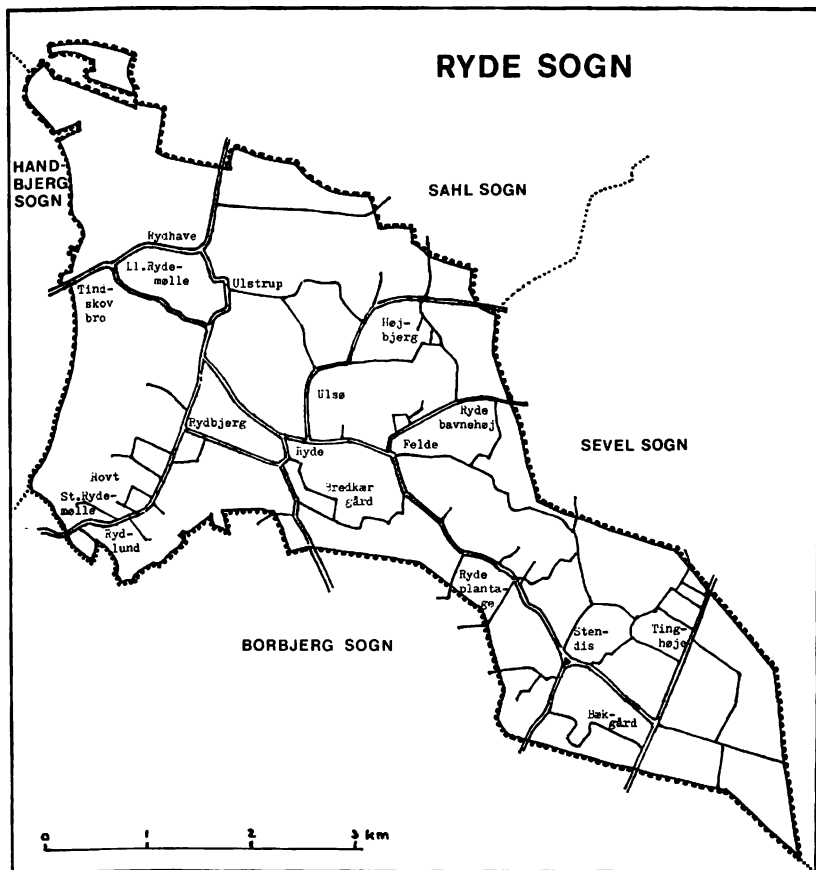
Udeladt er også adskilligt stof, som Ryde har tilfælles med omliggende sogne, f. eks. folkelige skikke, hjemmearbejder som bagning, slagtning osv., noget der i forvejen findes megen og lettilgængelig litteratur om.

Jeg har overvejende villet fortælle om forhold fra sognet, der ikke i forvejen „står skrevet“ nogen steder, og som desuden giver lidt mere kolorit end de officielle arkivalier – men dog så korrekt som muligt. Hvor jeg har været i tvivl, er det antydnet i teksten. Hvis nogen ud fra visse enkeltheder vil mistænke mig for politisk slagside, skal dertil bemærkes, at jeg belt fra min grønne ungdom ikke har stået i noget politisk parti og har haft afsmag for parti-politik, men har ønsket at være „helheds“-dansker.

Om mine forudsætninger for at skrive bemærkes, at jeg er født i Ryde (1902) og opvokset der. Ganske vist foregik mine studier i årene 1920-29, men

til alle de indledende eksaminer (studentereksamen osv.) hjemme i Ryde, og først fra 1924 i København. Men jeg var altid hjemme i de lange universitetsferier. Og da jeg endelig i 1930 forlod sognet, havde jeg stadig gennem mine pårørende god forbindelse dertil, hvortil kom, at jeg fra 1938-71 som landsretssagfører i Holstebro også var i stadig kundekontakt med Ryde, som dengang hørte under Holstebro retskreds.

Det skal tilføjes, at min beretning blev nedskrevet i 1975.

LIDT LOKALGEOGRAFI

Ser man på et kort over Ryde og trækker en streg fra Ryde bavneshøj tæt forbi

kirken og ned til Store Ryde Mølle, får man en figur frem, der i nogen grad kan minde om en udspændt flagermus: hovedet er bavnehøjen, halepunktet St. Ryde Mølle, men venstre vinge er noget større end den højre, og sidstnævnte vinge udgøres for langt størstepartens vedkommende af Felde og Stendis. Umiddelbart foran – lige nedenfor – „hovedet“ ligger mod øst Sevel sogn, ligesom terrænet også til andre sider skråner nedad, og på denne ås ligger altså Ryde. Bavnehøjen er egnens højeste punkt, 90 m over havet, og overgås i så henseende kun af to andre steder i Ringkøbing amt, Tihøje i Vinding sogn (111 m) og Trehøje i Timring (103 m). Mod syd støder sognet for en stor dels vedkommende til lavtliggende dele af Borbjerg sogn, Helleådalens øverste del og dens udfladninger; og i vestsiden er sognet fra St. Ryde Mølle og nordpå efter Limfjorden til begrænset af Helleåen, der udgør skellet mod Handbjerg sogn, medens nord- og nordøstgrænsen går fra et punkt ved denne å – jeg ved ikke nøjagtigt hvor – og opad til bavnehøjsområdet, med Sahl og Sevel som naboer.

Denne beliggenhed giver så at sige gode naturlige afvandingsmuligheder, og der findes da heller ikke i Ryde sogn – modsat Sevel og Borbjerg – nogen sø eller mose af betydning. I min ungdom var der nogle småsøer i sognet, således én syd for Ulsø og en lige vest for Stendis gamle skole (den ældste af disse), „Ulkringel“, men den førstnævnte er nu helt forsvundet, og den sidste udtørret til en mose med kun lidt vand i midten. I endnu ældre tid har der noget vest for gravhøjene i Stendis utvivlsomt været en sø, der efterhånden er udtørret til en lav kærstrækning med enkelte småsøer eller vandhuller, og hvorfra stadig en lille bæk fører mod syd forbi Damgård og Bakgård ned gennem Tingedal. Også enkelte andre småsøer eller damme, som fandtes i min tid, er helt forsvundet eller skrumpet stærkt ind.

Denne udtørring skyldes naturligvis i første række den dræning, der i moderne tid har medvirket til afvanding af landet, men for Rydes vedkommende sikkert også i nogen grad reguleringen af „hovedledningen“, Helleåen – hvor jo vandet fra det allermeste af åsen til syvende og sidst samles for at løbe ud i Limfjorden ved Hellegårde – hvilken regulering fandt sted omkring midten af 1930-erne i 2 sektioner, den første fra Tindskovbro til fjorden, den anden af strækningen ovenfor til St. Ryde Mølle. Denne regulering har haft stor indvirkning på de tilstødende enge. Aen var i min drengetid en virkelig å med store sving og dybe „høller“, med masser af fisk, mest skaller og aborrer, men også ørreder og ål, og jeg har sammen med kammerater tilbragt mange herlige timer ved dens bredder med fiskestang, badning osv. Det var da rigtige enge med dertil hørende græs og blomster af alle arter, hvor det, som digteren siger, summede af sol over engen, og hvor man kunne høre bekkasinen, horsegummen („æ hoskum“ husker jeg nogle kaldte den) brumme sine toner, når den ved dyk i flugten lod luften suse gennem sine svingfjer.

Ejendommene i den vestlige del af sognet havde hver sin lod, som bl.a. udnyttedes til tørvegravning til eget forbrug. Ved æltningen af tørvenerne gravedes ned om-

Helledalen med de grønne engdrag. Øverst til højre Lille Ryde Mølle ved Holstebro-Skivevejen. I forfatterens drengeår og endnu længere var mølleriet i drift.

Foto: Gunnar Hallum

trent i mands skulderhøjde, og der fremkom herved som regel større eller mindre rester af forrådnede træer, et bevis på tidligere tiders skovbevoksning. Denne tørvegravning, der endnu i et vist omfang fandt sted under og noget efter anden verdenskrig (også til videresalg), er nu vist helt ophørt, selv om produktionen vel lod sig fortsætte, eventuelt ved skæring i stedet for ved æltning. Åreguleringen skabte ikke de opdyrkningsmuligheder man vist havde regnet med, men græsningen blev naturligvis af bedre kvalitet. Fiskeriet har utvivlsomt lidt afbræk ved de store høl- lers forsvinden, og vandet i åen er heller ikke her, så lidt som de fleste andre steder, gået fri for den forurening, bl.a. spildevandsudledning, som er så karakteristisk for vor tid.

Åens navn, den hellige å, kan formodes at gå tilbage til dens udspring i nærheden af Borbjerg kirke, hvor der nok i hedensk tid har været et eller andet offer-

sted, *måske* på selve bakken, hvor nu kirken ligger, og hvor der i dalstrøget nedenfor findes de to skønne ret anseelige søer, Borbjerg møllesø og Præstegårdssøen. Landskabspartiet her minder stærkt om det ved Viborg domkirke med de to søer nedenfor, og hvor der er almindelig enighed blandt forskerne om, at hoved-helligstedet for hele Jylland eller en større del deraf har været fra ældgammel tid¹). Angående vort område kan tilføjes, at man ved, der i tidligere tid har været en hellig kilde i Kjeldsmark krat.

Nå, dette var noget af et sidespring. Tilbage til Ryde. Og her kan da siges, at sognets østlige del, Felde og Stendis, i 1900-tallet er undergået en endnu større forandring end den vestlige. Dette østlige område er fra naturens hånd af en anden beskaffenhed end nord- og vestsognet, som er udpræget morænejord af bedre kvalitet. Felde-Stendis består overvejende af sand- eller sandmuldet jord, og navnlig den nordøstlige og østlige del deraf (nord for sognevejen og øst for Skive gamle landevej) var i den første fjerdedel af århundredet i stort omfang lyngbevokset med få og små ejendomme ind imellem, øst for Skivevejen dog slet ingen. Min far havde, i lighed med andre ejendomme i vestsognet, et par lodder i dette område, hvor jeg af og til var med ham for at bjerge lyng og senere kartofler m. m., og jeg strejfede da lidt omkring i landskabet og husker tydeligt, at vestligt for gravhøjene (i Ryde præstegårds hede) fandtes et utal af vejspor under lyngen, og som forekom mig at koncentrere sig opad mod højene, hvor man for resten endnu i det smalle lyngbælte, der er fredet omkring disse, stadig kan se rester af dem, noget som jeg tænker mig kan have forbindelse med den omstændighed, at Ginding herreds ting i en vis periode ser ud til at have været holdt ved disse høje (hvorom lidt senere). Ligeledes husker jeg, at når man stod dér, hvor den vestfra kommende sognevej støder til gl. Skivevej, var egnen nord- og østpå så langt øjet rakte næsten én stor hedestrækning, så de smukke gravhøje helt dominerede billedet. Alt dette er nu ganske anderledes. Hele området er nu opdyrket, så der kun er den førømtalte smalle strimmel tilbage, medens nye ejendomme er skudt op, og de gamle ombygget og udvidet, så de faktisk er ukendelige. Afgrøderne står i nogenlunde normale år næsten lige så frodige i østsognet som i vestsognet, og læplantninger og større haver har gjort landskabet mere „loddent“, så man nu f. eks. næsten først ser gravhøjene, når man er lige ved dem. Alt dette hænger naturligvis sammen med den udvikling, der har fundet sted i de magre vestjyske egne gennem de sidste menneskealder, hvor de moderne kulturmidler: mergling, dræning, kunstgødning, kraftigere redskaber og maskiner til jordens behandling samt – ikke mindst – læplantning, har haft en forholdsvis stærkere effekt end på de fra gammel tid opdyrkede og kultiverede områder, men det skyldes nok også i nogen grad befolkningens, specielt nybyggernes, mere nøjsomme og hårdføre indstilling til livet, foruden naturligvis den støtte, der fra samfundets (og specielt Hedeselskabets) side har været ydet hertil.

De to største plantager i området: Højbjerg plantage (iflg. Trap 36 ha) og kommuneplantagen (53 ha) er af noget ældre dato, den første – og den ældste – må

Tre af seks bronzealderhøje i Stendis set fra syd. For få år siden blev en stendysse gravet ud vest for højene. Det er den, vejen er navngivet efter.

Foto: Gunnar Hallum

ligge noget tilbage i 1800-tallet, da arealet hørte under Rydhave, den sidste er anlagt 1893. Karakteristisk er det, at disse plantager, der oprindeligt og endnu i min tid kun bestod af nåletræer, efterhånden mere og mere præges af unge løvtræer, hvilket forøvrigt også gælder løvbælterne i sognet.

Det er ikke i Stendis, man træffer de første spor af mennesker i Ryde; det er nede ved Helleådal, som dengang var vandfyldt, altså en arm af Limfjorden. Der har skiftende grupper af et jæger- og fiskerfolk mange tusind år før vor tidsregning holdt til og skaffet deres udkomme ved fisk osv. fra vandet, og vildt og pelsdyr fra de tilstødende skove. Men da så livsmønstret fra rundt regnet 4000 år f. Kr. efterhånden ændres, således at der opstår en fastboende bondebefolkning (bonde = boende) med agerbrug og kvægavl som næringsveje, så kom Stendis i forgrunden, ganske enkelt fordi man med den tids primitive redskaber ikke magtede den svære jord, som desuden først måtte undergå en besværlig rydning for skov²). Vi har sikre vidnesbyrd om, at der fra ca. år 3200 f. Kr. og fremefter har været en beboelse, en bygd i Stendis, idet museumsinspektør Torben Skov i de allerseneste år har udgravet dels en runddysse, dels en boplads fra den tid noget vest for de omtalte gravhøje nær ved den ligeledes nævnte gamle sø. Allerede den berømte arkæolog Therkel Mathiassen havde i sin bog om Vestjyllands old-

tidsbebyggelse (1948) talt om „den store Stendisbygd“ (der dog også omfattede tilstødende dele af Sevel og Borbjerg sogne), og sprogforskerne havde længe ment, at navnet Stendis kom af Stendysse, men der var den hage ved det, at dysser ikke – mente man – havde eksisteret i dette område af Vestjylland. De omtalte udgravninger har nu givet syn for sagn. Også de smukke gravhøje fra en noget senere tid, bronzealderen (ca. 1500-500 f. Kristus), er vidnesbyrd om beboelse. Derimod kan herredstingets afholdelse i Stendis langt senere ikke tages som et tegn på tæt bebyggelse også på den tid. Iflg. Oluf Nielsen, s. 313-14, skal det være omkring år 1600, at tingstedet i ca. 50 år har været holdt der. Men i den henseende var det helt andre ting, det kom an på, for det første en nogenlunde central placering i herredet, dernæst sikkert også adgangsvejene dertil, „landeveje“ og sejlbare vandløb, og i disse henseender kunne Stendis nok komme i betragtning³).

Når vi herefter vender tilbage til sognets landskabelige udseende i første del af 1900-årene, kan det udover det tidligere bemærkede siges, at det stort set var som nu, men i visse træk dog afviger derfra. Hvad vejene – sognevejene – angår, var de på det nærmeste de samme som nu. Såvidt ses, er der kun kommet en enkelt helt ny til, nemlig den vej, der fra gammel Skivevej fører mod øst ud til nogle ny ejendomme, og som den første kilometer eller så er offentlig vej. Men der er enkelte steder sket en mindre udretning, f. eks. ved Overbøge og Stendis (ældste) gamle skole, hvor vejen begge steder passerede umiddelbart opad bygningerne, men senere blev forlagt til at gå lidt sydligere, og på Trabjergvejen sydvest for kirken ved den første gård på venstre hånd er et omtrent vinkelret sving taget af vejen. Ligeledes er vejene nogle steder i forbindelse med asfalteringen gjort lidt bredere. I de seneste år er også amtsvejstrækningen fra Lille Ryde Mølle, opad og forbi Rydhave udfra færdselshensyn reguleret en del. Den gik før klods op ad bygningerne ved møllen og snært forbi det øst-nordøst derfor beliggende husmandssted og en del af skoven samt Rydhave avlsgård, men har nu fået et mere kurvet sving rundt hjørnet.

En meget væsentlig forbedring af vejene er den asfaltering, der er sket af næsten alle disse, den første strækning fra V. Vejsgård til Felde 1950, og som den sidste fra Sdr. Østerskov til Sevelskovby 1962-63. Det er et kolossalt fremskridt, der her ved er sket. I min ungdom vedligeholdtes vejene ved, at der hvert år – på nogle strækninger dog muligvis ikke så hyppigt – blev kørt groft grus ud på dem i dynger ved vejsiden, som derpå af vejmand om efteråret pr. trillebør fordeltes og udjævnedes langs ad de to hjulspor, hvor det dog ret hurtigt blev kørt ned; men allerede fra 1920'erne, da biltrafikken begyndte (og forstærkedes indtil krigsårene, hvor den aftog stærkt) blev vejene så medtagne af bilerne og gjort til „vaskebrætter“, at de var skrækkelige at færdes på.

SOGNETS KULTURMØNSTER TIL CA. 1930

Ryde var et udpræget landbosogn. Bymæssig bebyggelse – eller tilløb dertil – fandtes kun i kirkebyen, hvor der i min barndom foruden kirken var: missions-

huset, en skomager, fattighuset, en karetmager, en købmand, en smed, et lille landbrug, en muremester (tillige husmand) og en murersvend (også husmand). Fra ca. 1920-25 kom der så yderligere et par beboelsesejendomme (på fattighusets tomt), en rentenyder samt et par småhandlende, og dertil fra 1925-35 en smed og et par huse mere. Det var alt. I sognet boede desuden en snedker- og tømrermester (nedenfor bageriet) og en skrædder (Ravnshøj), og så var der jo hist og her „jordløse“ huse, hvor der boede arbejdsfolk og lign. eller enligstillede gamle. Men ellers var det, når bortses fra mejeri, bageri, skolerne, præstens bolig og slotet på Rydhave, større og mindre landbrugsejendomme, de to med vandmøller, der opfyldte sognet. Dettets indbyggertal var iflg. Trap: 1901 740 personer, 1930 682, (1960 698). Husstandene var i min tid gennemgående større end nu; i de fleste familier var der 4-7 børn, og på jævnt store gårde, hvor der var fremmed medhjælp, 1-2 karle og en pige.

Bygningerne var allevegne, som man også vil kunne se det på billeder fra den tid, mere sparsomt prægede, mere spinkle og „skrabede“ end nu. Gårdenes struktur var den gamle danske: fire længer, hvoraf udhusene gerne var sammenbyggede, mens stuehuset lå for sig (parallelt med laden), de mindre landejendomme som regel i vinkelform med beboelses- og udhus sammenbygget og ofte med et mindre, fritliggende skur eller hus til høns osv.

Et iøjnefaldende træk i landskabet var vindmøllerne (ovenover laderne), som fandtes på en del af gårdene, oftest med 5 vinger. Større gårde som Rydhave, Ulstrup og (tilsidst) Ulsø havde ofte petroleumsmotorer som trækraft, medens en del af de mindre nøjedes med „hestegang“ på gårdspladsen trukket af 1 eller 2 heste i rundkreds og med et tandhjulsværk, der havde udveksling til en aksel inde i laden. Småsteder klarede sig som regel med håndkraft og maling af kornet i en af vandmøllerne.

Verdenskrigens virkninger (1914-18) var vel i Ryde som andre steder. Jeg husker tydeligt den dystre spænding i august 1914, da unge mænd fra sognet blev indkaldt og man frygtede det stærke Tyskland under kejser Wilhelm II, men dagliglivets forhold trak sig jo ret hurtigt i lave, så det mest var rationeringer og mangel på visse varer – navnlig efter Tysklands uindskrænkede u-bådskrig fra begyndelsen af 1917 – der mærkedes i det daglige, da vore handelsforbindelser med England, Amerika og andre oversøiske lande derved blev stærkt forringet, så vi udover den tidligere indtrådte vareknaphed nu også kom til at mangle foderstoffer, kunstgødning, kaffe, tobak, petroleum m. m. Følgen blev foruden rationeringer og andre restriktioner en mængde dårlige erstatningsvarer, surrogater, og så naturligvis stærk prisstigning, dyrtid, som man dengang kaldte det. Men priserne steg jo også på vore eksportartikler. Specielt var hestepriiserne allerede fra krigens første dage røget stærkt i vejret (Tyskerne havde jo brug for hestene til deres kanoner). Desuden blev 1917 et meget tørt og dårligt høstår, men et held var det, at vi havde Stendis hede, hvorfra der den påfølgende vinter bjergedes lyng i lange baner.

Efter krigen kom et stærkt prisfald på heste og kvæg m.m., og hvem der ikke i tide tog sig i agt, kunne derved lide betydelige tab; det var f. eks. tilfældet med en større gårdmand i nabolaget af mit hjem, der ved krigens slutning havde fået oparbejdet en hestebestand på 15-20 stk. (vel ca. det dobbelte af det normale), og som hårdnakket nægtede at sælge til de faldende priser, ligesom forøvrigt hans kreaturbesætning tildels gik nedenom af mangel på foder. De fleste tilpassede sig dog, og efterkrigstiden bragte i det hele ingen større rysterter i Ryde, hvor ingen letsindige spekulationshandler med ejendomme eller andet af betydning havde fundet sted.

Ca 1922 kom elektriciteten til sognet, først fra el-værket i Vinderup, senere (1943) fra Salling, Fjends og Ginding Herreders Højspændingsanlæg med hjemsted i Skive.

Allerede 1917 var telefon blevet installeret, med central på Rydbjerg, hvor den forblev indtil dens nedlæggelse i 1968. Herved blev telefonpæle med de ejendommeligt „syngende“ tråde et islæt i landskabet, men de blev efter anden verdenskrig erstattet af kabler i jorden, hvorefter tilbage kun var elmastene, hvis tråde ikke synger. (Forklaring herom undlades!). Der var i de første åringer efter telefonanlægget ca. 20 abonnenter, senere efterhånden mangedoblet, medens tidligere kun de to købmænd samt Ole Olesen, Nørre Østerskov, (og vistnok præstegården) havde haft telefon under Vinderup. I Stendis fik dog en del abonnenter senere telefon via Skave.

Sognets bymæssige forbindelse var Vinderup og Holstebro, til daglig mest førstnævnte by, hvor der var jernbanestation, posthus, to læger, en dyrlæge, apotek, sagfører samt bank og ret betydelige forretninger i de forskellige brancher, 2-3 hoteller osv. Ved større eller mere specielle anledninger, samt hvor det drejede sig om officielle anliggender, tog man til Holstebro, under hvis ret og skifteret Ryde dengang (og indtil 1973) hørte, og hvor der var amtsskue, sygehus, epidemihus, sanatorium etc., flere store markeder samt naturligvis større forretninger. Befordringsmidlerne var indtil ca. 1922 kun hestekøretøjer og cykler, så afstanden spillede en betydelig rolle; til Holstebro var der ca. 15 km, til Vinderup kun 5-6. Struer søgte man aldrig til, og jernbanen via denne by benyttedes kun meget sjældent.

Noget der var af betydning for Vinderup og dens opland var, foruden det ugentlige grisetorv (men kun to årlige, og små, markeder) de store kreaturauktioner, der afholdtes hveranden torsdag. Her kunne f.eks. folk, der havde brug for kredit, sælge kreaturer og få både penge for dem med i lommen og så samtidig købe andre dyr på kredit i nogle uger. Folkeviddet fortalte, at en mand fra et nabosogn var gået fallit, fordi Kristi himmelfartsdag faldt på en torsdag.

Fra ca. 1922 kom der rutebilforbindelse fra Vinderup til Holstebro og omtrent samtidig de store ugentlige eksportmarkeder dér, samt endvidere fra ca. 1926 rutebil fra Sevel via Ryde kirkeby og Borbjerg til Holstebro, hvilket alt i nogen grad efterhånden ændrede det gamle mønster.

Den første ejer af personbil i sognet var, såvidt erindres, Ole Olesen, ca. 1920,

men almindelig blev disse biler, der i begyndelsen opfattedes som ren luksus, først i slutningen af 1950'erne og 60'erne, fra først af gerne som brugte vogne, udrangeret af byboerne, noget der efterhånden fuldstændigt ændredes, ligesom forøvrigt også landboernes påklædning, der tidligere stak noget af mod byboernes (mere gammeldags og billig), således at man nu i byens gader ikke i så henseende kan se forskel på folk – ældre såvel som unge – fra landet og byens egne indbyggere.

I Ulsø havde man en traktor – med jernhjul – allerede i 30'erne. Den næste i sognet, der fik traktor, var vistnok Laurits Bæk, Damgård i Stendis, der i 1948 fik en „Ferguson“ med gummihjul, og både han selv og andre landmænd i Ryde var meget optaget af, om det nu „kunne gå“, hvad det imidlertid viste sig at kunne, og så bredte traktorer og anden mekanisering sig hurtigt – i takt med unge menneskers afvandring fra landbruget, og med traktorer og biler gled så også de kære heste ud af billedet, efter at de i århundreder, eller årtusinder, sammen med okser (navnlig stude, som der dog ikke er kørt med i Ryde i min tid) trofast havde tjent bonden som trækdyr og til ridebrug. Og medens man tidligere altid ved selskaber og andre sammenkomster havde diskuteret heste vidt og bredt, man kendte så at sige alle heste i sognet lige så godt som dets beboere, så var det nu traktorer og biler, der drøftedes med megen sagkundskab og interesse.

Der var i de første to-tre årtier af århundredet en mer eller mindre bevidst opfattelse i sognet af, at østsognet og dets folk ikke helt stod mål med vestsognet og dets beboere. Man kan vist med rette sige, at disse sidste var noget hartkornsprægede og selvtilstrækkelige, en mands anseelse kom i første række an på hans ejendoms størrelse, og fremmede der kom til sognet, f.eks. som tjenestefolk, blev ikke rigtig regnet lige med de „indfødte“. Derimod har jeg indtryk af, at man i østsognet nok så meget vurderede folk efter deres personlige kvaliteter og var mere lige. Sognekongen Ole Olesen udlod sig engang i et sognerådsmøde med, at Stendis-boerne ikke kunne kræve så meget (vedr. skole, veje eller hvad det nu var), som man kunne længere nede, da de jo ikke svarede så meget i skat, en udtalelse, der naturligvis måtte skurre i demokratiske, og specielt Stendis-boernes, øren, skønt det næsten undertiden kunne se ud som om, de også selv havde mindre værds kompleks. Jeg husker, at min far, der sad sammen med et par af deres repræsentanter i sognerådet, en gang var helt opbragt over, at de så at sige aldrig oplod deres mund om noget som helst i møderne. Men hele denne tankegang fik siden, da kriseårene omkring 1930 satte ind, en afgørende drejning, idet nogle af vestsognets gårdmænd – vel som følge af gæld, kaution for børn osv. og sagtens også af en noget højere levestandard – ikke rigtig kunne svare nogen skat, medens der i Stendis var blevet adskillige lige så store eller større skatteydere.

Fællesaktiviteter var der – når foreløbigt ses bort fra det religiøse liv i sognet, hvorom senere – ikke mange af i Ryde, udover naturligvis de elementære som kommunale anliggender, sygekasse, menighedsråd, et par andelsforetagender og lidt mere. Af politiske, oplysende, underholdende eller sportslige sammenslutninger eller møder så godt som intet. Et forsamlingshus eller lignende mødested

fandtes ikke. Først ca. 1930 begyndte en ændring heri, som senere skal omtales.

Det kommunale gav i det daglige ikke anledning til megen debat, men op mod sognerådvalgene var der naturligvis meget røre. Der opstilledes ved et møde i Ryde skole en fællesliste, men lige så sikkert var det, at der kom særlister – som regel flere, begrundet ikke i politiske, snarere religiøse forskelle, men navnlig dog i stedlige eller personlige hensyn, hvad undertiden som taktik førte til utilsigtede resultater. Sognerådet bestod af 7 medlemmer. Den første formand, jeg husker, var Ole Olesen, Nørre Østerskov, der nød agtelse og respekt fra alle sider, og hvis ord næsten var lov. Jeg erindrer, at et medlem af sognerådet dengang – og uden nogen brod, – udtalte, at når Ole havde sagt sin mening i en sag, var der som regel ingen, der havde noget at bemærke. Han var formand i to eller flere (4-års) perioder indtil 1917, derefter – såvidt mine hjemmelsmænd og jeg husker – Chr. Ulsø 1917-21, Morten Bøge 1921-25, Jørgen Tingskov 1925-29, Chr. Ulsø igen 1929-33 og Chr. Dalby 1933-37. Når der gives udtryk for en vis usikkerhed, skyldes det, at sognerådets forhandlingsprotokoller fra før 1937 alle mangler og trods adskillig efterforskning ikke har kunnet findes, hvilket forhold også vil spille ind på andre områder i denne fremstilling. Fra 1937-43 var, for at gøre rækken færdig, Johan Clemmensen formand, derefter 1943-50 Laurids Madsen (Moesgård), 1950-54 Jørgen Christensen, 1954-58 Frits Sevelsted, 1958-62 Anders Bøge, 1962 - engang i 1965 Johs. Nygård Jensen, der trak sig tilbage før tiden som følge af stærkt arbejdspress i sin forretning og i nogle måneder afløstes af Anders Bøge, indtil denne i septbr 1965 så sig nødsaget til også at gå af på grund af sin hustrus sygdom, hvorefter Sten Bjerre overtog hvervet og – efter ordinært valg i 1966 – fortsatte som formand indtil kommunesammenlægningen med Vinderup storkommune pr. 1/4 1970. Ryde har siden sammenlægningen haft to medlemmer af byrådet.

Hjælpekassen der havde særskilt valgt og uafhængig bestyrelse, hørte man meget lidt til (skønt min far var medlem af bestyrelsen i en årrække). Selv om derfra kun ydedes hjælp til selvhjælp og uden fattighjælps virkninger af nogen art, ville folk såvidt muligt holde sig fri også af den, noget der ligeledes gjaldt aldersunderstøttelse, som det kaldtes, selv om der var trang dertil. Denne indstilling begyndte først at ændres omkring 1930, da krisen satte ind, og da Steinckes berømte socialreform kom i 1933. Mentaliteten var dengang på dette område helt anderledes end nu, men skatterne var jo unægteligt også i folks arbejdsføre år langt fra så glubske, som de senere er blevet.

Noget i retning af de senere kommunekontorer eller officiel sekretærhjælp fandtes dengang normalt ikke i landkommunerne.

Skot sognefogderne egentlig ikke henhørte under kommunestyret, men var øvrighedens repræsentant på stedet (de udnævntes af amtmanden efter indstilling af sognerådet og politimesteren på ubestemt tid), skal her sognefogderne i Ryde i 1900-tallet nævnes. Det var fra 1897 Peder Jensen, Øster Vejsgård, indtil 1927, så Jens Madsen, Ulstrup, indtil 1935 (gik af p.g.a. sygdom), Laurids Madsen,

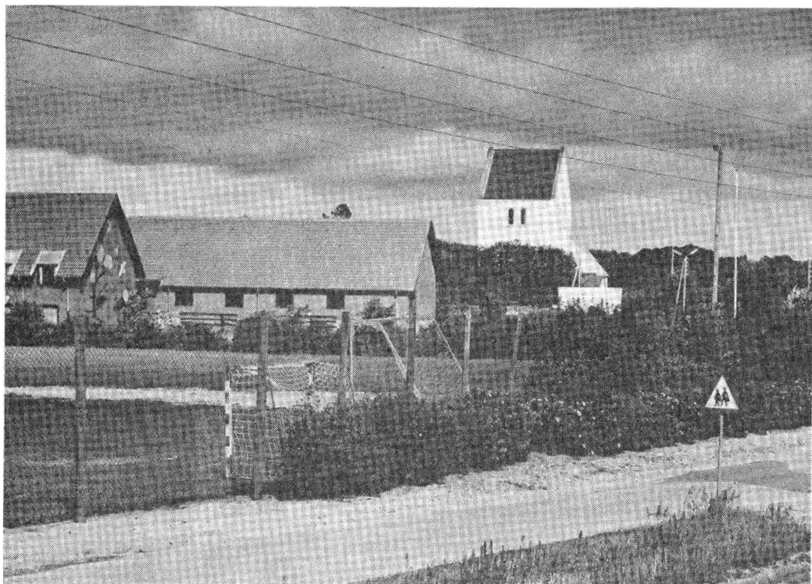
Moesgård, til 1960, og endelig som den sidste Vilhelm Mikkelsen indtil 1/4 1973, da de sidste sognefogedstillinger helt ophørte.

I menighedsrådet var præsten stedse formand, og dette råd førte – selv ved præsteindstillinger – en ret stilfærdig tilværelse.

Under kommunen hørte jo skolevæsenet. Der var to skoler i sognet; den i vest-sognet lå indtil omkring 1903 300-400 m sydvest for kirken, vel små 100 m fra sognevejen, og dens hovedbygning står endnu, i hvilken bygnings østlige ende selve skolen holdtes. Det var – og er stadig – faktisk en lille landbrugsejendom, den ældre tids måde at honorere skolelæreren på, foruden med lidt kontanter, etc. Den ny skole – nu Ryde gl. skole nr. 2 – blev opført på et kileformet stykke jord fra Jøs Olesens ejendom Kirkebygård, i det sydvestre hjørne af denne gårds nord for sognevejen beliggende areal men uden andet tilliggende end en ret stor have. Læreren Jes P. Hansen flyttede med fra den tidligere skole men døde 1907. Han var en noget streng men dygtig lærer, hvis evne til at lære børnene skrivning og regning kunne spores hos adskillige af dem i tiden derefter. Hans efterfølger fra 1908 den meget velbegavede og dygtige lærer S. M. Sørensen (som man vist ikke skønnede tilstrækkeligt på) flyttede allerede 1912, hvorefter enelæreren fra Stendis, Kr. Kristensen, fik embedet, også en dygtig lærer men mere mørk og alvorlig, og som til stor overraskelse i 1924 flyttede til den dengang udprægede hedeegn i Yllebjerg. Under disse to lærere faldt min skolegang, og jeg satte dem begge højt. Efter Kristensen blev i 1924 Anton Thorsen førstelærer, og efter ham 1950 T. T. Thøgersen, der fratrådte ved ibrugtagningen ca. 1963 af den nu eksisterende centralskole (med sognegård), beliggende umiddelbart vest for kirken, også på jord fra Kirkebygård. Den tidligere skole blev derefter solgt og omdannet til hvilehjem. Ved centralskolen blev den fra alle sider velanskrevne førstelærer Kaj Jensen, Stendis, ansat som skoleinspektør, og til dens område lagdes både Stendis' og – senere – Handbjergs skoledistrikter.

I min skoletid virkede som andenlærere ved Ryde skole Johannes Odgård, der blev gift med en datter, Karen, fra Routh 1912 og samtidig flyttede til Nørlem skole ved Lemvig, samt Ingvart H. Mosegaard, der senere blev lærer ved Rom skole på samme egn. Ind imellem dem var der 1912-13 en kort tid – og endda afbrudt af en sygdomsperiode – en mand, Karl Vilhelm Bertelsen, der er den dygtigste lærer, jeg har kendt. Den efterfølgende andenlærer, Axel Møller (1918-21), var bornholmer og til en forandring ikke, som ellers alle de hidtil nævnte med undtagelse af Hansen og Bertelsen, fra Nr. Nissum seminarium. De senere andenlærere og lærerinder har jeg ikke kendt.

Stendis skole – nu den gamle skole nr. 1 – lå fra 1878 indtil 1938 ved det sydøstre hjørne af „Ulkringel“, idet dog en ny skolebygning var opført først i 1900'erne. 1938 byggedes en helt ny og smuk skole længere mod øst, omtrent hvor vejen fra Trabjerg støder til sognevejen, og nord for denne. Jeg husker ikke nogen lærer i Stendis før Kr. Kristensen, som, da han i 1913 forflyttedes til vestsognets skole, efterfulgtes af lærer P. Pedersen (gift med en datter, Marie, fra Ulstrup),

Ryde Kirke set fra vest med skole og sognegård som nabo.

Foto: Gunnar Hallum

der ved sin fraflytning 1919 blev afløst af Martinus Carlsen (som 1926 blev gift med min søster Marie, hans andet ægteskab). Han døde i 1953, hvorpå Kaj Jensen blev lærer dér indtil han, som nævnt, 1963 blev leder af den ny centralskole ved kirken.

Samtidig med opførelsen af de ny skoler ved 1900-tallets begyndelse ophørte den gamle naturalafløgning med skolelod – i Stendis måske noget før (?) –, men også efter at jeg var kommet i skole (1909), havde børnene undertiden ét eller andet naturalie f.eks. mælk, med til førstelæreren, og ved højtiderne uddeltes med skolebørnene „offersedler“, påtegnet familiefaderens navn, en hvid beregnet for præsten og en rød for læreren (deggen), hvori beboerne så indpakkede de vistnok traditionelt bestemte pengebeløb, der på højtidsdagen afleveredes ved offergang til alteret. Ved denne som ved andre lejligheder, hvor der i kirken lagdes indsamlingsbeløb på alteret, var det en ufravigelig regel, at den første, der rejste sig og trådte ud af „stolen“, var sognefogden, (som jeg syntes altid sørgede for at være tilstede). Noget andet ville være blevet betragtet som en grov anmasselse, tror jeg. De øvrige mænd fulgte så straks efter i tilfældig orden.

Det er mit indtryk, at lærernes lønvilkår og hele levefod var meget spartansk, indtil en ny lønordning i 1919 trådte i kraft, et stykke under en jævn stor gårdmands, navnlig i årene under krigen, da prisstigningen ikke blev fulgt op med en

tilstrækkelig dyrtidsregulering. Men iøvrigt indtog lærerne en anset position i sognet – lige efter præsten. De kaldes i det daglige som regel degne, og førstelærerstillingen i vestsognet var da også fast forbundet med stillingen som kirkesanger (degn kommer af det græske ord diakon, der nærmest betyder kirketjener). Tidligere blev degnens hustru tituleret madam, hvilket ord man endnu brugte om lærer J. P. Hansens kone. Derefter blev betegnelsen frue, ligesom præstens, medens selv de største bønders koner ikke havde sådan titel.

Ved begge skoler fandtes i hvert fald en del vintre nogen aftenskoleundervisning sted for unge mennesker, men jeg deltog aldrig i det og ved ikke, hvor meget det betød.

Ligeledes var der til Ryde skole knyttet bibliotek, som iflg. Trap skal være oprettet 1919 og have 3000 bind (1965). Jeg husker det nu i hvert fald fra ca. 1910-12, men jeg mener med et langt mindre antal bøger, „bogsamling“ kaldtes det. I min skoletid lånte jeg de sædvanlige drengebøger, senere benyttede jeg det praktisk talt ikke, så jeg kender meget lidt til det. Jeg mindes dog, at jeg fandt bøgerne noget for ferske og ikke brød mig om lærerens velmente anvisninger, hvorimod jeg blev flittig låner i det større bibliotek i Vinderup og Statsbiblioteket, Århus. I 1940 blev oprettet en afdeling fra vestsognets bibliotek i Stendis.

Sognets statsanerkendte sygekasse forestodes i den første tid, jeg erindrer, af karetmager J. Chr. Johansen, senere i en lang årrække af muremester Niels Nygaard Jensen, og efter ham, også i mange år, af gdr. Julius Pedersen (Bøge), indtil sygesikringen indgik under (stor)kommunen. Jeg mindes aldrig at have hørt om „knas“ med sygekassen. I 1920'erne blev oprettet en sygeplejeforening – fælles for Ryde og Handbjerg – og som i hvert fald fungerede i en årrække, men jeg ved ikke hvor længe.

Andelsmejeriet siges i Trap at være oprettet 1905, men det er forkert. Allerede i 1887 eksisterede det under navnet Rydhauge andelsmejeri og dér blev mælken behandlet, og i 1892 gav Niels Nielsen (Køjborg) iflg. tingbogen skøde til „Ryde Andelsmejeri“ på en grund, der lå umiddelbart øst for Køjborg på modsat side af sognevejen, (det senere Ryde bageri), hvor mejeriet blev drevet til 1905, da et nyt mejeri blev opført ca. 100 m syd for Ll. Ryde Mølle, hvor det bestod til 1966, da det indgik under mejeriet i Svenstrup (kort øst for Vinderup), og bygningen solgt til andet formål. Ved nyopførelsen 1905 blev mejeriet fælles for Ryde og Handbjerg sogn, som indtil da havde leveret mælk til det såkaldte Brødbæk mejeri, der lå i lavningen nedenfor gården Neder Brødbæk, og som samtidig flyttedes op til Hvam. Mejeribestyreren i Ryde var i hele den tid, jeg husker, og indtil 1948 Anders Kyndesen, som derpå købte et hus i Holstebro. Vedrørende mejeriets ældre historie er der den vanskelighed, at dets protokoller forsvandt i begyndelsen af 1920'erne. Den daværende formand, en stor gårdejer i Handbjerg, konstateredes at have besvæget mejeriet for omkring 25.000 kr., som hans fader dog dækkede, men senere viste det sig, at yderligere et mindre beløb (ca. 10.000 kr.), der var indbetalt til mejeriet som præmie for en mund- og klovsygeforsikring, også mang-

Store Ryde Mølle som den fremtræder i dag, nænsomt moderniseret, nu i rollen som lystgård for ejeren. I midterbygningen med de fire gavlvinduer var der købmandsforretning til ca. midten af århundredet. Bag gården haven med høje træer op ad skråningen.

Foto: Gunnar Hallum

lede, og dem ville faderen ikke betale, så de måtte afskrives som tab. I samme forbindelse viste det sig, at bøgerne (og velsagtens også nogle bilag) var forsvundet; efter formandens udsagn ved, at et par piger havde afstedkommet en mindre ildsvåde, hvad dog disse benægtede.

Et forhold, der gentagen gav anledning til debat på generalforsamlinger etc. var behandlingen af søndagsmælken, som tilhængere af Indre Mission var imod, men som kunne ske om mandagen, uanset at den i den varme årstid – og uden nutidens køleteknik – tabte i kvalitet derved. Vedtægternes fædre havde været så forudseende i en paragraf at indføje, at denne bestemmelse ikke kunne ændres, så længe mejeriet bestod, og ligefrem „slå mejeriet i stykker“, hvad Ole Olesen angav som eneste udvej, undså man sig dog for.

Ved flytningen af mejeriet i 1905 solgtes bygningen ved Køjborg til et nyoprettet Ryde Andelsbageri, der blev drevet med en bager som bestyrer indtil 1915, da det solgtes til en privat bagermester og fortsatte i flere årtier. I hvert fald i andelsforetagendets sidste år gik det dårligt. Niels Køjborg var formand, og han indledte, efter hvad en gammel Rydebo har fortalt mig, et år en generalforsamling med at sige, at han havde en glædelig overraskelse: der plejede at være underskud,

men i det forløbne år havde der været balance. En deltager spurgte, om han nu var sikker på at have fået alle udgifter med. Det mente han, men tilføjede, at der for resten samme dag var kommet et brev fra Vinderup Mølle, som han ikke havde fået åbnet; det blev på opfordring hentet, og viste sig at være regning på mel for en længere periode, hvorefter stillingen retteligt forandredes til et stort underskud, såvidt jeg husker fra min far, der var andelshaver, 4000 kr. Gode råd var dyre, og bølgerne gik en tid højt, men Niels Køjborg klarede situationen ved at tilbyde selv at dække béten, når andelshaverne ville forpligte sig til i 4 år at levere deres svin i Vinderup til ham som opkøber for et svineslagteri (således skete svineleverancerne dengang). Dette blev accepteret og var i virkeligheden et genialt greb, vist et af de få, denne mand nogensinde har foretaget. Da de 4 år var gået, havde Niels Køjborg indtjent mere end de 4000 kr., og leverancerne til ham fortsattes i mange år derefter.

Ellers var der i Ryde af fællesforetagender af erhvervsmæssig eller social art vistnok kun en hesteforsikringsforening samt en husmandsforening, som jeg husker fra omkring 1910-12, da formanden var den noget socialdemokratisk prægede missionsmand P. Chr. Mikkelsen, Felde, senere Bredkjærgård, der først i 1920'erne forlod sognet. Senere blev – med andre ind imellem – Henrik Strunck, Stendis, formand. Foreningen, der senere er gået op i en større sammenslutning på kreds-basis, gav i hvert fald i min tid ikke anledning til større opmærksomhed.

Et forsøg på indførelse af fodboldspil gjordes 1919-20, men slog ikke rigtig igennem, nok bl.a. fordi den daglige arbejdstid var lang. (sædvanligvis til kl. 7½ aften med påfølgende hjemmearbejde, navnlig pasning af heste). Lørdag indtog dengang i ingen henseende nogen fortrinsstilling, snarere det modsatte, da man lørdag aften skulle til Vinderup for at handle osv. Spillet måtte hovedsagelig foregå om søndagen (udenfor kirketid), og det var Indre Mission imod.

Politisk interesse var det småt med i Ryde, og aktiviteter i så henseende af nogen art forekom ikke, bortset fra et møde i skolen forud for rigsdagsvalgene, hvor kredsens kandidater indfandt sig og talte for deres partier. Denne ringe interesse hang sikkert tildels sammen med den meget mindre betydning, statens virksomhed dengang havde i det daglige liv, f.eks. var skatterne minimale, men også indflydelse fra Indre Mission gjorde sig gældende. Dens stifter, den nidkære og myndige sjællandske præst Vilhelm Beck, der levede til 1901, anså politik for noget verdsligt væsen, som troende mennesker ikke burde give sig af med. Rydeboerne stemte ved rigsdagsvalgene ganske overvejende på Venstre, kun ganske få på Højre (senere de konservative) eller de Radikale. Det bergske „Holstebro Dagblad“ holdtes af næsten alle. „Kristeligt Dagblad“ af nogle få og „Jyllandsposten“ af enkelte. I årene efter 1925 begyndte så småt radioen at komme frem, men den var ikke i begyndelsen nær så „meningsdannende“ som senere, og apparaternes kvalitet teknisk set ringe. De var svage og havde en kedelig tilbøjelighed til at strejke, når de helst skulle lade være, f.eks. „når der kom fremmede“.

Kun ved særlige lejligheder kunne der komme krusninger på den politiske an-

dedam i Ryde, f.eks. ved de hæftige angreb på den beundrede venstrefører J. C. Christensen efter Alberti-katastrofen (1908), eller i anledning af indenrigsminister Ove Rodes tilbageholdenhed med at ophæve restriktionerne efter verdenskrigens slutning, „Påskekrisen“ 1920, og „Syndikalisterne“s optøjer i København. Derimod er det mit indtryk, at f.eks. den store begivenhed – og de vigtige problemer i forbindelse dermed – omkring Sønderjyllands genforening med Danmark ikke satte sindene synderligt i bevægelse.

Men medens altså det kulturelle fællesliv i Ryde i de tre første tiår af århundredet ellers var sparsomt og stillestående, forholdt det sig helt anderledes med det religiøse liv. Fra 1888-95 var Haldor P. Bjarnesen sognepræst i Ryde-Handbjerg. Han var udpræget Indremissionsmand, stod personlig Vilhelm Beck meget nær og var en dygtig prædikant. I hans tid kom der en stærk vækkelse med mange omvendelser, hvilket i de følgende årtier satte et stærkt præg på sognet. I 1896 opførtes et missionshus ved sognevejen lige nord for kirken (består endnu), og 1903 ét i Stendis (nedlagt 1972), søndagsskole blev oprettet med fru Emma Bjarnesen og Poul Jensen, Ll. Ryde Mølle, som ledere, og alle efterfølgende præster i sognet tilhørte i hvert fald indtil ca. 1940 (men vist også senere) Indre Mission, ligesom alle førstelærere og de fleste andenlærere, idet man ved indstillingerne i første række interesserede sig for deres religiøse tilhørsforhold. Og så at sige ingen rørelser kunne i heromhandlede tidsrum trives i sognet undtagen de lå på linje med – eller i hvert fald ikke var i opposition til – denne retning. Det anførte betød ikke, at hele sognets befolkning var egentlige missionsfolk, dette var kun tilfældet med vel 15-20 familier, hvoraf mange var småkårsfolk, men dog også adskillige større gårdejere. De afgjorte modstandere var endnu færre, de kunne nok tælles på godt én hånd, medens hele den store mellemgruppe i forskellige afskygninger sympatiserede med eller dog gennemgående villigt tolerede missionen, f.eks. indfandt sig både i kirken og ved møderne i missionshuset; og de få egentlige modstandere gik meget stille med dørene. Kriteriet for inderkedsen må vist siges at være regelmæssig deltagelse i de såkaldte samtalemøder – hver fredag aften – i missionshuset. Ved de almindelige møder dér var der gerne mange tilstede, og navnlig i de såkaldte missionsuger, der afholdtes i februar-marts, hvor der gerne var stuvende fuldt hus, og oftest med „eftermøder“, hvor mange, som regel af inderkredsen samt nyomvendte stod op, holdt små omvendelsestaler og gerne sluttede med bøn, der ofte foregik på knæ ved bænke. Et udpræget eksempel på dette forekom i foråret 1926, hvor der var en stor vækkelse, den største efter Bjarnesens tid, og hvor missionsugen i den anledning forlængedes. Utiltalende udslag – foruden naturligvis uholdbare resultater – kunne herved forekomme, men sjældent dramatiske episoder i det daglige, for ganske vist var Himmel og Helvede, skellet mellem troende og vantro, huslige og selskabelige andagter osv. i høj grad realiteter for disse mennesker, men en vis takt gjorde sig alligevel gældende, og så dramatiske situationer som f.eks. i Hans Kirks interessante roman „Fiskerne“ forekom mig bekendt ikke i Ryde. Andre møder af forskellig art, „karle-“ og „pigemøder“ –

senere betegnet med K.F.U.M og K. – fælles ungdomsmøder, do. udflugter, kvindemøder, bazarer etc. afholdtes jævnligt, og missionshusene i Handbjerg og ved mere specielle lejligheder også i Vinderup eller Holstebro, besøgte undertiden, selv om trafikmidlerne var sparsomme.

Indre Missions kategoriske forbud mod nydelse af spiritus, kortspil (kortene ansås i sig selv for syndige), helligdagsarbejde, med undtagelse naturligvis af visse nødvendige ting, mod dans og alt seksuelt samkvem udenfor ægteskabet m.m., prægede stærkt livet i Ryde. Ungdomsselskaber for begge køn var tilladt men kun med sanglege (uden musik). Og det var f.eks. yderst sjældent, at barnefødsler eller graviditet forekom udenfor ægteskabet. Derimod syntes jeg, det dengang – mere end vistnok nu – skortede en hel del på respekt for det 8. bud (nedsættende omtale af andre) og i det hele taget for „det store bud i loven“ om kærlighed og barmhjertighed mod næsten, også den næste, der havde overtrådt forskrifterne, når han da ikke hørte til ens egen kreds eller man ville udfolde religiøse aktiviteter for at få ham og andre udenforstående med. Således hørte jeg engang den ellers godhjertede sognepræst fraråde at yde støtte til Frelsens Hær, og en anden gang i en prædiken understrege et gammelt ord om, at den der gi'r til han tigger, skal slås til han ligger. Det var i hvert fald ikke Jesu lære.

Pastor Bjarnesen forflyttedes 1895 til Gudum, hvor han døde 1905 og ligger begravet på kirkegården. Efter ham kom i Ryde pastor W. G. Dankau, der ikke efterlod sig synlige spor, og så fra 1902-1914 Vilhelm Becks søn Filip Beck, som slet ikke udfyldte faderens tøj, men var velanskrevet i sognet, ligesom også hans norskfødte hustru (professordatter, f. Waage). Filip Beck, der også havde tilknytning til Indre Missions hovedstyrelse og Indre Missions Tidende (sekretær) var af sjællandsk præsteslægt og bar ligesom sin hustru præg af aristokratisk herkomst. F.eks. har jeg mange gange set ham køre forbi skolen i landauer med liberiklædt kusk på bukken, og hans børn blev undervist af privatlærerinde i hjemmet. Beck kunne undertiden være ret fripostig i sine replikker osv. Jeg husker således fra en eksamen i skolen, hvor lærer Kristensen talte med os om det påpegende stedord *den* og som eksempel nævnte: „den væg er hvid“, at præsten, med stærk understregning, rettede det til: „den væg er *sort*“, hvad ikke var helt ved siden af, men vist nærmest møntet på de tilstedeværende sogneråds- og skolekommissionsmedlemmer, noget som lagde en meget mørk skygge over lærerens ansigt som en krænkelse af eksamenshandlingens værdighed; og fra en anden eksamen, at præsten under lærerens afhøring af os faldt i søvn og sad og nikkede på katederet, så lærer K. et øjeblik holdt inde, hvorved præsten omsider vækkedes, noget der også, meget synligt, og forståeligt, vakte lærerens mishag.

På festlige dage vajede fra to flagstænger på præstegårdshavens højeste punkt det norske flag side om side med det danske, hvilket sammen med fru Becks klangfulde norske sprog afgav et håndgribeligt vidnesbyrd om, at verden strakte sig et godt stykke udenfor både præstens og sognets marker. Ved pastor Becks fraflyt-

ning blev præsteboligen ombygget, flyttet lidt længere mod nord, og toges i 1915 i besiddelse af den ny præst, Carl J. Boeskov, der var landmandssøn fra egnen mellem Viborg og Århus, og som forøvrigt ligesom Beck i dennes senere år, også selv drev avlsgården. Han var af en anden, mere jævn type, der ikke undså sig for til tider, f.eks. i høsten og ved hjemkørselen af tørv fra den fjerntliggende eng, at tage et kraftigt nap med, hvad befolkningen fandt tiltalende, men ikke altid hans kone, der var af noget forfinet bytype, og som, modsat sin mand, var pylret og – sagt med et pænt udtryk – overdreven sparsommelig. Boeskov var også udpræget missionsmand, hvis overvejende interesse kun tog sigte på „det ene fornødne“. Da der engang i 1920 efter kirkeministeriets forordning, på en almindelig søgnedag, holdtes en festgudstjeneste i kirkerne i anledning af Sønderjyllands genforening med Danmark, holdt han en ganske almindelig vækkelsesprædiken med kun ganske få ord tilsidst – såvidt huskes i kirkebønnen – angående det genvundne land. Jeg var dengang traditionelt indstillet som Rydebo, men dette fandt jeg alligevel for upassende. Han blev i 1924 forflyttet til pastoratet Tyrstrup-Hjerndrup ved Christiansfeld lige syd for den gamle grænse, og jeg har tit tænkt på, hvordan han egentlig kom om ved det med den stærkt nationale befolkning dér. Boeskov taler selv (side 573 i Paul Nedergaards værk om præster m.m. bd. VI) om en stor vækkelse i hans tid, 1918-19, men tilføjer: „Det var særligt i Handbjerg . . . I Ryde syntes den ikke rigtigt at kunne slå igennem“.

Pastor Boeskovs efterfølger blev fra 1924-32 den unge Kai Brask, der var københavner, en charmerende, gemytlig, men alligevel alvorlig mand af den Olfert Ricardske type, en dygtig prædikant og vellidt i sognet. Det var i hans tid den ovennævnte store vækkelse fandt sted (1926). Ved fraflytningen fik han embede i København, men befandt sig vist ikke særlig godt dér. I hvert fald kom han senere tilbage til Vestjylland som mangeårig præst ved Zionskirken i Esbjerg.

Den næste præst i sognet var gårdmandssønnen fra Assing Ankjær Hareskov, også IM-mand, men med tydelige indslag fra Tidehvervsbevægelsen, der i hans studietid (fra omkring midten af 20'erne) gjorde sig stærkt gældende omkring universitetet i København, og som forøvrigt, såvidt skønnes, alle de efterfølgende præster i sognet (ligesom andetsteds) mer eller mindre har været præget af. Hareskov var en selvstændig, djærv personlighed, som på grund af sin sukkersyge var klar over, at hans tid ville blive ret kort, og trods en jernvilje til at ville være „rask“ og virke, døde han ung i 1944. Hans meget velbegavede hustru, Meta Hareskov (københavner), flyttede til Herning, hvor hun foruden i kristeligt arbejde bl.a. har deltaget aktivt i kommunal- og almindelig politik i en årrække.

De efterfølgende præster i Ryde har jeg ikke kendt meget til, og de falder jo også udenfor mit afsnit, men jeg ved, at pastor Bjerglund Andersen (1948-56) til nogen fortrydelse for nogle af de gamle missionsfolk ved sin tiltræden erklærede, at han ikke ville være en bestemt kreds', men hele sognets præst – noget der vist er blevet et ret almindeligt program for vor tids præster.

NYE RØRELSE SÆTTER IND

I 1924 flyttede en ung gårdmand Johan Clemmensen af en anset Trabjergslægt fra det grundtvigsk prægede Borbjerg sogn til Ryde (Lille Østerskov). Han var velbegavet, munter og god til at begå sig – samt ikke let at kyse – og han startede i 1932 sammen med sin hustru Dorthea, f. Bruun, en ungdomsforening for også at skaffe andet end religiøse rørelser indpas i sognet. Foreningens sammenkomster holdtes i mange år i en fløj på Rydhave slot, men omkring 1950 fik man oprettet et forsamlingshus i en fremskaffet større barak fra besættelsestiden, placeret ca. 100 m vest for kirken, overfor Trabjergvejens udmunding, hvor senere ca. 1963 centralskolen med sognegård (naturligvis af meget større omfang) kom til at ligge, hvorefter samlingsstedet blev der. Denne ungdomsforening var naturligvis alt andet end velset af IM-folkene, men under Johan Clemmensens besindige og kloge ledelse fandt man ikke meget konkret at indvende mod dens virksomhed. Clemmensen selv var en estimeret mand, kom i ledelsen af flere foretagender og var 1937-43 sognerådsformand, senere kreditforenings- og ejendomsvurderingsformand. Han døde 1970.

Fra ca. 1930, da landbrugskrisen og den store arbejdsløshed i byerne samt nazismen i Tyskland satte ind, kom der andre interesser frem, idet bl. a. adskillige landmænd følte sig tiltrukket af de synspunkter, der gjordes gældende af LS-bevægelsen „Landbrugernes Sammenslutning“, og som i begyndelsen var af fagforeningspræget karakter, men efterhånden gled mere og mere i tyskvenlig retning, hvilket dog holdt de fleste tilbage. Der var kun nogle få stykker, der mere åbenlyst tog til orde for bevægelsen, navnlig en mindre landmand i Felde, en større gårdejer i Stendis og et par stykker i vestsognet, og man mente, at det var én af disse sidste, der var primus motor og støbte kuglerne. Med krigens afslutning 1945 mistede denne bevægelse naturligvis sit tag i befolkningen.

Under den tyske besættelse var der med Rydhave og deltagere i Ryde som centrum en betydelig gruppe unge frihedskæmpere på egnen, 43 ialt, omfattende folk fra Ryde, Handbjerg, Borbjerg, Vinderup og en enkelt fra Sevel. Skovfoged Kr. Elmholt, Rydhave (slægtning af slottets ejer, fru Skibbild) var leder af gruppen, og man indrettede i den nordvestlige del af skoven en stor, godt skjult hule (udgravning) i en skrænt, der tjente som opbevaringssted og fordelingscentral for et stort område af våben og ammunition, nedkastet fra engelske flyvemaskiner, og som også var samlings- og øvelsessted for deltagerne i skydning med karabiner, pistoler o.l., idet lyden fra skuddene ikke kunne trænge ud derfra til omverdenen. Gruppens medlemmer fra selve Ryde var foruden Kr. Elmholt og hans broder, kirkemaleren Svenning Elmholt, skovarbejder Chr. Herman Christensen, hans broder Arne Christensen, Niels Moesgaard Madsen, Asger Moesgaard Madsen, (begge hjemmearbejdende sønner fra Moesgård), tørvearbejder Henning Dugaard Christensen, mejerist Børge Johs. Thomsen og chauffør Aage Iversen. Af udensogns deltagere skal kun nævnes hjælpepræst Kr. P. Bendtsen, Vinderup, og Jens Jul-Rasmussen, søn af den tidligere sognepræst S. G. Jul-Rasmussen, Borbjerg.

Ved en lejlighed kom det til kamp med tyskerne, nemlig den 1. maj 1945, da man skulle køre et læs våben etc til Lemvig. Syd for Struer søgte et tysk vagthold at standse bilen, og da denne fortsatte, begyndte tyskerne at skyde, hvorefter også frihedskæmperne – der var 8-9 stykker – åbnede ild, 2 tyskere blev skudt ned, og de resterende 2 flygtede ind over markerne, medens det danske tab alene bestod i, at „Jens Præst“'s maskinpistol blev ødelagt af 5 kugler. Den findes for resten endnu i en lille samling af genstande fra den tid, som man er i gang med at oprette på slottet, ligesom resterne af omtalte hule stadig kan ses i skoven.

Både den friske strømning, der med ungdomsforeningen tilførtes sognet, og de brydninger af forskellig art, som 1930'erne og krigsårene medførte, samt de derefter følgende strukturændringer, der bl.a. også har bevirket store forandringer i kirkebyen, har alt i alt ført til, at forholdene i Ryde nu er meget anderledes end i min tid, ikke mindst i kulturel og religiøs henseende. I Paul Nedergaards omtalte værk gøres 1962 – side 574 – følgende kirkelige status: „At tiderne ændres kan forøvrigt ses af, at menighedsrådet, der tidligere bestod af 12 IM, nu (efter et par valg) består af 7 IM og 5 n. gr.“. Det bemærkes herved, at *n* betyder „nærmest“, og *gr* „grundtvigsk“ – samt at menighedsrådet også omfatter medlemmer fra Handbjerg.

NOGLE EJENDOMME AF FÆLLES BETYDNING FOR SOGNET

Den ældste bygning i Ryde er – som det så at sige altid er tilfældet i de gamle danske sogne – kirken, der stammer fra den store kirkebygningstid omkring 1100-1250, våbenhus og tårn dog nogle hundrede år senere. Kirken er lille, og de ældste dele, kor og skib, uanseelige, bygget af utilhugne kampesten, kun med få tilhugne kvadre ved hjørner og sokkel. Dette kan undre én, da sognet, skønt ikke stort – ca. 2200 ha – for den største dels vedkommende, vel rundt regnet $\frac{2}{3}$, består af god jord, og da nærliggende sogne af tilsvarende eller mindre størrelse har smukke kvaderstenskirker – og nogle af dem meget større; således Handbjerg, hvis areal er ca. 1250 ha, Måbjerg ca. 1900, Sir ca. 900, Naur ca. 3100, Nr. Felling ca. 3200 og Nr. Nisum ca. 2100 ha. Grunden til Rydes uanseelige kirke kendes ikke, men jeg forestiller mig, det må være enten, at kirken hidrører fra forholdsvis tidlig tid, eller at sognet, da den opførtes, har været ret fattigt (få-talligt), hvilket trods megen god jord kunne tænkes at komme af, at denne ikke på den tid har været tilstrækkelig ryddet for storskov, skønt man ellers forlængst efter bedre dyrkningsredskabers indførelse havde lært at foretrække den gode jord fremfor den magre.⁴⁾ Måske er årsagen, hvad kirken angår, en kombination af begge dele. Vi ved det, som sagt, ikke, men forholdet virker ret påfaldende.

Kirken er i den tid, jeg husker, ikke ændret ret meget i det ydre, dog er blytaget på tårnet ombyttet med teglstenstag; og ringningen, der tidligere skete med et nedhængende reb på tårnets nordside, foregår nu oppe ved klokken. Desuden er kirkegårdens nordgrænse, vistnok noget før århundredskiftet, flyttet et godt stykke længere mod nord. Kirkens indre er undergået en del ændringer. Stolestaderne

Ryde Kirke set fra syd

Foto: Gunnar Hallum

blev ca. 1912 omskiftet med dem, der står endnu. Det var karetmager J. Kr. Johansen, der udførte arbejdet. Vi syntes vist alle, det var vældigt pænt, men stolene blev rigtignok udført i gotisk spidsbuestil, medens kirken er udpræget romansk (rundbuestil), hvorfor sådan ændring nutildags sikkert ikke ville være blevet tolereret af de tilsynsførende myndigheder. Endvidere er den store kakkellov („tromlekakkellov“) i skibets nordøstlige hjørne blevet udskiftet med calorifere-varmeanlæg, gulvenes teglsten ombyttet med fliser og tæpper, og orgelpulpituret fjernet, for nu at nævne nogle af de mest iøjnefaldende forandringer, ligesom nogle kalkmalerier og helgenbilleder er fremdraget. Alt dette og mere til er sket i løbet af 1930'erne og senere, og ved en af disse lejligheder (ca. 1950) opdagedes en krypt under koret, hvor der har været en eller anden begravelse, hvoraf dog under en jorddyng kun fandtes noget beslag til en kiste.

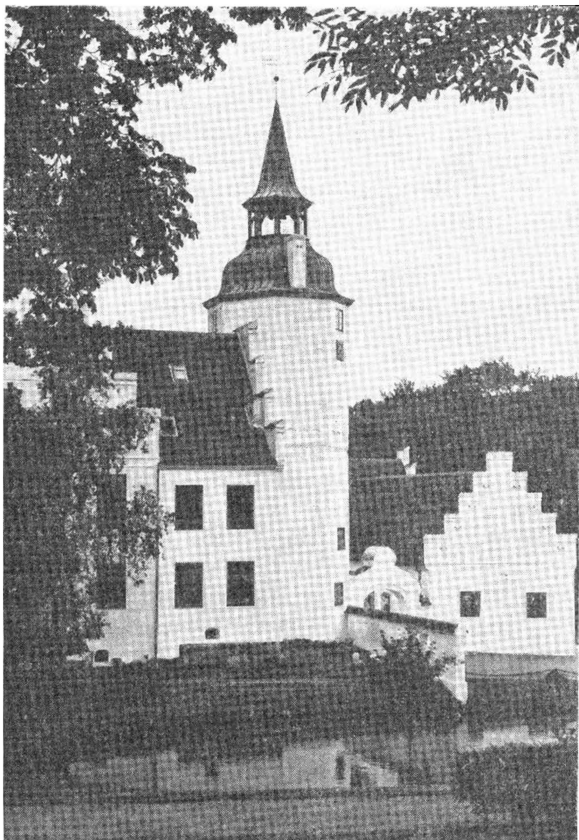
Rydhave vil naturligvis i enhver bredere sognebeskrivelse af Ryde kræve en indgående redegørelse, bl.a. fordi denne gamle herregård med tilhørende fæsteforhold, hoveri osv., i århundreder har grebet dybt ind i sognets historie, og der findes da også flere trykte beskrivelser af den, bl.a. i Traps Danmark og Oluf Nielsens værk om Hjern-Ginding herreder (1895), ligesom der i Hardsyssels Årbog 1912 og 1944 findes henholdsvis en artikel af Palle Fløe om hoveri- og landgildelister for det fæstegods i Ryde sogn, som 1790 hørte under Rydhave, og af førstelærer

Esbern Jespersen en artikel om hoveri i Vestjylland m.m. omhandlende Rydhave, men der kan utvivlsomt fremdrages meget mere både om selve herregården og dens fæstegårde og -bønder fra arkiverne.

Rydhave nævnes første gang ved navn i 1300-tallet, men det er et spørgsmål, om det ikke i virkeligheden er den, der omtales i Valdemar Sejrs Jordebog fra 1231 (en slags „matrikel“) som tilhørende kongen. Det siges dér, at han i „Gethingheret“ (Ginding herred) i „Ryztheet“ har noget jordegods af værdi 3 mark guld. – Jeg vil senere komme tilbage til spørgsmålet under omtalen af gården Rydlund.

Før 1910 var ejeren af hele godset enken efter grev F. V. S. Danneskjold-Samsøe, hvis initialer og grevekroner står sammen med årstallet 1884 på den store la-debygning. Nævnte år solgte hun til et konsortium, der videresolgte slottet og skoven til en fabrikant A. Berbom, medens avlsgården udstykkedes, hvorom nedenfor. Berbom videresolgte i 1918 slottet osv. til fru Johanne Jacobsen, f. Christiansen, som havde været gift med fabrikant Vagn Carl Jacobsen af den bekendte Carlsbergsslægt, og hun tog straks fat på at forskønne slottet og dets omgivelser; f.eks. blev der ved udkørslerne fra skoven opsat smukke træportaler overdækket af et lille stråtag, og en dag jeg opholdt mig i nærheden af slottet hørtes pludselig toner af en næsten overjordisk skønhed fra noget, jeg aldrig før eller siden har oplevet magen til, en æolsharpe (vindharpe), der var anbragt i et højt træ og hvis toner steg og faldt med vinden i de skønneste harmonier. Hele herligheden varede dog kun kort, fru Jacobsens penge slog ikke til, og i 1923 solgte hun slottet m. v. for 76.500 kr., skønt købesummen 5 år tidligere havde været 123.000 kr. – med sikkert store mellemliggende bekostninger. Hun var forøvrigt en dame med temperament, der gentagen yppede strid med avlsgårdens ejer, Anders Sevelsted, bl.a. om en „høvej“ fra gården ned til engen, hvorom en sag førtes helt op til Højesteret, og som hun tabte (refereret i Ugeskr. for Retsvæsen 1923). En dag affyrede hun i hidsighed et revolverskud hen over Sevelstedes hestespand, og en gang måtte han tilkalde sognefogden til at hente sine gæst, som fru Jacobsen havde taget i hus. Hun skænkede som et minde en smuk lysekroner til Ryde kirke, efter sigende fra et fransk kloster eller lign. Fru J. skrev iøvrigt senere under det navn, hun kaldte sig med – Jo Jacobsen – flere bøger, sikkert tildels af selvbiografisk indhold. Hun var vist fisker- eller skipperdatter fra Svendborg.

De efterfølgende ejere af slottet, rentier O. Skibbild, der stammede fra Vestjylland, men havde tjent sig rig ved trikotagevirksomhed i Norge, hans enke og senere et par unge slægtninge, brødrene Elmholt, holdt ikke slottet og skoven i tilsvarende stand – driften var sikkert også en større underskudsforretning – og i 1955-56 solgtes slottet og et lille stykke af skoven til ungdomsskole (Indre Mission), og den øvrige del af skoven blev overtaget og efterhånden istandsat af staten. På denne måde lykkedes det at sikre god vedligeholdelse af dette skønne sted, omend indtrykket af det gamle smukke slot (fredet i klasse A) i nogen grad brydes af de bygninger til lærerboliger m.m., der – med nænsom hånd – er opført omkring

*Rydhave Slot set fra nord. Rydhave nævnes første gang ved navn i 1300-tallet, men forfatteren er ikke tilbøjelig til at tro, at det også er Rydhave, der omtales i Valdemar Sejrs Jordebog fra 1231, nemlig som en gård, kongen ejede i „Ryztheet“ i „Getingberet“ (Ginding herred).
Foto: Gunnar Hallum*

det. Ved den nordre ende af den vestlige voldgrav ligger en gammel skovfoged-bolig, der bærer lensgreve G. C. Rabens initialer med årstallet 1861.

Fra avlsgården blev ved den omtalte udstykning frasolgt en hel del jord, dels til oprettelse af nogle få ny landbrug, dels til supplerung af ældre. Hovedparcellen med avlsbygninger købtes af Ivar Tang, der opførte en villa til beboelse, og gården videresolgt 1918, men vedkommende køber og den efterfølgende var der kun ganske kort tid. 1919 købtes gården af Anders Sevelsted (kendt for opdræt af belgisk hesterace), der havde den til sin død 1941. Nuværende ejer er sønnen Frits Sevelsted, der fra 1954-58 var sognerådsformand, og fra 1962 medlem af amtsrådet.

Routh. Dette navn er i min tid almindeligvis kun blevet brugt om den gård, der

ligger umiddelbart syd for „Sønderskov“, men undertiden også (mere officielt) som en slags distriktsbetegnelse ved nogle sydlig derfor beliggende ejendomme, 1 gård og 3-4 mindre ejendomme. Navnet er vistnok oprindelig Rugtved, hvor -tved betyder en landtunge, der skyder sig ud mellem to åer, vige eller lignende.

Rydlund. Den kyndige forsker, rigsarkivar Svend Aakjær (søn af digteren) skriver i sit store værk om Kong Valdemars Jordebog, at dennes værdiangivelse af kongens ejendom i Ryde, 3 mark guld, svarer til vistnok ca. 36 td. ld., og så kunne passe på Rydlund, medens lokalhistorikeren lærer Storgaard Pedersen, Hee, engang i et foredrag udtalte, at det formentlig drejede sig om Rydhave. Hvis spørgsmålet i det hele taget lader sig opklare, vil det i hvert fald kræve en mere indgående undersøgelse, der her kun løseligt kan skitseres. Udgangspunktet må være de to ord i Jordebogen, „i Ryztheet“, der, hvad også Aakjær antager, formentlig er en fejl-skrivning for „i Rydes tved“ (landtunge), og nu ligger ganske vist Rydlund i det samme tved som Routhområdet, men jeg mener efter de topografiske (lokal-geografiske) forhold at dømme, at Rydhave også i tidligere tid kan have ligget i et vandomflydt tved, begrænset på den ene side af Helleåsænkningen og på den anden af en vig fra denne, nord for gården, ved skellet til Bjert, således at denne gård med rette kunne siges at ligge „i Rydes tved“. Og hvad angår værdiforholdet, kender vi for det første ikke Rydlunds størrelse i Jordebogens tid, og dernæst heller ikke Rydhaves værdi, for selv om denne ejendoms areal *måske*, (det ved vi heller ikke) har været betydeligt større end Rydlunds, kan værdien, f.eks. på grund af manglende rydning af skov, godt have været relativt ringe. Alt i alt er jeg *på forhånd* mest tilbøjelig til at foretrække Storgaard Pedersens forslag.

NOGLE SÆRPRÆGEDE PERSONER

Østligst i kirkebyen boede den dygtige smedemester Anders Pedersen, Thybo med et vidunderligt lune. Han ramtes i begyndelsen af 1920'erne af en hjerneblødning, så han blev meget halt og måtte opgive arbejdet, men humøret holdt sig tilsyneladende godt, så han ligesom før kunne ryste pudsige replikker ud af ærmet til megen morskab for egnens folk, og hvoraf et par stykker skal gengives. Den ene lød: „P. Chr. Søndergård sejer, te æ salmager er en skidt landmand, o æ salmager sejer det samm om P. Chr. Søndergård; o æ tøkkes snår, de hår ret beje tow“. En dag kom den brave skomager Kr. Viftrup, der bl.a. også var graver og kirkebetjent men ikke ret god til at udtrykke sig, ind i smedjen og bad om at få en metalplade sat under sin højre træsko for at skåne den under gravningen. „A vild gjar ha dæ te o sæt en gravplår på mi træsko“, sagde han. „Jow“, sagde smeden, „men hva ska der så sto o' en?“. „A trowr, do er towle“, svarede skomageren. „No, ja, men så sætter wi det“, sagde smeden.

Fattighuset lå på hjørnet mellem vejen gennem kirkebyen og vejen ned forbi kirken, en ret høj stråtekt bygning med et par lejligheder, men efterhånden var der ikke rigtig nogen brug for den, og da så købmand Erichsen gerne ville sikre

sig mod en eventuel brugsforening på stedet, købte han ca. 1920 ejendommen, som han belagde med en servitut mod købmandshandel.

Af beboerne i fattighuset⁵) husker jeg kun to, Anders Sørensen og Ane Kirstine Madsdatter, den førstnævnte med tilnavnet Fod (Fu'er), fordi han havde et kunstigt ben med klumpfod. Han havde tidligere været sømand og „børste“ ved høfdebyggeri eller lign. ved Vestkysten, og trak i min skoletid gerne rundt med en lille vogn og tiggede, idet man specielt i præstegården hos pastor Beck altid var god ved ham. Han fortalte at have sagt, at det ikke havde nogen nød med ham, for han havde 200 tdr. hartkorn at leve af (sognets samlede mængde). Brændevin var hans svage punkt, og når han undertiden fik delirium, blev der „bojet“ til at holde vagt ved ham. Han døde 77 år gl. i 1912. Kirstine Madsdatter kaldtes altid Stine Finger, efter sigende fordi hun havde været langfingret. Hun arbejdede vist tidligere for folk men tiggede også, og i hvert fald børnene mente, hun vist kunne hekse, og var bange for hende. Hun døde 1917, 87 år gl. Af andre beboere i fattighuset husker jeg kun navnet på én, Bedholm, men tidligere har en kvinde af navn „Grethe Dejle“, som min farfar omtalte, muligt også boet der (eller i nabolaget – evt. den nedennævnte „Kjen Abraham“'s hus?). Omtalte Grethe D. kunne hekse, omskabe sig selv til en hare, blev der sagt. Jeg tror dog ikke nogen i min tid for alvor har troet på hekseri (måske bortset fra enkelte, meget gamle mennesker). Derimod var troen på gamle husråd og „kloge folk“ meget almindelig.⁶) I den gamle skole boede et gammelt, respektabelt ægtepar til leje, Ole og Stine Vestergaard, og Stine ansås af mange for en hel ekspert i behandling af visse lidelser, efter hun havde „kureret“ en mand fra Trøjborg for ansigtskræft. Som et kuriosum kan jeg huske, at min farfar (født i sognet 1831) sagde, at man i hans ungdom tilrådede spindelvæv som et godt middel mod åbne sår (jvfr. nutildags penicillinet).

Ca. 1/2 km. syd (lidt til øst) for kirken, ved vejen til Bredkjærgård, lå til ca. 1965 et lille hus, der indtil ca. 1910 beboedes af Kirsten Nielsen, kaldet Kjen Abraham, der var enke efter Abraham Nielsen, som var af natmandsslægt og døde 1900, 58 år gammel.

Oluf Nielsen skriver, at natmænd ofte nævnes i Ryde i 1700-tallet. Jeg har jo ikke kendt Abraham, men min far fortalte, at han gav sig af med bliktøj og glas (typiske erhverv for disse folk) og var en grov karl, der „bandede og galede“. Natmændene kaldtes også kæltringer⁷). Kirsten var af almindelig „borgerlig“ herkomst. Jeg husker svagt et par af deres døtre fra min første skoletid, men de forsvandt tidligt fra egnen. Derimod har jeg ret nøje kendt en søn derfra, Niels Nielsen, som i en del år var karl i sognet, blev gift med en pige dér og senere i mange år var arbejdsmand for kommunen i Holstebro. Han var en dygtig og i alle henseender respektabel mand, hvis børn også skikkede sig vel. Ingen af den unge slægt i min tid skænkede – modsat tidligere generationer – afstamning fra natmandsfolket synderlig interesse, og denne folkegruppe er nu forlængst gået op i den almindelige befolkning. De der interesserer sig for det interessante emne kan læse om

det hos museumsforstander, dr. phil. honoris causa⁸) H. P. Hansen, Herning, som indgående har skrevet derom, bl.a. i „Natmandsfolk og Kjæltringer“, og som navnlig har påvist, at dette „folk“ ikke, således som man tidligere troede (bl.a. St. St. Blicher og Carit Etlar), var zigeunere eller af sydlandsk herkomst, men almindelige danske, hvis stamfædre af en eller anden grund, f. eks. rømning fra tidligere tiders langvarige og barbariske soldatertjeneste, begåede forbrydelser eller almindelig usseldom var kommet på kant med samfundet og havde udskilt sig som en særlig pariakaste, nødt til at hutle sig frem.

En mand, der blandt de mange slidsomme og beskedne hedeopdyrkere fra „min“ tid, fortjener en speciel omtale er Villads Pedersen, almindeligvis kaldet „æ døvstum salmager“, idet både han og hans kønne kone Sidsel var fuldstændig døvstumme, mens ingen af deres 7 børn var det. De startede i sognet sidst i 20'erne i et primitivt træskur i Ulstrup bakke, vest for vejen i lavningen dér, men omkring 1930 købte han et stykke rå hede ved den gamle Skivevej, omtrent lige øst for tinghøjene, og træskuret tjente adskillige år til bolig for familien, medens Villads skaffede underholdet ved slid i grusgraven osv., og efter 1936 lykkedes det at få bygget en rigtig ejendom. Gennem avisartikler m.m. fik han, der var en velbegavet mand, andre nybyggere „lokket til“. Efter en større illustreret artikel i „Holstebro Dagblad“ for 19/11 1973, med en 42-årig datter, fru Manna Pilgaard, Vinderup, som kilde, skal anføres følgende enkeltheder: „Nu er navnene på de to „emigranter“ hugget ind i en mindesten i Kongenshus mindepark . . . Villads Pedersen opnåede ikke at opleve denne hædersbevisning. Han omkom ved en traktorulykke i 1960 . . . Men allerede mens han levede, blev han kendt over hele landet som „nybyggeren“. Så godt som alle landets aviser havde reportager om denne enestående mand, der påtog sig at opdyrke et stykke af heden ved hjælp af sine barkedede hænder og et ualmindeligt stort gå-på-mod. At der i dag ligger otte ejendomme på Stendis hede, skyldes alene denne mands indsats“. Datteren skildrer videre de trange og ensomme forhold i barndomshjemmet, men børnene havde det pragtfuldt og savnede ikke noget, skønt de næsten ikke havde legetøj; der var et fantastisk sammenhold i familien. Kontakten med forældrene var ikke noget problem. „Vi kunne tegnsprog, før vi kunne tale. Det var selvfølgelig et hjemmelavet system, men det gik fint“. Da børnene blev ældre, begyndte de at snakke om at tage til byen, men nej, faderen ville ikke lade sig trække fra stedet, før han døde, og moderen har ofte udtalt sig tilsvarende. „Selv om det var arbejde fra morgen til aften, var livet i det lille hus skønt“. Og børnene mener det samme, siger fru Pilgaard. „Jeg vil ikke bytte med nogen . . . heller ikke med børnene i dag“. – Lad være, at skildringen måske i datterlig stolthed (og eventuel journalistisk opsætning?) er lidt koloreret, så taler Villads Pedersen og hans families historie sit eget stærke sprog.

Den sidste tigger, jeg husker der gik omkring i Ryde – jeg tror til ind i 20'erne – var Ann Kokholm (rigtige efternavn kendes ikke), som boede i et lille, nu nedrevet, hus vel 100-200 m nord for den daværende skole ved Ulkringel; men

tidligere havde der været flere sådanne, som jeg ikke alle husker navn på. Anders Fod og Stine Finger er tidligere nævnt, og jeg tror også Kjen Abraham tiggede. Ligeledes kom der nogle fra nabosognene: Sine Thorsen fra Tingedal, hvis specielle interesser var spiritus og skråtobak; Daniel Na'r (Nielsen) fra Borbjerg, der gik i en frakke med et stykke reb om livet som bælte og rundpuldet sort (?) hat. Han var af skikkelse en pæn – men snusket – mand, som havde boet i Borbjerg fattighus, men senere var flyttet ind i en sammenflikket, malerisk rønne i Borbjergby, hvoraf han solgte prospektkort (et eksemplar bør efterlyses og publiceres, det var virkelig en seværdighed). Efter hvad jeg fra forskellig side har hørt fortælle, havde Daniel som ung været en flot Randers-dragon og var dér blevet forlovet med en pige af det finere borgerskab, men da familien fik at vide, han var af taterslægt, gik det naturligvis overstyr, og Daniel tog skade på sin forstand deraf⁹). Han var en mand af få ord, som vist ikke direkte tiggede men solgte nåle, tråd og andre småartikler og nærmest blev stødt, hvis man ikke ville handle med ham. Fra Handbjerg kom „Kesse Vægter“ (Vedel?), der var mere end halvtumbet, godmodig, barnlig fornøjet og grinagtig. Ham var børnene ikke bange for, modsat alle de andre. En mærkelig skikkelse var Sine Iversen fra Trevad (Fly), som af og til tog ophold nogle dage i Routh, hvis ejerpar også var derovre fra. Hun gjorde så afstikkere til nogle af naboerne. Sine var, om ikke hel – så trekvart-„tosset“, bl.a. havde hun forskellige kærester i form af fjedervogne, vindmøller osv., som hun snakkede med. Hun gik med en fløjte i en perlekrans eller lign. om halsen, og et pift i den kunne på mystisk vis indvirke i hendes seancer. I „Holstebro Dagblad“ for 25/9 1971 findes en længere, og såvidt jeg kan se, godt rammende beskrivelse af hende, hidrørende fra en mand på hendes hjemegn. Hendes tiggeri var også af lidt mere diskret karakter, men ellers var det gerne madvarer, mælk, æg, kød, samt „tow“ (uld), det drejede sig om for disse folk. Egentlig var tiggeri allerede dengang forbudt, men denne gennem århundreder, ja årtusinder, praktiserede form for hjælp til de fattige tog det naturligvis lang tid at få udryddet, og det var i min barndom noget af en æressag at være god mod tiggere. Når jo endnu i vore dage omvandrende betlere eller snørebands- og postkortsælgere kendes, er det vist som regel spiritusbehov, der ligger bag ved, men den gang var det ofte den sure nød.

„... MED LIGE VÆRDIGHED I BORG OG HYTTE“.

Når jeg i min artikel kun har omtalt enkelte ejendomme i sognet og kun nogle få af dets beboere, skyldes det alene pladshensyn samt den omstændighed, at nærmere omtale af disse to emner nok først og fremmest ville interessere sognets egne folk. Det er ikke interesse fra min side, det har skortet på, for det er jo de jævne lag af befolkningen, borger og bonde, der gennem tiderne har båret vort land oppe. Jeg har under min udspørgen hos ældre personer i sognet fra en af disse mødt den bemærkning: „Det er nu ikke meget, jeg ved fra ældre tid, heller ikke om min

egen slægt, for jeg har altid haft den opfattelse, at når det ikke drejer sig om fornemme slægter, har det ingen betydning“.

Jeg svarede, at intet kunne være mere forkert; hvem tror du, det var, der blødte for landet på fortidens slagmarker¹⁰), og hvem var det, der sled med hoveriarbejde på herregårdenes jorder, så disse fortidens kulturcentre for sognene og hele landet kunne bæres oppe? Det var såmænd ganske jævne bønder.

Eller med en lille omskrivning fra digteren Anton Berntsen: ¹¹⁾

De store helte hylde,
dem kommer man ofte ihu,
men hverdagens helte det skyldes,
at verden består endnu.

Og så gælder det jo alligevel for enhver stand, ethvert sogn og ethvert menneske: man skal nok være sig selv, men man skal ikke være sig selv nok.

NOTER

- 1) Byens ældst kendte navn er *Vibér*, hvor *vi* betyder helligdom og *ber* bjerg, altså Helligbjerget.
- 2) Selve navnet *Ryde* (og et par Ryd-navne mere) er af samme stamme som ud-sagnsordet *rydde* og viser ligesom de mange skovnavne i sognet ganske givet hen på almindelig bevoksning med skov.
- 3) En nærmere redegørelse herfor kan af pladshensyn ikke foretages på dette sted.
- 4) Jfr. ovfr. s. 32. Kirkebygningstiden – Valdemarstiden – markerer netop et af gørende fremskridt i landets opbygning. Jern havde ganske vist været kendt et tusind år før, men det varede nogle århundreder før dets anvendelse rigtig slog igennem (myremalmsproduktionen), og desuden havde selvsamme årtusind være en kampfyldt tid: folkevandring, stamme- og landsdelskrige, vikingetogterne. Disse kampe var først forbi ca. år 1100, så man nu for alvor kunne smede sværdene om til plovjern.
- 5) I kirkebogen kaldes huset ved de to personers dødsfald „Vejagerhus“, hvad vist ingen nulevende kender noget til. Identiteten er dog utvivlsom.
- 6) Det er den jo for resten i vidt omfang, med rette eller urette, endnu – og overalt i landet.
- 7) Hvilket ord ikke har den oprindelse, man almindeligt antager, men kommer af et gammelt ord „keltre“, der betyder tigge; se hos H. P. Hansen.
- 8) d.v.s. æresdoktor; ved Århus universitet.
- 9) I lærer C. Møllers bog om Borbjerg Sogns Historie (1929) fortælles kærlighedshistorien en smule anderledes. Bogen indeholder forøvrigt s. 242 et billede af Daniel og hans hus.
- 10) Indtil 1849 påhvilede værnepligten kun bondestanden.
- 11) Epigrammer. 1968, side 48.

N.C. Skouvig
landsretssagfører
født 1902 i Ryde
Østerbrogade 26
7500 Holstebro

Kalkmalerierne i Ferring kirke

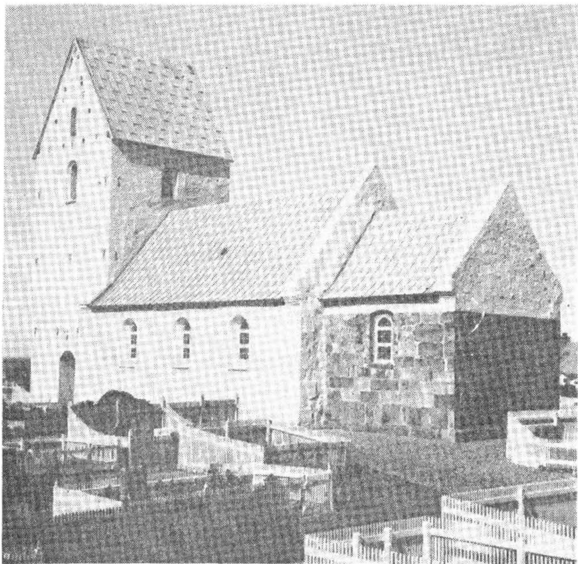
Af Allis Johannesen

I disse år forandres det danske landskab med rivende hast. Hver dag truer – i fremskridtets navn – vejanlæg og nybyggeri med at ødelægge klassiske landskaber, der i århundreder har hvilet i sig selv. Således er også det storladne, åbne vestjyske landskab nu, som aldrig før, i færd med at skifte karakter. Hvor de mange – ofte frit- og højtbeliggende – gamle middelalderkirker igennem de sidste tusind år har domineret landskabet, og med deres granitkvadre og rå kampestensmure ligesom er vokset op i fuld harmoni med den barske vestjyske natur, må de nu tage kampen op med de nymodens høje, grønne metal-siloer, der skyder op som giftige paddehatte rundt omkring ved gårdene, hvor de kan ses milevidt omkring. Deres funktion er dog vidt forskellig, og stadigvæk vil kirkerne stå og markere hver sit sogn, hvis historie og forskellige kulturrepoker de afspejler i skiftende stilarter.

Hardsyssel er overmåde rig på romanske kirker. Her afløstes de første trækirker meget tidligt af de uforgængelige og stadig eksisterende stenbygninger, der blev opført af marksten, som i istiden var ført hertil fra det skandinaviske fjeld. Ved slutningen af 1200-tallet var egnen så godt som mættet med kirker, hvoraf mange endnu i dag har bevaret deres oprindelige skikkelse, dog har de fleste fået tilføjet et gotisk tårn ved vestsiden.

En medvirkende årsag til, at man var så tidligt på færde herude vestpå, var bispesædet i Vestervig, der dengang var Jyllands nordligste og som sådan et af landets magtcentre. Hardsyssel var da ikke en fjern vestlig afkrog af landet, men stedet hvor tingene skete. Limfjorden var nemlig indtil slutningen af 1100-tallet åben mod vest og fungerede i handels- og krigsøjemed som en vigtig ind- og udfaldsvej til den store verden, først og fremmest England, hvorfra megen indflydelse strømmede til Danmark. Faktisk var landet i den periode mere påvirket fra vest end fra syd. Men henimod slutningen af 1100-tallet tilsandede Limfjordens vestlige udmunding, og som følge heraf flyttedes bispesædet nordpå til Børglum, hvorefter egnen efterhånden mistede sin tidligere betydning.

Den engelske påvirkning lader sig dog stadig spore i Vestjylland, måske tydeligst i Ferring Kirke ved Bovbjerg, der rummer en række romanske kalkmalerier med stærkt engelsk præg.

Ferring Kirke med de for Vestjylland så karakteristiske stakitomkransede gravsteder på kirkegården.

Ferring Kirke er en af de første stenkirker på egnen, opført over én eller flere tidligere trækirker. Ved opførelsen lå den midt i sognet, men igennem århundredernes løb har Vesterhavet ædt sig ind i landet, så kirken i dag står som et stateligt sømærke, højt på den stejle Bovbjerg klint ud mod havet. På kirkegården er hver grav omgivet af et tæt hvidmalet stakit, som skal yde den sparsomme beplantning læ for den stride vestenvind.

Ser man bort fra det hvidkalkede gotiske tårn, er Ferring Kirke en typisk romansk landsbykirke. Oprindeligt bestod den kun af det, der i dag udgør skibet, ét rektangulært rum opbygget i rå kampesten, hvilket kun ses få steder i Hardsyssel, men er normalt for det østlige Danmark. Endnu i middelalderen er koret dog kommet til, et kvadratisk rum, der i katolsk tid var forbeholdt gejstligheden og messetjenesten. Det er, i modsætning til skibet, opført i fint tilhuggede granitkvadre, har flad altervæg mod øst og er overhvalvet med en mærkelig spidsbuet krydshvælving uden ribber, nærmest som en kuppel, mens skibet har fladt bjælkeloft. Kirkens gulv er i tidens løb hævet, hvorfor de romanske vinduer nu sidder påfaldende lavt i muren, ligesom også den nu tilmurede nordlige indgangsdør er halveret i højden.

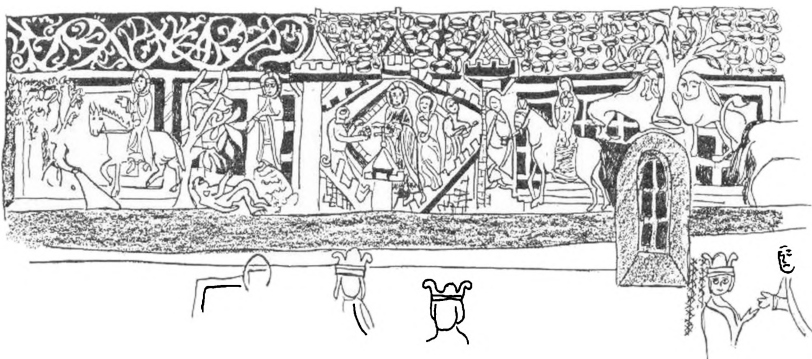
Men det, der adskiller Ferring Kirke fra Hardsyssels mange andre typiske og velbevarede romanske landsbykirker, er kalkmalerierne i kirkens indre, som er ganske enestående. De blev opdaget i sommeren 1912 af dekorationsmaler Malling under arbejde i kirken. Ved afbankningen af de tykke lag hvidtekalk, der i århun-

dredernes løb var smurt på væggene, dukkede en stribe spændende romanske kalkmalerier frem på kirkens nordvæg.

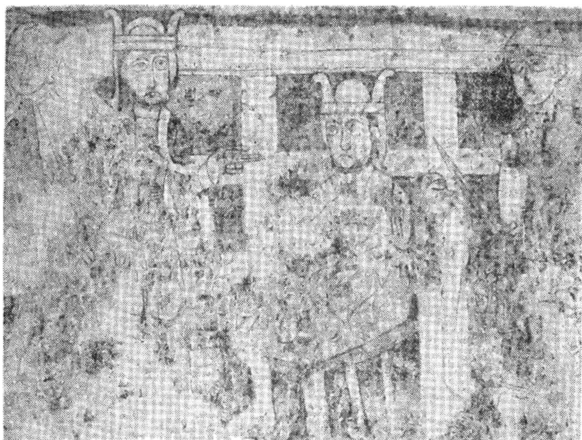
Fundet i sig selv var ikke overraskende, idet så godt som alle danske kirker i middelalderen har haft sådanne vægdekorationer, der skulle tjene som en illustration af den hellige skrift for det ikke læsende lægfolk. Men på grund af den billedfjendske holdning, der fulgte i kølvandet på reformationen, smagsændringer hos senere generationer og samtidig en håbløs dårlig vedligeholdelsesstand, blev kalkmalerierne de allerfleste steder kalket over og dermed glemt for eftertiden. Først i sidste halvdel af forrige århundrede begyndte man igen at interessere sig for, hvad der mon gemte sig bag kalklagene, og siden er der rundt omkring på de danske kirkevægge gjort talrige fund af skønne farvestrålende malerier, hvoraf nogle straks er kalket over, mens andre er afdækket og restaureret og nu indtager en uundværlig plads i vor samlede danske kunst.

Det sidste er tilfældet med Ferring-billederne. Fundet af dem blev straks indberettet til Nationalmuseets Kalkmaleri-afdeling, og endnu samme efterår aflagde chefkonservator Eigil Rothe besøg i kirken og kunne her straks konstatere, at der i høj grad var tale om bevaringsværdige romanske kalkmalerier, hvorfor de i de næste år undergik en gennemgribende restaurering under Rothes ledelse, og siden da har været at se i kirken. Sandsynligvis har også de øvrige vægge i kirken oprindeligt været dækket af malerier, som det kendes fra andre romanske kirker, men ved prøveafdækninger lykkedes det ikke Rothe at finde spor af maleri andre steder end her på skibets nordvæg, hvor en ca. 6 meter lang stribe er bevaret. Desværre er de østligste felter ind mod triumfvæggen ødelagt af et epitafium, der blev opsat i slutningen af det 18. århundrede, hvilket vanskeliggør en tolkning af billederne.

Udsmykningen kan inddeles i tre afsnit: To billedfriser over hinanden, hver ca. 1 meter høj, med nytestamentlige scener, og øverst en ca. 0,35 meter høj ornammentfrise.

Skitse af den samlede udsmykning på skibets nordvæg. Tegning: Allis Johannesen.

*Nedre frise: De hellige
trekonger hos Hero-
des (?).
Foto: Nationalmuseet.*

Umiddelbart forekommer helhedsindtrykket meget forvirrende og uoverskuelig, hvilket skyldes både den rå kampestensmurs temmelig ujævne overflade og den ret løse billedkomposition. I modsætning til de fleste andre romanske kalkmalerier er Ferring-billederne malet på et tyndt lag hvidtekalk, der hæfter direkte på den grove puds. Farverne er derimod de typisk romanske: blå (på gråsort undermaling), brændt okker, gul okker og grønt. Baggrunden er blå og forvirres af et mønster af gitterværk af brede lodrette og vandrette striber, der er udsparet i undergrunden og står i dennes lyse farvetone. Noget tilsvarende kendes ikke i andre danske kirker! De enkelte billedfelter indrammes af brede rødbrune rammestriber, og figurerne står i rødbrune konturer, men har ganske givet været udfyldt med farve ligesom træerne, der endnu har deres grønne kolorit, og løverne over vinduet, der er okkergule indenfor den rødbrune kontur.

Bestemmelsen af billedmotiverne er i dag ret vanskelig, især på den nedre frise, der sidder nær stolestaderne, og hvor kun nogle få usammenhængende rester er tilbage. Imidlertid kan man på de fotografier, Poul Nørlund og Egmont Lind i 1940-erne optog til deres bog „Danmarks Romanske Kalkmalerier“ skelne en hel del mere, end der er synligt i dag, og således derudfra forsøge at foretage en tolkning. Siden Eigil Rothe afdækkede malerierne og foretog en motivbeskrivelse, har man, ligesom allerede han gjorde, opfattet udsmykningen som et samlet hele, der kan læses i rækkefølgen: nedre frise fra vest mod øst og øvre frise fra øst mod vest, begge skildrende nytestamentlige scener fra Jesu barndoms- og ungdomsår.

Det nederste felt tv. skulle så fremstille de hellige trekonger hos Herodes. I hvert fald ses en tronende konge, siddende på en tronstol med stolper, der foroven afsluttes i dyrehoveder. Foran ham står en klynge mænd, hvoraf den forreste

*Nedre frise: Herodes
befaler barnemordet i
Betlehem/De hellige
trekonger hos Maria (?).
Foto: Nationalmuseet.*

ligeledes bærer krone, og alle henvender de sig til den siddende konge. Den stående konge er iklædt en kappe med skindfoer, og med højre hånd holder han en bog ind til sig. Det kan se ud, som om hans blik, trods henvendelsen til kongen, er rettet opad, måske mod en stjerne (Betlehemsstjernen?). Bag den siddende konge kan man ane to mænd, hvoraf den forreste holder et draget sværd.

Længere østpå i samme række sidder ligeledes en kronet person i en tilsvarende tronstol. Også her står en gruppe mandspersoner foran. Motivet kan tolkes på to måder. Det kan atter være Herodes på tronen, nu befalende barnemordet i Betlehem, men den tronende og kronede person kan også forestille Jomfru Maria, der modtager de hellige trekonger. For den første tolkning taler kun, at den kronede person sidder i samme slags tronstol som i det foregående felt, og at der måske kan anes rester af store spidse skjolde hos nogle af de stående figurer til højre. Den anden tolkning er derimod efter min mening mere sandsynlig. Den kronede figur er nemlig vidt forskellig fra den i det første billedfelt, hvor det var en skægget monark med grove træk. Her har figuren derimod et langt spinklere hoved, uden skæg, og bittesmå hænder. De to personers kroner er heller ikke helt ens, og personens bryst er her tydeligt et kvindebryst, der bærer kappen fremad i modsætning til mandfiguren, hvis kappe hænger lige ned. At Maria er kronet og uden glorie behøver ikke at være tvivlsgrund, da hun er afbildet på lignende måde flere steder. Ydermere er de stående personer foran tronen iført kapper med skindbræmme, hvilket absolut ikke var soldaterklædning, og det, der kunne tolkes som skjolde, kunne lige så godt være det hvide gittermønster, der slører tolkningen så mange gange.

Den østligste del af nederste billedfelt er fuldstændig borte, og man kan kun gisne om dets motiv.

Feltet ovenover er ligeledes gået tabt, delvis på grund af det opsatte epitafium.

Øvre frise: Flugten til Ægypten. Herover ornamentfrise med konkyliemonster. Foto: Nationalmuseet.

Yderst tv. kan der dog anes nogle hestebagkroppe, hvilket fik Eigil Rothe m. fl. til at tolke motivet som enten barnemordet i Bethlehem eller de hellige trekonger på rejse. Denne tolkning er man dog siden gået fra, idet man ved en restaurering i 1970 under epitafiet og de gamle kalklag fandt en lille djævleskikkelse med krølle på halen og én eller flere figurer til højre for denne. Måske har der i stedet været en parallelszene til fristelsesscenerne længere fremme på frisen?

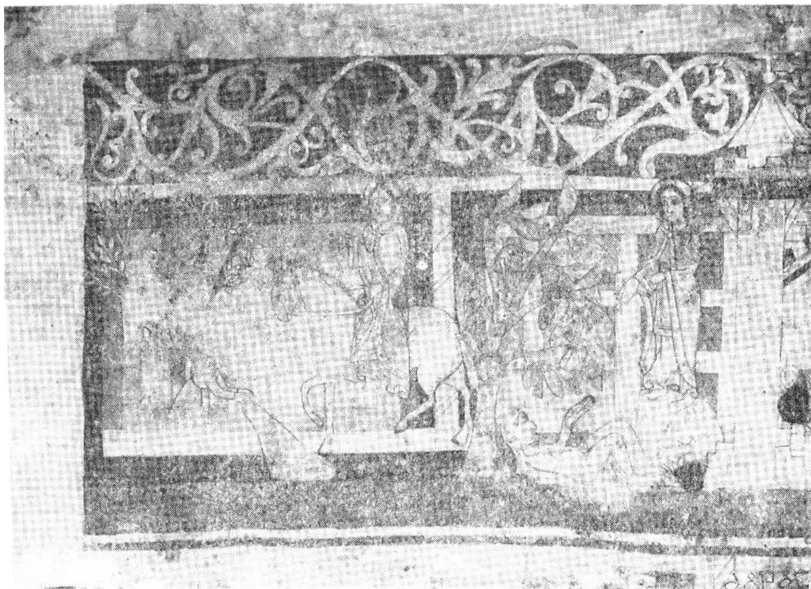
Den øvre billedfrise brydes af et lille romansk vindue, der udvendigt er tilmuret, hvorfor det ikke lader lys slippe ind i kirkerummet. Vindueskarmen er bemalet i kalkmaleriernes rødbrune farve, og ovenover vokser et træ op og deler sig i tre sideskud, der indgår i kronfrisen ovenover. Ved træets fod er anbragt to løver, hvoraf den ene står op og den anden ligger ned. Begge har dog halen slået ind mellem benene og op over ryggen, ligesom det kendes fra mange af samtidens granitskulpturer på døbefonte og kirkeportaler. Måske indgår løverne omkring træet i det følgende billedfelt, der forestiller den hellige families flugt til Ægypten. Ifølge de apokryffe evangelier skulle træet så være det, hvorved familien vederkvægede sig og løverne så de vilde dyr, der fulgte med på rejsen. Men gruppen kan dog også opfattes selvstændigt som et dekorativt parti uden forbindelse med de øvrige bibelske motiver.

Øvre frise: Jesu fristelse på toppen af Jerusalem tempel. Foto: Nationalmuseet.

Tolkningen af de øvrige fire felter i udsmykningen volder ikke de helt store vanskeligheder. Der er tale om motiver hentede fra Det Ny Testamente, begyndende som sagt med den hellige families flugt til Ægypten. Josef står øverst på en trappe, der fører op til døråbningen i et tårn. Han holder med begge hænder om tømme til det æsel, der bærer Maria og Jesusbarnet på hendes skød. Tårnet kan ifølge det apokryffe pseudo-Matthæi-evangelium (kap. 22) være templet i den ægyptiske by Sottinen, hvortil den hellige familie nåede frem. Men samtidig indgår tårnet også i det næste billedfelt, hvor det udgør en af de fire små hjørnetinder på Jerusalems store kvadratiske tempeltårn. Der er gjort fint rede for de arkitektoniske detaljer. Hovedtårnets smalle gallerigang ses i fugleperspektiv, og især er det lille tårn med Josef udpenslet i enkeltheder, med fine hængselbeslag på dørsiden, kvaderstensmur med fuger, det firesidede spåntækte pyramidetag, det græske kors øverst oppe, og under taget det stærkt udbyggede galleri, der holdes oppe af skråstøtter og er malet i en mørk ensartet farve uden fuger, så det ligner træ.

De følgende to billedfelter skildrer Jesu tre fristelser, som vi læser dem i Matthæus-evangeliet kap. 4, vers 1-11. De første to fristelser er arbejdet sammen i ét og foregår på Jerusalems tempeltårn, hvor Jesus på samme tid skal forvandle stene

Øvre frise: Jesu fristelse på bjerget. Jesu indtog i Jerusalem. Herover ornamentfrise med slyngranke
Foto: Nationalmuseet

til brød og springe ud fra det høje tårn for at blive grebet af Herrens engle. Djævelen er udstyret med en lille hale og har ét stort øje midt i panden, men er ellers i menneskeskikkelse. Han sidder mellem to af tårnomgangens tinder og venter på Jesus er alene med djævelen under fristelsesscenerne, og at først efter disse komholder en håndfuld runde sten i højre hånd og har med venstre hånd taget én ud af bunken, som han nu holder frem mod Jesus. I evangeliet betones det stærkt, at Jesus, der kommer gående ned imod ham fra omgangens modsatte side. Djævelen mer Herrens engle og tjener ham. Men i billedet her kommer to personer gående lige bag Jesus, og de kan næsten kun opfattes som engle. Begge har glorie, men ingen vinger. Den forreste er i tydelig kontakt med Jesus, både med blik og fingerstilling, mens den anden bagved vender sig halvt bort fra fristelsesscenen og snarere synes at henvende sig til Josef. Måske er det den engel, der viste sig for Josef og advarede ham mod Herodes og påbød ham at drage til Ægypten.

I den næste fristelsesscene er Jesus og djævelen udenfor byen, oppe på et bjerg, hvor Jesus bliver tilbudt alle verdens riger, hvis han vil kaste sig ned og tilbede djævelen. Jesus nægter det og sejrer ved de berømte ord: „Vig bort Satan. Thi der står skrevet: Du skal tilbede Herren din Gud og tjene ham alene.“ I billedet her ligger djævelen kastet omkuld ved bjergets fod under et træ. Træet er af samme

art som det over vinduet, men her har det bevaret sin smukke grønne farve. Jesus er på alle billederne skægløs og bærer korsglorien.

Sidste billedfelt mod vest, nærmest den gamle indgangsdør, gengiver Jesu indtog i Jerusalem, hvor han modtages som konge. Han rider på et æsel, og foran ham skimtes den hyldende folkeskare, der modtager ham ved at brede klæder ud på vejen foran ham. Og i et træ, der er af en anden art end de to foregående, med stor krone og bittesmå blade, er en lille person krøbet op, enten er det tolderen Zakæus, eller det er blot en dreng, der bryder grene af træet til at kaste på vejen foran Jesus. Dette felt danner afslutning på malerifrisen, og den ville danne en fin optakt til eventuelle passionsscener andetsteds i kirken.

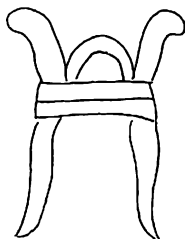
Tilsyneladende er det et ret tilfældigt udvalg af scener fra Jesu liv, som maleren her har foretaget. Men da næsten intet i romansk kalkmaleri er overladt til tilfældet, må der sikkert ligge en dybere mening bag. Tre – og måske flere felter – fremstiller nogle af de i evangelierne forholdsvis få nævnte beskrivelser af Jesus på heste- eller æselryg. Har kunstneren mon haft en særlig forkærlighed for at male heste? Eller er hestescenerne valgt for at skildre Menneskesønnen i en så ophøjet og ærefuld stilling som muligt? Svære er de i hvert fald at kombinere med de øvrige felters fristelsesmotive.

Endnu mere problematisk bliver det, hvis også den nedre frises felter skal indpasses i en samlet tolkning. Thi der behøver ikke nødvendigvis at være nogen handlingsmæssig sammenhæng mellem de to friser. Sammenligner man med andre romanske kalkmaleriudsmykninger, finder man i flere jyske kirker, bl.a. Hornslet, Skanderup, Skibet, Højen og Ål kirker dobbeltfriser, hvor øverste frise har bibelske motiver, men hvor nederste frise indeholder gådefulde rytterkampscener. Måske er der tale om noget tilsvarende her i Ferring. Måske skildrer nederste frise her slet ikke scener fra juleevangeliet, men i stedet et lokalt optrin, eventuelt en strid mellem kongen og en lokal herremand eller biskop. Eller der er tale om et vigtigt møde mellem kongen og én eller flere udenlandske fyrster, hvilket utvivlsomt ofte fandt sted på det strategisk vigtige sted. I hvert fald får vi en fin skildring af Valdemartidens soldater og fyrster, enten de så optræder i en samtidig, historisk eller bibelsk sammenhæng.

Desværre er det nok tvivlsomt, nu hvor de østligste felter for altid er gået tabt og den nedre frise er så dårligt bevaret, at der nogensinde kan foretages en samlet tolkning af hele udsmykningen. Men Ferring-billederne er interessante derved, at de er de eneste eksisterende romanske kalkmalerier overhovedet, der indeholder fristelsesscener.

Imidlertid er det, der gør disse kalkmalerier helt specielle, først og fremmest deres alder, idet de nok hører til de allerældste i hele landet, måske er de ældste.

Det kan man bl.a. læse ud af de tre kongekroner, der lykkeligvis er bevarede i nederste frise. Alle er de af samme type, med store opstående takker og endnu mere bemærkelsesværdige nedhængende sidebøjler. Denne kronetype er af meget gammel oprindelse. Vi finder den ikke på andre af vore romanske kalkmalerier, ej-

Nedre frise: Skitse af kongekrone. Tegning: Allis Johannesen.

heller på gyldne altre eller i granitskulpturer, men skal helt tilbage til omkring år 1000, før vi støder på den i Karolingertidens miniaturer. Møntbilleder beviser dog, at de danske konger har båret sådanne kroner lidt længere frem i tiden. Således har Eigil Rothe foretaget en undersøgelse af mønter fra perioden 1000-1200, og herved fundet frem til, at det først er efter år 1100, at den danske konge skiftede fra denne kronetype til en anden. Dette lader os formode, at kalkmalerierne i hvert fald må være fra før år 1150.

Ornamentfrisen øverst tyder ligeledes på en ret høj alder. Frisen kan opdeles i to afsnit med hver sin særlige karakter. Det østligste stykke har et ejendommeligt udfyldningsmønster af sammenlagte konkylier, skiftevis lodret og vandret stillede. Dette mønster er nok en folkelig variant af det kendte geometriske bladmønster, som var ret yndet og almindelig i hele den romanske periode ude i Europa, og som vi også har enkelte eksempler på herhjemme. Det er dog ikke sikkert, at det er Ferring-maleren selv, der har opfundet konkyлиеformen, idet man har fundet tilsvarende former i tysk bogmaleri fra 1100-tallet. Men en nærliggende tanke er det nu, at han i det træfattige sogn i stedet for blade har valgt konkylier, som Ferring-folkene jo kendte godt fra det nærtliggende Vesterhav.

Ornamentfrisens vestlige del består derimod af én lang spiralsnoet bladranke, der også er ret usædvanlig. Fra en snoet hovedstængel skyder der enkeltskud, der igen deler sig i masser af små frie stængelender eller blade, der i spidserne er rullede sammen til små knopper eller skiver, så der dannes et nærmest kaotisk netværk, der er som et levn fra vikingetidens vilde slyngværksfantasi. En noget lignende ranke, dog uden de lange slyngtråde, kendes fra 1000-tallets bogmaleri. Hvordan farven oprindeligt har været på den, er svært at sige, men nu står ranken nærmest i pudsens lyse farve mod en dyb rødbrun bund.

Også stilen i de to træer, henhv. over vinduet og i sidste fristelsesscene, kendes fra engelsk vikingetids-maleri. Karakteristisk er de store langstrakte blade, der næsten tynger træets grene mod jorden.

Flere træk tyder altså på, at malerierne skulle være malt omkring år 1100, og holder denne datering stik, står disse malerier jo helt alene i Danmark. I hvert

fald tyder intet på, at de skulle være fra en senere periode. Formodentlig er de malede med forlæg i et illustreret engelsk håndskrift, der er bragt over havet som bytte fra et vikingetogt. En forklaring på de meget tidlige træk kan måske også være, at malerierne er kopier af den udsmykning, der var i den tidligere trækirke, der lå her før den nuværende kirkebygning.

Siden kalkmalerierne i 1912-14 blev afdækket og restaureret, er deres bevaringsmæssige tilstand blevet konstant dårligere. Hvor tykke lag hvidtekalk havde bevareret dem godt igennem århundreder, stod de nu pludselig helt rå og ubeskyttede overfor farer som fugt, temperaturforandringer, snavs m.m. Kirkens beliggenhed herude i den salte og barske luft tæt ved Vestehavet på den meget fugtige lerholdige Bovbjerg-skrænt har forårsaget enorm megen fugt i muren under malerierne, så disse i lange perioder har været næsten helt overdækkede af skimmel og svampeforekomster. Også de store temperatursvingninger i kirkerummet var med til at nedbryde malerierne, idet rummet kun blev opvarmet i forbindelse med kirkelige handlinger. Ydermere skete opvarmningen først samme dags morgen, hvorfor der indtraf et voldsomt temperaturskift på ganske få timer. Desuden var kirkens kulbeholder i lang tid netop opstillet lige under malerifrisen, hvorfra der blev hvirvlet en masse støv og snavs op, som lagde sig i lag udenpå malerierne.

Disse ting i forening bevirkede, at kalkmalerierne efterhånden var i miserabel tilstand. I stedet for at være kirkens pryde, som de retteligt burde være, følte de som en belastning for menigheden. Når kirkerummets øvrige vægge fremstod hvide og smukke efter de jævnlige nykalkninger, forekom kontrasten til den mørke grumsede flade på kirkens nordvæg endnu mere grell, og ønsket om at få fjernet eller overkalket malerierne er forståeligt.

Heldigvis kendte Nationalmuseets konservatorer maleriernes sjældenhed og høje værd og lod sig derfor ikke så let overtale til at udlette sporene af dem. I stedet foretog de fra tid til anden forskellige rensninger og udbedringer, så malerierne fik lov at blive siddende. Men deres tilstand forværredes katastrofalt år for år. Længe talte man om, at man for at undgå en total ødelæggelse måtte forsøge at aftrække malerierne, hvilket imidlertid viste sig at være meget vanskeligt på grund af den romanske murs ujævne overflade.

Først i 1974, da den nedre frise var næsten borte, lykkedes det konservatorerne at nedtage malerierne efter en ny kompliceret teknik, de havde lært i Italien. For at bevare alle murens ujævnheder og niveauforskelle i det aftrukne maleri blev der først foretaget en afstøbning af hele murens overflade med silikone, gummi og glasfiber. Dernæst klistredes lag af gaze over malerierne, som så langsomt blev trukket af væggen og bragt til Nationalmuseets Konservatorafdeling. Her fjernede man det medfølgende puds og overførte kalkmalerierne til et nyt bærende glasfiberunderlag, der i mellemtiden var fremstillet i form efter den første murafstøbning. Kalkmalerierne var nu parate til at blive genopsat i kirken på deres oprindelige plads på skibets nordvæg, hvilket skete i 1977, og man skal nu kigge godt efter for i det hele taget at opdage, at de nogensinde har været fjernet derfra.

Hermed er Hardsyssels vel nok ældste bevarede maleri reddet fra undergang og kan for kommende generationer vidne om én af de mest betydningsfulde perioder i egnens historie.

Allis Johannesen
Stud. mag. i kunsthistorie
v. Århus Universitet.
Født 1953. Konfirmeret i
Ferring Kirke 1966.
Adresse: Dalgas Avenue 27,
Århus C.

Fra min fødeø — Jegindø

Af Magnus Nielsen

Mange jegindboere er spredt ud over det ganske land, men de glemmer ikke, hvor de stammer fra. De vil altid interessere sig for det muldskud i Limfjorden mellem Thy, Mors og Salling, som kaldes Jegindø.

For 52 år siden rejste jeg, som attenårig, fra min fødeø, men jeg kom altid hjem i ferierne. Der gik ikke et år, uden jeg har gæstet øen, og da snakkede jeg med de gamle om, hvordan tilværelsen i gamle dage havde været på øen, og om hvordan det gik i nutiden.

Som højskolelærer har det interesseret mig at samle stof sammen om det, der er sket på Jegindø, og kan derfor nu give en skildring af øen, både dens historie langt tilbage og det, der er sket i det sidste par hundrede år. Skildringen bygger altså dels på min egen viden og dels på det, jeg har fået at vide gennem samtaler med øens folk og desuden på referater fra „Thisted Amts Tidende“, hvis journalister ved runde fødselsdage og andre særlige lejligheder har gæstet øen og skrevet om den.

Det er interessant at lytte til forgangne tiders vidnesbyrd om levevis og levevilkår. Skønt de ydre forandringer på øen har været store, så er det, som om jegindbosindet er bevaret gennem umindelige tider i et tilhørsforhold til den grønne ø i den blå Limfjord.

Ingen har tegnet et skønnere billede af limfjordslandet end Erik Bertelsen i følgende strofer:

*„Dagen står høj over Limfjordens vande,
bredning og sund og krinklet vig.
Sallingland, Thyland og andre lande
hilser hverandre med mågeskrig.
Og bonden går på sin agerjord
med blikket forynget af luft og fjord“.*

også limfjordsfolket får en karakteristik i det følgende:

*„Længsel er saltet i Limfjordens vande.
Her fik jeg fartens glød på min kind.
Her blev med kølige stænk på min pande
viet til uro mit sejlensind.
Ja, Limfjord, jeg elsker dit blå humør
i kuling fra Hals til Harboør“.*

Erik Bertelsen er fra Harboøre, den vestlige del af limfjordslandet, der har givet et godt tilskud til befolkningen på Jegindø. Fra barnsben kender han både naturen og befolkningen.

Den vestlige del af limfjordslandet er formet af Limfjordens stærke strøm og vestenvinden, som bærer den barske havluft ind over landskabet og tvinger al plantevækst mod øst.

Landskabet er både barskt og blidt. Vesterhavsgus og vinter med sne og is, der lukker fjorden og kryster alt i et koldt favntag, er det barske, mens sommerens solskinsdage med himmel og fjord i festligt blått og markerne gyldne til høst er det blide. Og som landskabet således også menneskesindet. Sind og natur bærer samme præg.

Fra de fjerneste tider har der på Jegindø boet bønder og fiskere, oftest var de begge dele. De færdedes hjemmavant både til lands og til vands, bistået af kvinderne, der ikke var bange for at ro over fjorden eller trække årerne, når manden var ude med ålekrogene, eller hjælpe med det daglige arbejde med husdyrene og i marken. Kvinde og mand hjalp hinanden med at bjærge værdierne hjem både fra fjorden og fra landbruget, de var uundværlige for hinanden. Og børnene, som voksede op ved strandbredden, blev fortrolige med vandet og med at tumle en båd. Noget, der gjorde dem velegnede for fiskeriet senere i livet.

Landbrug og fiskeri var de bærende erhvervsformer, og de gjorde næsten hver familie selvforsynende. De store landbrug havde kun lidt fiskeri. De små landbrug havde fiskeri som hovederhverv, men landbruget gav et godt tilskud af kød, mælk, smør og uld.

Limfjorden har altid været fiskerig, berømt for sine store stimer af sild og ål, et godt madsted for rødspætter, torsk, rejer, stenbider og østers. Så fiskeriet og øens frugtbare jord gav gode eksistensmuligheder.

Limfjorden har givet landet karakter. Der er 180 km fra Harboøre til Hals, men adskilligt længere, hvis man følger alle dens mange svinkeærinder langs bugter og næs. Dens største vanddybde er 24 m i Sallingsund og Hvalpsund. Fra Vesterhavet går en rivende strøm gennem fjorden, og det giver fjorden næsten samme saltholdighed som havet, ca. 4 procent. Strømmen former også landskabet i tungen og næs

uro. Vandvejen Limfjorden kan både adskille og forbinde og derved skabe spænding mellem det derude og det derhjemme. Men hjemstavnen glemtes aldrig. Fra Kjeldgård udvandrede en søn i 1880. Hans barnebarn kom i 1951 til Jegindø og skænkede en billedbibel til kirken.

De gamle, som er født i 1860-70'erne, fortalte, at der var mange fattige i deres barndom, men de sammenligner jo med en senere tids velstand, og så vil fortiden alle vegne synes fattig på livsforholdene. Enhver skulle jo klare sig selv, forsyng var der intet af, kun en vis hjælpssomhed. Den trængende kunne altid gå rundt til gårdene med kurv og spand for at samle mælk, brød, smør og kød og få sig et måltid mad.

Erhvervsbetingelserne har altid været gode på øen, blot folketallet var afpasset efter, hvad naturen kunne yde. Kombinationen af landbrug og fiskeri gav altid både mad i huset og uld til alle former for tekstiler. Hverken jord eller fjord svigtede flittige hænder med godt grej.

Husene var byggede af sten og tækket med rugstrå eller tagrør fra engene. De var enten opført som parallelgårde eller langhuse med lade og stald i den ene ende og beboelse i den anden. Fiskerne uden jord boede i fiskerhusene langs stranden.

I 1664 var der kun 13 bøndergårde, bl. a. Grudsgård, Søndergård, Bisnapgård, præstegården, Nørgård, Bjerregård, Dahlgård (hvor min fars slægt stammer fra), Kjeldskovhede og Pinnerup.

Omkring år 1800 var der 28 gårde, 10 husmandsbrug og 4 jordløse huse. Grundet befolkningstilvækst i det 19. århundrede blev gårdene udstykket og dette fortsatte man med ind i det 20. århundrede. Udstykningen bevirkede, at man fik alt for mange små husmandsbrug, som måtte støtte sig til fiskeriet, da jordtilliggenheden var for lille til at kunne ernære en familie. Det blev så konen og børnene, der passede landbruget, medens manden og de voksne sønner gav sig af med fiskeriet. Efterhånden blev dette for træls for begge parter, og det resulterede i, at enten ville man være storfisker og med stort og nyt grej søge al sin næring på havet, eller også ville man være bonde, men da husmandsbrugene var for små, måtte man slå de udstykkede brug sammen igen. Husmandsbruget kunne dog også suppleres med et andet erhverv, et håndværk, vognmandskørsel, vejarbejde eller almindeligt daglejerarbejde.

Nogle af fiskerhusene fik en anden skæbne, de blev solgt til folk udefra og tjente idag som sommerboliger. Det friske badevand, den smukke ø og en befolkning der endnu er præget af gamle traditioner, har trukket mange feriegæster til sig.

Omkring 1940 kulminerede indbyggertallet med ca. 800, som fordeltes på 224 husstande, hvoraf de fleste boede i parcelhuse, resten boede i gårdbrug eller husmandsbrug, hvoraf der var omtrent lige mange. I 1955 havde øen 713 indbyggere, i 1970 var det faldet til 632.

Røn huse og Bøl huse var en samling fiskerhuse på sandjord, hvor kun fiskeriet kunne give udkommet. Beboerne regnedes også for at være fattige, med beskedne fangstredskaber. Når isen om vinteren bandt fjorden, var ålestangning forsøg

på at bjerge lidt til føden, ellers fordrev man tiden med at binde garn. På Røn var alle børn rødhårede, og i Bøl var de sorthårede, sagde man. De rødhårede var nok de mest oprindelige jegindboere, de sorthårede var blandet op med folk fra Mors.

Siden øen blev landfast med Thyholm ved dæmningen, der blev åbnet 1915, er der gode erhvervsmuligheder for håndværkere, industriarbejdere og handlende i Hvidbjerg, Hurup, Struer og Holstebro, så folketallet vil nok stige igen og måske nå op på de 800.

ARKÆOLOGI OG HISTORIE

Jegindø har været beboet så langt tilbage, som man kan spore bebyggelse i Danmark. Man har gjort fund af urner, stenøkser og pilespidser fra stenalderen, våben og smykker fra bronze- og jernalderen. Ude i fjorden har man fundet rester fra en bebyggelse.

Der har været fem gravhøje på øen, men de er alle sløjfede, den sidste lå på præstegårdens mark.

Oprindeligt var øen to øer, der ved landhævningen siden stenalderen er blevet forenet. Den lave sænkning fra syd til nord, kaldet Kæret, vidner om dette forhold. Den østlige del med øens højeste punkt på 13 m og de smukke skrænter ud mod fjorden kaldes „Østen for Kæret“. Den vestlige del er frugtbar jord, flad som en pandekage og med engdrag langs kysten, hvor talrige vade- og svømmefugle holder til.

I Valdemar Sejrs jordebog fra 1231 beskrives Jegindø som en skovklædt ø, der kaldes Ekund, bevokset med egetræer, som befolkningen kalder „jeg“, deraf navnet Jegind – egeøen. Øen tilhørte kronen. Kongen havde en jagtthytte, hvorfra han drev jagt på den skovbevoksede ø. At øen har været skovrig, vidner de mange stednavne også om: Nørskov, Nørtoftskov, Sønderskov og Søndertoftskov. De ældste bebyggelser har ligget langs kysterne, hvor man levede af jagt og fiskeri. Efterhånden har man ryddet skoven og opdyrket jorden. Gamle bebyggelser er Ibsted, Nørskov, Bøl, Nørby og Røn.

I 1523 blev Jegindø tilskødet marsk Tyge Krabbe til Bustrup i Salling og forblev i hans familie gennem lang tid. Således fik en senere Tyge Krabbe til Bustrup af Christian IV kronens gods og gårde på øen.

I 1603 blev øen tilskødet Mourids Stygge til Ørum i Thy.

Fra 1605 hørte Jegindø under Gammel Lund på Mors, hvor den forblev, indtil man i begyndelsen af 1800-tallet begyndte at afvikle fæsteriet på øen. Herremanden på Gammel Lund havde således ret til at forlange hoveriarbejde af de jegindbønder, hvad de var rasende over. Det gik deres selvstændighedsfølelse for nær, de havde aldrig været hovbønder før. Der går mange historier om deres træghed og opsætsighed mod herremanden. Ofte holdt herremanden eller ridefogeden ude på Hesterodde tidligt om morgenen og spejdede efter de sendrægtige jegindboere.

Nåde de for sent frem på grund af stormvejr eller surhed, så vankede der af ridepisen, eller hvad værre var, en tur på træhesten. Efter stavnsbåndets ophævelse købte jegindboerne sig fri for hoveri.

Konrad Pedersen fortæller, at hans bedstemor tjente som ung pige på Gammel Lund omkring år 1800. Hun fortalte ham godnathistorier om hoveritiden og herremandens barske optræden. Tidligt om morgenen for ridefogeden ud af gårdsledet og ud på Hesterodde for at skynde på de træge bønder, som måtte tidligt op for at få deres eget arbejde gjort og så haste til færgeløjet. Konerne var ofte grædefærdige over, at mændene ikke kunne blive hjemme og passe deres egen bedrift. Mændene ville vise sig fra den barske side og sagde: „Hvad hulen bøler I for!“, det skulle have givet navn til færgestedet Bøl, sagde bedstemoderen. Og Hesterodde på Mors hedder sådan, fordi ridefogeden holdt der med sin hest og stirrede mod Jegindø.

LANDBRUG OG FISKERI

Forholdet mellem hovederhverv og bierhverv blev som sagt bestemt af gårdenes størrelse, men så godt som alle unge mænd var fiskere i nogle år. Næsten alle husstande havde båd, så man kunne fiske og ro til Thyholm eller Mors for at handle, aflægge besøg eller opsøge lægen, især mod tandpine. Jordemoder havde man på øen, og hun kunne ene klare alle fødsler, ofte 6-12 i hvert hjem. Dødeligheden var dog stor, så tilvækst blev det småt med.

Landbruget blev drevet med svingplov, kultivator, radsåmaskine, selvbinder og slåmaskine, høle og plejl blev også brugt. Driften var intensiv med roer, korn og græs. Gode besætninger af kvæg, svin og høns. Heste brugtes som trækraft i marken, vindmølle eller vindmotoren som trækraft i laden, med den kunne man tørre og male kornet, skære hakkelse, raspe roer, pumpe vand og lave elektricitet. Det blæste jo næsten hver dag og nat året rundt.

I min tidligste barndom var der en hollandsk mølle på øen, men efterhånden som næsten alle gårdene selv fik møller, blev der intet arbejde til den hollandske, som blev pillet ned. De møller på gårdene var meget dekorative og skabte liv over landskabet, når de om sommeren, nymalede i rødt og hvidt eller grønt og rødt, svingede rundt. Den billige olie slog dem ud, men måske vender møllerne tilbage i en ny skikkelse og giver billig arbejdskraft.

Om sommeren var arbejdstiden på gårdene fra kl. 5 om morgenen til 7.15 om aftenen, kun afbrudt af halvanden times middagspause. Man kunne få fri en aften om ugen, når man bad om det, men ofte skulle man også hjælpe pigen med aftenmalkningen. Hveranden søndag kunne man få fri efter staldtjenesten kl. 9. Der var altså ikke megen tid til udskjelser. Dagen var bestemt til arbejde, natten til søvn og hvile.

Fiskeriet beskæftigede nok over halvdelen af befolkningen. I min barndom var der ingen havn, så hele fiskerflåden lå ved landingspladserne rundt om øen. Det

*Et af Jegindøes bådelag
røgter garn på fjorden.*

var et festligt syn at se de mange både vippe på bølgerne som en bræmme hele vejen rundt. Yderst på det dybe lå motorbåden, lidt nærmere sjægten og nærmest stranden lå prammen, fra den vadede man i land iført tunge læderstøvler, der gik helt op til hoften. Når man kom i land, satte man sig på knæene i en rundkreds, hvorefter bådelagets formand kastede „fødefisken“ rundt fisk for fisk, som blev stoppet i rygkurven. Når fisken var delt, traskede fiskerne hjemad i gåsegang på stien. Det kunne ske, at der blev lagt nogle fisk ved en dør, man gik forbi. Fiskernes grej af garn og pæle lå på stranden, hvor der også var en tjæregryde og et træhus med inventar for fiskeriet.

Om foråret fangede man sild i bundgarn, om sommeren ål og rødspætter i ru-

ser og vod, og om efteråret blankål i store ruser, som kaldtes „narreværk“. Fisken blev leveret enten til Struer eller Nykøbing.

Jegindboerne var dygtige sejlere med sjægt og sejl. Jens Clausen og Niels Normark har fortalt, hvordan de og mange andre hver sommer sejlede helt til Lolland for at fange ål. De sejlede langs Jyllandsøstkyst til Fyn, Langeland og Lolland, hvor der var gode fangstmuligheder. De fik 25 øre for pundet af ål og kunne for en sommer tjene 300 kr. De fiskede også ål i Øresund og solgte dem i Nyhavn. De lokale fiskere så med skepsis på disse fremmede fiskere, men de turde ikke gøre dem noget. „Det skulle de også bare have prøvet på“, sagde Jens Clausen.

Niels Normark var født i Harbøre, men kom som toårig til Jegindø. Der var 15 børn i hans barndomshjem. Om vinteren bandt faderen og børnene fiskegam indtil kl. 10 hver aften, så fik de en rugmellemad med fedt på og blev sendt i seng. Som niårig kom Niels ud at tjene på Smerupgård på Thyholm, hvor han tjente hver sommer, til han blev 17 år og kom til at fiske. Han fik kun lidt ud af skolen om sommeren, da han ofte skulle blive hjemme og passe kvæget, men degnen sagde ingenting og hørte ham aldrig i lektierne.

Fiskernes grej var de gamle redskaber, flyndervod og ålevod, der blev halet ind ved håndkraft, og så ålekroge, som skulle sættes ud om aftenen og røgtes tidligt om morgenen. De første bundgam kom til Jegindø omkring år 1900, og det satte gang i fiskeriet. I lange rækker var fjorden, forår og efterår, plantet til af bundgam og ruser, så der skulle stort kendskab til for at sejle på langs gennem fjorden og slippe godt igennem. De blanke ål kunne i mørke nætter give formuer til skrappe fiskere, hvoraf flere blev velhavende. Man trak lod om de bedste fiskepladser, men godt grej og forstand på at bruge det betød nok mere end pladserne.

Søren Vrist var foregangsmand. Hans far var født i Harbøre. Søren Vrist byggede selv havn og havde både første klasses redskaber og dygtige folk. I mange år var han sognefoged og højt respekteret. En dag, da han var på cykeltur sammen med en god ven, faldt mørket på, og Søren blev klar over, at de kørte ulovligt uden lys, han stod da af cyklen og noterede begge for ulovlig kørsel, så de måtte gå resten af vejen hjem. Det blev han berømt for.

Mange år senere blev bonden Silius Trap sognefoged, men han vendte hovedet den anden vej, når han mødte en mørk cyklist. Hans mundheld var: „Det gælder om ikke at kende loven for nøje“. Og det blev han berømt for.

Den første motorbåd kom til Jegindø i 1903. Det var noget nyt og ukendt. Ro- og sejlbåde havde man århundreders tradition for at manøvrere, vindens og vandets luner kendte man, sejl- og rorføring mestrede man, men hvordan skulle man klare en motorbåds luner?

Der fortælles om et bådelaug, der kom med god fart ind mod land og så pludselig opdagede, at de ikke kunne standse. „Smid ankeret“, kommanderede rorgængereren. „Ankertrossen er i stykker“, svarede kammeraten. „Pyt med det, bare ud med ankeret“, lød svaret. Fiskerne fik dog efterhånden også tag på at manøvrere en motorbåd, og idag bruger de store kuttere og tager på fiskeri i Vesterhavet.

FÆRGE, DÆMNING OG HAVN

Dæmningen til Thyholm blev bygget 1914-15, og man kan ikke længere sejle øen rundt. Der var megen diskussion om dæmningen, før man gik igang med arbejdet. Per Roj sagde: „Hvis de nogensinde får bygget den dæmning, så vil jeg påtage mig at bygge en dæmning fra Jegindø til Venø med min hjulbør“. Den blev bygget, og Per Roj blev gjort til skamme.

Konrad Pedersen var arbejdsformand, og han fortæller, at dæmningen var til megen glæde for øens befolkning. På mange måder har den betydet besparelser, når varer skulle føres til og fra øen. Isolationen var nu brudt, og han tilføjer: „Selvom vi bor på en lille ø, har befolkningen ikke været så bunden til den, som folk fra andre småøer er bundet til deres ø. Mange fiskere fra Harboøre, slægt og venner, kom på besøg, og mange fandt sig en pige, som de blev gift med. Min mor sagde, at jegindboerne solgte deres heste og fik harboørboere i stedet for“.

Konrad var født i færgehuset ved Bøløre i 1887, han døde i 1971, 93 år gammel. Hans far drev i 40 år færgeri, og selv var han som barn med til at ro færgen over til Mors. Han var en håndsnilde mand, med utalte kræfter, oplagt til at blive øens altnuligmand, fisker, hjemmeslagter, murer, skorstensfejer og traktorfører ved øens tærskværk. Han kunne alt og var kendt og skattet af alle på øen. Især som hjemmeslagter var han kendt, ingen kunne gøre en gris i stand som han, men heste og kreaturer kunne han også slagte. Han fik slagtet så mange julegrise, at de ikke kunne stå i en række tværs over øen fra dæmningen til Bølør. Når den sort-skæggede, mørkøjede Konrad skred hen over øen i blanke, sorte støvler, med sav under armen og lommerne fulde af skærende, skarpe knive og blusen plettet af blod, så mindede han om middelalderens mestermand og fik en stor plads i alle drengehjorter. Han kunne nok se farlig ud, men var ellers en venlig mand med glimt i øjet og smil om munden.

Købmand J. P. Lauritsen, født på Jegindø 1863, mindes af mange med taknemmelighed for sin indsats for øens udvikling og befolkningens trivsel. Som niårig kom han ud at vogte gæs, lønnen for en sommer var fire skilling, et par træsko og alle de gåsefjer, han kunne samle, de blev brugt som skrivepenne. Han fortæller, at tilværelsen i hans barndom var præget af nøjsomhed og fattigdom, men man hjalp hinanden efter evne i en slags stiltiende social forsorg.

Også han var fisker som ung, men da øen i 1888 fik en brugsforening, blev Lauritsen, som var kendt for sine gode evner, ansat som leder, men brugen gik ikke godt. I 1901 overtog Lauritsen så øens købmandsforretning og drev den til 1935, i en årrække sammen med købmand Pedersen, hvis søn, Thøger Pedersen, nu driver forretningen videre. I mange år var det en stor forretning med kolonial, korn, foderstoffer, kunstgødning, brændsel og trælasthandel. Ved Mølleodde var der pakhus og bro, hvortil de fuldtlastede skibe kom med varer.

Købmand J. P. Lauritsen gik stærkt ind for at få bygget en dæmning til Thyholm og isolationen brudt. Han mødte megen skepsis mod sin plan, men forstod at overvinde hindringerne. I 1898 fik han også stiftet Jegindø fiskeriforening og

Købmand J. P. Lauritsen var foregangsmand på mange områder. Han tog blandt andet initiativet til oprettelsen af Jegindø Fiskeriforening. Øens fiskere satte denne mindesten over ham som tak for hans indsats ved havnens tilblivelse.

sad som dens formand indtil 1920. Han fik også stiftet en sparekasse, som fik stor betydning for fiskerne, der her kunne låne penge til nye redskaber og både. I 1924 rejste han sagen vedrørende bygning af en havn, og den var han en utrættelig forkæmper for, indtil Jegindø fiskerihavn kunne indvies i 1939, og siden har denne havn været af uvurderlig betydning for fiskeriet. Her er auktionshal, hvor der omsættes for flere millioner om året, købmandshandel og fiskeeksport. Havnen er blevet et samlingssted for øens fiskere, som før var spredt øen rundt. I taknemmelighed rejste fiskerne en mindesten for købmand J. P. Lauritsen (1863-1940) ved havnen.

En tid var fiskeriet ved at stagnere, der var ingen tilgang af unge, gennemsnitsalderen for fiskere lå over 50, men idag er mange unge kommet til, og de driver fiskeri med trawl og store kuttere både i fjorden og i Vesterhavet. De ældre fiskere driver stadig fiskeri med stående redskaber, som de altid har været vant til.

Ofte fiskede man i familielav, faderen tog sønnerne med og lærte dem fiskeriet. Når han faldt fra, fiskede de voksne brødre eller svogre sammen; når de selv fik voksne sønner, så blev de taget med. Det kunne godt forekomme, at tre generationer fiskede sammen. Af familielav kan nævnes: Noerne, Kynderne, Vristerne, Vesterne, Rimmerne og Larsenerne. Spurgte man til fangsten, var svaret altid undvigende, man brugte vendinger som: „Det var ikke så galt“, „Det kunne have været værre“, „Det var nogenlunde“ eller „Det var for lidt“.

Fjorden kunne godt kræve ofre. For mange år siden var fire unge fiskere cyklet ud på isen til ålestangning helt omme i Visby bredning. Da de skulle hjem om aftenen, kørte de lige i en våge. Inden folk fra Boddum kunne komme til ulykkestedet, var de bukket under i det iskolde vand. En anden gang var far og søn på ålefiskeri i nattens mørke, sønnen faldt ud, og trods ihærdig eftersøgning lykkedes det ikke faderen at finde ham, ved daggry måtte han søge land uden sønnen, som blev fundet senere.

Fra min barndom husker jeg, at Lange Laust fra Egebjerg sank gennem isen midt ude i fjorden. Jeg hørte hans råb om hjælp: „Kommer der ingen fra sønden eller norden, fra østen eller vesten – hjælp! hjælp!“ Kr. Svejgård, der boede ved Skalmerodde gik ud med en stige og fik Laust bjerget i land.

De gamle kunne se varsler for ulykker. Jeg husker, at Kræn Vigsø engang fortalte, at han i et syn havde set en fisker, der ude på fjorden kravlede op i mastetoppen på sin synkende båd. En måned senere druknede en fisker netop på det pågældende sted i fjorden.

FÆRGERIET TIL MORS OG THYHOLM

Skønt de fleste husstande selv havde båd og kunne ro over fjorden, var færgefart dog nødvendig til den daglige postbesørgelse, lægebesøg og andre nødvendige overfarter, der skulle kunne foretages i alt slags vej.

Der var færgefart mellem Thyholm og Jegindø og mellem Mors og Jegindø. Fra en gård i Narby (Nørby), Pinnerup, var der færgefart til Salling, fra pinen til plagen, deraf fik gården sit navn. Ventetiden efter færgemanden kunne godt være både en pine og en plage. Færgeriet til Salling er nedlagt for længe siden, til Thyholm blev det overflødigt, da dæmningen blev bygget, til Mors holdt færgeriet sig længst, det blev først nedlagt for ca. 15 år siden, da amtstilskuddet blev inddraget. Tidligere var der en livlig forbindelse til Mors, hvortil Jegindø hørte både retsligt og politisk i ældre tid, men nu er øen en del af Thyholm kommune.

I min barndom kom vi tit til Mors, hvor min moder stammede fra. Færgemanden hed Møller Pinnerup, en rødskægget kæmpe, som klarede færgefarten med båd til sejl og årer, men uden motor. Der var ingen bro, man kunne lægge til ved, så Møller måtte træde hjælpende til. Han vendte sin brede bag til, så kvinder og børn og hvem som helst kunne kravle op og på den måde blive bragt tørskoet ud i båden, og efter overfarten bragt i land på samme måde.

Var vinden gunstig, blev sejlet sat, og så strøg man af sted. Men hvis der var modvind eller vindstille, så måtte Møller slide sig frem med årerne. Det kunne godt være barske ture, med afdrift så man landede langt fra færgestedet. Færgehuset lå på Jegindø. Skulle man færges fra Mors til Jegindø, så måtte man hejse et sort bræt, som Møller kunne se, hvis han var hjemme, men sov han til middag eller var oppe i byen, så tog det sin tid, inden han kom. Han mødte dog gerne de skældende passagerer med en lun bemærkning; han var ikke til at slå ud.

Befolkningen på Jegindø er ikke blevet thyboere som følge af, at øen i to generationer har været landfast med Thyholm. Jegindboerne har bevaret deres særpræg, de er ofte blevet beskrevet som et stridigt og bedrevidendes folkefærd, der ikke ville lade sig noget sige. De har altid sat deres selvstændighed og frihed meget højt, hvis nogen udefra ville påtvinge dem noget, så stod de sammen, ingen skulle sige dem noget på. Kun i få årtier havde bønderne prøvet at skulle stå ret for herremanden på Gammel Lund, men det havde ikke kuert, snarere ægget deres selvstændighedstrang.

Befolkningen er en blanding af gamle indfødte slægter og folk, der er indvandret fra Harboøre, Thy, Mors og Salling. Den fare for indavl og degeneration, som truer mange småøer, kendes ikke her. Typiske slægtsnavne fra gårdene er: Grud, Kjeldgård, Bjerregård, Dahl, Pinnerup og Husted, fra Harboøre stammer navne som: Vrist, Kirk, Lyng, Noer, Kynde, Trillingsgård, Noermark, Vester, Godsk, Flyvholm og Stausholm.

Efter den store katastrofe på Harboøre i 1893, da der druknede 26 fiskere, tabte mange vesterhavsfiskere modet og brød op fra de barske erhvervsforhold på den forblæste tange og sejlede øst på, ind i Limfjorden til blidere og mere smult vand. Det har Hans Kirk, der stammer fra Harboøre, skildret fortræffeligt i romanen „Fiskerne“.

Hele familier slog sig ned på Fur og Gøl, men ingen steder kom der så mange, som til Jegindø. Her faldt de godt til og blev jegindboere.

Erik Bertelsen, der har skrevet den store roman „Harboørfolk“, skriver fra et besøg på Jegindø: „Mange havboere slog sig ned flere steder, men ingen steder var der så mange som på Jegindø, hvor man sagde, at man skilte sig af med sine heste og fik harboøreboere i stedet for. På en snes gravsten på den velplejede kirkegård fandt jeg indskriften: „Født på Harboør“. Og slægtsnavnene røbede, at her lå en havbo. Men kun to af dem havde været gift med kvinder fra Harboøre. Resten havde vundet sig en pige på Jegind. Det er forståeligt, da pigerne var nydelige, og det var på mange måder en yndig og frugtbar ø“.

SÆRPRÆGEDE TYPER I BEFOLKNINGEN

Jens Pinnerup Clausen, født 1864. Hans fars slægt kan efter hans eget udsagn føres tilbage til en løs forbindelse, som kong Kristoffer den Anden havde. Moderen var af Pinnerup-slægten fra færgegården i Nørby. Han fortæller, at øen var så godt som selvforsynende i hans barndom, gennem fiskeri og skudehandel med Norge stod man i forbindelse med omverdenen. Skuderne kom med tømmer fra Norge og købte smør, som blev kørt på gårdene til eget forbrug og til salg, æg og fjerkræ. En gang imellem kom der en opkøber, som man afhændede de overflødige produkter til. Fede stude og store flokke gæs blev drevet ned til fjorden og om bord i skuderne. Både drikfældighed og fattigdom var almindelig i hans barndom, det ene ofte årsag til det andet, men da pastor Søren Poulsen kom til øen i 1873, steg ædrueligheden og dermed velstanden. En åndelig vækkelse gik over

øen, dels fremkaldt ved pastor Poulsen, og dels ved de tilflyttede Harboøre-fiskere.

Jens Clausen fortæller videre: „Jeg har oplevet, at fattigdommen er blevet afskaffet, ingen er fattige nu, som vi kendte før. Der er sket store fremskridt“.

Jens Clausen var vor gode nabo, som jeg kom til at tjene hos efter min konfirmation. Han var verdens bedste husbond, viis, fuld af lune og altid rolig. „Tag den med ro“, var hans mundheld. Når gården, som han ejede, kunne give udkommet til Jens, Kathrine, en tjenestedreng og så nogle dyr, og de skulle alle trives godt, så kunne man ikke forlange mere. Hvis enhver husbonde var som Jens, så ville verden have set helt anderledes ud idag.

Mads Koldby boede på en gård midt på øen. Han var noget af en sognekonge, skiftevis sognerådsformand og sognefoged, både lun og klog og god at få en snak med. Han kom som ung fisker til Jegindø fra Salling og faldt for den smukke Marie fra Grudsgård og giftede sig med hende. Folk kaldte ham „Fløjlsmand“, nok af misundelse. Han var konservativ, ligesom Jens Clausen og nogle få andre. Han drev sin gård på gammeldags maner, men hvis man drillede ham med det og foreslog ham mere moderne, mere effektive maskiner, så svarede Mads: „Ja, det kan godt være, men det gamle er nu det sundeste“. Som gammel drev han gården kvægløst og ved hjælp af en maskinstation, men de to røde heste ville han ikke af med, skønt de ingen nytte var til. Han passede dem meget omhyggeligt, og spurgte man, hvorfor han ikke solgte dem, svarede han: „Nej, for de skal køre mig den sidste gang op til kirkegården“.

Hans kone, Marie Koldby, som er af gammel Jegindslægt fra Grudsgård i Ibsted, er født i 1870. Hun fortæller om sin barndom i 1880'erne, at man var tilfreds med tilværelsen på den isolerede ø, man kendte jo ikke andet. Døtrene sad ved væven og fremstillede alt det tøj, man skulle bruge. Der var kun en købmandsforretning på øen, og der kunne man købe det, som man ikke selv frembragte. I hendes bedstefaders tid var der ingen købmand, men bedstefaderen købte kolonialvarer i Ålborg og videresolgte disse til øens befolkning. Det første juletræ kom til øen i 1880, det sørgede den københavnske lærer Hjort for. Det var en stor oplevelse at se det fint pyntede juletræ med de mange lys.

Marie fortæller videre: „I mit hjem, som på alle gårde, gjorde man store forberedelser til julen, der blev slagtet gris og får, mor støbte lys, der blev brygget øl og bagt brød og kager i lange baner. Det hjemmebagte rugbrød hørte til på gården, så længe mor levede. I juletiden holdt øens folk store gilder, det hørte sig til. Jeg kan sige, at der altid har været et godt sammenhold på Jegindø. Folk kendte hinanden og kom en del sammen året igennem. Med dæmningen blev mange ting lettere, men på øen fortsatte det daglige liv, som det altid havde været. Min mand var sognerådsformand i de år, da dæmningen, en ny skole og en ny kirke blev bygget. Men i det ydre skete der ikke store forandringer. I min barndom eksisterede Jegindø by slet ikke. Der lå stråtede gårde og huse spredt på øen. Og langs vejen fra kirken var der en købmandsforretning og en landsbysmedie“.

Jens Poulsen Grud og Ane ejede øens største gård, slægtsgården Grudsgård i

Ibsted. Det var et meget gæstfrit hjem, kom man som barn til gården i et ærinde, fik man altid en kage og et par venlige ord med på vejen. Jens Poulsen var i min barndom sognerådsformand og formand for mejeriet, hvorfor mange havde ærinde til ham. Min far, der kørte mælk, har både fået mange kopper kaffe der og mangen passiar med Ane om alt muligt.

Jens Poulsen var en liberal venstremand som de fleste på øen. Han havde været på landbrugsskole og drev et mønsterlandbrug og var en foregangsmand i landbrugskredse langt uden for øen. Han deltog ikke selv i det daglige arbejde på gården, han havde folk nok til at gøre arbejdet, og arbejdskraften var billig dengang. En enkelt ko kunne betale en karls årsløn. Jens Poulsen havde 30 malkekøer, øens største besætning. Man sagde, at en gård på 50 td. land godt kunne føde én drivert, og det var da naturligt, at det var bonden selv. Desuden havde Jens Poulsen nok andet at se til som formand i råd og bestyrelser. Han nyopførte Grudsgård fra grunden med tre lange længer og et stort stuehus. Et stykke af det gamle stuehus blev stående til hans forældre, Mariane og Anders Kristian Grud, senere anvendtes det til smedie. Også et stykke hedejord fik Jens Poulsen opdyrket, så al gårdens jord med undtagelse af de store engdrag var under plov.

Line Hurup husker jeg især fra min barndom. Hun gjorde et stærkt indtryk på alle børn. Vi syntes, at hun havde sådan nogle strenge øjne, og var faktisk bange for hende. Hun kunne mer end de fleste, sagde man. Line gik rundt og samlede mad til huse i kurv og spand. Jævnligt kom hun, så fik hun mælk i spanden, kød, brød og smør i kurven og så enten middags- eller aftensmad, efter hvornår hun kom, og så snakkede hun og sagde farvel og tak og gik fornøjet bort. Hvis folk, efter hendes skøn, gav hende for lidt, så så hun på dem med „onde øjne“, og det kunne gøre fortræd. Engang så hun således på Mads Koldby, spyttede tre gange efter ham, vendte sig om og gik. Da hans køer siden fik kalvekastningsfeber, sagde man, at det var Lines skyld, for hun kunne hekse.

Man sagde også, at hun underkuede og ofte pryglede sin mand, Kren Hurup, som var fisker og havde svært ved at skaffe udkommet. De boede i et lille strå-tækt hus øst for præstegården, men Line besøgte nok hverken præst eller kirke. Hun var uden tvivl velbegavet og havde været smuk som ung. De var begge kommet udefra og kunne ikke falde til på øen, man regnede dem ikke rigtigt for noget. Line var både særpræget og uforglemmelig, og så havde hun en skrap tunge. Da hun var død, sagde graveren, Søren Rimmer, at man ikke skulle være bange for, at Line skulle „gå igen“, for hun var kommet en ekstra alen ned i jorden. Nu er hendes grav forlængst slettet, og hun har aldrig vist sig siden, såvidt jeg ved. Hendes hus er også revet ned, hvor hun havde en lille velpasset have, vist med lægeurter, har skæbnens ironi placeret et rensningsanlæg.

Nede ved havnen pusler Kristen Ingvar Jensen, som er født i 1886 og ud af gammel jegindboslagt. Han er nu pensionist, men skal alligevel en tur til havnen hver dag for at give en hånd med for fornøjelsens skyld, og så får han „fødefisk“ med hjem. Som gammel fisker kan han dårligt undvære at få fisk hver dag, han

Fisker Christen Hurup. Tegning af Achton Friis i „De danskes øer“.

skal helst have det to gange, kun om søndagen får han kød. Han hopper rundt på hyttefadene som en kat, passende på ikke at falde i vandet, hvad han har gjort et par gange i sit liv, men begge gange var han blevet hevet om bord igen. Han kunne ikke svømme, men derom siger han selv: „Hvorfor skulle fiskerne svømme ligesom fiskene, de fanger? Vandet har man til at sejle og fiske i, ikke til at bade i“.

Spørger man Kristen om, hvad han synes om Jegindø, svarer han: „Kan du nævne mig et sted, hvor det skulle være skønnere at bo? Det har været en dejlig tid her, og jeg har gjort hele udviklingen med, lige fra håndvod til ruser og bundgarn, i gode såvel som dårlige tider.

Poul Sørensen er født i fattighuset i Ibsted i 1860'erne. Hans mor var enke med fem børn og måtte ernære sig som kokekone. Da Poul var ni år, skulle han ud at tjene i Salling. Som 15-årig fik han plads i Norge og blev norsk sømand, siden kom han til Danmark, blev gift og overtog sin kones fødehjem i Ibsted. Han havde været vidt omkring, inden han slog sig ned på sin fødested. Som marinesoldat havde han været i Vestindien, hvor han havde danset med mørkøjede piger, som både var gnistrende og lystige, de var nok værd at få i armene, sagde Poul, som var noget af en spøgefugl.

Poul nåede at blive 90 år og boede al sin tid i det krumme sted i Ibsted. Over stuedøren havde han skrevet bønnens ord: „Giv os i dag vort daglige brød!“, det havde baggrund i hans fattige barndom. Poul var en dygtig fisker, der forstod at bruge alle slags fiskeredskaber, og han fiskede både fra sjægt og motorbåd. Han holdt meget af sine husdyr og var aldrig hjemme, når de skulle slægtes. Hønsene havde han råd til at lade leve så længe de kunne. Poul kunne fortælle nøjagtigt, hvor gammel en høne kunne blive: „Den dag, en høne fylder 13 år, falder den lige ned fra pinden og er død“.

Om sit fiskeri siger han: „Under første verdenskrig fangede vi mange sild, så der kunne tjenes et hæderligt udkomme, skønt priserne på fisk var små. Det var godt med et lille landbrug ved siden af, sådan var det for de fleste fiskere, de turde ikke løbe an på fiskeriet alene hele året rundt. Med ko og gris i stalden kunne man godt leve af sit eget. Vi har aldrig stillet store fordringer til livet. Vi har haft vort hjem og et lille landbrug. Det har vi kunnet klare os med og været glade ved“.

Mange turister har spurgt, om hans kønne sted i Ibsted var til salg, men Poul svarede altid: „Det skal ikke sælges i min tid, hvor kan vi bo bedre og billigere end her, omgivet af gode venner og naboer. Nej, her hører vi hjemme, og her bliver vi“.

Nu er Poul og Dorthé forlængst borte. En læge har købt stedet, der udvendigt endnu ser ud, som da Poul boede der.

Pastor Anders Jørgensen var præst på Jegindø i ca. 30 år fra 1924. Han var meget afholdt og fik stor betydning for øen. Han havde fået sin teologiske uddannelse i USA og var meget berejst, så han kunne fortælle levende om den store verden derude. Øens ugifte piger broderede sofapuder til ham, så han var ved at drukne i dem. Omsider blev han dog gift.

En vinter, hvor fjorden var lagt til, ville pastor Jørgensen besøge godsejeren på Kås i Salling og kørt sammen med sin kone i bil over fjorden. Det gik godt nok derover, men da de skulle hjem, blev det tåget, så de mistede orienteringen. Da de nåede lidt syd for Jegindø Tap, kunne isen ikke bære og bilen begyndte at synke. Præsten rev døren op og ville hive sin kone med ud, men hun stittede imod for at få sin taske med, idet hun sagde: „Jeg har gadedørsmøglene i min taske, og uden den kan vi ikke komme ind“. „Pyt med taske og møgle“, svarede præsten, „bare vi kommer godt fra dette her, så skal vi nok komme ind i huset“, og så rev

han sin kone ud, og bilen sank bogstaveligt talt til bunds under fødderne af dem. Så de måtte spadsere hjem, og de slap da også ind i huset. Den historie blev der i lange tider snakket meget om. Det var dog en rigtig præst, der havde forstand på liv og død, såvel når han var i livsfare på fjorden, som når han stod på prædikestolen.

DEN RELIGIØSE VÆKKELSE PÅ JEGINDØ

I 1873 blev Søren Poulsen kaldet til præst for Jegindø sogn og med ham indledtes en ny tid på øen. Før hans tid havde der været en del drikfældighed og slagsmål ved gilderne, især gik det voldsomt til ved fastelavn. Fastelavnssøndag 1874 holdt pastor Poulsen en meget stærk prædiken imod jegindboernes voldsomme trang til udfoldelse og gjorde et så stærkt indtryk, at flere familier samledes om aftenen for at drøfte denne prædiken og deres egen situation. Man kunne godt indse, at præsten havde ret, hvorefter de sendte bud efter ham for at snakke nærmere om forholdene. Dagen efter var man godt nok med til fastelavnssfesten, men for mange forekom den nu at være noget tomt halloj.

Denne begyndelse førte til en kreds af religiøst vakte, som hver søndag aften samledes til møde rundt om i hjemmene. I 1888 byggede man så missionshuset, som foruden kirken blev et samlingssted på Jegindø. Vækkelsen tog især fart med de indvandrede missionske fiskere fra Harboøre. De var oplyste og flittige, og jegindboerne så op til dem.

Jens Pedersen Noer, som var en af disse indvandrede, samlede hver søndag aften folk i missionshuset til kristelig tale med sang og bøn, og han fik således gennem mange år stor betydning for vækkelsens stabilitet.

De efterfølgende præster var altid missionske, og det var lærerne for det meste også, hvorfor denne retning helt kom til at præge øens åndsliv.

Fra Midt-Mors kom nogle grundtvigsk prægede mennesker, blandt andet min mor (som stammede fra Knokgård i Ljørslev), hvis hjem hørte til en friskolekreds. Hun var stærkt præget af friskole og højskole, både hun og hendes søskende søgte som voksne på højskoler i Vestbirk og Askov. Det prægede selvfølgelig mit hjem, men vi gik da i kirke hos den missionske præst og i søndagsskole hos den gode skomager Laust Jørgensen, der var god til at fortælle bibelhistorie.

Indre Mission har uden tvivl haft en del indflydelse på folks daglige livsførelse, en indflydelse til det bedre, men den satte også et skel mellem de missionske og de andre, selv om de i det daglige godt kunne komme om ved det med hinanden. Det grundtvigske kunne ikke rigtig blive anerkendt, det var kirken og missionshuset, der var det samlende, selv om enkelte aldrig kom de steder. Men hvad enten man var hvid, sort eller blakket, så var man fælles om at være jegindbo, alle var dus med hinanden, dog sagde man „De“ til præst og degn, de var jo standspersoner, som var kommet udefra.

Med årene er missionen mildnet en del, der er eksempler på, at det grundtvigske

og det missionske er blevet kædet sammen, bl. a. ved giftermål, og det går tilsyneladende udmærket.

Jegindboernes familiefester er nu mere åbne og festlige, man kan danse til bryllupper og sølvbryllupper, og præsten danser med, alle kan glæde sig med hinanden.

JEGINDØ KIRKE

Den gamle romanske kirke blev for lille, da vækkelsen slog igennem. 1883 blev skibet forlænget mod vest, og våbenhuset mod syd blev ombygget. Kirkeklokken hang i en stabel ved vestgavlen, men fra 1883 i en vestlig klokkekam. Trods denne udvidelse blev kirken alligevel for lille, da befolkningstallet steg, hvorfor man besluttede at foretage en gennemgribende ombygning. For ligesom at holde forbindelsen bagud vedlige lod man det gamle romanske kor og skibets østgavl blive stående, men opførte et nyt langhus og et tårn mod vest, det gamle våbenhus blev nedrevet, og i stedet opførtes mod nord en stor udbygning med tre gavle og tværtage, indeholdende varmerum, sideskib og våbenhus. Ombygningen

Jegindø Kirke fik sit nuværende udseende ved ombygning i 1918-19. Der opførtes nyt langhus og tårn og mod nord en udbygning med varmerum, sideskib og våbenhus. Bevaret blev det gamle romanske kor og skibets østgavl.

Foto: Niels Jørgen Nielsen

blev foretaget i 1918-19 ved arkitekt Hother Paludan, en slægtning til provst Paludan i Sønderborg og digteren Jacob Paludan. Min far kørte materialer til den nye kirke, som blev en smuk kirke, der med sine hvide mure og røde tage syner vidt omkring. Den gamle klokke er fra 1463, den bærer indskriften „in honorem s. Lavrencii“ (til Skt. Laurentii ære). En ny klokke blev ophængt i 1948, midlerne blev skaffet ved indsamling til minde om den anden verdenskrigs afslutning i 1945.

Af inventaret er døbefontens kumme fra romansk tid, altertavlen er fra renessancetiden, gjort 1598 af Hans Snedker. Kristusbilledet i midtfeltet er fra det 19. århundrede. Sidefelternes fadervor, dåbs- og nadverord stammer ligesom den øvrige staffering fra omkring 1750, hvor også vingernes cirkelfelter (til højre: alterkalken rækkes fra hånd til hånd, til venstre: et rødt hjerte) og trekantgavlene blev malet. Alterstagerne er fra 1625, dåbsfadet fra omkring 1575. Prædikestolen i renaissance er forfærdiget 1640 af Niels Snedker i Sield (?). 1654 fik Laurits Maler i Viborg betaling for at staffere stolen, hvis tre felter skildrer Kristus, Johannes og Paulus, det fjerde felt (ifølge Trap: fornyet) bærer et vers af den norske præst Peder Dass: „O, Gud, som har din kirke grundfæst på dette sted, du selv alt godt udvirke her i din menighed“. Man har nok ment, at de tre skikkelser udgjorde en intim treklang i kristenheden, hvorfor det fjerde felt passende kunne fortælle, hvad meningen er med en prædikestol. Kirkeskibet „Dannebrog“ er skænket af lærer A. N. Penderup i 1894. Kunstmaler Steler har udsmykket koretets hvælvinger med symbolske figurer, ornamenter og skriftsteder.

Byggestilen er blandet, men den romanske rundbuestil er den fremherskende. I gamle dage var kirken stopfyldt hver søndag, idag er den kun fyldt ved særlige lejligheder.

JEGINDØ SKOLE

En form for skole kan spores helt tilbage til 1571, da degnen fik et hus med 2 td. land og en vis del af kirketienden som løn for at synge i kirken og oplære børnene i kristendom, den såkaldte børnelærdom. Desuden skulle han undervise de børn, der havde lyst og råd, i at læse, skrive og regne, lidt historie og geografi hørte også med.

Men jegindboerne var ikke flinke til at sende deres børn i skole. Hvad nytte var den megen skolelærdom til for dem, der kun skulle være bønder og fiskere, og færdighederne heri, især håndsnilde og muskelkraft, skulle læres i praksis, hvorfor børn først og fremmest skulle lære at bestille noget, skolegang anså man ikke for at være arbejde.

I 1814 kom så den nye skolelov, der påbød, at alle børn, fra deres syvende år, skulle gå i skole i 7 år.

I min barndom var der en fin skoleordning på Jegindø med 6 klasser til de ca. 100 børn. Grethe Falkesgård havde de to sidste klasser i forskolen, lærer Thomsen

havde de to næste klasser, og førstelærer Agergård havde de to sidste klasser. Alle børn skulle igennem alle seks klasser. De flittigste kunne nøjes med et år hos Grethe, to år hos Thomsen og således få fire år hos Agergård. De langsomste slap ikke op i sidste klasse før det sidste halve år.

Der afholdtes eksamen hvert halve år. For samtlige fag var det højest opnåelige resultat 40 points, og man rykkede enten op eller ned, alt efter hvordan eksamensresultatet var. Nogle holdt sig helst nede ved kakkellovnen og tørvekassen, men de mere ærgerrige søgte den anden vej, de ville helst sidde øverst eller der i nærheden. Der var spænding på ved hver eksamen og på den første skoledag, hvor eksamensbeviset blev uddelt og omflytningen i klassen fandt sted. Hvis man kun havde gået et halvt år i en klasse, var det særligt spændende, for så var der store chancer for oprykning, da man som ny altid skulle sidde nederst, bag ved alle de gamle, indtil eksamen.

Grethe Falkesgård var særdeles god til de små i forskolen. Jeg glemmer aldrig min første skoledag. Hun hjalp os med alting, blødte en finger, forbandt hun den og trøstede, hun adskilte stridende parter og tog undertiden del i legen. Hun fortalte og læste for os, hjalp os på det bedste med regning, gik rundt og skrev os for til skønskrift. Endnu kan jeg se hendes smukke håndskrift for mig.

Thomsen var også en god og dygtig lærer, der virkelig kunne lære os noget, og som forstod at gøre os interesseret i undervisningen. Jeg satte stor pris på ham. Når vi kom med alenlange regneopgaver på indpakningspapir, så rettede Thomsen dem, mens man så til. Vi måtte regne lige så meget, vi ville, hjemme, men det blev grundigt efterprøvet, om vi nu også forstod opgaverne. Hvert afsnit skulle gennemregnes to gange, og derefter hvert fjerde som „prøvestykker“.

Førstelærer Agergård var som en sognekonge. Han kunne snakke med enhver både om landbrug, fiskeri og hvad man ellers var optaget af. Han var meget afholdt og kom som kordegn med til alle familiefester i hjemmene. Han sang de afdøde ud og sagde nogle trøstende ord til de pårørende. Til embedet hørte et lille landbrug. I skolen optrådte han med stor autoritet og kunne holde ro omkring undervisningen. Var der en urolig sjæl i klassen, vankede der omgående en syngende lussing og det uden forskel til piger såvel som til drenge, ingen diskriminering der. Særlig effektiv var undervisningen nu ikke, frikvartererne var tit lige så lange som timerne, men det passede os børn fortrinligt.

Hver årstid havde sine lege, om vinteren var det spil med kugler og knapper, om foråret et spil med en lang og en kort kæp, kaldet „jeppe“, og om sommeren var det fodbold. Fodbolden var fremstillet af en udstoppet sækkelærreds-gærpose.

I Agergårds ældste klasse kneb det med interessen for undervisningen. Det man skulle høres i, kendte man i forvejen, man var blevet hørt i det i tidligere klasser. Alligevel var man glad for at gå i skole, men det var frikvartererne, der talte i den ældste klasse.

I de ældste klasser gik man i skole 18 timer om ugen, 3 dage a 6 timer, men dagens to sidste timer gav ikke meget, for da var man søvngig. Om sommeren var

*Jegindø havn i fugle-
perspektiv*

det fra klokken 8 til 3, om vinteren fra 9 til 4, dog afbrudt af en times spisepause, hvor de fleste kunne nå at løbe hjem og spise til middag. Undervisningen omfattede hver dag religion, dansk og regning, til geografi, historie og sang var der en ugentlig time. Fremmede sprog og samfundslære var ukendte fag.

I den sidste skolevinter gik vi til præst to gange om ugen hos pastor Thomsen, en ung og meget dygtig præst, hvis konfirmationsundervisning jeg var meget optaget af og ofte har tænkt tilbage på med glæde. Han forstod at gøre undervisningen levende, der var aldrig uro i hans timer. Vi fik gennemgået væsentlige dele af ny testamente: Apostlenes gerninger og nogle af Paulus' breve. Vi fik et stykke for til forberedelse hjemme, og det gennemdrøftede vi så hos præsten. Desuden skulle vi til hver gang lære en salme udenad, eventuelt to, hvis de var korte.

I 1963 byggedes en ny sognegård, hvor også skolen med skolekøkken, sløjde, og gymnastiksal fik plads. Sognegården, der også rummer sognebiblioteket, er desuden samlingsstedet for møder, samt forenings- og familiefester.

Siden 1940 har befolkningstallet været dalende, og det har børnetallet også. Da Jegindø kommune i 1970 blev sammenlagt med Thyholm kommune, blev skolevæsenet også delt op således, at 8., 9. og 10. skoleklasse blev flyttet til Hvidbjerg på Thyholm. Og man nærer en vis ængstelse for, at Jegindø skole med tiden helt nedlægges, og det vil blive et stort savn at undvære dette kulturcentrum.

Kommunesammenlægningen vil sikkert præge øens befolkning på længere sigt, men der vil nok fremdeles være forskel på, om man er fra Jegindø eller fra Thyholm. Der er kun få fiskere på Thyholm, i modsætning til Jegindø, hvor halvdelen af erhvervsudøverne er fiskere, der naturligvis kæmper med andre problemer end dem, bønder har.

Ved indvielsen af den nye skole og sognegård i 1963 udtalte amtmanden fra Thisted blandt andet: „Beboerne på Jegindø er præget af en selvstændighed, som

rækker langt tilbage i tiden, selv om øen er blevet landfast med Thyholm, er mentaliteten ikke ændret. Ved kommunesammenlægning må man håbe, at befolkningen vil værne om en særpræget natur og en særpræget, menneskelig indstilling“.

Kongebesøget på Jegindø den 16. juli 1956 var en stor oplevelse for hele befolkningen. Siden kongen i middelalderen kom på jagt, har der ikke været kongebesøg på Jegindø. Kong Frederik IX elskede hvert år i højsæsonen at sejle rundt i Limfjorden på kongeskibet „Dannebrog“. Søndag den 15. juli ankrede kongeskibet uofficielt op i bugten mellem Salling og Jegindø. I det skønne sommervejrs var adskillige fiskerbåde med jegindboere og turister på fjorden, kredsende omkring kongeskibet, hvor kongen svingede med admiralskasketten som tak for hurra-råb og kongesang.

Dette optrin ude på fjorden var måske årsag til kongebesøget, der ikke var planlagt og derfor blev uofficielt. Man formodede bare, at kongen muligvis ville gå i land. Klokkeren 8.30 næste morgen anløb en ministryger havnen og meddelte, at man kunne forvente besøg af hele kongefamilien om en time, og så fik jegindboerne mere travlt, end de nogensinde havde haft. Alle flag gik til tops, og da motorchaluppen lagde til ved fiskelossepladsen, var spejderne mødt op med faner, og Karen Koldby, som repræsenterede sin sygemeldte far, sognefoged Mads Koldby, kom med blomster.

Veloplagt og smilende hilste kongefamilien på de mange fremmødte og snakkede med dem. Derefter kørte Laurids Jørgensen en rundtur med de prominente gæster ad øens snoede veje og over dæmningen til Egebjerg, Hellerød og Tambohuse. Man besøgte alderdomshjemmet, hvor kongen, dronningen og de tre prinsesser gik rundt på stuerne og hilste på samtlige beboere.

På rundturen besøgte kongefamilien også den sygemeldte sognefoged, Mads Koldby. Turen sluttede hos sognerådsformand Peder Madsen, hvor der serveredes kaffe.

Mellem de første kongebesøg i middelalderen, hvor kongen kom for jagtens skyld, og så dette kongebesøg i sommeren 1956 er der sket store forandringer. Den tekniske udvikling har ændret befolkningens levestandard. Desuden præges øen mere og mere af at være et turist- og parcelhusområde, men forhåbentligt vil der fremdeles være en særpræget, oprindelig befolkning på Jegindø. En befolkning med samme tillid til hinanden, som der var i min barndom, da det var skik og brug, at naboerne besøgte hinanden, man kom uden invitation for at snakke om dagen og vejen. Når man gik hjemmefra, satte man en kost i døren som udtryk for, at ingen var hjemme, og det var samtidig en venlig henstilling om at komme igen en anden gang. Man låste aldrig dørene, det var en uvenlig handling, der viste mistro til sine medmennesker.

Det har glædet mig at udforme disse betragtninger over min fødeø, og jeg håber andre vil have glæde af at læse om dette stykke Danmark, hvis kyster stadig formes af Limfjordens strømme, og hvor vestenvinden fremdeles sætter sit præg på naturen og menneskesindet og bekræfter Erik Bertelsens ord:

*„Blæsten går frisk over Limfjordens vande,
rusker dem op til vågen flugt,
jager dem mellem de favnende strande,
fylder med toner hver en bugt.
Og sømanden synger ved sit rat
på krydstogt fra Nordø til Kattegat“.*

Magnus Nielsen
Højskolelærer
Bakken 4, Uldum
Født 1907 på Jegindø.

Hardsyssels stednavne

SUPPLERENDE BEMÆRKNINGER TIL „STEDNAVNE I RINGKØBING AMT“

Af Peter Skautrup

I rækken af Danmarks Stednavne er man nu nået til „Stednavne i Ringkøbing Amt“ (her citeret RA), hvis første halvbind (Danmarks Stednavne.XVII.1) udkom 1976. Da jeg gennem mange år har syslet med dette stof og indsamlet materiale fra trykte og utrykte kilder, har det været interessant at konstatere, hvad man som enegænger har kunnet nå frem til, og sammenholde dette – både omfangsmæssigt i selve navnestoffet, og indholdsmæssigt i navnetolkningerne – med hvad et institut (Institut for Dansk Navneforskning) har kunnet præstere. Det er vel rimeligt, at ud over de trykte kilder har instituttet normalt kun udnyttet visse større navnekilder – som jordebøger og matrikler olgn. – medens det retslige nedslag, som ligger gemt i arkiverne ikke har kunnet opsøges og udnyttes. – I det følgende har jeg derfor kunnet give en del navnestof, der viser ældre hjemmel for bebyggelserne. Det kan, om det ønskes, eventuelt udnyttes i et tillæg til hele bindet, når dette engang måtte foreligge. Videre har jeg gjort rede for visse større i publikationen ikke benyttede kilder og derudover drøftet en del navnetolkninger hvor stof-fet måtte indbyde til en fra den givne fremstilling afvigende tolkning.

Først nogle bemærkninger om afgrænsningen af materialet. Jeg ved meget vel, at publikationerne Danmarks Stednavne ikke – bortset fra de få undtagelser – gør krav på en udtømmende fremlæggelse af overleveret navnestof, alligevel synes jeg, at redaktionen af RA er gået for let hen over afhjemling og afgrænsning i tilfælde, hvor en supplerig af det ret sparsomme stof i instituttets seddelsamling kunne være foretaget uden større besvær. Man må huske på, at når publikationen foreligger trykt, så vil fremtidige navne- og historieforskere slå sig til tåls med det foreliggende materiale, i den tro at her er i alt væsentlig hvad overleveringen har kunnet yde. Og dette er jo langt fra tilfældet, som det skal vises i det følgende.

KILDERNE er jo først og fremmest det overleverede diplomstof (originaler, afskrifter og registranter), videre jordebøger (her Lundenæs jordebog og jordebogen i Bøvling lens regnskab 1595-96, her citeret Jb 1595), lensregnskaber, matrikelmateriale (markbøger), præsteindberetninger og kirkebøger før 1700 (her sparsomt overleveret). Men der er jo visse huller, her som i tidligere publikationer, idet diplomstoffet efter 1513 kun – og vel tilfældigvis – er lidet udnyttet, og

følgelig er stof fra 1513 indtil præsteindberetningerne kun yderst sparsomt repræsenteret. Det kunne ikke have voldt større besvær at udnytte stednavnestoffet 1513ff i de diplomer som forelå trykt. Således kunne brevene fra Vandfuld hrd. 27/2 1535 og Hjerm hrd. 26/4 1533 let være exciperet fra Gammeljyske Tingsvidner og ligeså 28/5 1519 fra Harsyssels Diplomatarium. Brevet 28/9 1523 sammesteds er snart benyttet (fx. s.33 Balleby, s. 44 Kieller; s. 20 Gilsd er citeret efter Trap men det stammer altså fra dette brev), snart ikke (s.45 Longborg, s. 74 Borre). – Det kunne heller ikke have været uoverkommeligt at verificere Oluf Nielsens normaliserede aftryk af så givende aktstykker som lavhævderne af 28/5 1517 på Trabjerg, Borbjerg (Hjerm og Ginding Hrd. 165) og 21/7 1539 Damgd., Nørlem sogn (Skodborg og Vandfuld Hrd. 25ff.). Men det er måske med vilje at der er skåret så skarpt af? Når jeg i det følgende kan fremlægge en del navnestof, som giver ældre hjemmel for talrige navne, skyldes det, at jeg i 1920'erne til brug for arbejdet „Hardiske mål“ på Rigsarkivet og andetsteds gennemgik et ret stort antal originale kilder og enten afskrev dem eller fotograferede dem (i alt henved 800 fotokopier).

Af REGISTRANTER er de trykte udnyttet indtil 20/2 1513 (kong Hans' død) og kun undtagelsesvis er senere register benyttet (fx. fra Eline Gøyes Jordebog). Med en af registranterne forholder det sig på en særlig måde, nemlig Hardsyssel Provstis Registratur (her cit. HPR). Denne kilde indeholder korte register af brevene i provstiets arkiv fra ca. 1400 til ca. 1600. Fra tiden 1400-1450 foreligger 11 adkomstbreve, det ældste fra 1402, hvad der vel beror på, at man da – efter domkirkens og en del af Ribe bys brand 1402 – har anlagt et nyt arkiv. Disse brevregister er ikke medtaget i Repertorium 1. række, vel fordi man ikke kendte til registraturen, der sammen med provstiets jordebog (se ndf.) lå i Grønlunds Samlinger (III.31) i Ribe, og de er derfor ikke med her i RA. Fra 1450-1513 var der i arkivet 114 breve, alle medtaget i Repertorium 2. række og derfor også i RA. Men fra 1513 til ca. 1620 er der i HPR 486 register. I alt således i HPR 611 samt en del udaterede register. Det er et ikke ringe antal breve, der har ligget i provstiets arkiv vedrørende Hardsyssel, og vel indeholder den korte regist af hvert brev som regel kun et enkelt eller et par stednavne, men i adskillige tilfælde ville man uden større besvær have kunnet give ældre hjemmel for navnestoffet. I gennemgangen af RA nedenfor er sådanne kildesteder anført, hvor de kan have interesse enten for datering eller for form og tolkning. – Såvel registraturen som jordebogen foreligger i en afskrift fra ca. 1675, men for registratures vedkommende synes hovedsamlingen at stamme fra 1597-98, med enkelte suppleringer indtil 1620. – Brevene fra før 1513 er jo benyttet, men i Oluf Nielsens tryk er der ikke sjældent fejllæsninger, så en kontrol af mærkelige former kan være nødvendig. Som exx. fra Gamle jyske Tingsvidner 5ff. Holmgårds lavhævd 28/6 1503: *Bassens*, læs: *Bossens* (således også i slutningen); *Sløob*, læs: *Sløch*; *Engern vadb*, læs: *Engh vadb*; *Løoblundes tofft*, læs: *Løchlwndes tofft*; *Torodal*, læs *Tørodal*; *Tøveng*, læs *Tweng*. Sammesteds s.18 26/4 1503: *Hie*, læs: *Hierum*.

Af JORDEBØGER er i RA benyttet Bøvling Lens jordebog („*fraa phillipi et Jacobi Anno 1596 ock thill samme Aars Dag Anno 1597*“, vel samme kilde som i RA citeres Jb 1595), der er særdeles givende, ofte som ældste hjemmel. – Herudover kan nævnes et par, som ikke eller næsten ikke er benyttet i RA. Den ældste er en jordebog over bøndergods i Vandfuld hrd., udfærdiget da Mogens Munk fik herredet i forlening (29/3 1523). Den er benyttet i enkelte tilfælde af Oluf Nielsen og hos ham dateret „c.1520“ (se fx. Skodb.-Vandf. 477). Og en afskrift af den ca. 1525 er benyttet her i RA under forkortelsen „Reg.c.1525“. I jordebogen fra 1523 hedder det: „*thette er kowen gotz i wanfall herreth som iegh baffwer*“ men i Reg. c.1525 hedder det: „*Som Moghens Munck baffwer*“.

En anden jordebog er Hardsyssel Provstis Jordebog, (her citeret HPJ), ligesom registraturen i en afskrift fra ca. 1675. Ud fra en sammenligning med HPR hvad indholdet angår (kirkernes jordtilliggender og indtægter) synes den også at stamme fra 1597-98, hvortil der så enkelte steder er føjet nye indtægtsangivelser. Den senest daterbare oplysning er indført under Vind kirke vedrørende en bestemmelse af „Mester Christen Lodberg Domprovst“, der var domprovst 1669-1693. Da jordebogen ikke direkte anfører de for indtægterne tilgrundliggende dokumenter, har jordebogen jo ikke kunnet udnyttes i Repertorium og er heller ikke udnyttet i RA, men jordebogen indeholder imidlertid et righoldigt navnestof, ikke mindst navne på de små marker eller agre, hvis afkastning (tiendekorn, jordskyld, afgifter til vin og brød, provstepenget, regnskabspenget, skriverpenget m.m.) har betinget kirkens drift. Ved den sammenfattende opgørelse 1597-98 har man efter indtægtsopgivelserne tillige anført „Hwis Kirchen er fravendt“, d.v.s. hvad der tidligere har hørt kirken til, men som af en eller anden grund ikke mere kan erholdes. Navne fra HPJ er kun medtaget nedenfor, hvis de er ældste hjemmel, og marknavnestoffet må derfor fortsat forblive i glemsel. – Foruden denne jordebog fra ca. 1597-98 findes der imidlertid en senere fra 1655 (Ribe Stiftskiste, Viborg Landsarkiv), benyttet af P. Severinsen i en afhandling om Hardsyssels kirker (Hards. Aarb.1909.lff.). Denne kilde har jeg ikke exciperet. Af de hos Severinsen givne prøver ses det – hvad der ikke kan overraske – at persongalleriet er undergået store forandringer, nye ejere eller fæstere er kommet ind, men også generationsskiftet inden for slægten kan iagttages, og enkelte personer fra 1597 lever endnu 1655.

I forbindelse med disse kilder kan nævnes Niels Clementsens gældbøger, den yngste fra 1506-15 (Jyske Saml. 2. Rk. I.209-241), der med en enkelt undtagelse ikke synes benyttet, men dog indeholder en del navne.

UDTALEANGIVELSERNE er så godt som alle af nyere dato, ældst er vel Svend Aakjærs optegnelse fra 1916. Der anføres dog enkelte navne optegnet af Lyngby 1870, da han opholdt sig i Vejrum (23/7 og følgende dage). Jeg gætter på, at det er Marius Kristensen, der har afskrevet disse sogne- og nævne, da han syslede med Lyngbys manuskripter (NkS.812 kg.4°), men for Vejrum og nærmeste omgivelser findes sidst i manuskriptet samtlige bebyggelsesnavne lydskrævet, hvad man selvfølgelig ikke kunne vide, hvis man ikke netop arbejdede med dette

manuskript. Lydformene viser heller ikke større afvigelser fra de senere optegnelser.

Når jeg nu i det følgende – ud over diskussion om tolkninger – stedvis følger de RA fremlægger en del af det historiske materiale, som jeg i nogen grad har savnet i værket, kan det villigt indrømmes, at flertallet af de nye former ikke bringer de givne tolkninger i fare, men deroverfor vil jeg dog gerne igen fremhæve, at disse publikationer jo ikke alene har sproglig interesse. For den, der sysler med sin gårds eller sit sogns historie, er kildehenvisningerne i stednavnebøgerne jo et meget vigtigt hjælpemiddel. Her kan han få henvisning til alle de gamle aktstykker, som omhandler en given bebyggelse uden selv at skulle finde den frem i arkiverne. Dette er værd at understrege.

1. HARDSYSEL. Bogen indledes som rimeligt er med en grundig redegørelse for den omfattende litteratur om navnet, og den slutter med at anføre den germaniske grundform **haruda-*, der „ligesom urnordisk **haruga* . . . føres til den indoeuropæiske rod **ak*, 'scharf, spitz, kantig; Stein' (Walde-Pokorny)". Men indrømmet: her tager man sig til hovedet og spørger: hvorledes kan dog såvel **haruda-* som **haruga-* udgå fra et indoeuropæisk **ak-* eller palatalt **ak*? Det er imidlertid rigtigt, at således står det at læse i Waldes (af Pokorny udgivne) gamle etymologiske ordbog, om end begge ordene ligesom en række andre ord „in der Bedeutung ganz abliegen würden". Forklaringen turde være den, at da Pokorny efter Waldes død (1924) påtog sig at færdiggøre det ufuldendte manuskript og de foreliggende samlinger, har han ikke villet indføre sine egne tolkninger, men da han selv senere udgav sit eget værk (Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch I (1959)-II (1969)), fik ordene en anden placering, nemlig under roden **kar-*. Her anføres nu med tvivl om tilhørighed germansk **har(u)gaz* (islandsk *hörgur*), medens det andet ord (latinsk *Harundes*, vort hjemlige *Hard-*) afvises!

Hvad udtalen angår anføres kun en enkelt, nemlig Lyngbys optegnelse fra Vejrums 1870 : *hasysæl*. Det er vel hans værts, den indfødte vejrumbos udtale. Nu er der jo den vanskelighed ved områdenavne, at de ofte hviler på naboudtaler og derfor kan variere lydligt. Jeg mindes ikke at have hørt sysselnavnet brugt i Tvis og omegn. Man kendte vel nok sysselnavnet fra skole og læsning, men brugte det bare ikke. Generalstaben havde ikke navnet med før efter 1915 (Danske Studier 1915.198). Fra opholdet i Hurup, Refs hrd. har Lyngby optegnet *has-sæl* og *has-sælbo* ved siden af *hasælbo*. Torolf Kristensen fra Rødding (i Salling) har *har-sæl*. Fra Lem (Rødding hrd.) opgives i 1915 „i *Harrisæl*" og „æ *Hasselbo*" (Danske Studier 1915.198). Fra Roslev, Harre hrd., har Lyngby *barsælbo*. Feilberg har fra Mors: *Has-sæl*, fra Thy: *Has-sælbo*, fra Mors *Has-sælbo* og fra Thy *Has-sælbo*. At sidste led *-syssel* tidligt kunne svækkes (eventuelt mishøres) viser formerne i Gros testamente 18/11 1268: *Harthesilb* (i 2. udfærdigelse fejlagtigt *Hafthesilb*). Men vi skulle jo vente en udtale *ho(·)r-* med forlængelse og rounding. En sådan kommer kun et par steder til syne, således i de fattige Harboøre-fiskeres erklæring til fru Jytte Podebusk 15/9 1568, hvor den ortografisk ubehjælpssomme

skriver har formen *hor bërre*, og i Grøns optegnelser fra Agger nævnes *Hårborøn*. Skrifttraditionen har altså været så stærk, at den har kunnet hindre en normal udvikling.

2. Under HARDBO BYGDETING kunne det være nævnt, at genitiv af bygð på -ar endnu i 1400tallet er bevaret. Offe Skriver anvender (29/5 1476, 28/6 1480 og 20/10 1484) formen *Hartsz byðber thingh*. – At tinget blev holdt i Holstebro fremgår af 11/1 1441: „*vpa wor Harthboo bygthæthing i Holstzbro*“ og af Resens kort (Hardske mål.I.22).

4. RINGKØBING. Udtalen med tryk på sidste led er Marius Kristensens (som anført), – den kendes også i Velling, men i Sæding hedder det som vistnok i øvrigt almindeligt '*rey, kjøv'æn*'), således også Lyngby 1870 (ikke som anført '*reykjøv'æn*') Diftongen hos Marius Kristensen (-*øw*-) er mere tvivlsom, om end en optegnelse fra Holmsland har '*Rengkjœwn*'. Et -købing bliver normalt ikke -*kjōw'æn*, men -*kjøv'æn*.

4. HOLSTEBRO. Det fortjener vel at fremhæves, at navnet tilsyneladende i 13-1400tallet har været på vej til en form med svundet -l-, på samme måde som det er sket i *Hodsager*. Således 6/3 1345 *Hostatbro* (fremmed optegner), 3/10 1408 *Hosterbro* (formen *Holsterbro* er fejl), 15/11 1424 *Hostebro* (ikke medtaget i RA; Oluf Nielsens tryk i Jyske Samlinger. VII 258 har fejlagtigt *Holstebro*), 18/3 1441 *Hostebro* og *Holstebro* (skrevet af Niels Eriksen Gyldenstjerne) og 29/4 1469 *Hostebro*. Endnu 16/8 1503 kan Jep Skriver på sysseltinget vakle mellem *Holstebro* og *Hostebro* (Oluf Nielsen. Sysselinddelingen. 1867.97) og så sent som 1595 har Mercator i et Jyllandskort (trykt i Duisburg) formen *Hostebro*. Men skriftformen har altså været så stærk, at den har kunnet sejre. Den næstældste af de benyttede kilder er notitserne i Necrologium Ripense, der har to indførelser, den første er samtidig med provst Esge død, altså fra 1287, og her findes formen *Hwolstatbbroo* (således også Langebek i Scriptores.V542), den anden notits samme sted er skrevet af hånd 10 fra tiden c.1319-29 og har formen *Holstatbro*. – Lyngbys udtaleform (*båls'brow'*), der er rettet fra opr. (*bålst'brow'*), kan vel høres, men den almindeligste udtale har palatiseret -l-, og den mere plejede udtale er (*bålsdøbrOw'*) (Et Hardsysselmål.I.296; sjældnere mere åben vokal smst. I. 163.) Tolkningen ud fra *hol-stath* (af *hol* = *hul*) er ikke sandsynlig (trods Necrologiets første form). Stednavne med *hol* som første led får (*hwål*), fx. *Hvolby*, *Råsted*, *Hvolbæk*, *Ryde*, *Hvoldal* (*hwål'dål'*), *Råsted*. Første led er uden tvivl *holt*, og navnegivningen passer fortræffeligt ind i den lange række af bebyggelsesnavnene langs Storeåen og dens tilløb, fra syd således *Nederholt* og *Favrholt* (Ikast), *Holingholt* (Sunds), *Næstholt* (Snebjerg), *Damholt* og det forsvundne *Ankersholt* (Ørre), *Damholt* (Hodsager) og *Hodsager* samt *Grydholt*, *Breinholt*, *Lindholt*, *Tusholt*, alle af Tvis, – og så *Holstebro*.

6. Nogle navneformer skal jeg være ophavsmand til. For Brændgårde og Gullestrup er de sikkert forkerte. Jeg har ikke opbevaret mine optegnelser, men navnene har utvivlsomt henholdsvis palatiseret -n- og -l-. Runeformen (under Gulle-

strup) er *Guplif*. – For Herningsholm er min udtaleform ikke blot forkert, den er umulig. Navnet har – ligesom Nørholm og Vesterholm – stød på sidste led: (*-hålm*).

6. GRØDERIS nævnes også i præsteindberetningen 1638 (fra det tidligere Tjöring sogn): *Gryderis*, der jo tyder på ældre *Gryt*-, men et *gryt* (= grud, sten) skulle normalt bevare *y*. Landmålingsmatriklen 1683 ville jeg ikke fæste lid til. Navnene er jo optegnet af folk, der var ganske ukyndige dialektalt. Begge udtaleformer kan forsvares og – som anført – gå tilbage til glda. *grøt*-, der nok som simpleks bevarer langt *ø*: (*grø'r*), men forkortet i ssgr. kan åbnes til *grör*-, fx. i *grødske* (*'grör,sg'i'ə*). Men vi møder vel problemet igen i *Grødde* (i nabosognet Ikast), der er bedre afhjemlet.

6. HERNING. Jeg ser ikke nogen grund til at adskille de fire byer *Hörning* (Sønderhald hrd.), *Hörning* (Hjelmslev hrd.), *Herning* (Hammerum hrd.) og *Hanning* (Bølling hrd.). De repræsenterer blot forskellige stadier i udviklingen af opr. *Hyrning* (til *born*). De to østjyske navne er standset ved åbning, *Herning* (1330 *Hörningh*) er gået videre med afrunding (delabialisering) og endelig er i *Hanning* (der endnu 1330 skrives *Herningh* vokalen forskudt (depalataliseret) fra en fortunge- til en bagtungevokal. (som i andre ord på *-ern*).

7. HOLING. (*ho-løj*) tolkes som en afledning til æda. *hol*, hul. Men som Marius Kristensen har anført (Folkemål og sproghistorie.72ff.) er det usandsynligt, at *hol* skulle have fået forlængelse af vokalen til (*hual*) der igen skulle give (*hwål*) som ordet jo vitterligt udtales i nørrejysk. I Festskrift til Chr. Møller (s.360) har jeg i tilslutning til Marius Kristensen, foreslået at de jyske former for *gulv*, *hul*, *enl* som labialiseringer, altså opr. komplekse lyd: *hwål* osv. og ud fra denne forudsætning kan (*ho-løj*) ikke være afledt af *hol*. Dette synes jeg må føre til en anden tolkning af navnet, nemlig den at vi her har en afledning på *-ling*. Dette kan ikke overraske. De fleste afledninger på *-ling* er vel nok i almindelighed yngre, men også gamle afledninger forekommer. Hald nævner som mulighed *Bølling* (i Valdemars Jordebog *Byling*), men også navne som *Nøvling* (ca. 1330 *Nythling*) og *Bøvling* (ca. 1300 *Bifling*) kunne måske drages ind i diskussionen. Går vi ud fra formen *Ho-ling*, ligger et første led *ho*- vel lige for, enten adjektivet *ho* (vestnordisk *hár*), høj (og da vel som kæle- eller øgenavn) eller substantivet *ho* (vestnordisk *há*), eftergrøde. Holing ligger ved en bank, der hæver sig højt over de omliggende men til bebyggelsen hørende kærstrækninger langs det bugtede forløb af Herningholms å på de tre sider, og her har altså holingerne holdt til, og en eller flere af dem flyttede senere nord på, gik over Storå og slog sig ned i *Holingholt* i Sunds.

8. ALTÅ. Her er et eksempel på hvor meget besvær en enlig notits om et vandløb kan volde. Materialet i RA er jo yderst sparsomt, idet navnet kun synes overleveret i en afskrift fra ca. 1675 af en registratur, skrevet 1597-98 efter to originale breve fra 1492 (HPR.156, nr. 62 og 63). I nr. 62 læses: „Herning kircke Enge ved Aalt aa“; i nr. 63: „4 engdeelle er aff stennit vesten Allt aa“. Således

også i min afskrift og i Repertorium nr. 7327-28. – Hertil svarer nu HPJ.24: „i Engdeel ved Aalt aa Peder Clemenssøn bruger“ og „Anders Ibsøn i Tornvyg haffuer 3 Engdeel ved Alt aae“. Åbenbart er det de 4 engdele, som omtales i registraturen. Vi har altså 2 steder *Aalt*, et sted *Allt* og et sted *Alt*. Nu findes som ovenfor nævnt en senere jordebog fra 1655, hvorfra P. Severinsen har aftrykt et par prøver, deriblandt jordebogsnotatet for Herning kirke (Hards. Aarb.III.1909.19), og her lyder teksterne: „Niels Pedersen i Snebjerg af en Engdel ved Aall Aa 4 Skp . . .“ og „Anders Jepsen i Tornvig . . . tre Engdel ved Aall Aa“; Her kom altså en ny form til: *Aall*, og vi ser, at Peder Clemmensen nu (1655) er afløst af (sønnen?) Niels Pedersen, medens Anders Ibsen (Jepsen) i Tornvig stadig bruger de 3 engdele. – Efter at have set en fotokopi af herning kirkes regnskab fra 1655 er jeg ikke helt så sikker på, at Severinsen har læst rigtigt. Jeg læser: „Niels pederben i Sneiberg aff en Enngdeel weed *Aall* (eller eventuelt *Aallt*?) *Aae* viij sk.“ og „Anders Jepbenn i Tornwiig haffuer och Engij thei Engdeell weedt *Aall Aae*“. Skriveren har tydeligt *l* med stærkt kløftet strek og bogstavet er lavt. Bogstavet *t* kan også (fx. i ordet *tiende*) være kløftet, men da som også normalt med tværstreg. Undersøgelsen bragte ikke sikkerhed, og da Axel Steensberg netop havde syslet med Herningsholm-arkivalierne¹, spurgte jeg ham, om han havde truffet et ånavn fra tiden før Hemingsholms tilblivelse ca. 1580. Svaret var negativt. Men Steensberg gjorde opmærksom på, at engstykker var en slags „handelsvare“ og derfor godt kunne ligge langt borte fra ejeren eller brugere, hvorfor man måske kunne gætte på den å, der nu hedder Vorgod å, som løber mellem Store Allegård på øst-siden og Allegårde og store engdrag på vestsiden. Dette stednavn, der nu i den autoriserede stednavneliste skrives *Alle* (men på egnen almindelig *Able*) udtales efter stedlig oplysning „*alle*“, sjældnere „*a-le*“, hvorimod en udtale „ålle“ ikke er kendt. Den lange eftersøgning kunne imidlertid være sparet, hvis mine excerpter fra HPR ikke havde forvildet sig, eller hvis denne kilde var blevet udnyttet for tiden efter kong Hanses død 1513. Side 154 i HPR anføres en regest fra et brev dateret 1535, der lyder: „En tings Vinde paa en eng Dell sønden ved Aalt aa Vey i Laulund marck och 3 engdell vesten ved Aalt aa och en engdell paa nørkier per klitt haffde i Fest aff M: Claus ochsaa M: Iffuer paa herning kirchis Vegne Aar 1535“. Heraf fremgår det tydeligt, at åen afgrænser engdele i Lavlund mark. Laulund er nu skjult under Herning by, men lå indtil slutningen af forrige århundrede på Hemingsholms (tidligere Vigs) jorder, syd for Herningsholm ved vejen fra Herning østpå til Birk, Hammerum osv. (se fx. H. P. Hansen Fra Gamle dage.III (1930).10,15 og 33 samt kortene hos Steensberg). Endnu et par regester i HPR følger navnet til 1550 (HPR.153: „Iffuer Juls Feste breff paa tho Dell aff herning kirck eng vesten Allt Aae“ og s. 154: „tho Dell af Herning Kirck eng vesten Allt Aae“. Alt å er altså det gamle navn på Herningsholm å, der tidligere kaldtes Rokkær å (Steensberg.13) og endnu tidligere altså Alt å. – Den forsigtigt foreslåede tolkning synes rimelig. Ordet *alt* er regulært udviklet af **alft*, svane. Men navnet har vel snarest primært indgået i en betegnelse for de store engarealer og

oversvømmede områder der har været rasteplads for svanerne, og som så igen har givet åen navn. Folk i Herningdistriktet har sikkert oplevet svanesang.

9. PUGHOLM. Det er rigtigt, at *pug(e)* er særdeles udbredt i navne over hele landet, ikke mindst i forbindelserne *Pugdal* og *Pugholm*. Der er blot det at bemærke, at *puge* (*pugge*) i betydningen „skrubtudse“ – ikke „frø“ – kun kendes i det sydligste sønderjysk (Als, Angel), åbenbart lånt fra nedertysk *pogg*, så et ældre *puge* (vn. *pūki*) i bet. „overnaturligt væsen, nisse“ osv. måske alligevel er det sandsynligste. Jf. *puge* eller *nispuge* i Sønderjylland alm. betegnelse for nisse. Synonymer bliver da Trolldal og Trolldholm.

11. TORNGÅRD var præstegård 1875-1901 og var endnu en bondegård, da Lyngby opholdt sig i Vejrum 1870. Han noterer udtalen (*tu-ærgor*), der dækker godt nok over Torngård, der tidligst nævnes i tingsvidne af 12/5 1548 *Torn-gordt*.

14. MARUP kan vel sammenstilles med det forsvundne Mårup i Vejrum sogn (s.186), hvor der også gives samme tolkning: enten **marth*, „skov“ (fornsvensk *marþ*) eller personnavn glda. *Marth*, medens Mårupgård i Fjaltring tolkes: af dyrenavnet mår glda. *marth*, eller personnavnet *Marth*. Men hvad enten man nu forudsætter 1. glda. **marth*, „skov“, „kun kendt i stednavne“ som det altid anføres, eller 2. glda. *marth*, mår, isl. *mörður*, eller 3. mandsnavnet *Marth*, der vel blot er identisk med dyrenavnet, så er udtaleformerne for de to stednavne Marup (Skern) og Mårup (Fjaltring) jo ikke umiddelbart forligelige med de anførte tolkninger. Af andre ord, som lydligt kunne komme på tale er der vel kun *mar*, „hest“ (hvor man skulle vente et genitivs-s, jf. Marskærgd.) eller *marv*, æda. *margh* som er fremmed for vestjysk, der har formen *malle*, og som betydningsmæssigt heller ikke synes anvendeligt.

14. OLD og OLDAGER. Den lange redegørelse for terrænforhold er vist uangribelig. Man spørger dog, hvis navnet skal opfattes som distriktsnavn, om ikke Marius Kristensens tolkning (Da. Studier. 1910 – ikke 1911 – s. 134): isl. *völlur* var at foretrække frem for *olle* „langt trug“? En oblik kasusform kan jo meget vel tænkes hyppigt brugt i ældre tid (fx. ligge til olde, i eller på olde osv.). – Men der er jo et helt andet problem at klare, nemlig den lange vokal, der allerede er attesteret i den ældste kilde 10/4 1461 *Ooldwath*. Vi skulle absolut ikke have forlængelse foran -ll. Hvis udgangsformen er *wall*, isl. *völlur*, kan vi vente *wall* eller *woll* (og ældre kilder kan have *wald*, *wold*), eventuelt (gennem **uoll*) *oll* (jf. isl. *völlur*: vol. ol, den sidste form med ny forlængelse uden for dialekt; jf. æda. *oligarth*, „gærde omkring en græsmark“! – Men så er det vel et helt andet ord vi skal regne med: *old*, isl. *öld*, substantiv eller vel snarere adjektiv („gammel“), hvor vi skulle have vokalforlængelse såvel i grundform som i (tostavelles) bøjningsformer? *Oldager* altså = *Gammelager*, som vi finder i hundredvis i marknavne og i adskillige bebyggelsesnavne på en gård, der har taget forhen dyrket jord ind i drift igen.

Andre smånotater fra Skern: Bynavnets udtaleform er Marius Kristensen ene

om at attestere. Ikke en af de mange kilder har ænsat dialektens egen form. En præsten Christen Jensen i Borris omtaler i sin indberetning 1638 „den store aae (som kaldis *Skiarneaae*)“. – I et tingsvidne fra Bølling hrd. 6/10 1673 nævnes *Skrepsgd.*, vel den s. 17 nævnte Skræbegård. – I HPJ. 16 nævnes *Gaener Elt* (ca. 1597). – *Vanting* henvises til behandling under Brejning. Navnet er jo omstændeligt drøftet i Svendborg Amt. Da. Stednavne.XIII.107. De mange tolkningsforslag kan spares. Navnet findes flere steder her på egnen, således i Rindum, Brejning, Ølstrup og No, alle steder en enkelt gård eller et hus. Det er spøgefulde dannelser (à la de gamle byer på *-inge*) til verbet *vante*, „mangle“. Jf. tilsvarende husnavne som Brødtrang, Knapnæring, Sultenborg, Trængsel, Tøvtløs ofl.

19ff. NØRLEM. Enkelte navne fra 1539 er hentet fra Trap. Det drejer sig om navnestoffet i den store lavhævd på Damgård i tingsvidnet 21/7 1539, trykt med normaliseret ortografi i Oluf Nielsen. Skodb.-Vandf. 25ff. Nogle former burde måske medtages: Brunsgd: *Bruenssgd.*, *Damgaardt szom kallis Viistiiszen gardt*. Brydebol : *Bryddiboells eng*, Mosekær : *Moeskyeer*, Sparresenge : *Sparriisszens joridt*, der støtter tolkningen: mandsnavnet Sparri. – Skørbæk s.107 : *Skyørbek*.

24. TANNEBÆKHUS. Tolkningen er vanskelig, men forslaget *tande* = lyse-væge forekommer mig betydningsmæssigt lidet sandsynligt. Rent bortset fra at ordet *tande* vistnok er ukendt i vestjysk. Det kan selvfølgelig have været kendt i ældre tid, så skulle vi dog vente (*tā-nj*) eller (*tā-n*). – Jeg tror det må forklares ud fra terrænet. Bækken, som vist er tørlagt, løber vestpå, næsten en kilometer i en snæver slugt med bakker på over 100 fod på begge sider, faldende fra 142 fods højde til havets niveau. Det må også bemærkes, at EJ 1958 har tastavelsesform: *tanja-bæk*. Man kunne gætte på, at vi finder en parrallel i Tannis (bugt) og Tannis (bebyggelse), Tværsted sogn, Horns hrd. Måske indeholder *Tannis-* et ældre navn på Tværsted å, hvis omgivelser dog ikke når samme højde (og fald) som dem ved Tannebæk. Navnet er vel en sammensætning med *-næs*, dvs. næsset mellem Tværsted å og Uggerby å, der løber sammen i stranden. Man kunne da tænke på en stamme *tan(n)-* beslægtet med vn. *penja*, strække, udspænde, i norske dialekter også „løbe stærkt“, i svenske dialekter *tänja* (og *tängja*), „løbe stærkt“. De norske navne tør jeg ikke bedømme. Rygh forudsætter ligesom Albøge et *tandr*, beslægtet med vn. *tendra*, tænde, og det mener jeg ikke kan komme på tale her.

25. BJERGE. Hvorfor denne form? Der er jo intet, der tyder på flertal.

Flere af bebyggelseme i det følgende kan afhjemles fra tidligere tid. Det gælder fx. Brunsgård (1517 i HPR), Kalbore, Karhøj og Lindsbol, alle tre i 27/9 1652 og med præposition: *paa Kalbore*, *paa Korhøj* i *Lindsboell*; Nisumbol (21/7 1539) og Ovsgård (31/3 1544 *Offuesgaardtt*, hvad der vel støtter en tolkning ud fra personnavnet).

26. EJDAL. Tolkning er ikke forsøgt, men da Ejdal i modsætning til fx. Ardal ikke ligger i en udpræget dalsænkning, er skriftformen fra ældste forekomst antagelig en fejltolkning for *Ejedel* (glda. *egbedel*, ejendom, gård), opr. vel indgående i en genitiv „N.N.s ejedel“.

27. FORUMBJERG. Materialet er skrøbeligt. Der er altså to bebyggelser: 1. Gården Forumbjerg i Nr. Nissum, som Sulkjær (I.101) har fundet nævnt 1662 (ikke 1648), og som vel har navn efter bakkepartiet sydvest for gården. 2. En forsvunden bebyggelse i Nørlem, som i M 1664 kaldes *Formbjerg*. Denne sidste bebyggelse nævnes i tingsvidne 5/3 1604, som fremlægges i dom af 22/5 1604 (Kongens Rettertings domme.I.567), og af hvilket det fremgår, at „huset på *Fordnubbierge*“ var bygget efter at Jørgen Friis (1585) fik Torstengården, (en forsvunden gård i Nørlem, nævnt 17/5 1565 og senere) *Fordnub-* kunne vel tænkes fejllæst for *Fordumb-*, således at alle former kunne samles i et *fordum*, der i ældre tid kunne bruges som adj., ja endda som subst. Men det hele er usikkert. Spørgsmålet er endvidere, om sognegrænsen har ligget helt fast her. Både Østerbol og Forumbjerg ligger ved sognegrænsen mellem Nørlem og Nr. Nissum.

31. STOKHOLM omfatter flere gårde, og opkaldelse efter fjerne købstadnavne gives dog vist i almindelighed kun til små bebyggelser, huse olgn. Sulkjærs kilde er 31/3 1544, hvori nævnes *Seurin Stockholm*; 24/2 1584 nævnes *Anders Stockholm*. Navnet kan vel tolkes som Stokholm i Sahle sogn (s.225). Ø. Stokholm ligger ved Støvlbæk, som med fordel kunne være behandlet sammen med Støvl i Sir. – En anden forsvunden bebyggelse: *Varbede* (nævnt under Kollihuset s.29) kunne medtages her (27/9 1652 *Poul Nielsen paa Wabrhee*).

33ff. TØRRING sogn, mindre tilføjelser: Ager, 28/9 1523 *Aggergard*. Balleby, 28/9 1523 har formen *Balliby* (ikke som i Hars.Dipl. 107 *Bolliby*). – Bæksgård 5/6 1624 *Begsgrd*. – Linds-krog smst. *Linds-krog*, – Lovmandsgård, til ejer- eller slægtslisten hører vel den *Matz Logman*, som nævnes i Niels Clementsens regnskaber 1506. – Stednavn som styrelse i præpositionsled er ret almindelig i syset: Nørrekær, 5/6 1624 *J. Chr. ved Kier*; SIG, 5/6 1624 *Scharis i Sig*; Stor, smst. *L.S. på Stoer/Stuer*; Tørringbjerg, 1474 (HPR.48) *under Thørringbierig*; Underbjerg, 12/2 1610 *Vnnder Berigh*.

35. GRANSGÅRD har nok tidligere heddet Gransbol. I et tingsvidne fra 1545 (HPR.48) nævnes „den stug Iord . . som les Madtzen i Thørring haffde byggit och buode paa och nu brugis till Granndtz buoll i Thørring sogn“. Den omtalte stuv grænser med den søndre ende til *Lambs beck* og den nørre ende til *Thørring Maar*. Forleddet i Gransgård er sikkert som anført glde. *grand*, (støv)-korn, nyjysk (grå'nj), lille smule.

36. KALLESØ. Der kan ikke være tvivl om, at sidste led er *sø* (jf. Hornsø, Gjellersø og Vestersø langs Limfjordskysten), men første led må jo være et dækket tastavelsesord. *Kalv* alene bøjet eller ubøjet skal i vestjysk give (*kal'*), ikke (*kalə*), og formerne fra 1558 (*Kallidsøe*) til 1664 (*Callidtøe*) tyder jo også på en dækket andenstavelse (jf. også 16/6 1578 *Kallidtøø*). Kalle må altså – forudsat der ikke foreligger et kælenavn – være en sammensætning, hvis første led jo nok er *kalv*. Distriktsnavnet Gjeller (ikke nogen gård) indeholder vel subst *ør*, men mere i overensstemmelse med de ældre former af Kallesø kunne man her gisne på ordet *ed* som andet led. Strækningen omkring Kallesø går ud i Sortkær

mose med en landtange, et næs, et ED. Ordet er jo velkendt i nordisk i stednavne (vn. *eið*, norsk *eid* og svensk *ed*) men er ikke med sikkerhed påvist i det nuværende Danmark (men dog i Skåne), så tolkningen kan kun være en gisning.

40 HELDUM sogn. Vinkel nævnes 16/6 1578 *Vinckell*. – Den tidligere fjordvig hedder Hornsø (ikke Havnsø). Østergård nævnes 5/6 1624.

42. LOMBORG sogn. – Drøjdal, ældre hjemmel 14/10 1543 *Droudal*. – Hedegård, 4/7 1580 *Hegaardt*, – Krabbesmark, 29/6 1584 *Krabbs marck*. – på bjerg, 24/2 1584 *Anders Sørensen paa Biere*. – Østergård nævnes 12/11 1571.

48. ROM sogn. Til den almindeligt godtagne tolkning af navnet Rom (ældst *Runnum*) kunne føjes en henvisning til Feilbergs 'ronde', der anføres som svag n-stamme (*ronj*) fra Malt, Andst og Salling, men som i det centrale vestjysk er en a-stamme svarende til vn. *runnr*: (*ronj*) således i Vejrum og Lønborg samt Tvis (Et Hardsysselmål. I.96). Betydningen i Vestjylland synes at være „sid lavning ved en eng eller lav eng“ (jf. Oluf Nielsen i Blandinger.I.243), og denne betydning passer jo fortræffelig for en bebyggelse ved engdraget vest for Rom kirke – I øvrigt kan for sognet anføres en række ældre afhjemlinger for flere bebyggelser: i tingsvidnet 19/9 1575 fx. BJERREGÅRD, Chr. Christensen aa Bierg, OVERBY, Offuerby, PILEGÅRD, Piillgardt, RAVNSBÆK, Raffuens Beckch. – Traps kilde for Dubgård og Roesgård er 21/7 1539: *Dwbgaaardtitz joridt, Roess joridt*; Feilbergs lydformer s.49 er citeret forkert, skal være (*dov*/'*dof*). Og det ville være rimeligt her at nævne de velkendte vendsysselske 'dobber'. – Brødrang, 16/6 1578 *Brøtrannng*. – Både Romby og Romled (*ved Rom leed*) nævnes i HPJ. – Sodborg nævnes 1577 i HPR. – Ørs, det savnede til grund liggende 'ør' er vel det, der nævnes i 28/6 1503 *Flynder øre vedel*.

51. BØVLING sogn. I RS fremsættes som en mulighed for tolkningen af sognenavnet, at den ældste form *Bifling* (i Ribe Oldemor) er en ing-afledning til et gl. **bifila-*, der igen er en afledning til verb. gl. *bifa*, bæve, skælve, og opr. har betegnet „Bøvling Fjord eller et af vandløbene Ramme Å eller Fåremølle Å“. En sådan tolkning vil vist i almindelighed i nordisk stednavneforskning kunne godtages, men der er i det foreliggende tilfælde grund til tvivl. For det første findes der ikke noget verbum „gl. *bifa*“. Hvis det forudsættes, at *bifa* er identisk med verbet *bæve*, så synes dette verbum først at forekomme efter 1500, og i jysk er det ukendt, i al fald i nutiden. Man kunne selvfølgelig postulere, at det *har* eksisteret, da verbet *bævre*, „ryste, skælve“ formelt forudsætter et **bæve*, jf. vn. *bifa*. Men dernæst forudsætter tolkningen, at navnegivning af vandløb hviler på auditiv sansning – og vel også en slags panteistisk indstilling. Men i Danmark har vi i modsætning til det øvrige Norden næppe vandløb, som – bortset fra små lokalt begrænsede hvirvelløb – taler, synger, klukker osv., eller som har hørlige overfladebevægelser. De nævnte vandløb, Ramme Å, Rysensten Bæk og Fåremølle Å har haft nok så rolig en fremdrift, med tid til at danne de sædvanlige bugtende render – uden at skælve. – Udtalen af navnet er mærkelig. Lyngby (1870 har (*bōw-ləŋ*). som jeg også vil kendes ved. Man skulle ikke vente åbning til (*bōw-ləŋ*).

54. HØVSØR. Hvis forleddet indeholdt ordet *høj*-, skulle vi vente en udtale (*hyw*-), men ikke (*böw*-). Jeg har (i Festskrift til Hald.291) ført navnet sammen med *Højer* og andre navne, hvor terrænet alle vegne – som holmen her – viser et skarpt og stejlt afgrænset plateau, altså eventuelt et *Høther* (vn. *handr*, n.). – Ifølge Oluf Nielsen (Skodb.Vandf. 264) har der i Høvsøredistriktet ligget flere bebyggelser, bl.a. *Ås*, 1596 *ved Woës*, 17 1609 *Voesz*; På målebordsbladet 2001 nævnes stadig *Østeros Vad*. I tingsvidnet af Bøvling birketing af 26/10 1571 nævnes Bøvlingbjerg *paa Bjerg*, *Øster Bøvling*, *Kjølbede* og *Lundgaard i Brørup*. Galsgård nævnes 31/3 1544 *Gallszgaardtt*. – Trøjborg, 8/4 1625 *Tbrørborgh*, 5/10 1632 *paa Trøjborg*. – Hvis ikke udtalen af Ilvad var optegnet af to filologer fra hver sin generation (*i-ljva*) eller (*i-lvå*), skulle man forsværge, at den kunne være mulig. Mon ikke de begge har truffet rigsmålstalende meddelere? Vad kan umuligt blive *-vå*- og noget vadested skimtes ikke i nærheden.

58. FLYNDER sogn. Grønkær nævnes 3/7 1587 *Grønkier*. Kirkegård, 1579 *tho Flynder kirckegaade* (!) i HPR.65. Pøtager, 2/7 1621 *Pøttager*. – Øgendal 5/6 1624 *Øgindall*.

64. MØBORG sogn. Bossen. 28/6 1503 *Østhen Bossens* (Oluf Nielsen i Gl. jyske tingsvidner.6), 16/6 1578 *Øster Boszenn*. Tolkningen af Bossen ud fra et perssonnavn *Bosi* eller *Bo* synes uforståelig. Navnet skal snarest tolkes ud fra naturforhold. Enten ud fra det meget særprægede terræn eller en særpræget bevoksning. Sydvest for gården (eller gårdene) hæver sig en 100 fod høj bakkeknode BOSSENHØJ. Muligvis har der 28/6 1503 og 4/3 1504 endnu ikke været en bebyggelse. Begge lavhævder taler om „*jen gard som Cristern Perssen (nw) i boor østhen Bossens*“, og begge har ligeledes „*thet gotz vidh Bossens*“, dvs. nordøst for „*bos-sens*“, hvorfra mod sydøst strækker sig Bossenhede. Skulle der være tale om en bevoksning, kunne man måske forudsætte en afledning **bosn* (med senere lydåbning) til det af Aakjær foreslåede *bus* (med lang vokal), som Schade anfører fra Mors i betydning „Halm, Lyng, som man stopper ind under Møntørven“, kendt i Vendsyssel i bet. fjorgammelt vissent græs (jf. *bustørv*, afgravet tørv med bevoksning af lyng eller græs, kendt også i bornholmsk boss (også med sideformen *bossm*), „gammel, blød halm, affald af halm og lyng“, samt i norsk BOS, „strå, sengehalm, småt affald“, og svensk BAS, „strøelse, affald af halm og hø“. Afledningen **Bosn* kunne vel da nok i den ældste tid indgå i en sammensætning med NÆS som betegnelse for bakkekuden, der som et næs skyder sig frem mod mosen i nord. – I Holmgårdlavhævden (fra sysseltinget) 28/10 1503 nævnes *Slichmose* og *Sloech*; samt *Vognstoft*, der vist er et marknavn, jf. HPJ.10: *aff 5 aggre kaldis Vognstoftt*. – I lavhævden (fra herredstinget) 16/6 1578 nævnes *Kattenhiiff* og *Stenbroff*.

68. NEES sogn. I tingsvidnet 29/6 1584 nævnes bl.a. Højhus, *Søren vid Hiff*, Saksær, *Souxkiargaard*, *Sundgaard*, og Ulvsundby, *Wldsundby*.

74. GUDUM sogn. Lyngby (1870) (*guj'm*) ; ældste forekomst (i Ribe Olde-mor) 17/12 1266 (ikke 17/2). – Ældre hjemmel: Borghuse, 28/9 1523 *Borre*,

Hedegård, 16/6 1578 *Heigardtt*, Hornshøj, 4/9 1578 *Huorsiu*, Tang, 19/9 1571 *Thannng*. – Hejbjerg. Tolkningen fra 1. led ud fra ordet **bøth* (vn. *hauðr*) passer fortræffelig med terrænet, idet gården ligger lavt indeklemmt mellem høje og stejle bakker (som er navnets oprindelige bærer) på begge sider. Men udtalen skaber problem. Hvis den i Festskr. til Hald.290 angivne fordeling af formerne *øwen* og *øjen* også gælder for **høth-* (vn. *hauðr*), skulle vi nok her som også anført vente *høj-*, men ikke *høw-* som i Høvsøre længere vestpå. Men måske er vi i et blandingsområde.

81. Fabjerg sogn. Lisomkær. De fremsatte forslag til tolkning af førsteledet kræver alle unormale lydudviklinger og kan vist alle spares. Mon ikke førsteledet er adjektivet lidsom i betydning „som går rask fra hånden“. Afledninger på -som er nok primært og almindeligst til nomener, men også til verber dannes afledninger (stræbsom, tødsom, tøvsum osv.). Marknavnet har vel da heddet „æ lidsom kær“, jf. Langsoms ager s. 104, men tilblivelsessituationen kan vi – som sædvanlig – ikke sige noget om. Fra originale kilder kan yderligere anføres 16/7 1554 *Leesomkier* og 19/9 1575 *Lessomkier*. – Ældre hjemmel: Avnsborg 24/2 1584 (*L Chr.*) *y Aandzbiere*. – Bloksgård, Traps kilde er tingsvidnet (Damgård-lavhævd) 21/7 1539 (jf. ovf. under Nørlem); her også *Fabierig Erse* og *Erdtze*, *Fabierig boole* og *Børeng*. – Tinggård. Ældste hjemmel er 31/3 1544, og da var Mads Mørk i Ørs (Rom sogn) herredsfoged og Jens Nielsen i Fabjerg skriver. Herredstinget lå vel i ældste tid i Skodborg (Galgehøje i Gudum), har så (1544) været holdt her i Tinggård, indtil det 1608 flyttedes til Rom (Hardiske mål.II.31). – Ældre hjemmel: Buggesbol, 1573 *Boges boll* (HPR.130, ved een fejl anført under Hjerm); Havreballe, 3/7 1587 *Haurballe*; Korslund, 1540 *Korszlunnde*; Lundby, 1473 *Lundtzbye* (HPR. 74, jf. HPJ.99 i *Lundzby Schredergaard*; Vestergaarde, 11/6 1543 *Vestergd*.

88. RESEN sogn. Kvolsgårdhus og (s.193) Kvolsgård. Kvolsgårdhus i Resen forudsætter vel det lidt sydlige Kvolsgård (24/9 1652 *Quolsgaard*). Og medens Kvolsbæk i Møborg (RA.66) og Kvolsbjerg (s.104), der jo nok er bakken, hvor Kvolsgårdene ligger, sikkert er knyttet til terrænet, har Kvolsgård ikke umiddelbart nogen tilknytning til naturforhold. Man fristes derfor til at søge en anden forklaring, selv om den kun kan være hypotetisk. Talrige gårde har jo navn efter ejeren og her kunne Kvolsgård da snarest indeholde et personnavn *kol* eller eventuelt *kolli* (med kompleks forlyds *kw-* som også i gulv, hul og kul), og vi får herved en smuk parallel til Kolisgård i Hardboøre. Der fandtes i Nr. Nisum en familie af natmands folk ved navn Kolli, som holdt til i nogle huse ikke langt fra kirken. Om dem har H. P. Hansen samlet en del oplysninger i værket *Natmandsfolk og kjæltringer* (2.udg. 1959.II.253-259). Slægten, der også omtales af J. N. Wilse i „Reiseiagttagelser“.V.(1798).165, var lige så lidt som andre natmandsfolk af tater- eller sigøjnerrace, men af dansk herkomst. De havde blot ved deres „urene“ arbejde skilt sig ud fra det ordnede bondesamfund. Et par århundreder tidligere – i diplomtet 15/9 1568 – træffer vi i Harboøre en familie Quoli, der øjensynlig endnu

på den tid optræder på ligefod med andre fiskere eller som de kalder sig „ffatyg mēd“, der lover Jytte Podebusk til Vosborg ikke at komme ud for hendes „forstrand ad sla med puls woder“. Her optræder blandt de 42 navngivne mænd Per Quoli, Jens Quoli og Cresten Quoli, og Per Quoli har endda haft eget segl. Samme familie optræder igen i Jordebogen 1596: i Riskær fjerding (Hardboør) Jennsz Kolij og Christen Quollij og i Langør fjerding Per Kolij. Endnu tidligere, i 16/8 1503, nævnes Vinter Coli i Fovsing. – Kvolsgård kunne indeholde dette tilnavn eller dets etymon KOL (vn. kollr), vel i betydningen „skaldepande“. Det pejorative suffiks -i har jo op til nutiden været stærkt produktivt (jf. Skivebogen.1943.46ff.). En anden familie med et tilnavn af samme type optræder også i Jordebogen 1596, i Riskær fjerding *Mickel Kori*, *Per Kori* og *Oluff Kori*, i Lilleør fjerding *Jøsz Kori* og *Jensz Kori* og i Langør fjerding *Jennsz Kori*. Jf. *Hans Korri* i Trans 27/5 1464 og *Cristen Kori* i Asp 3/4 1481, samt *Per Kori*, rådmand i Alborg, ca. 1539 (Jy.Saml. II.150). – Ældre hjemmel Bjerggård, 12/11 1492 *paa Bierg*. – MØ, 10/9 1652 *Møe*. – Pilgård, 11/6 1543 *Pijlgd*. – I HJP.100 nævnes *Matstrup* og *Reseenby*. Makhholm. 11/6 1543 *Markholm*; det er vel ikke sandsynligt, at vi skulle have ordet Maddike i dette stednavn. Ordet udtales i dialekten *ma'j'gør* (Et Hardsysselmål.I.137).

93. HUMLUM sogn. BREJNHOLT. 16/6 1578 *Brennholt*, 1580 *Brenholt* synch. Marius Kristensens forslag til tolkningen er umulig. Vi skulle da have udtalen (*bræ'nj*). Såvel Brejnholt her som tilsvarende i Tvis indeholder plantenavnet bregne. – Ældre hjemmel: I 16/6 1578 nævnes *Brunsgaadt* og *Thageskouff*. – Hedegård, 11/6 1543 *Hegaard*, – Stokkendal, 4/6 1548 *Stockendall*. – *Vejbjerggd.*, 21/7 1539 *Veybierig*. – I HJP.102 nævnes *Aunszberig*, *Brangstrup* og *Gottruppe*. Lyngby (1870) har udtalen *stranjby'go'r*).

97. VENØ. Nørreris kaldtes *æ gå-r*. – Achton Friis skriver i *De Danskes Øer* (1923).289, at „i et Dokument fra 1563 kaldes Øen Vennerholm“. Jeg kender ikke dokumentet.

98ff. NATURNAVNE. Der er her udeladt en del marknavne fra registranten over Gudumklosters breve (ÆDA.III). Grænsen for medtagelse er 1511, dog således at ældre navneformer også medfører yngre former. De mange mark- og engnavne i et ejerlandstov over Holmgårds enge i 16/6 1578 går vi altså glip af.

98. ALGERDIGE. Normalt henviser redaktøren af RA omhyggeligt til tidligere tolkninger, men det kan også glippe. Under Algerdige og Algerhøj gentages – ganske vist med forbehold – tolkningen af første led som 'åleger', ålespyd. Hvorledes en sådan navnegivning skulle kunne sandsynliggøres må stå hen – ingen har hidtil forsøgt. Men der kunne jo her være givet en henvisning til Hardsyssels årbog 1963.16ff., hvor navnene med Alger-, (Algerhøj, -Lund, -Ris, -Dige, -Sig m.m.) er behandlet.

99. BLUSENG og 107. RØRVIG. I min afskrift af HPR er regesten ikke fra 1512, men fra 1517, – men jeg tør vel ikke trods William Christensen. Samme-steds (HPR.59) nævnes også *Store Bloseng och Lidell Bloseng* (1530, 1547 og

1562). Her er altså – lidt tilfældigt på grund af skellet 1511 – et af de mange marknavne anført, som har tilknytning til kirkedonationer og som formodentlig er almindeligt over hele landet. Gunnar Knudsen har behandlet stoffet i Namn och bygd.1934.88ff., og jeg har (Sprog og Kultur. IV.27f.) suppleret en smule fra Hardsyssel – igen fra de to nævnte kilder (HPR og HPJ), fx. Bluseng Blus-ager, -jord, Klokkeeng, Klokketoft, Kældereng, Langfredag mfl.

102. Hvidstenhøj 1 og 2 er opført som to forskellige høje, henholdsvis i Nees og Gudum, men dette kan ikke være rigtigt. Tidligst møder vi navnet i 28/6 1503, den lavhævd som Malte Juul til Holmgård (Møborg sogn) skaffede sig ved dette sysseltingsvidne. Af beskrivelsen synes det at fremgå, at *Hvisthen høv/hvisthen høff* ligger nord for Bøssens, eventuelt i skellet til Gudum. Sogneskel går ofte – over høje. Næste kilde er sandemandstovet af 9/10 1503 (ikke 9/3 1503) af Skodborg hrd., hvoraf det fremgår, at markskellet går langs adelvejen (til Holmgård) indtil *Huisten høf* – altså markskellet mellem Gudum mark og Møborg mark (og videre til Flynder mark). Derefter kommer *Hwistenhøff* igen 22/10 1505 i det låsebrev, som Malte Juul skaffer sig på Holmgårds gods, og dette dokument fornyer Malte Juuls arvinger endelig ved kong Hanses låsebrev af 11/7 1508 (igen samme navn: *Hwistenhøff*). Herefter hører vi først om „*Hvistenhøy. saa kaldet af en sande der hos liggendis*“, i præsteindberetningen 1638 som liggende sydligt i Gudum sogn. Kort tid efter opstår der imidlertid strid mellem Holmgård (Mogens Sehested) og Gudumkloster (landsdommer Laurids Below) om tørvegravning i Sivekær (Gudum sogn ind til Møborg). I et tingsvidne fra Skodborg hrd. 16/8 1652 får Holmgård en synsforretning over „*femb Pletter hogtørffue grøffter som hadde werredt graffued hogtørffue på dette Aar og var afført . . . sudoust fra Huisten høy østenn een Wey som løber ad Sibikier*“. Og i tingsvidne 30/8 1652 yderligere et vidnesbyrd om, at 26/4 stod 10 eller 12 karle af Gudumkloster i *Sibikier* og gravede „*hugtørffue*“, som 14 dage senere blev aget til Gudumkloster. Heroverfor skaffer Gudumkloster sig hævdsbeviser, hentet 13/9 1652 på Skodborg herredsting (givet af personer, der i forskellige åremål, op til 50 år, husker, at Gudumkloster har gravet tørv „*offuen Sanden i Gudom Sogenn heede sud ous fra Huisten høf*“, og 22/9 1652 på Hjerm herredsting (givet af flere nu i Hjerm herred bosiddende personer, som har tjent på Gudumkloster i forskellige åremål, og som nu bevidner, at i den tid, da de tjente der, havde Gudumkloster fri ildebrand med „*hogtørffue grøfft*“ i Gudum sognehede „*synden och soedoest fra Hwistenhøy som kaldis Sybikier Vesterhede*“). Endelig nævnes Hvidstenhøj i det syn over Gudumklostrets markskel og skelsten, som tages 31/8 1685 på Skodborg herredsting, og hvoraf det fremgår, at man red fra „*Halfskjødal*“ til *Hvistenhøj*, hvor de fandt skelsten norden for Hvistenhøj osv. (citeret efter Oluf Nielsen. Skodb.-Vandf.106). Nogen nær stedlig forbindelse med *Hvistendal* (nævnt fra 1444), lidt østen til nord for Gudumkloster synes der efter lokaliteternes beliggenhed ikke at være, men begge steder kan ældre flyvesanddannelser jo være årsag til navnegivningen. Af de i RA anførte kilder står kun MB 1683 fra Nees tilbage. Da

jeg ikke har gennemgået markbogen, kan jeg selvfølgelig ikke bestride stedfæstelsen. – Gudum-(Møborg)navnet har været kendt til nutiden: „en af Højene mellem Gudum og Møborg kaldes *Hvistenbøj*“ (Tang Kristensen, Danske Sagn.Ny Rk.IV.8).

105. ODDÉSUND. De to optegnere (Aakjær og Kr. Møller) har begge *-sugwn* i sidste led. Jeg har i Humlum også optegnet *-sugwn*, men man skulle jo – som normalt i dialekten – vente *-sugwnj*, og denne palataliserede udtale har Lyngby da også hørt i Vejrum 1870, dvs. (åt 'su'nj'); Lyngby har til gengæld ikke kendt eller ikke opfattet den komplekse *-gw-lyd*, som erstatning for stød på lang vokal *u*.

97ff. Mindre bemærkninger. 100 Engvad og 102 Hjobhøj 28/6 1503 har *Engb vadb*, *Hywbe bøff*. – Et stednavn Fruesø på Geller Odde, optegnet af Svend Aakjær, vel efter Thøger Larsen, er her groft gengivet (*fru'syggø*). 103 Kragehøj og 109 Volsod, kilden er 28/6 1503; Darum-lydskriften har (*wålj'*). – 104. Kvolskær, læs Kvolsnær. – Ældre hjemmel: 106 Risbæk 28/6 1503 *Riisbec kier*, – Skørbæk, 21/7 1539 *Skyerbek*, *Skyorbek*.

VANDFULD HERRED

111. HARDBOØR. 112 Harrim. Hos Karen Thuborg (Det gl. Harboøre.33) læses: Vi kalder den Vig af Limfjorden, som strækker sig fra Rønland til Harrem eller Haarem for æ Bak; den kunde være helt tør, naar vi om Foraaret havde stærk Blæst, Pinsvejsten. Karen Thuborgs (eller Ussings) udtaleangivelse tyder snarest på (*bå-ram*), men det kan kun bekræfte den givne tolkning. – Rækbøje og Vrist. De fra Trap hentede former stammer fra 15/9 1568: de fattige fiskeres forsikring over for fru Jytte Podebusk til Vosborg, og aktskykket har tydeligt „*paa verst*“. Den meget *uøvede* skrlver ha ikke formået at gengive udtalen (*wrest*) eller (*brest*). – I samme dokument træffes slægten Kynde: Cristen Kyønye, Cristen Jenszen Kiønie. – Hvor de ældste hjemmelsteder kun giver ortografiske varianter, er disse navneformer i det følgende ikke noteret. 114. Møllerup 7/2 1627.

117. ENGBJERG sogn. HPJ nævner Kringel og Agerskov. Jordebogen 1523 Lundgd., Nejrup, Rosdal, Smedshave, Trolldborg (*i Troelbyerrigh*).

119. HYGUM sogn. Broksgd. Jordebog 1523. – Byskov, første originalkilde er tingsvidnet 23/11 1499 (Gl. jy. tingsvidner.14f.), men hos Oluf Nielsen er her (s.15) faldet en linie ud, hvori netop de 4 mænd (deriblandt *Matts Jensz i Byskoff*) nævnes, som mangler i det ellers anførte 24mands vidne. – (1441) Dalgaard *er giffuen till Harboe øre kirche* (HPR.46). -HPJ nævner Gråbæk, Klostergd. (*i Closter*), Krog, Pasgd., Paakær (*y Pokiar*) og Skrædderbol (1471). – Jordebog 1523 Veje (*paa Wey*).

122. HOVE sogn. Den anførte Lyngby-udtale af sognenavnet må vist bero på en trykfejl. Fra Vejrumopholdet har han *How*. – Jordebogen 1523 nævner Hovlind, Klinkby, Løgbjerg, Nørgd., Refskov og Snabe. HPJ: Nødskov, Stubbetoft (*Stubz tofft*). – Hovmandsborg, (1485) *Haamandtz boel* (HPR.64), vel de samme som HPJ.87 kalder *Hoffmandz Iord*.

126. VANDBORG sogn. Jordebog 1523 nævner Ager, Bjerg, Dalgd., Damgd., Flyvesgd. (*Ienss Flywe*), Halgd., Hovdam, Kubstrup, Kvistgd., Madegd., Munksgd., Nørgd., Skidengd. og Strande. – Grydsbæk, 1506 *Griisbek* (Niels Clementsens gældsbog). – Kirkensgd. (29/2 1584 *Bartill Mattsz wid kyrck*. – HPJ.77 Musholm. – Mægbæk, 1590 Megbech (HPR.46).

134. FERRING sogn. Her savnes Hestedal, nu hus og dal, der vist har været præstegård. I en regest fra 1419 (HRP.70) nævnes *her lens Hestdal*, og i 21/7 1539 (lavhævd for Niels Rytter i Damgård, Nørlem, *Damgardt szom kallis Vii-stiiszens garth*) optræder *Her Per Hywll i Heestdall* som en af udstederne; kilden (trykt i moderne ortografi – i Oluf Nielsen.Skodb.-Vandf.25ff.) indeholder mange marknavne. I HPJ.83 nævnes blandt kirkens tilliggender 3 *aggre imellem graastien oc hestdal*. – Jordebogen 1523: Borup, Brændgd., Engelshus („*Esberns iordt oc Engelssens iordt, som lenss Nielsz brugher*, hvad der vel taler for et personnavn Engel), Kåsgd. og Midsommersbjerg (jf. HPJ.84: *ved Medsommers brug*; 31/10 1635 *Medsommers bierig*).

134. DYBE sogn. Sognavnet skrives endnu i Jordebogen 1523 *Dybec*. – Jordebog 1523: Dalgd., Grobsgd. (*Grobysg gordt*), Husbjerg, Pugholm og Ærtbjerg. – Huggersgd., HPJ.69 *Peder Huggers gaard*; i HPJ.70 nævnes også en *Iørgen bugger*; dette støtter tolkningen Hugger. – Kildegd. 2/6 1667 *Christen Esperszen vedt Helle Kiede*. – Stokbro, 1597 *Storkbroff*, HPR.48, vel nok fejl. jf. HPJ.68 *ved Stochbrow*.

140. RAMME sogn. Jordebog 1523: Bonnet, Fladhede, Gliphede, Pindsmark og Rammeskov. – Høj, HPJ.66 *ved Hyff*. – I HPJ.66 videre Jellesmark (*ved Ielling*), Marsbjerg, Plovgd. (*Plogmandsgaard*) og Ramme Degnebol.

145. FJALTRING sogn. Jordebog 1523: Gavlshøj (*wed Goffwellsbywe*), Harbogd. og Vrå (*wed Wroffwe*). – Gadegd., HPJ.80 *paa Gaade*.

149. TRANS sogn. Jordebog 1523: Ajstrup, Lykke (*paa Løck*), Mullerup, Rækby (*Wæckby*, vel forskrevet) og Vesterby. – HPJ 81f. nævner Fuglkær og Grebdal. – Bjerg, 1530 *Bierregaardt* (HPR.41); Emtkær, 29/2 1584 *Emkiar*, 20/11 1561 *Store Emkier*; Kærsgd., 1516 (i 6/11 1543) *Kjærsgd.*, i samme kilde *Viffholt*!. – Under Bovbjerg kunne medtages Søkartet 1568: *Bouensbiereg*.

HJERM HERRED

155. MÅBJERG sogn. Dellerup. Mon ikke Aakjærs lydform er fejl for *dæljørp*? Den ældste form fra 18/3 1441 tæller næppe med i tolkningen, da dette tingsvidne er skrevet af Niels Eriksen Gyldenstjerne (Timgd) Ældste originale afhjæmlinger bliver da 26/4 1533 (Gl. jy. tingsvidner. 18f.). Dellerop, og 26/2 1541 *Dellerupp*. Hvad etymologien angår, vil jeg foreslå som 1. led det ældre danske *dæld*, vn. *dæl(d)*, lille dal. Dellerup med den spredte bebyggelse er jo et påfaldende småbakket område med tilsvarende små lavninger ind imellem – og navnegivningen kan jo ligeså vel gå på de grunde dale, hvor vand kunne samle sig. – Døes, ældste original er 1/4 1584. – Lægård, 1/4 1584 *Leegordt*, 29/8 1626

Leegaardt. Der kan næppe være tvivl om, at 1. led er subst. *læ*. Ordet mangler ifølge Sandvad i Stavning, men i Tvis er det velkendt og bruges specielt om beskyttelse mod blæsten (Et Hardsysselmål. I.148), mens 'ly' (*løj*) er beskyttelse mod det, der kommer ovenfra.

158. MEJRUP sogn. Hattens. De anført ældre navne er jo temmelig forvildende. Hvad der ligger bag om navnet 3/1 1547 *Hertugens Nardus* (hvis det nu hører herhen), får vi vel aldrig at vide. Er det en spøg, en gåde, et indfald af skriveren? *Nardus* var jo velkendt, også som navn på et græs (katteskæg). Det må vist forblive en gåde. Jeg har altid tænkt mig, at sidste led i Hattens var 'næs'. Fra landevejen nordpå hæver terrænet sig ganske betydeligt, til man kommer op til de små gårde, som bærer navnet Hattens, så man kunne tænke sig dette plateau som et næs, der ikke altid behøver forudsætte omgivelse med vand. – Hindkær, ældste original 26/2 1541 *Hindkier*. – Hjalte, bebyggelsen nævnes endnu 28/5 1519 *engh i Hialt*.

165. BORBJERG sogn. Borbjerggd. nævnes 14/6 1533, Brandbjerg (28/5 1517). – Dalgd., den først anførte Kilde fra Fr.I. Reg.194 hører – som også antydet – ikke til her, men til Dalgd. i Hodsager. ; Dalgd. (og Dalhus) ligger i den snævre dal, „*then gamelle holle feestije*“ som nævnes i 14/6 1533 og kaldes *Mars dall*. – Fleng nævnes 22/6 1597, Naldtoft 1567 (HPR.85), jf. HPI.46: 24 *aggar imilom Naldhøff och Veyen kaldis Naldtoft* og 1517 *Nallhyff* (HPR.98). – 170. Her mangler Rinbæk gd., 14/6 1533 *Offuer Rinbeck, Rinbeck sygh* („*ved then vey som løber syndhen Offuer Rinbeck*“). Bækken er antagelig den, der løber nordpå, vest om Fleng og Kviesgd. til Holmgård sø. – Tavlebords Hussted, (28/5 1517 *Tafvel Bord og Tafvel Bord fang*. – Tinkerdal, ældste hjemmel er fra 1528 (ikke 1529). Lyngby har den lidt påfaldende udtale (*tengo'dål*). – 171 TRABJERG. Navnet tolkes som indeholdende i første led det gammeldanske ord *thrá*, vestnordisk *þrá*, fem., „længsel“ eller *thrá* neutr., „stridighed, trodsighed“ eller et tilsvarende adj. *thrá*, „ivrig“. Men hvis denne tolkning var rigtig, skulle vi jo vente (*tro*.) eller (*tro'*), altså: Troberg, eventuelt *Tråbjerg* – ligesom i det herhen hørende verbum *trå*, „længes“, der endnu udtales (*trå'*) i sønderjysk. Blandt de angivne former findes to med -o-: tingsvidnet af Hjerme hrd. 19/5 1464 *Troberigh*, skrevet af sysseltingskriveren Offe i Holstebro, og tingsvidnet 8/5 1494 af Ginding hrd. *Trobeig*, skrevet af heredsfogeden Niels Skrifer, men i øvrigt er der ikke tvivl om vokalismen, overalt skrives Tra-bjerg, svarende til udtalen (*tråbjærå*). Forudsætningen for den givne tolkning er, at forlyden i Valdemars Jordebogs form *Thra-biærgh* er en spirant (vestnordisk þ-, i ældste dansk skrevet *th-*), og det anføres, at brugen af *th-* for lukkelyden er yderst sjælden i denne kilde. Det er rigtigt, men der forekommer dog 4 andre navne med skrevet *th-* for *t-* og ligeledes 4 gange udlydende *-th* for *-t* (og i andre gammeldanske tekster adskillige andre eksempler). Og hvis nu *th-* her er en undtagelse fra reglen, hvad kan vi da tænke på som første led? Det må vel være samme rod som vi finder i verbet 'træde' fjerde aflydsrække, som i præteritum på jysk hedder (*tråj'*). Jf. også sub-

stantivet *traj* (i vendsysselsk (*trå'*) eller (*tro'*) i betydningen „spor“ og tingsligt også om trædebrættet i rokken og trædeskamlen i væven. En normaliseret form *træd* kunne hentyde til en fasttrådt plads (således i nynorsk *tro(d)*, *trå*) eller en indhegnet plads for kreaturer, ligesom isl. tröð, eller måske blot indhegnet jordstykke til dyrkning (som i norske dialekter *tra*, *træ*, *trø*). Og hermed er vi nået til samme resultat som redaktøren er nået til under Trabjerg i Gudum sogn, der imidlertid udtales *trå-bjære* – vel forklarligt ud fra formen i gammeldansk *troth*. Ordet forekommer i 2 former i Eriks sjællandske Lov II.57: *troth* som flertallet har det og *trath* som 3 håndskrifter fra slutn. af 1400tallet har det. Lovkapitlet fastsætter: vil en mand i landsbyen indvænge sin ager (dvs. indhegne en ager til personlig brug), da skal han lægge lige så stor en del af sin hovedtoft ud til *trods* (dvs. til almindelig græsgang, egl. til almindelig nedtrampen af løsgående kvæg), som han indvænger af markjorden. Et tredje Trabjerg har eksisteret i Sale (s.225), det nævnes 8/5 1494 *Troberig*. – Førsteleddet i Trabjerg kunne da være ordet *træd* (glda. *trath*, fem.) indgående i en genitiv i sammensætningen **Trathar-biarg*, som kan sammenholdes med vestnordisk *tråðargarðr*, gærde om en indhegning, og oldnorsk *tråðastaðr* indhegning for fæ.

172. HANDBJERG sogn. Handbjerg Hovgd. 14/5 1558.

175. HJERM sogn. Telling 12/5 1548.

181. GIMSING sogn. Gimsinghoved 7/3 1610 *Giemsing bod*. – Munkeballe nævnes endnu 16/6 1772.

184. VEJRUM sogn. Bjerggårde, 14/6 1533 *paa Biere*. – Engsnap, 26/2 1541 *Engsneps jord*. – Hyld. Gården har ligget i den sydvestlige del af Vejrums. *Hølgordis digge* nævnes 22/1 1541, idet „*Krogsgorditz husted som ligger west nordhen tiil Hølgordis digge*“ (der indværges til Skt. Andreas kirke) omfatter en 3 agre bred ejendom, der går fra *Hølgordis dyge* til *Skadbergh*, som er sogneskel til Sir. – Provstegd. 28/5 1519 (Hars. Dipl. 106). – Rønborg, 14/6 1533 *Ronbore*, *Rwnbore*; 7/3 1610 *Rounborig*. Som anført i den fyldige kommentar i RA gør de varierende skriftformer det vanskeligt at få en sikker tolkning. Hvis vokalen forudsættes at være langt *u*, er der for så vidt ikke lydlig vanskeligheder. Ord som *brun*, *dun* og *lune(r)* (der forudsættes tidligt indlånt har samme udvikling. Men har vi *run(er)* bevaret? Ordet findes jo nok i Tang Kristensens talrige optegnelser, men er de genuine? Mest tilforladeligt er et par hos Feilberg anførte vendsysselske udtryk: (*læs ruw-nær øw'ær jej*), skælde ud, give ondt af sig; *di wa we å leg ruw-ner*, lægge råd op. Betydningsmæssigt ville jeg nu nok foretrække *runne*(væder) som første led, men så skal man altså forudsætte, at det korte *u* er blevet forlænget og åbnet. Forlængelsen er vel ikke ualmindelig (fx. *blunde*, *unde*, og oralisation i substantiver som *lund*, *pund*, *sund*), men en åbning er jo imod alle regler. – Skikkild, etymologien er usikker. Gården (Skikkildgd.) ligger ikke på en bakke, men tværtimod ved en dam i læ med bakker syd for gården. Men navnet kan selvfølgelig være bakkens (bakkernes) navn. Skød, 1506 (Niels Clementsens gælds bog). Tinggårde, Traps kilde

er 28/5 1519. – Tipsmark, 14/6 1433 *Tiipsmarck*. – Tolsgd. 26/2 1541. – 190. ØLBY sogn. Vester Ølby, (1595) (HPR. 108).

192. FOVSING sogn. Bak, 24/9 1652 paa Backe. – Bjerg, HPJ.63 *paa Berig*. – Buskbøl, tidligere kaldt (*æ bosgas*). Formentlig altså et tilnavn. – Engene, *æ æn* kaldtes jordene og husene der nu omfatter Enggd., Østergd. m. m. ; det kaldtes også (*æ fælør*) idet en del af fælleden var enge. – Kvolsgd. 24/9 1652. Udeladt er Kælderhede (alm. skrevet Kjelderhede, Trap Kellerhede). Ulykken er ikke stor. Kjelderhede var, fortalte min bedstemor, en udmarkslod fra Nøgelgård hvor hendes første mand byggede, da de blev gift 1865, efter at han kom hjem fra krigen. Altså opr. et marknavn. – Nøgelgd.; første led er sikkert opr. navn på det plateau, der hæver sig vest for slugten med bækken, som nord for Fovsing løber sammen med Bredkær bæk. Gården blev 1879 flyttet fra landevejen højere op (dvs. sydpå) i marken, Står man i bækslugten, ser man bakkekuden hæve sig højt op, og det er vel den knude, der opr. har givet grundlag for bestemmerleddet 'nøgel', jf. vn. *bnykill*, hævelse, knude. For øvrigt optræder Nøgelgd. jævnlig i tingbogen som Tamberggård, – måske har gården været aflønning for en tambur (under Rystensten). – Lensbjerg, HPJ. 62 *Lønszberig mae* og *Lønszberig maar*. Tolkningen er vistnok umulig, løn som trænavn er ikke kendt i norrøjsk. – Rysbjerg, her vel *under Roszberg* HPJ.62. – Skræddergd. 24/9 1652 *Skredergaard*. – Stadsbjerg, 1606 *Stadzbierg* (HPR.122). Vesterkær, 1606 (Niels Clementsens gældsbog).

196. ASP sogn. Skræddergd. 1606 (HPJ.57). Østerby, 1478 *Øster by tofft* (HPR.91).

198. NAVR sogn. Nederlund, 1350 *Neder Lundtz marck* (HPR.87). – Stabildal, 1545 *Stabedal* (Da. Mag.I.45). Overlund, 1606 (HPR.120). –Torp, 1519 *Thorp thofft* (HPR.88).

201. SIR sogn. Ballegårde, 12/5 1548 *Ballegd*. – Sir Kloster, fsv.gd., 18/6 1518 nævnes *Seueren Jenssen i Syre Closther* og *Anders Jenssen i Closter*; har vel tilhørt det gods i Hjerm hrd., som Buris gav til Tviskloster. – Støvl, 1/4 1584 *Støffuel*. – Torager, 14/6 1533 *Tornagger*. – Østergd. 22/6 1597 *Østergordt*.

204. GØRDING sogn. Galsgd. HPJ.55 – Susgd, HPJ.55 *Sursgaard*.

207. VEM sogn. Øster Vem, HPJ.56 *Østervem*.

211. NATURNAVNE: – Lovskrog, 1500 *Lauskræg* HPR.92; „1 *stug Iord paa Løffskoffu* HPJ.52. – Volhøj, 1527 *Wlhyff* HPR.93; 1528 *Wlhyff* HPR.96.

GINDING HERRED

216. STARKÆRKUL. En rimeligere tolkning end fuglenavnet stær var dog plantenavnet star. Stæren var forhen en meget sjælden fugl i Vestjylland.

219. RØNBJERG sogn. „5/1 1610 *Nørkiar*. – Primdal, 1506 nævnes *Ies Primdall i Rønbergh* (Niels Clementsens gældsbog). – *Vejlgd.*, 4/6 1545 *Veylgordi*.

221. SAHL sogn. Brændtang, første lydform vist trykfejl; jeg har noteret (*brænftån.*). – Hasselholt, dagbetegnelsen for diplomtet fra 1467 (15/6) er forkert. Diplomet er fra 18. juni, nemlig „torsdagen efter Viti og Modesti“. Ginding hrd. havde torsdag som tingdag, og de herfra benyttede former må altså rettes fra 15/6 til 18/6 1467 (det drejer sig om Sahl, Skovlund, Svenstrup, Vindelev, Ejning, Sevel, Marsbæk og Vesterskov. – Nold. Trykket hos Oluf Nielsen (Hars-Dipl.101) har i 21/3 1510 fejlagtigt *Noldher mark*, men der står *Noldbz mark*. – Obitsø, 12/6 1584 *Vbesio*. – *Romskov*; her savnes navnet fra 30/10 1511 (der ellers er udnyttet): *then bigisteth som Nis Morthinssen nu haffuer biggit oc kaller Romskoff*; i 6/11 1511 siges det, at det byggested, som Nis Mortensen „haffuer bigget mellem Lindholth oc Østerskoff oc han kaller Romskoff byggesteth“. Om bebyggelsen ligger i Sahl eller Sevel eller eventuelt i Ryde kan næppe afgøres. At et **rumn*- skulle udvikle sig til **rum*- foran -s er dog vist ganske usandsynligt. Har Nis Mortensen ikke simpelthen kaldt sin grund (byggestedet) en „rum (melig) skov“, som han nu har bebygget?

227. EJSING sogn. Lundg., 1594 (HPR.141). – Rusbjerg, navneformen fra 1917 må være fejl, jeg har noteret (*rOs'ba'g*). – Tønning, kilden hos Oluf Nielsen (Hjerm-Gind.322) er fra 27/11 1550. – Ultang, 28/5 1517 *Viltung*.

231. RYDE sogn. Jedskov, 25/1 1610 *Erskoff*. – Ligt, 7/6 1661. – Nederbøge. HPJ.39 *En gaard i Bøge*. – Rovt, 7/6 1661 *Rout*. Stendis, konteksten fra 15/9 1496 fortjener at citeres: *alle Stendis oc alle the øde byggesteder i Stendisby*. – Sønderkov, 12/3 1584 *Sønderskou*. – Ulsø, 25/1 1610 *Vlsøe*. – Vejsgd., 25/1 1610 *Vexgd*.

236. SEVEL sogn. Dueholm, 4/6 1545 *Duhollum*. – Kærgd., nævnes endnu 7/6 1661. – Røjbæk. Tolkningen synes at se bort fra de ældre former. Er det ikke rimeligere at forudsætte som 1. led det vestjyske (*røj'k*) (således i Tvis), der bruges om okkerholdigt bundfald (fx. i en bæk). Vi har også Røjbæk i Haderup ligesom vi har Røjkær (og Rålkær) flere steder. Jf. „*I æ Røjke . . . var der okker gult Dynð under Grønsværet*“, Fastergårds mark (Hards.Aarbog. 1954.86). – Sevel Skovby, 31/10 1511 *Skoffbye*.

243. HADERUP sogn. Over Feldborg, 27/11 1550 *Offuerfeldborgh*. Haderis, 1490 *wed Hadt Riis Aae* (HPR.124). – Hagebro, 20/12 1523 *Hagebroe*. – Høgs Hussted, 1532 *Høgs Huszsted* (HPR.136). – Højsgd., 1530 *Høgs gaard*. – Stavlund, 28/5 1517. – Vestergd. HPJ.38 *Vestergaard*.

246. GROVE sogn. Der er egl. ingen grund til at læse *Gronæ* i Ribe Oldemor, man kan ikke med sikkerhed skelne mellem *u* og *n*. – Her mangler Ansgård (*ā'njsgor*), det bolsted på Kølvrå mark, som blev flyttet til Frilandsmuseet. Det lå hvor flyvestation Karup ligger. Det nævnes 29/6 1646 *Afvingaard* (Kronens Skøder.I.547) og 28/4 1647 *Afvingaard* (smst.I.552). Navnet kan sammenholdes med flere andre på avns- (bjerg, -borg) og ans- (bjerg), men skal ikke drøftes her.

249. HODSAGER sogn. Det er forbavsende, at formen med -l- endnu holder sig ind i 1500tallet. Også Niels Clementsen skriver *Haltzager* 1506. Som antydet

overfor mener jeg, at 1. led er ordet *bolt*. – Hallundbæk. Navnet forekommer jo flere steder i Vestjylland, og den rimeligste tolkning turde være **ba-lund-bæk* (eller *ba-lunde-bæk*), hvis første led er vestjysk 'ho' (*bo'*), ældre *hâ*, efterslæt (jf. vn. *bâ*). Parallellerne Hjøllund og Hølund støtter en sådan tolkning. Hvor der fandtes en lavtliggende lund med læ for enggræsset tog man ofte en efterslæt. – Yllebjerg, Hodsagers nordlige del grænser op til Borbjerg, og (med Storå som grænse) Tvis. Her ligger Yllebjerg og Yllebjerggårdene og de store mosestrækninger (Yllebjergmose). Kancelliskriveren (Fr.I.s Reg.193f.) har næppe været stedkendt. Først nævnes *Hierniss Hussted ved Høllebierig*, derpå *Dalgaardis Hussted østen Øllebierig*, dvs. Dalgård i Hodsager, og endelig *et Byggested vesten Øllebierig*, der måske kan have ligget vest for Storå i Tvis sogn. Der kan næppe være tvivl om, at notitsen fra 1528 alle steder drejer sig om Yllebjerg. Af andre ældre hjemmelsteder kan nævnes hyldingsfuldmagterne 1584 (12/3 1584 *Jens Bartelsen i Øllibiære*) og 1610 (25/1 1610 *J.M. ved Yllebierigh*). Efter tolkningen i RA skulle navnet snarest dække over et **øtthlahøgbbiargh*. Men ordet 'ødle' hedder i dialekten (*ør.əl*). Feilberg har denne form fra Vejrum og Ulfborg hrd., i Tvis (*ørəl*) (Et Hardsysselmål.I.133). Denne tolkning kan derfor næppe holde. Udtalen nu har jo et tydeligt *y*- (jf. „i Jylleberg Heede“ i provst Lønstrup i Mejrups redegørelse 1766). Man kunne sammenstille navnet med *Yldærbiærgh* i Seem sogn (Ribe Oldemor, hånd 3, 1290ff., magister Astrad; Oluf Nielsens udg. 21). Lokaliteten (nu Ildenbjærg og Ildenbanke har samme langstrakte højdeplateau som Yllebjerg. Navnet sammenholdes i Sønderjyske Stednavne III.44f. med Ilderbakken i Hvornum sogn (Onsild hrd.) og tolkes som Ilderbjærg. Det må da senere være blevet forvansket gennem overleveringen eller måske blevet påvirket af nedertysk *ilk*, *elk* (pl. *ilken*), ilder. Men denne tolkning forudsætter da, at *Ylder-* dækker over et *Ilder-*, og dette er vist mer end tvivlsomt. Magister Astrad synes (i Ribe Oldemor) at skelne mellem *i* og *y* i trykstærkt stavelse. Desværre anvender han kun en enkelt gang gennemstreget *v* eller *y* (fol. 1v husebv eller huseby). Han skriver *sysæl*, *gyghæ*, *tukonis plyg*, *thysæsk*, *andæflyth*, *mykæltundær*, *iobanne kyt* (der næppe kan tolkes som kid) og heroverfor *læmwich*, *jwaro*, *stigotus*, *iacobi kiith*, *johannis pinnæ*, *jngræth*, *paulus hwiith*, *sild*. Der er derfor ingen grund til at tvivle på, at *Yldærbiærgh* skal udtales med *y*-. Og dermed er ilderen ude af sagaen. Hvis ikke Yllebjerg havde haft palataliseret *l* kunne navnet indeholde et *yighær*, vn. *yilgr*, hunulv. Ulve har vi jo vidnesbyrd nok om. – Snarest vil man dog nok tænke sig en navnegivning ud fra særlige naturforhold. Og har vi på afstand Yllebjerg (og Ildenbjærg, ældre Ylderbjærgh) centralt i synsfeltet, er der to fænomener, der i al fald ofte kunne opleves på eller efter en varm sommerdag, men som mærkværdigt nok ikke har fået selvstændigt navn i sproget. Det er velkendt, at der ud fra en stærkt opvarmet jordbund (en mose især) mod aften hæver sig hvide fugtige dampe eller tåge op til kanten af højere liggende land, der skarpt afgrænses, ligesom sejler i en sø. Fænomenet fik ikke udtryk i en upersonlig sætning, men blev i folketroen tilskrevet et kvindeligt væsen: *mose-*

konen, der brygger. – Det andet fænomen hører soltimerne til. Når den varme flimrende luft skabte bevægelse i horisontkanten, der ustandselig blev brudt, fik også dette fænomen en mytisk forklaring med sceneri fra oldtidstro, så er det „*lokkemanden der driver sine geder*“ (med mange varianter). Og måske har vi dog her mulighed for at bringe *Ylle-* i kontakt med det levende sprog. Til en rod **wul* som vi finder i verbet vn. *ylja*, varme (jf. gotisk *wulan*, koge) og substantivet vn. *ylr*, varmedis, kan der være dannet en afledning med et dentalt suffiks, som indgår som første led i *Yllebjerg* (ældre *Yldebjerg*). Endnu findes i østjysk substantivet *yl*, lummerhede før torden, og verbet *yle*, være lummervarm. Man siger „*de yler*“ og „*no ær ed da en fåle yel*“, siger man, når luften er lummerhed og stille, som forud for et tordenvejr (Linde, Nørhald hrd. Tang Kristensen. Jy. Almueliv. Tillæg. VI.332). Hos Feilberg er disse former sammenstillet med ordene *il* og *ile*, der ikke kan høre til her. Yllebjerg tænker jeg mig da navngivet ud fra den hyppige forekomst som hjertet i varmeflimmeret.

252. HELLEGÅRD Å. Den ældste betegnelse for åen er „å hin hellige“, der tidligst forekommer i (28/3 1451), et sognevidne fra Ejsing givet Niels Eriksen Gyldenstjerne (Timgd.), der ved ægteskab med Mette, datter af Jens Eriksen Banner, havde erhvervet Landting. Vidnet oplyser, at Niels Eriksens svigerfar, Jens Eriksen, år efter år, så længe han levede, havde køret på Ginding herredsting over den fiskegård, som ligger i „*Oe hin hellige*“, nord for Handbjerg Hovgård, hvad der må hentyde til en fiskegård ud for Hellegårde. Fra den låseforfølgelse, som nu fulgte, har vi bevaret en del af de til en sådan proces nødvendige aktstykker: 25/4 1453 (15 dages brev), 10/7 1453 (første dombrev), 10/3 1454 (forligstilbud), 22/8 1455 (6 ugers overhørelsesstævning) og 25/11 1455) (låsebrev). I alle disse breve kaldes åen for „å hin hellige“. Hertil slutter sig et skøde fra (1457), hvor prioren i Stubberkloster tilskøder Niels Eriksen den grund som ligger øst for „*Aaben heliæ*“ og „*aaben heliæ*“ til begge lande for 2 gårde i Trandum og en gård i Fly. Efter den tid nævnes åen endnu en gang, nemlig i det store skifte mellem Niels Eriksens oldebørn, brødrene Niels Rosenkrantz til Rydhav og Erik Rosenkrantz til Landting, 11/11 1555, hvori det bl.a. hedder: Och tisligeste er wy och forlicthe och foriennitt om aahyn helle tiill en endelig endhe i saa madhe Att ieg Erick Rossenkrands scal nydhe, brughe och beholde aa hin helle fraa dybsi lømförd och tiill begghe lanne tiill flostrøm saa langt landtynnd enghe løber. Tiisligeste scal forn(ævnt)e Niels Rossenkrands nydhe brughe och beholde aa hyn helle tiill begghe lanne fraa floystrom och tiill hollomgordt Siøe dog schal wy paa begghe parther icke maa Støffue wlofflighe stoffninghe meth nogen fischerij wor enghe tiill schade“. Men det gamle navn på åen var ikke gået i glemme, hvad enten nu navnet er hentet fra gamle aktstykker eller beror på mundtlig tradition. I landmålingsbeskrivelsen 1683, som er givet af fogden på Rydhav – og gengivet i uddrag hos Oluf Nielsen i Hjern-Gind. 409 – hedder det (med genlyd af teksten i 11/11 1555): Fiskeri er en Endels Ret og Rettighed efter Adkomstbreve udi en liden Aa, kaldes „aæn hin helle“ til begge Sider og Lande, fra Fløjstrøm-

men og til Langtind Grund og Ejendom og langs hen sønderpaa ind i Holmgaards Sø“, og i afsnittet om engene: „Rydhave Engdele ere liggende paa et Stød vesten Lunden og Gaarden, der vesten for løber Aaen hin helle“, hvilket naar Regn og hastigt Vandløb kommer, opvoxer samme Aa og Engene overskyller“. – Bebyggelsen Hellegårde (navngivet efter åen) kan vi følge fra 23/2 1526 *Hellegord* og 11/11 1555 *Hellegordt*. Den under Hellegårde (s.228) nævnte gård Hellede (Kronens Skøder. 6/3 1547) ligger i Egebjerg (Ejsing sogne) og hører ikke her til. – Og endelig møder vi i Præsteindberetningen 1638 Hellegaards aae, men det er præsten i Ejsing, der skriver dette. I Ryde og Borbjerg hedder åen i daglig tale i nutiden almindeligvis blot (æ o') – fordi der ikke er andre. Aen udspringer jo i slugten syd for kirken, afvander Møllesø og Holmgård sø og en hellig kilde i Neder Kjeldsmark og løber nordpå til Venø Bugt. Men officielt udadtil skrives Helleå (C. Møller, Borbjergs Historie.28), Helle A (proprietær Linnet, Handbjerg Hovgård i Holstebro Dagblad 15/1 1972), Helleå (Overlærer A. C. Nielsen, Vinderup, smst. 15/7 1974). – At å hin hellige, stammende fra Niels Eriksen Gyldenstjerne (jf. om ham Hardiske mål.II.48ff.) og bevaret gennem afskrifter ind i 1500- og 1600tallet, er en litterær omskrivning af æ hellige å, er der jo ingen tvivl om. Kan denne genuine form da ikke afhjemles? Jo, uden vanskelighed. – I sin disputas (1969) ofrer Lis Weiss problemet en længere ekskurs, og i en note (s.147.I) bemærkes til Aage Hansens udtalelse (i Bestemt og ubestemt substantiv.1927.127): „Aaen har naturligvis dengang heddet æ helle aa, som den hedder den dag i dag“, at „en sådan form er vistnok aldrig optegnet?“. Dette kan dog nu berigtiges. Gudmund Schütte anfører (Jysk og østdansk Artikelbrug.1922.101) „nutildags: æ Helle å og (s.156) nu æ Helle å“. Jeg har selv optegnet (*æ hæla o'*) efter Søren Sørensen (f. 1892) i Rovt, Ryde sogn, og Anders Wohlert Thorenberg, også født i Ryde: „æ hælle O' – jeg har snart ikke hørt navnet på anden måde“. – Høver. Om navnet skal jeg blot henvise til Festskrift til Kristian Hald. 1974.291. Jf. Høvsør ovenfor.

NB. I afhandlingen er af typografiske grunde anvendt en grovere lydskrift, således er de palataliserede *l*- og *n*-lyde gengivet ved *ly* og *nj*. Ligeledes er oldislandske former i nogle tilfælde udvekslet med nyislandske former.

En stranding på Harboøre i 1754

Af Kr. Gay

Går man en tur langs stranden på Harboøre en varm sommerdag, er det vanskeligt at forestille sig, at det er den samme strand, man ser en kold vinterdag, når vestenstormen har sat Vesterhavet i oprør. Under sådanne storme er der i tidens løb forlist mange skibe, men det er meget begrænset, hvad der findes af skriftlige beretninger om de mange dramaer, der i tidens løb er udspillet her på den vestjyske kyst, og som vel har fundet sted så længe, der har været skibsfart. At strandingerne har haft stor betydning for beboerne langs kysten, er der ingen tvivl om, når der på stranden pludselig lå en masse rare ting, det ellers var vanskeligt at få fat i. Det siges om en præst på Harboøre, at han i sin bøn bad for, at der ikke måtte ske strandinger, men hvis de skulle ske, at det så måtte blive her. I følge overleveringerne fik de nødstedte søfolk i fordums dage en hårdhændet modtagelse af de fastboende, men da Ryssenstens tingbøger ikke går længere tilbage end til 1746, er det meget begrænset, hvad vi kan få at vide om, hvad der faktisk skete, når et skib løb på land før tiden. Hvad der er sket i længst forsvundne dage, må vi lade stå hen, men i det følgende har man et bevis for, at man på Harboøre i de sidste 225 år har vist de søfarende en rimelig hjælp, når deres sejlads endte med et forlis ved „den jyske vold“ (en benævnelse der har været brugt om stranden på Harboøre i gl. dokumenter). Strandretten på Harboøre tilhørte Ryssensten. Jeg vil nu lade Ryssensten Birketings tingbog berette, hvad der skete på stranden ud for Vrist den 24. januar og de følgende dage i 1754.

Laurids Rømer Birkedommer ved Frihersekabet Ryssensten og Skriver Morten Gram samme sted gjør vitterligt, at Birketinget blev sat på Harboøre hos Strandfoged Jens Christensen Gay og i hans Hus onsdagen den 30. Januar 1754 af os og otte Danne-Mænd navnlig:

Christen Madsen, Østergaard af Bøuling Sogn, Thøger Christensen Toft af Ramme Sogn, Niels Nielsen Hvas, Christen Pedersen Ruud, Gregers Sørensen Langerhuse, Peder Nielsen Kirk, Jens Christensen og Laurids Josepsen Sand, alle af Harboøre.

En kold januardag i 1754 var det smakken Concordia, der var kommet for tæt på kysten. Smakken kom fra Emden i det østfrisiske område og var lastet med havre og 300 stk. Emdens bønderost, samt 100 stk. 12 fods brædder, som altsammen

*Stuehuset til strand- og delefoged Jens Gays gård „Sdr Vrist“, hvor birke-
tinget holdtes. Stuehuset
blev i 1930 anslået til at
være ca. 200 år gammelt,
så det er muligvis det
samme hus, som omtales
i sagen.*

var bestemt til Norge. Skipper var Henrik Nantes og skibsfolkene styrmand Dirick Harms, båds mændene Claus Hinders, Sibolt Harms og Jørgen Jørgensen, samt kokken Henrik Peters.

Skipperen forklarede i birkeretten hos Jens Gay om den næsten månedslange rejse fra Emden til Harboøre forstrand: „Den 30. december 1753 gik vi i søn med østnordøst vind, som henimod aften blev stille og varede til hundevagten, da vinden blev vestsydvest. 1. januar i dagvagten var samme vind, stærk kuling ind til middag, da vi for stormens skyld måtte tage topsejlet ind og sejle med vore undersejl vestnordvest udi tåget vejr. Klokken fire gik vinden til nordvest med stor storm. Den 2. januar stormede det lige så hårdt med vestenvind og loddede 61 favne vand, måtte vi tage fokken ned og bonnettet¹⁾ fra sejlet. I sådan en tilstand med storm og uvejr befandt vi os hver dag indtil onsdagen den 23. januar, da det stormede så hårdt, at vi vovede ingen af sejlene at føre. Den 24. søgte vi at komme i vinden, men kunne ikke, da stormen tog bort storefokken og det ene sverd, da skibet lå på siden. Klokken 8 om morgenen opsatte vi på bovsprydet den lille eller stormklyvfokken for om muligt at komme for vinden, som da også skete 3 sømil fra landet, men da stormen blev så overhånds stærk af nordvest til vesten, besluttede vi samtlige for vore liv og smakken om muligt at redde at søge landet, hvilket vi og gudskelov nåede, så nær at vi jo ved hjælp af landfolkene med største nød og fare for vort liv blev slæbt gennem havet med en line på landet ca. på 30-40 favne“.

Således berettede skipper Nantes om sin farefulde rejse og lykkelige redning. Besætningen kunne supplere og fortælle, at lasten allerede før strandingen havde taget vand. Efter at skibsfolkene havde gjort deres edelige forklaring, gav de retten veemodig til kiende, at de havde slet intet at hjælpe sig frem med på den lange rej-

1) Ældre betegnelse for sejldugsstykke, der føjes til underliget af et sejl for at gøre dette større.

Stranding på Vestkysten.

se dem nu i den haarde vinter forestaar, og derfor ydmygst formodede at der bliver tillagt dem den liden del de har tilgode for denne rejse, allerhelst ladningen, saa som den er bjerget, og de samtlige med ald god villie har hjulpen til at bjerge. I følge dansk lov kunne søfolkene ikke nægtes den hyre, de havde til gode for den udførte sejlads, så forvalter Jens Stausholm fra Ryssensten betalte den fordrede hyre til søfolkene, og „enhver af skibsfolkene imodtog sin part og takkede forvalteren for god betaling“.

Dernæst fremstod strandfogederne Jens Gay, Jens Lilleøre, Lars Fisker, Chr. Poulsen Vrist, Chr. Pedersen Kiøbmand, og Ove Poulsen Vrist, alle af Harboøre der ved strandingen var nærværende, som ved eed med oprakte fingere efter loven vidnede, at da skibet den 24. januar strandet, var det saa sterk storm af vest nord-vest, at folkene paa landet neppe kunne gaa imod vinden, og at hver sø, som brød, gik over smakken til langt op paa masten, saa at skibsfolkene maatte klyve op i stitovene for ei at omkomme af de store søers styrtninger, indtil de omsider fik kastet en line fra dem paa 30 a 40 favne lang, ved hvilken vi med største livsfare fik dem draget igiennem søen til landet, og endvidre paa spørgsmaal vidnede, at smakken i strandingen blev ganske forstøtt og lek, saa ladningen der over blev vaad og bedervet af havvand, samt at det var dem umueligt længere at kunne have holdt søen, da deres ene sverd var borte, og smakken, der stødte paa den yderste revle, gik på den ene side.

Tilbage paa stranden laa vraget og ladningen, som Jens Jensen i Flansmose, Dybe, og Mads Nielsen i Strande den 30. januar mødte op for at besigtige. De fandt, at lasten bestod af 95 læster havre, som var ganske hed og vaad af havvand, desuden fik de forevist de 300 Emden bondeoste, hvorom de berettede, „at de befandtes at være våde af saltvand“ – saa de var ubrugelige som købmandsvarer.

Efter bekendtgørelse på kirkestævne i samtlige kirker i Skodborg-Vandfuld herreder blev der holdt auktion over lasten ved vraget. Auktionen begyndte den 5.

februar og varede i 5 dage. Foruden de mange bønder fra hele Skodborg-Vandfuld herreder, der er nævnt som købere ved auktionen, var også flere af de mest kendte mænd i herredet nævnt, blandt andre købmand Andrup, byfogeden fra Lemvig, birkedommer Lund, præsterne Riis i Engbjerg, Emmike Hjerm fra Vandborg og Urban Schouboe i Hou, proprietær Jens Vandborg til Kappel og mange flere. Man må undre sig over, at så mange har villet køre den lange vej til Harboøre en vinterdag for at købe korn af en så dårlig kvalitet, som man nu om dage vil anse for at være ganske uegnet til foder. I de store strandauktioners tid, var det almindeligt, at egnens værtshusholdere mødte op med servering, og det var der god brug for, da mange af auktionsgæsterne kom langvejs fra og blev i flere dage. Der har sikkert været liv og glade dage på Harboøre, hvor så mange af egnens folk havde lejlighed til at mødes, så de nok så kritiske og farefulde situationer fik en festlig afslutning.

Kristian Gay
fhv. sognefoged, født 1910
Bæksgård
Tørring

Nedrivningen af Timgårds lade

Af Jens Aarup Jensen

Et fotografi af Timgårds lade pryder omslaget på Hardsyssels Årbog, årgang 1968, hvor P. M. Nødskovs „Beskrivelse af Thimgaard og Thim Sogn“ fra 1787 er genoptrykt i Alfred Kaaes redaktion. Om ladegården skrev Nødskov bl.a. „at ikke enhver Ladegaard i Vedligeholdelsen kan sættes i Ligning dermed; ligesom og aldeles ingen i disse Amter derimod kan komme i Betragtning, i Henseende til ordentlig Anlæg, Rummelighed og Anseelse“.

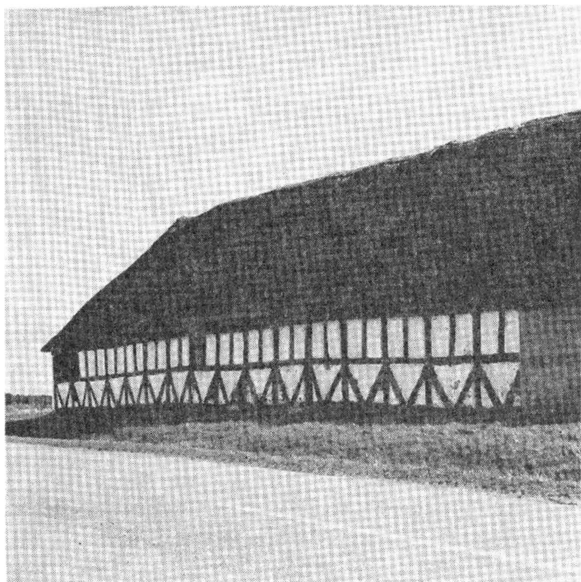
Timgårds hovedbygning forsvandt allerede ved godsslagtingerne omkring år 1800, og af ladegårdens bygninger stod der til sidst kun en del af kornladen tilbage med oprindeligt bindingsværk og øvrige tømmerkonstruktion. Denne bygning, der, trods fremskredent forfald, stadig var et værdigt levn af fordums storhed, faldt som offer for det moderne landbrug i foråret 1979.

Som en af deltagerne i slutspillet skal jeg fortælle om, hvordan de sidste år forløb for en af amtets ældste verdslige bygninger, der i følge Nødskov måtte anses for opført før år 1600.

I sommeren 1975 blev jeg af forskellige Tim-boere gjort opmærksom på, at Timgård havde fået ny ejer, og at denne havde planer om at nedrive de aldersstegne bygninger for at erstatte dem med nye og tidssvarende. Man kan vel ikke fortænke en ny ejer i dette. I moderne effektivt landbrug er der ikke plads til at have delvis forfaldne og ubrugelige produktionsbygninger stående, og langt mindre råd til at istandsætte dem. Som tilflytter kunne gdr. Hans E. Danielsen vel heller ikke på forhånd ventes at have nogen fornemmelse for Timgårds særlige historiske betydning for sognet og egnen.

Som mange andre gik nærværende forfatter ud fra som en selvfølgelighed, at Timgårds lade måtte være fredet, og at den ikke bare kunne rives ned. En forespørgsel hos de lokale fredningsmyndigheder viste dog, at det kun var borgegårdens gamle voldsted, der var fredet, og at ladegårdsbygningerne lå udenfor fredningszonen. Fredningsplanudvalgets sekretariat var ikke begejstret for at tage sagen op, men så til gengæld meget gerne, at Ringkjøbing Museum gjorde et forsøg på at få bygningen reddet, inden det var for sent.

Året 1975 var udråbt til bygningsfredningsår, og da der i den anledning blev udsendt en del propagandamateriale, lå det lige for at rette en henvendelse til det

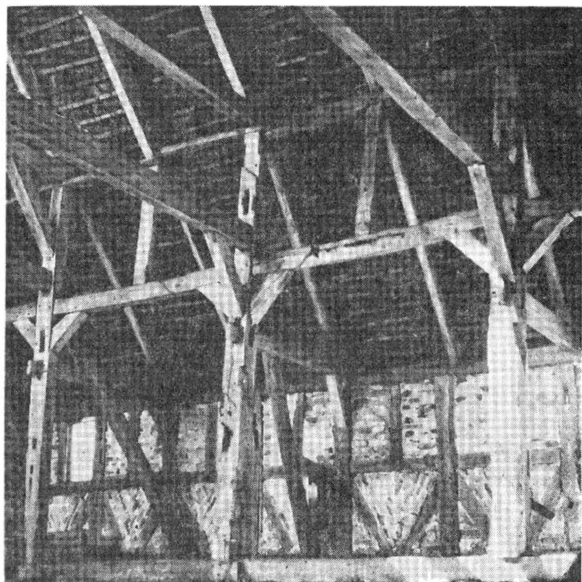

*Østlige halvdel af Tim-
gårds lade, 30. april 1979
Foto: J. Aarup Jensen*

særlige bygningssyn, der som statslig myndighed varetager bygningsfredningerne her i landet. Den 22. august sendte jeg en skrivelse, hvori jeg gjorde opmærksom på, at Timgårds lade var truet af nedrivning og spurgte, om bygningssynet havde mulighed for en hurtig indgriben, f.eks. i form af en fredning. I begyndelsen af 1976 kom der endelig reaktion på henvendelsen, idet jeg blev ringet op af bygningssynets arkitekt, Erik Holm fra Jebjerg, der var blevet bedt om at se på laden, og sammen mødtes vi med gdr. Danielsen den 3. februar. Det viste sig, at Danielsen ikke ville stille sig i vejen for en bevarelse, såfremt det kunne lade sig gøre at skaffe midlerne hertil, og han ikke skulle blandes økonomisk i foretagendet. I løbet af foråret 1976 udarbejdede arkitekt Holm derfor et forslag til istandsættelse og bevaring. Tegningerne blev modtaget på Ringkøbing Museum i begyndelsen af juni sammen med en skrivelse, hvori museet blev bedt om at indhente prisoverslag hos lokale håndværkere, inden bygningssynet ville tage stilling til sagen. Murermester Edgar Noesgaard, A/S Ringkøbing Byg-Bo, lovede at være behjælpelig med prisberegningerne, og det samlede overslag kom til at lyde på kr. 441.990 exl. moms, altså en god halv million i dagspriser. Den 31. januar 1977 blev priserne indsendt til bygningssynet sammen med en forespørgsel om, hvordan man nu skulle gå til værks, og det er faktisk det sidste officielle papir i sagen her på museet.

Sidenhen har bygningssynets folk lejlighedsvis besøgt Timgård og forhandlet med ejeren, men først i indværende år er museet blevet underrettet om, at sagen

*Tømmerkonstruktioner i
ladens østlige halvdel,
30. april 1979.
Foto: J. Aarup Jensen*

stod foran en afgørelse. Den 26. april blev jeg under et ophold på Nationalmuseet ringet op og fik at vide, at man nu havde opgivet at redde laden, men at bygnings-synet gerne ville sikre sig det bedste af tømmeret til brug for restaureringsopgaver rundt om i landet. Den 30. april mødtes de implicerede igen ved laden. Jeg fik til-sagn om at måtte udtage nogle tømmerstykker til museets samling og fik optaget nogle fotografier. Det var egentlig bygningssynets tanke, at laden skulle nedtages stykvis, så mest muligt af tømmeret kunne genanvendes. Det viste sig imidlertid for bekosteligt, og i stedet kørte entreprenørmaskinerne så frem i weekenden efter Kristi Himmelfartsdag og gjorde kort proces med det gamle bygningsværk, idet dog det brugelige egetømmer blev skubbet til side i en bunke, og granitkvadre fra sylden lagt i en dyng bag haven.

Den nu forsvundne ladebygning var 50 m lang, 12 m bred og 10 m høj. Den var bygget i to omgange. Ældst var den østlige halvdel bestående af tømmerkonstruktion og 16 fag bindingsværk fra 1500-tallet. Omkring 1870 var den vestlige halvdel bygget til i grundmur. En række syldsten fra den oprindelige vestgavl adskilte midt i laden på tydelig vis de to byggefaser. Den gamle del har oprindelig strakt sig længere mod øst, idet de 16 fag bindingsværk svarer til 8 gulve, og Nødskov skriver, at kornladen havde 14 gulve. Så åbenbart har man for hundrede år siden kortet østenden af, samtidig med at man forlængede mod vest.

Før nedrivningen så bygningen temmelig forfalden ud, idet stråtaget fremtrådte

med store huller, og dele af murene var væltede. Det sidstnævnte skyldtes dog fortrinsvis, at Hjerl Hede havde fået lov at hente en del gamle mursten til restaureringsarbejder.

Arkitekt Holms bevaringsforslag gik i korthed ud på at bevare og istandsætte den gamle østlige halvdel, hvor tømmeret endnu var ret sundt, men til gengæld forny den vestlige halvdel med moderne stålkonstruktioner, så den kunne bruges som maskinhus. Udvendig skulle laden fortsat have fremtrådt med stråtag i fuld udstrækning, og murene skulle i nødvendigt omfang repareres og fremtræde hvidkalkede.

Sådan skulle det altså ikke gå, og bagefter kan man spørge, om der ikke kunne være gjort mere for at hindre nedrivningen. For det første kan det siges, at såfremt den nuværende ejer selv ville være gået i brechen for en bevaring, kunne der nok have været en chance. For Ringkøbing Museum har der ikke været meget andet at gøre end at starte sagen og vise lidt god vilje. Som lokalmuseum har det hverken pengemidler eller myndighed at gøre godt med i et sådant tilfælde. Personlig er jeg dog ikke fri for at have gået med lidt konstant dårlig samvittighed i de knap fire år, der forløb, fra jeg første gang kontaktede fredningsmyndighederne, og til nedrivningen var en kendsgerning. Jeg kunne have rendt mine kolleger i bygnings-synet på dørene og rykket for en afgørelse noget før, eller måske have søgt dannet en bevaringsforening. Det ville have krævet en del tid og kræfter og nogen opbakning fra lokal side. Desværre må jeg sige, at jeg kun har mødt beklagende skuldertræk, når jeg fra tid til anden har omtalt sagen. Den eneste opmuntring har været et brev fra den tidligere ejer gennem 40 år, Søren Hansen Madsen, der i 1976 skrev og takkede for bestræbelserne for at sikre de gamle bygninger.

Museet ligger nu inde med nogle tømmerstykker, fire granitkvadre og en serie fotografier, men det havde jo været skønnere, om Timgårds lade stadig kunne have præget sine flade vestjyske omgivelser og været et synligt minde om svundne historiske tider.

Mere viden om et kloster

En orientering om prøvegravningerne på Tvis klostertomt i 1978.

Af Torben Skov

Antallet af klostre i den nordlige del af Ribe stift, nærmere betegnet i Hardsyssel, kan opregnes til 3. Nordligst de to nonneklostre Gudum og Stubber og lidt syd for Storåen, Tvis kloster. Alle 3 klostre har været genstand for omtale i Hardsyssels årbog. I årgangene 1911 og 1913 behandler Villads Christensen henholdsvis Stubber og Gudum klostre, medens P. Storgaard Pedersen tager sig af Tvis kloster i årbogen for 1915.

For alle 3 artiklers vedkommende gælder det, at klostrenehistorie fortæller ud fra de skriftlige kilder, der på det tidspunkt var til rådighed for forskningen.

For at få et bedre kendskab til klosterbygningernes placering blev der omkring 1920 foretaget enkelte prøvegravninger ved Stubber og Tvis klostre af Nationalmuseet ved Hugo Matthiessen.

Ved Tvis kloster koncentrerede Hugo Matthiessen sig om området øst for den gamle kirkegård, hvor han da også fandt rester af klosterets øst- og sydføj.

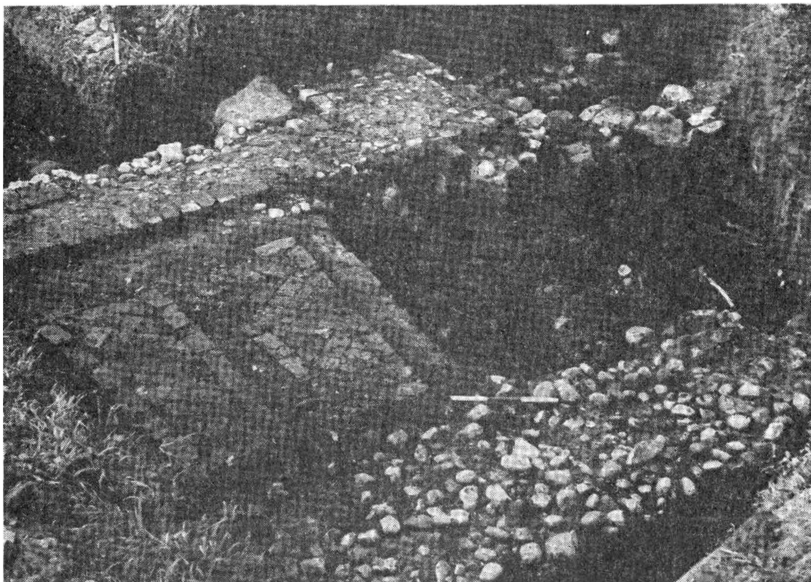
På baggrund af udgravningerne i 1921, blev der dengang foretaget en fredning af området øst og syd for kirkegården. Denne fredning har man længe vidst var utilstrækkelig, idet den ikke tog hensyn til de fundamenter, der måtte være nord for kirkegården, og som efter cistercienserbyggeskik har været plads for klosterkirken.

Prøvegravningens første formål måtte derfor være at finde klosterkirkens fundamenter nord for de allerede fredede arealer med en udvidelse af fredningen for øje.

For det andet ville det være af værdi at lægge nogle søgegrøfter henover det areal, som Hugo Matthiessen i sin tid gravede, men hvorfra vi desværre ikke har nogen udgravningsberetning. På den måde ville der være mulighed for at kombinere de nye undersøgelser med dem, der var konstateret ved den ældre udgravning.

Endelig var det vigtigt at få foretaget en prøvegravning på selve den gamle kirkegård, i håb om at finde fundamenterne af klosterets vestføj.

Efter at have indhentet de nødvendige tilladelser til udgravningen hos gdr. Johan

To grave (markeret af teglsten lagt i sildebensmønster) i Tvis klostets østlige korsgang.

Foto: Torben Skov.

Chr. Hansen, Bur, Fredningsstyrelsen og menighedsrådet for Tvis kirke, kunne prøvegravningen tage sin begyndelse. Med økonomisk støtte fra Holstebro kommune, hos hvem projektet indgik som led i de beskæftigelsesarbejder, der blev sat igang i 1978, kom udgravningerne til at strække sig over ca. 6 måneder.

De foreløbige resultater af prøvegravningen har været lovende.

Klosterets grundplan kan allerede nu fastlægges i store træk, idet det lykkedes at finde endog betydelige rester af fundamentet til klosterkirken, ligesom både øst- og sydføjens forløb nu er kendt. I forbindelse med gravningen er fremkommet en del fund indenfor de sædvanlige genstandsgrupper, når talen er om dansk middelalder. Der kan nævnes glaseret og uglaseret keramik, stentøj, tegl som mur-, form- og tagsten, fliser, jernknive, søm og nagler.

Hertil hvæssesten, glaseruder med bemaling, drejede benskafter m.m. Alt i alt et materiale der giver et udmærket billede af livet på klosteret fra dets grundlæggelse i 1163 og frem til 1800.

I 1979 er det blevet til enkelte prøvegrøfter på kirkegården og på parkeringspladsen nord for kirkegårdsdiget, i håb om at finde fundamentet til klosterkirkens vestgavl. I skrivende stund pågår disse udgravninger, så hvad resultatet bliver, vil kunne afsløres i næste nummer af Hardsyssels årbog under Holstebro Museums årsberetning.

Oprejsning til Jens Sandholm

Af Erling Møller, Rønde

Med stor interesse har jeg læst, hvad Gunnar Nislev har skrevet i årbogen for 1978 om de fem generationer, der har boet på Gudum Kloster.

Men hvad der side 57 står om proprietær Olesens bog om studedefning vil jeg gerne knytte nogle oplysninger til, og særlig, at „Gamle Jens Sandholm må have husket forkert“.

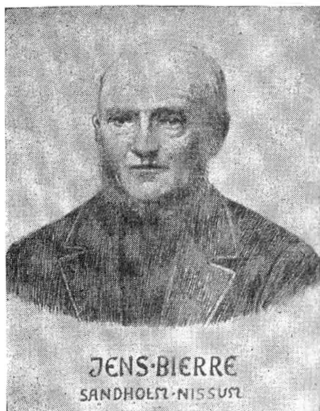
Da jeg for mange år siden læste „Bonde og Handelsmand, af Jens Sandholms Optegnelser“, blev jeg også interesseret i den bog, han nævner s. 42, om staldstudenenes røgt og pleje, som han læste højt af for sin blinde bedstefar.

Den proprietær Olesen, der angives som forfatter, har jeg fælles forfædre med på både min mors og min fars side, og tilsvarende fjernt slægtskab med Iver Olesens første kone.

Som Nislev søgte jeg forgæves på de forskellige biblioteker i første omgang. Men under et besøg på Herning Museum så jeg oppe på loftet, at der i et skab med glasdøre var en masse bøger og skrifter fra 1800-tallet om landbrug og hedeopdyrkning. Hurtigt gik jeg ned på kontoret og forklarede, hvad jeg søgte. Tilladelser til at gennemgå samlingen blev da også straks givet, og der blev låst op for de mange gamle tryk. Meget var fra Holstebro Omegns landoeconomiske Selskab, og en del fra Hedeselskabets første tid.

I en beretning fra det landøkonomiske selskab for året 1841, hvor der udenpå med blæk var skrevet Til Sogneforstanderskabet for Haderup, læste jeg en meddelelse om, at der ville fremkomme et skrift om Qvægs Opdræt, dets Pleie og Rygt. Stænderdeputeret Ole Kirk til Ebbensgård havde „indhentet dygtige Mænds Forklaring fra forskellige Egne af Amtet, om deres Fremgangsmåde med Opdræt og Fodring“.

Efter lidt videre søgning blev jeg klar over, at jeg nu stod med i hånden, hvad Jens Sandholm som dreng havde siddet og læst op af: Hornqvægets/Opdræt, Røgt og Pleie på /Vestkanten af Jylland./ (Redigeret af en Comitee, udvalgt blandt Medlemmerne i/Holstebro Omegns landoeconomiske Selskab./)/Meddelt af/Justitsråd Fjelstrup./ (Særskilt aftryk af Tidsskrift for Landøconomie./Ny Række, 4de Binds 2det Hefte./)/Kjøbenhavn, 1842/Trykt i S. L. Møllers Bogtrykkeri. Pilestræde No. 105.

Jens Bierre, Sandholm, kendt som Jens Sandholm.

Da jeg fik mig bladet frem til side 24, var der også, hvad Christen Olesen havde skrevet, „Som Exempel på, hvorledes Fede-Stude behandles på Vestkanten af Jylland, lade vi her indrykke den Indberetning, som Hr. Olsen på Gudum Kloster velvilligen har meddeelt“. Fra stykket, der slutter s. 30, skal lige nævnes, at 2 drenge passer studene, 46-48 stkr., i den tid, de er på græs. „Om Morgenens ved Solens Opgang flyttes første Gang, kl. 6 anden Gang, . . .“ „Når Høsletten er tilendebragt, i Midten eller i Slutningen af Juli Måned, da tages Tøirene af Studene, og fra den Tid vogtes de løse på Ager og Eng.“ . . . Studene fedes ikke med grutning. Når der er høje kornpriser, kan det ikke svare sig.

Samme beretning kan altså lånes gennem bibliotekerne. Den begynder s. 280 i tidsskriftet, som jeg engang lånte på Landbohøjskolens bibliotek.

„Bogen“ på Herning Museum er registreret med nummeret 96/19.

Hermed har Jens Sandholm fået oprejsning – han havde ikke husket helt forkert, selvom kun en del af bogen var af Christen Olesen, som var den, der allerede i 1841 havde skrevet om fedestude og afleveret til Ole Kirk. At det skulle være Iver, som Nislev formodede, kan helt udelukkes, han var jo dengang kun 16 år.

Her i forbindelse med Chr. Olesens staldstude har jeg lyst til at nævne, at der straks i 1851, da en dampskibsforbindelse var åbnet mellem Oddesund og London via Agger Kanalen med regeringsdamperen „Jylland“, blev sendt 40 staldstude – indkøbt på Gudumkloster – til England, hvor den unge Niels Buch Breinholt fra Sdr. Vinkel ville søge at oparbejde et marked for disse halvfede kreaturer, hvad der dog ikke lykkedes. (Efter „En gammel Vestjydes Erindringer“, som både Statsbiblioteket i Århus og Landsarkivet i Viborg har taget kopier af i somren 1979).

Nævnes skal til slut, at jeg i 1976 afleverede en kopi af Christen Olesens beretning til Lokalhistorisk Samling i Lemvig. En kopi, som Herning Museum velvilligst lavede og forærede til dette formål.

Boganmeldelser

Benny Boysen: *Kokholm. Væbnerborg og herregård*. Trykt og udgivet af Bogtrykkergården a-s, Struer. 41 sider, illustreret. Kr. 30,-.

I 1957 indledte Nationalmuseet en udgivelse af Danske voldsteder fra Oldtid og Middelalder, hvoraf der i dag er udkommet 2 bind om henholdsvis Thisted amt (1957) og Hjørring amt (1963).

Desværre er man ikke kommet videre med dette stort anlagte værk, skønt der i landest øvrige amter er stof nok at tage fat på.

Af middelalderlige borg-voldsteder findes i Ringkøbing amt en del, bl.a. Nørre Holmgård i Møborg, Landting i Ejsing, Vinderup, Hasselholt og Svenstrup i Sahl og Kokholm i Resen sogn.

På flere af disse lokaliteter har Nationalmuseet gennem årene taget prøvegravninger, hvis resultater i mange tilfælde kun er tilgængelige i beretningsarkivet på Nationalmuseets II afdeling i København.

Det er derfor værdifuldt, at museumsleder Benny Boysen har fundet de sparsomme oplysninger frem om Nationalmuseets prøvegravninger på voldstedet Kokholm i 1919-20 og gjort dem tilgængelige i bogens første afsnit. Det er da også dette afsnit om udgravningen og dens resultater, der bærer bogen. Bogens 2 øvrige afsnit om herregården Kokholm og egnens herregårde yder vel ikke noget væsentligt nyt til, hvad man kan finde i den allerede publicerede litteratur om emnet.

Resultatet af Nationalmuseets prøvegravning blev påvisningen af tomten af en middelalderlig væbnerborg, en såkaldt „høgerede“, i tid stammende fra 1300-årene. Voldstedet er blevet anlagt på fast tørvebund og har været omgivet af vandfyldte grave. Af det bevarede fundamentstømmer ser det ud til, at voldstedets indre har haft 2 bygninger, begge bygget i bulkonstruktion. Desværre er der kun bevaret 2 af disse bulvægsplanker på Herning museum, men en eftergravning på stedet ville sikkert kunne bringe nyt materiale frem bl.a. til brug for en dendrokronologisk datering af væbnerborgen. Ligeledes ville en gravning måske kunne bringe mere daterbart materiale frem, ligesom det kunne være spændende at finde spor efter de bageovne, der er så uløseligt forbundet med „høgerederne.“

Der er arbejdsopgaver nok indenfor dansk middelalderarkæologi. Men med den almindelige økonomiske stramning gælder det om at udnytte museernes begrænsede ressourcer effektivt, og her må man i dag prioritere de anlæg, der går til grund på grund af bygge- og anlægsarbejder.

Som sådan er voldstedet Kokholm ikke truet, men skulle Nationalmuseets værk om de danske voldsteder engang nå Ringkøbing amt, har Benny Boysen med sin fremlæggelse af Kokholmmaterialet klart vist, at en yderligere gravning på stedet ville være ønskelig.

Torben Skov

Børge Gaardhøj: „*Slægten fra Gaardhøj*“. Bagsværd 1978. 98 sider + tavle. (Ikke i boghandelen).

Denne bog er en 2. generationsbog, idet den efterfølger en duplikeret udgave fra 1963. Slægtsforskning er en uheldelig sygdom, og her er resultatet af en dygtig amatørs mangeårige arbejde med sin egen slægt.

Bogen tager sit udgangspunkt i Måbjerg sogn ved Holstebro og dækker tiden fra 1699 til omkring 1950. Hvert slægtsled behandles for sig og afsluttes med et kilderegister. Blandt de mange spændende ting, der berettes om, er også forfatterens analyser af sine forfædre og de slutninger, der her drages. Et alfabetisk register med stednavne letter brugen. Bogen er forsynet med foto og kort – de sidste kunne godt have været af bedre tryk kvalitet.

Man behøver absolut ikke at være slægtsforsker for at glæde sig over denne bog. Den er velskrevet og må hurtigt blive efterspurgt i slægten.

Den er kun trykt i 70 eksemplarer.

HM

„*Stamtavle over Bjerre-slægten*“, 3. udgave, Lemvig 1978. Udgivet af Bjerreslægten. 573 sider. Hft. kr. 150,-.

(I kommission hos F. Bjerre, Drosselvej 4, 7650 Bøvlingbjerg).

Spændende over godt 300 år, med 11 slægtsled og 3773 direkte efterkommere efter gårdmand Peder Rasmussen i Idum sogn – med ægtefæller og disses forældre rummer bogen vel omkring 10.000 navne. Kun en slægt med sammenhold og slægtsinteresse kan præstere en sådan præsentation af sine medlemmer. Det kan Bjerre-slægten. Med sine historiske oversigter, tavler og foto, og ikke mindst ved de personlige oplysninger – hvortil er udarbejdet et ca. 50 sider stort alfabetisk register, udgør denne stamtavle et nydeligt personalhistorisk opslagsværk. Bedre kan det vist næppe gøres.

HM

„*Dørken, Havbo og Mulvad Slægterne 1978*“. Personalhistoriske oplysninger samlet af Jens Kr. Larsen, Skive. 622 sider. Indb. kr. 200,-. (Forhandles af J. K. Larsen, Engtoften 6, 7800 Skive).

Slægten Dørkens hjemsted menes at være Snebjerg sogn. Havbo'erne stammer fra Agger-tangen og Mulvad kommer fra Ribe-egnen. Slægterne samles i Salling, hvilket vises i en række anetavler.

Hovedparten af bogens tekst består dog af afskrifter af arkivalier og trykte kilder. Tilsammen danner disse oplysninger et register over slægten og dens medlemmer. Bogen er forsynet med et ikke strengt alfabetisk navregister, der henviser til placering i slægten, til foto og sidetal i bogen.

Oplæget til bogen er maskinskrevne A4 sider – nydelig og klart nedfotograferet til halv størrelse. Mange foto, flere dog skæmmet af en uhensigtsmæssig nummerplacering, ligesom læseligheden af teksten hæmmes af samlerens lidt mærkelige ortografi.

Der ligger mange års arkivstudier forud for en sådan udgivelse. Samleren og udgiveren bør roses for initiativet. Bogen fortjener at blive kendt og brugt af mange slægtsforskere.

HM

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt

1977-78

Udvalget bringer også supplement til tidligere lister, som har været optaget i „Hardsyssels årbog“ 1969, 1971, 1973, 1975 og 1977. Avisartikler og årsskrifter fra skoler og institutioner er ikke medtaget.

Listen, der er opstillet efter decimalklassedelingen, er udarbejdet af Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, som er interesseret i at høre om eventuelle mangler, der så vil blive optaget på næste liste.

00-07 SKRIFTER AF ALMINDELIGT OG BLANDET INDHOLD

01.7 Lokalbibliografer

Hardsyssels årbog. Register til Hardsyssels årbog 1907-1966. Udarbejdet af Kr. Bjerregård 1977. 88 sider

Nørgaard, Erik: Det nordlige Ringkøbing amt. Udvalg af litteratur ved Erik Nørgaard og Kr. Bjerregård. 1977. 33 sider, ill.

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1975-1976. Ved Kr. Bjerregård. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 127-143).

01.9 Fortegnelser over AV-materialer

Liste over by- og egnsfilm i Ringkøbing amt. Udg. af Danmarks Radio. 1977. 19 blade.

02.11 Biblioteksbygninger

Konkurrence om rådhus og bibliotek i Holstebro. [Projektkonkurrence]. (i: Arkitekten. Årg. 79. 1977, nr. 7, side 123-131, ill.)

02.4 Folkebiblioteker

Holstebro. Bjerregård, Kr.: Holstebro Bibliotek. 1903 - 3. oktober - 1978. Causeri i anledning af 75-årsdagen. 1978. 11 sider.

02.91 Arkiver

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 113-124 og bind 12, 1978, side 115-124).

04.9 Festskrifter

Sandfeld, Gunnar. Limfjordsluft. En hilsen til

Gunnar Sandfeld på 70 årsdagen 26. april 1978. Under redaktion af Annalise Børresen og Benny Boysen. 1978. 50 sider, ill. [Med bibliografi over Gunnar Sandfelds skriftlige arbejder].

06.6 Museer

Kjørholm, Hanne: Museumsanlæg i Holstebro. [Museumsarkitektur, integreret kunstmuseum og kulturhistorisk museum]. (i: Kunst og museum. Årg. 13, 1978, nr. 2, side 13-17, ill.).

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 113-124 og bind 12, 1978, side 115-124).

Museer & kunst i Vestjylland. Udgivet af museumsforeninger i Ribe og Ringkøbing amter samt Vestjysk Turistkreds. 1978. 16 sider, ill.

06.9 Messehaller

Største messecenter i Danmark. [A/S Herning-Hallen]. (i: Kommuneorientering. 1977, nr. 5, side 5-7, ill.).

20-29 RELIGION

27.66 Enkelte folkekirkelige retninger

Jensen, Andreas: Et tilbageblik foranlediget ved Sdr. Felding missionshus „Sarepta“s 75 års fødselsdag (i: Indre missions tidende. Årg. 124, 1977, nr. 12, side 237-239, ill.).

27.67 Kirkehistorie

Blåhøj, Fog, Olav: Blåhøj - Filskov kirker i 100 år 1877-1977. 1977. 68 sider, ill.

Fabjerg. Madsen, Edvard: 15 års præstegerning i Viborg Stift. [Gudum-Fabjerg Pastorat]. (i: Viborg stifts årbog. 1977, side 45-55, ill.).

Gudum. Madsen, Edvard: 15 års præstegerning i Viborg Stift. [Gudum-Fabjerg Pastorat]. (i: Viborg stifts årbog. 1977, side 45-55, ill.).

Harboøre. Riisgaard, Børge: Harboøre – et vækelsens sogn 1877-1977. (i: Dansk kirkeliv. Årg. 54, 1977, side 115-122).

Hvidbjerg. Mundbjerg, G. N.: Kirkesyn over Hvidbjerg kirke. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 3, 1977, side 34-36).

Stadil. Munk, Kaj: Kaj Munk og Stadil. [Protest mod N. P. L. Dahls påtænkte sammenlægning af Vedersø og Stadil sogne]. Ved Jørgen Kristensen. (i: Ribe stiftsbog. 1977, side 83-87).

Sønder Felding. Jensen, Andreas: Et tilbageblik foranlediget ved Sdr. Felding missionshus „Sarepta“s 75 års fødselsdag. (i: Indre missions tidende. Årg. 124, 1977, nr. 12, side 237-239, ill.).

Vedersø. Munk, Kaj: Kaj Munk og Stadil. [Protest mod N. P. L. Dahls påtænkte sammenlægning af Vedersø og Stadil sogne]. Ved Jørgen Kristensen. (i: Ribe stiftsbog. 1977, side 83-87)

30-39 SAMFUNDSDVIDENSKAB. PÆDAGOGIK. FOLKELIV

33.113 Arbejdsformidling

Bondesén, Anker: En anderledes by. [Arbejdsformidlingen i Holstebro]. (i: Nyt fra Arbejdsdirektoratet. Årg. 12, 1978, nr. 4, side 130-132, ill.).

33.115 Arbejdskonflikter

Holstebro. 16 dages kamp for at vinde en menneskeretlighed. (i: Slakterirapport. Slakterier, stramninger og strejker. 1971, side 51-60).

33.194 Enkelte egne økonomiske forhold

Herning. Herning. En jydsk markedsplads i internationalt format. (i: Smea. Årg. 28, 1977, nr. 16, side 1-2, ill.).

Ikast. Jernbanen skabte et nyt Ikast – uldjdernes platform. [Interview med O. Vestergaard-Poulsen]. (i: Danske kommuner. Årg. 8, 1977, nr. 21, side 38-40, ill.).

Lem. Ibc: Industrier baseret på gamle dyder. [Interview med Emil Christensen, Peder Hansen og Hans Koldby Hansen]. (i: Arbejdsgiveren. 1977, nr. 19, side 13-15, ill.).

34.31 Kriminalprævention

Skrankerne mellem social- og skoleforvaltning og politi skal nedbrydes. [Struer, kriminalprævention]. [Rundbordssamtale mellem Henry Nørby, S. E. Kristensen, Karl Petersen og A. Bjerre Kristiansen]. (i: Danske kommuner. Årg. 8, 1977, nr. 21, side 33-34, ill.).

34.62 Vider

Lillelund. Rigmor: Videbrev og markmandsinstruks for Holstebro købstad. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 17-24).

35.1 Retskredse

Ravnsholt Rasmussen, V.: Træk af Skjern retskreds' historie. (i: Årbogen for Skjern. Årg. 37, 1978, side 1-8, ill.).

35.52 Hærvæsen

Mårup, Egon: Jydske Dragonregiment i Holstebro (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978 side 67-78, ill.).

Rude, A. H.: Aarets gang i et skydeterræn. [Borris]. (i: Hæren. 1978, side 17-26, ill.).

SFO „Holstebro“ 1953 – 29 oktober – 1978. Red. af J. K. Jensen. 1978. 28 sider, ill.

35.57 Skytteforeninger

Ringkøbing Amts Skytteforening: Ringkjøbing Amts Skytte- og Gymnastikforening gennem hundrede år. 1878-1978. 1978. 104 sider, ill.

36.2 Enkelte kommuners forvaltning

Holstebro. Konkurrence om rådhus og bibliotek i Holstebro. [Projektkonkurrence]. (i: Arkitekten. Årg. 79, 1977, nr. 7, side 123-131, ill.).

37.086 Spejderkorps

De grønne spejdere i Holstebro. 21. oktober 1927 – 21. oktober 1977. [KFUM-spejderne]. 1977. 30 sider, ill.

37.09 Erhvervsvejledning

Skole og arbejdsplads. Udarbejdet af fagbevægelsen i Holstebro i samråd med lærerstuderende fra Det Nødvendige Seminarium. 1977. 27 sider, ill.

37.15 Skolebygninger

JR: Struer Statsgymnasium, udvidelse. Arkitekter: Kjær & Richter. (i: Arkitektur. Årg. 21, 1977, nr. 4, side 159-165, ill.).

37.17 Pædagogisk uddannelse

Møllgaard, Ulla: Tvindskolernes målsætning minder om hvad der foregår i børnehaverarbejdet. [Det Nødvendige Seminarium, pædagogisk uddannelse]. (i: Børn og unge. Årg. 9, 1978, ekstra nummer 2, side 14-15, ill.).

37.18 Seminarier

Det Nødvendige Seminarium. Amdi Petersen, Mogens: Læreruddannelsen på Det Nødvendige Seminarium. (i: Efterskolen. Årg. 9, 1976, nr. 7, side 111-115).

Det Nødvendige Seminarium. Amdi Petersen, Mogens: Praktisk skolegerning og Det Nødvendige Seminarium. (i: Meddelelser fra Dansk lærerforening. Årg. 13, 1975, nr. 1, side 9-12).

Det Nødvendige Seminarium. Andreassen, Esben: Det Nødvendige Seminarium – en introduktion. (i: Gymnasieskolen. Årg. 58, 1975, nr. 22, side 1158-1160, ill.).

Det Nødvendige Seminarium. Hansen, Elin: Den rejsende Højskole. Det Nødvendige Seminarium. Tvind Efterskole. En kort introduktion – især for vore gæster. 3. oplag. 1978. 75 sider, ill.

37.41 Højskoler. Ungdomsskoler

Amdi Petersen, Mogens: Højskole, hvor mennesker hvirvles ud i verden. Men Tvind-skolerne er mere end det, hvor meget beskrives her af skolernes leder. Tvind-skolerne får et sidestykke i Juelsminde. (i: Ny politik. Årg. 8, 1977, nr. 10, side 26-28).

Nørgaard, Viggo: Kunsten at samarbejde. [Skoleadministration, elevindflydelse, højskoler, Tvindskolerne]. (i: Højskolebladet. Årg. 103, 1978, nr. 19, side 295-297, nr. 21, side 327-328 og nr. 24, side 374).

37.414 Enkelte højskoler og ungdomsskoler

Den Rejsende Højskole. Christensen, Susanne Eske: Vi lærte at have medbestemmelse og et medansvar. Alternativ efteruddannelse – en samfundsuddannelse. [U-lande, Kenya, Tanzania]. (i: Sygeplejersken. Årg. 77, 1977, nr. 39, side 12-14, ill.).

Den Rejsende Højskole. Hansen, Elin: Den Rejsende Højskole. Det nødvendige Seminarium. Tvind Efterskole. En kort introduktion – især for vore gæster. 3. oplag. 1978. 75 sider, ill.

Tvind. Andersen, E. Steen: Tvindskolerne i medvind. (i: Management 1978, nr. 5, side 16-19, ill.).

Tvind. Bjerre, Poul: Det indemurede oprør. (i: På vej – til et humanitært ligevægtssamfund. Årg. 1, 1978, nr. 1, side 13, ill.).

Tvind. Due Kjeldsen, Birgitte: Tvindskolerne – den nødvendige pædagogik? (i: Hug. 1977, nr. 15-16, side 129-135, ill.).

Tvind. Gensidig fleksibilitet og respekt er grundlaget for et samarbejde, der har givet sig udslag i tre skoler, og 600 elever og verdens største vindmølle. (i: Danske kommuner. Årg. 9, 1978, nr. 12, side 26-28, ill.).

Tvind. Hansen, Elin: Den rejsende Højskole. Det Nødvendige Seminarium. Tvind Efterskole. En kort introduktion – især for vore gæster. 3. oplag. 1978. 75 sider, ill.

Tvind. Højlund, Niels: Hjertelighed eller strategi. (i: Tidsskriftet Den Frie Lærerskole. Årg. 26. 1978, nr. 2, side 13-17).

Tvind. „Jeg bor på et værelse der er større end forstanderens“ – en orientering fra skolerne i Andebølle og Tvind [efterskole og realkursus]. (i: Unge pædagoger. Årg. 36, 1975, nr. 3, side 15-19, ill.).

Tvind. MM: På besøg i Tvind. (i: J.A.K. bladet. Årg. 46, 1976, nr. 26, side 11-13, ill.).

Tvind. Mål og midler på Tvind-skolerne. [Kronik i Information (12.5.1978)]. (i: Højskolebladet. Årg. 103, 1978, nr. 20, side 324).

Tvind. Nielsen, Hans-Jørgen: Arbejdet som frelse. (i: Politisk revy. Årg. 15, 1977/78, nr. 334, side 20-21, ill.).

Tvind. Thorst, Karen: Det du lærer skal kunne bruges. Tvind-skolerne set indefra. (i: Kvindens hvem-hvad-hvor. 1979, side 45-49, ill.).

Tvind. Vi søger at give eleverne ansvar for dem selv og andre. (i: Børn i tiden. Årg. 73, 1978 nr. 7, side 194-199, ill.).

37.5 Skolehistorie

Barslev. Mundbjerg, G. N.: Barslev skoles oprettelse. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 3, 1977, side 36-38).

Odby. Dahlgaard, Peter: Odby skole. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 4, 1978, side 23).

37.8 Kulturpolitik

Sandager, Erik: Fagbevægelsen og kulturen. Kulturpolitiske spørgsmål ind i overenskomsten. Jysk borgmester opfordrer fagbevægelsen til lokalt at presse på for en aktiv,

kommunal kulturpolitik – det har effekt. (i: Dansk grafia. 1976, nr. 11, side 16-17, ill.).

Sig Christensen, Bent: Den kommunale kulturpolitik i Holstebro i 60'erne og 70'erne. Hovedopgave ved Danmarks Journalisthøjskole, juni 1977. 1977. 82 blade.

37.83 Radioudsendelser

Hansen, Else: Radio Midt- og Vestjylland fra morgen til aften. (i: Danmarks Radio. Årbog. 1976-77, side 151-155, ill.).

37.86 Kulturcentre

Jensen, Åge: Knaplund gymnastik- og forsamlingshus. Udg. af Høven Ungdomsskole. 1978. 30 sider, ill.

38.4 Offentlig forsorg og omsorg

Salling, Anne-Lise: Vigtigt eksperiment indenfor social- og sundhedsvæsenet. Nært samarbejde i det social-medicinsk-pædagogiske center i Brande. (i: Sygeplejersken. Årg. 75, 1975, nr. 47, side 4-8, 18, ill.).

38.5 Børne- og ungdomsforsorg

Hald Nielsen, J.: Fra „almindeligt“ børnehjem til områdeinstitution. [Holstebro Børnehjem]. (i: Børn i tiden. Årg. 72, 1977, nr. 11, side 260-263, ill.).

38.6 Alderdomshjem

Et 60 års jubilæum. [De gamles hjem]. (i: Årbogen for Skjern. Årg. 36, 1977, side 3-4).

38.7 Sørforborg

Behandlingsbørnehaven i Holstebro. (i: Spastikeren. Årg. 27, 1977, nr. 2, side 39-41, ill.).

lui: Samarbejde om at beskæftige handicappede [Struer kommune, Ringkøbing amt og Bang & Olufsen A/S, beskyttede værksteder]. [Interviews]. (i: Arbejdsgiveren. 1977, nr. 6, side 24-25, ill.).

39.3 Folketro

Mundbjerg, G. N.: Helligkilden. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 3, 1977, side 15-17, ill.).

39.43 Dagligliv på landet

Christensen, Anne: Nogle glimt fra en fjern fortid. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 4, 1978, side 33-34).

Knorborg, Erik: Jestrup købmand. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 4, 1978, side 35-36).

Kristensen, Erik: Minder fra det gamle Vestjylland. En drengs oplevelser som skoleseende og som hyrdedreng omkring 1850. [Hedegården, Høver sogn]. Ved Kjeld B. Jensen. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 37-48, ill.).

Mathiesen, Marcus: Jegindø præstegård. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 3, 1977, side 3-12, ill.).

40-49 GEOGRAFI OG REJSE

46.4 Ringkøbing amt. Byer og egne

Ringkøbing amt. Begtrup, Gregers: Beskrivelse over agerdyrkningens tilstand i Danmark. Nørrejylland. 1978. Bd. 3. (Side 1-140: Ringkjøbings amt, side 192-194: Thyholm og Jegindø). Faksimileudgave af originaludgaven 1812.

Ringkøbing amt. Eine Fahrt in Westjütland – von Holstebro gegen Südwesten. Geplant von der Historischen Gesellschaft für Ringkøbing Amt in Zusammenarbeit mit Holstebro Museum. 1976. Folder.

Ringkøbing Amt. Ringkjøbing (amtskommune): Regionplanlægning. 1978 Bd. 5-7, ill. (5: Areal- og byggemodningsundersøgelse pr. 1.1.1978. 6: Areal- og byggemodningsundersøgelse pr. 1.1.1978. Resultaterne sammenholdt med 1974-undersøgelsens resultater. 7: Notat om arealplanlægning i Ringkjøbing amtskommune).

Ringkøbing amt. Ringkøbing (amtskommune): Skitse til en regionplan. Debatoplæg. 1977. 185 sider, ill.

Ringkøbing amt. En tur i Vestjylland - fra Holstebro mod nordvest. Planlagt af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt i samarbejde med Holstebro Museum. 1976. Folder. (Vestjyske ture, 2).

Ringkøbing amt. En tur i Vestjylland – fra Holstebro mod sydvest. Planlagt af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt i samarbejde med Holstebro Museum. 1976. Folder. (Vestjyske ture, 1).

Arnborg Hedegård. Knudsen, Hans Sigfred: Hedeselskabet freder areal ved Arnborg Hedegård. (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 94, 1974, nr. 2, side 36-37, ill.).

Åsumgård. Boysen, Benny: Herregården Åsumgård. Et strejf af gårdens historie i 200-året for stamhusets oprettelse. 1977. 3 sider, ill. (Særtryk af Hardsyssels Ungdomsskoles årsskrift).

- Ausumgård* Boysen, Benny: Herregården Ausumgård, Vejrum sogn, Hjerm herred. (i: Slægtshistoriske blade. Årg. 1, 1978, nr. 6, side 152-157, ill.).
- Birkebæk* Dalgas, Dagmar: Birkebæk skovridergård og omegn i Ringkøbing amt og Arnborg sogn. 1978. 58 sider, ill.
- Borris Hede*. Rosendahl, Sigurd: Borris Hede. 1978, 127 sider, ill.
- Borris Hede*. Rude, A. H. Årets gang i et skydeterræn. (i: Hæren. 1978, side 17-26, ill.).
- Brande*. Brande kommune dispositionsplan. Udarbejdet af kommunens ejendomsudvalg og H. Nielsen, med bistand af Møller & Wichmann. 1976. 74 blade, ill. kort.
- Døes*. Boye, Vilhelm: Bredhøj. [En af Døeshøjene]. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1976, side 27-36, ill. + tavle [I. Magnus Pedersen: Prospekt af højene ved Døesgård]).
- Døes*. Skov, Torben: Døeshøjene. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1976, side 21-25, ill.).
- Egebjerg*. Riis, Johannes: Egebjerg, som jeg har kendt det. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 4, 1978, side 29-33, ill.).
- Egvad*. Egvad kommunes dispositionsplan 1973-84. Af S. A. Jensen, H. H. Skaarup og J. M. Jespersen, [i samarbejde med kommunens tekniske forvaltning]. 1973. 80 sider ill.
- Flyndersøegnen*. Trav en tur i rakkernes fodspor. Ved Turistforeningen for Vinderup og Omegn. Tegning: Ole Nørskov. Tekst: Anders Holmgård. 1977. Folder.
- Graugård*. Odgaard, Magnus: Graugård på Thyholm. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 4, 1978, side 2-10, ill.).
- Gudum Kloster*. Nislev, Gunnar: Fire generationer på Gudum Kloster. (i: Hardsyssels Årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 49-62, ill.).
- Gullestrup*. Olsen, Ib Asger: Skovplantninger i Gullestrup. (i: Landskap. Årg. 54, 1973, nr. 1, side 10-11, ill.).
- Gullestrup*. Tøttrup, P. F.: Gullestrup-planterne. En orientering om byudvikling og skovplantning. (i: Ugeskrift for agronomer, hortonomer, forstkandidater og licentiater. Årg. 122, 1977, nr. 37, side 790-792, ill.).
- Herning*. Lund Andersen, H.: Herning. Portræt af en by. (i: Stads- og havneingeniøren. Årg. 68, 1977, nr. 7, side 146-152, ill.).
- Herning*. Møller, Jes: 4 byers trafikpolitik. Holdninger, planer og realiteter. Af Jes Møller og Adriaan Schelling. 1977. 148 sider, ill.
- Herning*. Største messecenter i Danmark. [A/S Herning-Hallen]. (i: Kommuneorientering. 1977. nr. 5, side 5-7, ill.).
- Herning* Vestjyllands hovedstad får nyt bane-gårdcenter. (i: Bygge-forum. Årg. 41, 1978, nr. 4, side 27-28, ill.).
- Herningsholm*. Rostholm, Hans: Udgravninger ved Herningsholm (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 79-114, ill.).
- Holmsland Klit*. Enggaard Poulsen, Sigurd: Landet bag hav – omkring en fjord. 1977. 226 sider, ill.
- Holstebro*. Allpas, John: Holstebro bykerne 1960-1978. (i: John Allpas: Helsingør bykerne 1970-1978. Holstebro bykerne 1960-1978. 1978. 59+49 sider, ill. kort).
- Holstebro* Bünger, Sv.: Velkommen til Holstebro. (i: Stads- og havneingeniøren. Årg. 68, 1977, nr. 8, side 162-167, ill.).
- Holstebro*. Gå tur i Holstebros plantager. Tekst: N. Th. Mikkelsen. Tegninger: Henry Bailum. Udgivet af Turistforeningen for Holstebro og omegn. 1977. 8 upag. sider, ill.
- Holstebro*. Lillelund, Rigmor: „Nyboes gård“ – en købmansgård i Holstebro fra 1700-tallet. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1977, side 7-33, ill.).
- Holstebro*. Lillelund, Rigmor: Uldspinderie og strømpfabrik. Et eksempel på tidlig industri i Holstebro i perioden 1791-1801. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1978, side 93-103, ill.).
- Holstebro*. Lillelund, Rigmor: Videbrev og markmandsinstruks for Holstebro købstad. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 17-24).
- Holstebro*. Møller, Jes: 4 byers trafikpolitik. Holdninger, planer og realiteter. Af Jes Møller og Adriaan Schelling. 1977. 148 sider, ill.
- Holstebro*. Mårup, Egon: Jydske Dragonregiment i Holstebro. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 67-78, ill.).

- Holstebro.* Pedersen, Grethe: Kulturen i Holstebro. Af Grethe Pedersen og Poul Vad. (i: Hvem-Hvad-Hvor. 1978, side 188-190, ill.).
- Holstebro.* Sig Christensen, Bent: Den kommunale kulturpolitik i Holstebro i 60'erne og 70'erne. Hovedopgave ved Danmarks Journalisthøjskole. Juni 1977. 1977. 82 blade.
- Hover.* Kristensen, Erik: Minder fra det gamle Vestjylland. En drengs oplevelser som skolesøgende og som hyrdedreng omkring 1870. [ved Kjeld B. Jensen]. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 37-48, ill.).
- Ikast.* Andersen, Ditlev: Ikast. 100 års jubilæum 28. august 1977. Af Ditlev Andersen, Ole Haugsted og Ib Dalgaard. 1977. 34 sider + 40 upaginerede sider, ill.
- Ikast.* Dispositionsplan for Ikast kommune. Udarbejdet af Sv. A. Jensen, Skaarup & Jespersen, [i samarbejde med Teknisk forvaltning, Ikast]. 1973. 32 sider, ill, kort.
- Jegindø.* Mathiesen, Marcus: Jegindø præstegård. (i: Arsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 3, 1977, side 3-12, ill.).
- Jegindø.* Arsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. 1977-78. Årg. 3-4, ill.
- Jestrup.* Alstrøm, Anna Louise: Min barndoms grænseland. (i: Arsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 3, 1977, side 30-33, ill.).
- Klosterheden.* Vandreture i Klosterheden. Udgivet af Turistforeningen for Lemvig og Omegn. Tegnet af Leif Ragn-Jensen. 1977. Folder.
- Kokholm.* Boysen, Benny: Kokholm. Væbnerborg og herregård. 1978. 41 sider, ill.
- Kollund.* Vestergaard, Oluf: Landsbyen Kollund og omegn. 1978. 103 sider, ill.
- Kollund.* Vestergaard, Oluf: Røverbånder fra Herningegnen under besættelsen. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 31-35).
- Lemvig.* Lund Andersen, H.: Lemvig. Portræt af en by (i: Stads- og havneingeniøren. Årg. 68, 1977, nr. 12, side 262-267, ill.).
- Limfjorden.* Sandfeld, Gunnar: Limfjordsluft. (i: Limfjordsluft. En hilsen til Gunnar Sandfeld på 70 års dagen 26. april 1978. 1978, side 21-42).
- Limfjordstangerne.* Kystinspektoret: Limfjordstangerne 75. 1975. 81 blade + 2 bilag, ill.
- Linde.* Gammelgaard Madsen, Carl: Et Kaj Munk minde. [Mindesten for Kaj Munk på Ravnshøj syd for Linde]. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 53-58, ill.).
- Nissum fjord.* Bovbjerg, Jens Peter: De vestjyske fjorde. En redegørelse for naturforholdene i fjordområderne ved den jyske vestkyst og for menneskets brug af disse fjordområder samt et oplæg til en debat om den fremtidige planlægning og administration af disse områder. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt. 1978. 66 sider, ill.
- Nørre Omme Nielsen, Leif Chr.: Omgård* ... en vestjysk landsby fra vikingetid. En redegørelse for de fortsatte undersøgelser i 1976. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 59-84, ill.).
- Nørre Vosborg.* Krarup, Frederikke: Nørre Vosborg. 1978. 23 sider.
- Oldtidsvejen.* Pichard, Knud: Oldtidsvejen fra Dybbøl til Hagebro. Af Knud Pichard, Torben Skov og Kr. Bjerregård. 1978. 39 sider, ill.
- Ramme å.* Andersen, Sv. A.: Hedeselskabet stabiliserer bredderne ved Ramme å. (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 98, 1977, nr. 3, side 70-72, ill.).
- Rind.* Rostholm, Hans: Nye fund fra yngre stenalder fra Skarrild Overby og Lille Halmby. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 91-112, ill.).
- Ringkøbing.* Bennedsen, B.: Man dansede meget i det gamle Ringkøbing. (i: Ringkøbing årbog. Årg. 52, 1977-78, side 3-6).
- Ringkøbing.* Bennedsen B.: En vestjysk by, dens mennesker og gader. 1978. 129 sider, ill.
- Ringkøbing.* Lundwall Nielsen: Mådeholdets hjemstavn. (Tæt på et bymiljø, 23). (i: Motor. Årg. 73, 1978, nr. 1, side 80-83, ill.).
- Ringkøbing.* Nilsson, Kjeld B.: Årets by, ja vist – og årtiers dejligste by. (i: Ringkøbing årbog. Årg. 51, 1976-77, side 3-9).
- Ringkøbing.* Ringkøbing årbog. 1976/77-1977/78. Årg. 51-52, ill.

- Ringkøbing fjord.* Bovbjerg, Jens Peter: De vestjyske fjorde. En redegørelse for naturforholdene i fjordområderne ved den jyske vestkyst og for menneskets brug af disse fjordområder samt et oplæg til en debat om den fremtidige planlægning og administration af disse områder. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt. 1978. 66 sider, ill.
- Ringkøbing fjord.* Enggaard Poulsen, Sigurd: Landet bag hav – omkring en fjord. 1977. 226 sider, ill.
- Ringkøbing fjord.* Ringkjøbing (amtskommune). Amtsrådet. Udvalget vedrørende Forureningsproblemerne omkring Ringkjøbing Fjord: Beredskabsplan. 1978. 32 sider, bilag 1-4, ill.
- Ringkøbing fjord.* Ringkjøbing (amtskommune) Amtsrådet. Udvalget vedrørende Forureningsproblemerne omkring Ringkjøbing Fjord: Betænkning. 1975-78. Bd. 1-2.
- Ringkøbing fjord.* Ringkjøbing fjord – Skjernå-undersøgelse. 1978. Projekt I-IV. (Projekt IV = delprojekt 1-12) + kortbilag. [Forureningsproblemer].
- Rysensten.* Rysensten. Vestjyllands eneste baroni. Alfabetisk register til Rysenstens skifteprotokol 1770-72, Skodborg herred. Register til Rysensten skifteprotokol 1775-1801, Skodborg herred. Register til Rysensten skifteprotokol. Skodborg herred. Register til Rysensten skifteprotokol 1790-1802, Skodborg herred. (i: Slægtshistoriske blade. Årg. 1, 1978, nr. 4, side 92-99, ill.).
- Sevel.* Skov, Torben: Et ældre bronzealdergravfund fra Sevel. (i: Holstebro Museum. Årsskrift 1977, side 65-67, ill. Tavle).
- Skarrild.* Rostholm, Hans: Nye fund fra yngre stenalder fra Skarrild Overby og Lille Hamborg. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 91-112, ill.).
- Skjern.* Et 60 års jubilæum. [De gamles hjem]. (i: Årbogen for Skjern. Årg. 36, 1977, side 3-4).
- Skjern.* Dispositionsplan Skjern. [Udarbejdet af Møller & Wichmann, i samarbejde med G. H. Gregersen]. 1975. 110 sider, ill. kort.
- Skjern* Fra gamle postkort med Skjern-motiver (i: Årbogen for Skjern. Årg. 36, 1977, 8 tavler mellem side 12 og 13, ill.).
- Skjern.* Skjern centerplan Registrering, analyse, plan. Udarbejdet af Skjern kommunes tekniske forvaltning, i samarbejde med Møller & Wichmann, 1977. 55 sider, ill. kort.
- Skjern.* Søndergård Axel: Jeg – en jubilar. [Om j'et i Skjerns bynavn]. (i: Årbogen for Skjern. Årg. 36, 1977, side 1-3, ill.).
- Skjern.* Årbogen for Skjern. Udgivet af Strandbyggaards Bogtrykkeri. Årg. 36-37. 1977-1978, ill.
- Skjern å.* Ringkjøbing (amtskommune). Amtsrådet. Udvalget vedrørende Forureningsproblemerne omkring Ringkøbing Fjord: Beredskabsplan. 1978. 32 sider, bilag 1-4, ill.
- Skjern å.* Ringkjøbing (amtskommune). Amtsrådet. Udvalget vedrørende Forureningsproblemer omkring Ringkøbing Fjord: Betænkning. 1975-78. Bd. 1-2.
- Skjern å.* Ringkøbing fjord – Skjernundersøgelsen 1978. Projekt I-IV. (Projekt IV = delprojekt 1-12) + kortbilag [Forureningsproblemer].
- Skodborg herred.* Vogn egne bog ca. 1640 for Vandfuld og Skodborg herreder. (i: Slægtshistoriske blade. Årg. 1, 1978, nr. 2, side 45-47).
- Stadil.* Harder, Jan Bak: Bidrag til de vestjyske sogne Tim og Stadils historie. 1977. 44 blade. ill.
- Stadil fjord.* Bovbjerg, Jens Peter: De vestjyske fjorde. En redegørelse for naturforholdene i fjordområderne ved den jyske vestkyst og for menneskets brug af disse fjordområder samt et oplæg til debat om den fremtidige planlægning og administration af disse områder. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt. 1978. 66 sider, ill.
- Stendis.* Skov, Torben: Flintsmedens slibesten. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1977, side 33-38, ill.).
- Stendis.* Skov, Torben: En hustomt med klokkebægerkeramik fra Stendis. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1977, side 39-50, ill.).
- Storåen.* Gullach, Benedikt: Storåen. Af Benedikt Gullach, Torben Skov, Knud Pichard. Tegninger Svend Erik Ihle. 1978. 106 sider, ill. 1 kort.
- Stråsø.* Stråsø Plantage Hardsyssel. Udgivet af Skovstyrelsen. 1978. Folder. (Vandreture i statsskovene).

Thyholm. Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. 1977-78. Årg 3-4, ill.

Thyborøn-Harboøre. Thyborøn-Harboøre kommune dispositionsplan. [Udarbejdet for Thyborøn-Harboøre kommune af NB byplan-konsulenter, aktieselskab, i samarbejde med kommunalbestyrelsens ejendomsudvalg og kommunens administration]. 1971. 44 blade, ill. kort.

Tim. Harder, Jan Bak: Bidrag til de vestjyske sogne Tim & Stadil's historie. 1977. 44 blade, ill.

Torsmindetangerne. Kystinspektoratet: Thorsmindetangerne 78. 1978. 109 blade + 2 bilag, ill.

Trabjerg. Bender Jørgensen, Lise: Trabjerg. Resultaterne af 5 års udgravninger af en vikingetidsboplads i NV-Jylland. Af Lise Bender Jørgensen og Torben Skov. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1978, side 7-40, ill.).

Tvis. Skov, Torben: Tvis kloster – en foreløbig orientering om prøvegravningen i 1978. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1978, side 41-55, ill.).

Ulfborg. Ulfborg Vemb. Mellem hav og hede. 1978. 35 sider, ill.

Vandfuld herred. Vogn egte bog ca. 1640 for Vandfuld og Skodborg herreder. (i: Slægts-historiske blade. Årg. 1, 1978, nr. 2, side 45-47).

Velling. Andersen, Chr.: Fra Velling station. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 25-29, ill.).

Vemb. Ulfborg Vemb. Mellem hav og hede. 1978. 35 sider, ill.

Vest Stadil fjord. Bovbjerg, Jens Peter: De vestjyske fjorde. En redegørelse for naturforholdene i fjordområderne ved den jyske vestkyst og for menneskets brug af disse fjordområder samt et oplæg til en debat om den fremtidige planlægning og administration af disse områder. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt. 1978. 66 sider, ill.

Vest Stadil fjord. Hansen, Kjeld: Frednings-skandale ved Vest Stadil fjord. (i: Feltornithologen. Årg. 19, 1977, nr. 2, side 69-72, ill.).

Vestkysten. Bovbjerg, Jens Peter: De vestjyske fjorde. En redegørelse for naturforhol-

dene i fjordområderne ved den jyske vestkyst og for menneskets brug af disse fjordområder samt et oplæg til en debat om den fremtidige planlægning og administration af disse områder. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt. 1978. 66 sider, ill.

Vestkysten. Jæger, Gregers: Vestkystproblematikken. (i: Byplan. Årg. 27, 1975, nr. 1, side 1-4, ill.).

Vestkysten. Kystinspektoratet: Limfjordstangerne 75. 1975. 81 blade + 2 bilag, ill. [Strækningen fra Lodbjerg til Ferring Sø].

Vestkysten. Kystinspektoratet: Thorsmindetangerne 78. 1978. 109 blade + 2 bilag ill. [Strækningen fra Bovbjerg til Husby Klitplantage].

Vestkysten. Linder, Bernhard: Jyllands vestkyst. (Motors grønne bilture, 23). (i: Motor. Årg. 72, 1977, nr. 16, side 34-35, ill.).

Vestkysten. Rud Nielsen, Vagn: Udlændinges køb af jord En enkelthed i amsarkitekt Gregers Jægers artikel „Vestkystproblematikken . . . fortjener et supplement. (i: Byplan. Årg. 27, 1975, nr. 2, side 64).

Vestkysten. Tougaard, S.: Den jyske vestkyst. En geografisk fortælling i flyfoto og kort. Af S. Tougaard og H. Meesenburg. 2. udg. 1978. 95 sider, ill. (BYGD's Wetland-serie, 1).

Vinderup. Vinderup kommune dispositionsplan 1970-1986. [Af Sven Allan Jensen, udarbejdet i samarbejde med K. P. Storper]. 1973. 73 sider, ill.

Volstrup. Boysen, Benny: Volstrup. Kongeborg og herregård. Hjerm sogn. Hjerm herred. Alfabetisk register til Volstrup skifteprotokol 1779-1812, Hjerm herred. (i: Slægts-historiske blade. Årg. 1, 1978, nr. 2, side 36-39, ill.).

50-59 NATURVIDENSKAB OG MATEMATIK

50.26 Naturområder og vildtreservater

Bovbjerg. Jens Peter: De vestjyske fjorde. En redegørelse for naturforholdene i fjordområderne ved den jyske vestkyst og for menneskets brug af disse fjordområder samt et oplæg til en debat om den fremtidige planlægning og administration af disse områder. Udgivet af Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt. 1978. 66 sider, ill.

Hansen, Kjeld: Fredningsskandale ved Vest Stadil fjord. (i: *Feltornithologen*. Årg. 19, 1977, nr. 2, side 69-72, ill.).

55.2 Brunkul

Koch, B. Eske: De jyske brunkuls geologi. [Geologiske og palæontologiske undersøgelser] (i: *Naturens verden*. 1977, nr. 5/6, side 233-249, ill.).

55.64 Enkelte egne geologi

Fasterholt. Friis, Else Marie: Leaf whorls of Cupressaceae from the miocene Fasterholt flora, Denmark. (i: *Bulletin of the Geological Society of Denmark*. Bind 26, 1977, hæfte 1/2, side 103-113, ill.).

55.9 Vandforurening

Christensen, Børge: Et hedt forår. Okkerforureningen i Skjern å og Ringkøbing fjord. (i: *Sportsfiskeren*. Årg. 49, 1974, nr. 6, side 10 og 21, ill.).

Elsnab Olesen, Sv.: Biologisk og kemisk rensning af jernholdigt vandløbsvand. Foreløbige forsøgsresultater fra Hvidmosen. (i: *Hedeselskabets tidsskrift*. Årg. 96, 1975, nr. 5, side 110-117, ill.).

Elsnab Olesen, Sv.: Jern fjernes bedst i et risleanlæg med græs. Okkeudfældningsforsøg i Hvidmosen. (i: *Hedeselskabets tidsskrift*. Årg. 94, 1973, nr. 10, side 218-219, ill.).

Elsnab Olesen, Sv.: Rensning af jernholdigt vandløbsvand [Forsøgsanlægget i Hvidmosen]. (i: *Hedeselskabets tidsskrift*. Årg. 94, 1973, nr. 3, side 46-49, ill.).

Elsnab Olesen, Sv.: Rensning af okkerholdigt vandløbsvand [Forsøgsanlægget i Hvidmøbrugsforskning. 1975, nr. 3, side 750-753.).

Frederiksen, J.: Tør sommer kan fremme udvaskningen af jernforbindelser. Det kan i efteråret give mere okker i de vestjyske vandløb. (i: *Hedeselskabets tidsskrift*. Årg. 94, 1973, nr. 10, side 216-217, ill.).

Jacobsen, Hans: Omfattende detektivindsats skal skaffe rene vandløb i Struer. Struer Kommune har udarbejdet oplæg til operation „rene vandløb“, der skal afsløre forureningskilderne. (i: *Danske kommuner*. Årg. 9, 1978, nr. 24, side 21-22).

Jacobsen, Jens: Mobilization, transportation and sedimentation of weathering products from the abandoned brown-coal pits. (Iron pollution of the river Skjernå and Ringkøbing fjord, Western Jutland). (i: *Danmarks Geologiske Undersøgelse. Årbog*. 1975, side 57-74, ill.).

Kirk Jacobsen, O.: Ikke basis for et jernværk ved Ringkøbing fjord. (i: *Hedeselskabets tidsskrift*. Årg. 92, 1971, nr. 9, side 219-221, ill.).

Okkerforureningen i Ringkøbing fjord fra Skjerå-projektet stoppes. (i: *Hedeselskabets tidsskrift*. Årg. 92, 1971, nr. 5, side 95-96).

Poulsen, Niels H.: Stormflodshøjvande i Limfjorden. [Højvande, januar 1954 og 1976]. (i: *Hedeselskabets tidsskrift*. Årg. 97, 1976, side 34-35, ill.).

Recipientundersøgelse. Egvad Kommune 1975. Ringkøbing Amtsråd, Udvalget for Teknik og Miljø, Amtsvandinspektoratet, 1975, 34 sider.

Recipientundersøgelse. Skjern kommune 1973. Ringkøbing Amtsråd, Udvalget for Teknik og Miljø, Amtsvandinspektoratet, 1974. 17 sider + bilag.

Ringkøbing (amtskommune). Amtsrådet. Udvalget vedrørende Forureningsproblemerne omkring Ringkøbing Fjord: Beredskabsplan. 1978. 32 sider, bilag 1-4, ill.

Ringkøbing (amtskommune). Amtsrådet. Udvalget vedrørende forureningsproblemerne kring Ringkøbing Fjord: Betænkning. 1975-78. Bind 1-2.

Ringkøbing fjord - Skjernåundersøgelsen. 1978. 1978. Projekt I-IV. (Projekt IV = delprojekt 1-12) kortbilag [Forureningsproblemer].

Venov, N.: Bekæmpelsen af okker i Skjernåen og Ringkøbing fjord startet. (i: *Hedeselskabets tidsskrift*. Årg. 98, 1977, nr. 1, side 12-15, ill.).

Venov, N.: Okkerforurening fra brunkulslejer. (i: *Hedeselskabets tidsskrift*. Årg. 94, 1973, nr. 10, side 220-222, ill.).

Villumsen, Arne: Recent iron-rich sediments in the Skjerå river system and in Ringkøbing fjord. (Iron pollution of the river Skjernå and Ringkøbing fjord, Western Jutland). (i: *Danmarks Geologiske Undersøgelse. Årbog*. 1975, side 31-43, ill.).

56.13 Ferskvandøekologi

Knudsen, Hans Sigfred: Okker gav ingen skadevirkning på Ringkøbing fjords fauna. (i: *Hedeselskabets tidsskrift*. Årg. 99, 1978, nr. 6, side 110-111).

Ringkøbing fjord - Skjernåundersøgelsen. 1978 Projekt I-IV. (Projekt IV = delprojekt 1-12) kortbilag [Forureningsproblemer].

57.13 Planteskologi

Larsen, Viggo: Undersøgelser over plantevæksten i nogle vestjyske vandløb. [Lilleå ved Holstebro. Fjederholt å ved Ikast. Sydlige parallelkanal samt Ganer å ved Skjern]. 1978 84 sider, ill.

58.83 Fugleskologi

Eskildsen, Jörn: Klægbanken – en præsentation (i: Feltornithologen. Årg. 19, 1977, nr. 3, side 144-149, ill.).

Ferdinand, Lorenz: Større danske fuglelokaliteter. 1971. Bd 1, side 72-86, ill. (Landskabet og fuglelivet i Ringkøbing amt).

Fog, Mette: Den kortnæbbede gås ved Veststadil Fjord. (i: Feltornithologen. Årg. 19, 1977, nr. 3, side 155-157, ill.).

Hedegaard Christensen, J.: Fra arbejdet med redekasser på Borris Hede sommeren 1978. [Vendehals, Jynx torquilla, sortmejs, Parus ater]. (i: Danske fugle. Årg. 30, 1978, nr. 2/3, side 169-172, ill.).

Madsen, Tage: Vandstær og isfugl i febr./marts 1976 i Egvad kommune (Tarm). (i: Feltornithologen. Årg. 19, 1977, nr. 1, side 27. kort).

Rosendahl, Sigurd: Borris Hede. 1978. 127 sider, ill.

Skotte Møller, Hanne: Tippeternes ynglefugle. (i: Feltornithologen. Årg. 19, 1977, nr. 2, side 81).

Skov Larsen, Ole: Studielejr i Vestjylland efterårsferien 1977. (i: Feltornithologen. Årg. 20, 1978, nr. 1, side 21-23, ill.).

Tipperne. Årsrapport over observationer. Årg. 1975. 1978. 72 sider, ill.

Tipperne. Årsrapport over observationer. Årg. 1977. 1978. 71 sider, ill.

58.883 Urfugle

Hjorth, Christian: Giv urfuglen en chance. [Ulfborg Statsskovdistrikt]. (i: Fugleværn. Udgivet af Dansk Ornithologisk Forening. 1978. nr. 8, side 37-38, ill.).

58.93 Gnavere

Tang Christensen, Jens: Habitat selection of *Microtus* at the Tipperne peninsula. [Markmus]. (i: Natura Jutlandica. 1978. Bd. 20, side 163-172, ill.).

60-69 PRAKTISKE FAG**60.14 Virksomhedsanlæg**

Södahl Design A/S, fabrik i Brande. Arkitekter: Arkitektfirmaet Friis og Moltke. [Tekstilindustri, lysestøberi]. (i: Arkitektur, Årg. 21, 1977, nr. 4, side 146-149, ill.).

60.7 Specialarbejderuddannelse

Statens specialarbejderskole „Ulfborg Kjørgaard“. (i: ABC opslagsbog for arkitekter og ingeniører. 1977, side 63 og 65, ill.).

61.4 Sundhedsvæsen

Ringkøbing (amtskommune). Social- og sundhedsudvalget: Rapport 1978 vedrørende sundhedsvæsenet i Ringkøbing amtskommune. 1978. 48 blade + 116 blade (tabelbilag).

61.44 Arbejderbeskyttelse

Astvad, Kenneth: Arbejdsmedicin i den primære sundhedssektor. En uge i Holstebro. Af Kenneth Astvad, Anders Krogh. (i: Ugeskrift for læger. Årg. 139, 1977, nr. 50, side 3019-3021).

Sandager, Erik: Opskræningsfabrikken, hvor sikkerhedsudstyr er obligatorisk. Brugen af sikkerhedsudstyr skader ikke vores indtjening, siger de ansatte på Lundgårds Eksportkompagni (i: Pas på. Årg. 6, 1977, nr. 1, side 8-10, ill.).

Sandager, Erik: Tilfredshed på B & O med sikkerhedskursus. [Interviews]. (i: Pas på. Årg. 6, 1977, nr. 5, side 7-8, ill.).

Thygesen, Kaj: Jeg er ikke neutral . . . [Læge Knud Jacobsen, Tvindskolerne, præciserer, at han varetager arbejdernes interesser, når han som medarbejder ved SID's afdeling i Tarm tager sig af medlemmernes arbejdsmiljø. Interview]. (i: Pas på. Årg. 7, 1978, nr. 12, side 21-22, ill.).

61.555 Apotekervæsen

Glimt af Holstebro Svaneapoteks historie. Af Esther Bøggild, Gerda „Chris“ Paaslesen og Jørn Thøstrup. 1977. 30 sider, ill. [Privattryk].

Nielsen, Niels Johs.: Vildbjerg Apotek. En om- og nybygning 1977-78. (i: Farmaceutisk tidende. Årg. 88, 1978, nr. 25/26, side 565-571, ill.).

61.707 Sygeplejeuddannelse

Cederdorff, Else: Fra sygeplejeskolen i Holstebro. Undersøgelse over elever, der er færdiguddannet eller har afbrudt uddannelsen ved

Ringkjøbing Amts Sygeplejeskole i Holstebro i årene 1969-1973. (i: Danmarks amtsråd. Årg. 6, 1975/76, nr. 1, side 16-17).

61.72 HOSPITALVÆSEN

Sundhedsstyrelsen: Sygdomsforløb og sygehusforbrug i tre amtskommuner. [Bl. a. Ringkjøbing amtskommune]. 1978. 191 sider, ill. (Medicinalstatistiske meddelelser, 1978,4).

Sygdomsforløb og sygehusforbrug i 3 amtskommuner. [Københavns, Storstrøms samt Ringkjøbing amtskommuner. Sammenlægning af Medicinalstatistiske meddelelser 1978:4 fra Sundhedsstyrelsen]. (i: Ugeskrift for læger. Årg. 140, 1978, nr. 38, side 2340-2341).

62.013 Atomkraftværker

Thyborøn er mere bekymret for fiskeriet end for atomkraftværk – i Odder har der været megen debat, men trods stilhed nu kan diskussionen let opstå igen. [Interview med Søren Aagaard og Lars Lyng]. (i: Danske kommuner, Årg. 8, 1977, nr. 19, side 27-29, ill.).

62.28 Vindmøller

Kløvedal, Mogens: Møllebyggerne i Tvind. (i: Fælleden Årg. 1, 1975/76, nr. 4, side 47-53, ill.).

Krag Jacobsen, Jan: Tvindmøllen. Græsrods-teknologi eller højtudviklet teknologi. Af Jan Krag Jacobsen og Oluf Danielsen. (i: Naturkampen, 1977, nr. 5, side 12-23, ill.).

Lad 100 møller blomstre. Udarbejdet af omkring 100 lærere ved Tvindskolerne. 8. udg. 1977. 88 sider, ill.

Ledgaard, Jens: Tvind-møllen. Amt, kommune og Risø uden ansvar for møllens sikkerhed, men sikkerhedszonen udvides nu med 25 meter. [Interviews]. (i: Ingeniøren. Årg. 3, 1977, særudgave 26. april, side 1-3).

Ledgaard, Jens: Tvind-møllen får svinghjul. (i: Ingeniøren. Årg. 3, 1977, nr. 13, side 12-13, ill.).

Møller-Hansen, G.: Tvind mølle kom op at stå. (i: Populær radio og TV teknik. Årg. 51, 1978, nr. 3, side 6-8, ill.).

-ps: og vindmøller blomstrer frem . . . [Tvind-møllen]. (i: Byggeindustrien. Årg. 29, 1978, nr. 2, side 62-63, ill.).

Schmidt, Torben: Hvor vindmøllen synger og verden er din læreplads. [Tvindskolerne, alternativ energi]. (i: Mobilia. 1977, nr. 265/266, side 30-37. ill.).

Tvindkraft. Af Vindmøllegruppe ved Tvindskolerne. (i: Norden og Europa. 1975, side 5-12, ill.).

62.31 Elektricitetsforsyning

Vestjysk elforsyning i fortid, nutid og fremtid. (i: Stikkontakten, Efterår 1978, side 1-15, ill.).

62.39 Radiofabrikker

PH: B & O (i: Populær elektronik. 1978, nr. 3, side 26-27 og 29-30, ill.).

Kingod, Ove: Olav Grue om planen der sikrer B & O. (Månedens børsen. 1978, nr. 3, side 28-29, 31-32, 34, ill.).

Videbæk Højtalersfabrik A/S. (Elektronikvirksomheden fortæller om sig selv). (i: Elektronik. Årg. 15, 1977, nr. 10, side 19, 21, ill.).

63.06 Landboforeninger

Møller, K.: De Samvirkende Landøkonomiske Foreninger i Ringkjøbing Amt 1902-1977. Strejftog gennem 75 år. 1977. 208 sider, ill. + tabeller.

69.093 Landbrugets historie 1660-1814

Begtrup, G.: Beskrivelse over agerdyrkningens tilstand i Danmark. Nørrejylland. 1978. Bd. 3. (Side 1-140: Ringkjøbings amt, side 192-194: Thyholm og Jegindøe). Faksimileudgave af originaludgaven 1812.

63.13 Grundforbedring

Forsøgsarbejdet i Skjernådal. (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 88, 1967, nr. 7, side 145-152, ill.).

ks: Hedeselskabets indsats i brunkulslejerne. [Tilplantning, afgiftning af vandet]. (i: Ugeskrift for agronomer, hortonomer, forstkandidater og licentiater. Årg. 122, 1977, nr. 38, side 823-825, ill.).

63.14 Vanding og afvanding

Knudsen, Hans Sigfred: Mindsten i Skjern enge. Karl Skytte: Landvinding – ikke alene af hensyn til landbruget. Aage Ebbensgaard: Lodsejerne har bevist at det gennemførte projekt er godt. K. Sandahl Skov: Loddet faldt til fordel for afvanding. Referat af taler 29. juli 1977 (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 98, 1977, nr. 6, side 120-125, ill.).

Knudsen, Hans Sigfred: Regnskabet for Skjernåprojektet er gjort op. (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 94, 1973, nr. 7-8, side 179, ill.).

Skodshøj, Har.: Arbejdet i Skjernå. Aflevering af pumpehuset. (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 88, 1967, nr. 12, side 298-300, ill.).

63.4 Plantager

Holstener-Jørgensen, H.: Foreløbige resultater af rødgrankulturforsøg med anvendelse af thomasfosfat og forskellige hjælpeplanter på vestjysk bakke. [Ormstrup plantage]. Af H. Holstener-Jørgensen, og V. Johansen. (i: Dansk Skovforenings tidsskrift. Årg. 62, 1977, hæfte 3, side 199-206, ill.).

63.409 Enkelte plantager

Knudsen, Hans Sigfred: Gedhus plantage blev anlagt af tugthusfanger. (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 98, 1977, nr. 5, side 115-117, ill.).

63.519 Havehistorie

Gylling, Aage: Havevandring i Struer. (i: Haven. Årg. 77, 1977, nr. 9, side 388-390, ill.).

Holstebro. Møller, Jes: 4 byers trafikpolitik. Holdninger, planer og realiteter. Af Jes Møller og Adriaan Schelling. 1977. 148 sider, ill.

63.58 Kolonihaver

Bisgaard, T. E.: Kolonihaver i Struer. 1911-1978. 1978. 64 sider, ill.

63.7 Ost

Dahl Pedersen, Poul: Arinco - Andelskondenseringsfabrikken for Ringkøbing amt a. m. b. a. Automatisering af forpresse- og færdigpresseprocesserne i osteri for fast ost. [Videbæk]. (i: Mælkeritidende. Årg. 90, 1977, nr. 2, side 37-38, 40, 43, 46, 48, 50, ill.).

65.08 Købmandsgårde

Lillelund, Rigmor: „Nyboes gård“ - en købmandsgård i Holstebro fra 1700-tallet. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1977, side 7-33, ill.).

65.81 Trafikanalysér

Møller Jes: 4 byers trafikpolitik. Holdninger, planer og realiteter. Af Jes Møller og Adriaan Schelling. 1977. 148 sider, ill. [Herning og Holstebro]

Thost, Per: Benyttelse af kollektive transportmidler i en dansk provinsby. [Bybusser, Herning] (i: Stads- og havneingeniøren. Årg. 66, 1975, nr. 12, side 218-222, ill.).

65.84 Jernbaner

Andersen, Chr.: Fra Velling station. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 25-29, ill.).

F. M.: Mere end rigelig plads til ekspansion i DSB's godsterminal i Herning. (i: Transport. 1978, nr. 18, side 18-19, ill.).

Jensen, Niels: Vestjyske baner. 1977. 110 sider, ill.

65.841 Enkelte banestrækninger

Mogensen, Ole Edward: Ringkøbing-Ørnhøj-Holstebro Jernbane. (i: Jernbanen. Årg. 17, 1977, nr. 2, side 28-29, 31, 33-34, ill.).

Victorin, Johan: En jernbanearbejder. [Herning-Silkeborgbanen]. Ved Christian Isen. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 63-65, ill.).

65.86 Postvæsen

Det gamle postkontor, Holstebro. 16. juni 1978. 1978. 24 sider, ill.

65.98 Redningsvæsen

Ingemann, H.: Et anker fortæller om et forlis, hvor havet tog 1400 menneskeliv. (i: Tidsskrift for redningsvæsen. Årg. 44, 1977, nr. 1, side 21-23, ill.).

Pedersen, Jørgen: Russisk flagskib „Alexander Newsky“ strandede ved Harbøre med storfyrst (i: Tidsskrift for redningsvæsen. Årg. 44, 1977, nr. 1, side 17-19, ill.).

Pedersen, P.: Da kineserskibet „Wanda“ strandede ved den vestjyske kyst. (i: Tidsskrift for redningsvæsen. Årg. 44, 1977, nr. 2-3, side 38-41.).

Redningsvæsenet stod magtesløse - to omkom. [Fiskekutteren „Capella“'s forlis 18.11.1977]. (i: Tidsskrift for redningsvæsen. Årg. 44, 1977, nr. 6, side 63, ill.).

66.096 Kemisk industri

Cheminova. Tekst og redaktion: Dolleris og Nissen-Lie. Udg. af Cheminova A/S. 1974. 27 sider, ill.

Jensen, Arne V. Historien om profilbrochure. A/S Cheminova. (i: Management. Årg. 10, 1975, nr. 2, side 43-46 ill.).

66.26 Kalkværker

Krabbe, Johs.: Bjørndal Kalkværk, egnsindustri gennem 200 år. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 3, 1977, side 19-27, ill.).

Thomsen, Ellen: Bjørndal Kalkværk som arbejdsplads i årene 1920-40. (i: Årsskrift udgivet af Jegindø & Jegindø. Årg. 3, 1977, side 28-29, ill.).

67.2 Jern- og stålindustri

Blev Europas største i løbet af bare 14 år. Unimercos i Sunds ved Herning - største lønsliberi for træ- og metalindustrien - har fo-

retaget ny betydelig udvidelse. (i: Træ og industri. Årg. 5, 1978, nr. 5, side 4-6, ill.).

Europas største lønsliberi ligger i Herning. På 14 år er Unimerco i Sunds ved Herning vokset fra at være et lille agenturfirma til Europas største lønsliberi, hvor man blandt andet kan slibe knive til slagsakse op til 3,5 meters længde. (i: Smea. Årg. 29, 1978, nr. 11, side 9, 32, ill.).

67.4 Træindustri

Knudsen, Hans Sigfred: Hedeselskabet moderniserer sin træindustri i Brande. (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 98, 1977, nr. 2, side 26-27, ill.).

67.7 Tekstilindustri

Jepsen, Eli: Historien bag tekstilindustriens udvikling i Hammerum herred. (i: Teknisk tidsskrift for tekstil og beklædning. Årg. 36, 1978, nr. 9, side 17, og nr. 10, side 16-17, ill.).

Fortsættes

Lillelund, Rigmor: Uldspinderie og strømpefabrik. Et eksempel på tidlig industri i Holstebro i perioden 1791-1801. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1978, side 93-103, ill.).

68.07 Husflid

Andersen, Chr.: Husflid i Velling. [Husflidsforeningen for Velling]. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 85-90, ill.).

69.51 Vandløbsregulering

Andersen, Sv. Å.: Hedeselskabet stabiliserede bredderne ved Ramme å. (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 98, 1977, nr. 3, side 70-72, ill.).

69.54 Kystalkring

Knudsen, Hans Sigfred: Forsøg på at skabe kystsikringslaug på Thyholm. (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 97, 1976, nr. 2, side 21.).

Kystinspektoret: Limfjordstangerne 75. 1975. 81 blade + 2 bilag, ill. [Strækningen fra Lodbjerg til Ferring Sø].

Kystinspektoret: Thorsmindetangerne 78. 1978. 109 blade + 2 bilag, ill. [Strækningen fra Bovbjerg til Husby Klitplantage].

69.63 Flyvepladser

Holstebro's nye flyvepladser. (Her dyrkes flyvesport, 20-21.). (i: Flyv. Årg. 50, 1977, nr. 7, side 198 og nr. 8, side 219, ill.).

69.85 Spildevand

Bekæmpelsen af okker i Skjernåen og Ringkøbing Fjord startet. (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 98, 1977, nr. 1, side 12-15, ill.).

Brandt, Peter Ørsted: Nedsivning af husspildevand. Nedsivningsforsøg i Gjeller Odde sommerhusområde, Lemvig kommune. (i: Stads- og havneingeniøren. Årg. 69, 1978, nr. 10, side 214-216, ill.).

Brehm, P. E.: Slamplanlægning for tre vestjyske kommuner. [Egvad, Skjern, Ølgod]. Af P. E. Brehm og K. Juliussen. (i: Stads- og havneingeniøren. Årg. 68. 1977, nr. 3, side 50-53, ill.).

Ulfborg-Vemb: § 21 - spildevandsplan Ulfborg-Vemb kommune. Beskrivelse. 1976. Flere pagineringer, ill.

Ulfborg-Vemb: Vedtægt for fordeling af udgifterne til kloak- og renseanlæg i Ulfborg-Vemb kommune. 1976. Flere pagineringer.

69.87 Vandløbsforurening

Holstebro. Miljø- og Levnsmiddelkontrolenheden: Om jernforbindelser i Hvidmose kanal, Savstrup å og Storåen. 1977. 31 blade, ill.

Ringkøbing (amtskommune). Amtsrådet. Udvalget vedrørende Forureningsproblemerne omkring Ringkøbing Fjord: Beredskabsplan. 1978. 32 sider, bilag 1-4, ill.

Ringkøbing (amtskommune). Amtsrådet. Udvalget vedrørende Forureningsproblemerne omkring Ringkøbing Fjord. Betænkning. 1975-78. Bind 1-2.

Ringkøbing fjord - Skjernåundersøgelsen. 1978 Projekt I-IV. (Projekt IV = delprojekt I-12) + kortbilag. [Forureningsproblemer].

69.94 Tørvegravning

Flytkjær, H. C.: Tørv, tegl og mergel i Rindom. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 5-16, ill.).

69.98 Mergelgravning

Flytkjær, H. C.: Tørv, tegl og mergel i Rindom. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 5-16, ill.).

70-79 KUNST. TEATER. FILM. MUSIK. SPIL. IDRÆT

70.6 Kunstforeninger

Kunstforeningen for Holstebro & Omegn 1952-1977. 1977. 28 upag. sider.

70.86 Kunstmuseer

Carl-Henning Pedersen og Else Alfelts Museum, Herning. Arkitekter: C. F. Møllers Tegnestue. (Arkitektur. Årg. 21, 1977, nr. 3, side 99-105, ill.).

Carl-Henning Pedersen og Else Alfelts Museum, Herning. Danmark. Første udstilling: Else Alfelt, 13. september 1976 til 1. maj 1977. 1977. 87 sider, ill. (På anden titel-side: Anligården, Herning – udstilling: Carl-Henning Pedersen, 13. september til 31. december 1976).

Kjærholm, Hanne: Holstebro kunstmuseum skal også være en naturoplevelse. Førstepristageren om sine intentioner. (i: DPA. Årg. 14, 1976, nr. 9, side 7-8, ill.).

Kjærholm, Hanne: Museumsanlæg i Holstebro. [Museumsarkitektur, integreret kunstmuseum og kulturhistorisk museum]. (i: Kunst og museum. Årg. 13, 1978, nr. 2, side 13-17, ill.).

Museer & kunst i Vestjylland. Udgiven af museumsforeninger i Ribe og Ringkøbing amter samt Vestjysk Turistkreds. 1978. 16 sider, ill.

A pearl set in water. [Carl-Henning Pedersen og Else Alfelts Museum i Herning]. (i: Danish journal. 1977, nr. 1, side 12, ill.).

Vad, Poul: Holstebro Kunstmuseum. (i: Kunst og museum. Årg. 12, 1977, nr. 2, side 29-38).

Vad, Poul: Museet, tiden og kunsten. Nogle overvejelser i forbindelse med Holstebro Kunstmuseums samlinger. (Særligt af: Kunst og museum. Årg. 12, 1977, nr. 2, side 29-38).

71.864 Enkelte kirkebygninger

Herning. Smyrnakirken i Herning. Arkitekt: Kristian H. Nielsen. (i: Tegl. Årg. 81, 1978, nr. 4, side 249-252, ill.).

Sahl. Hedegaard Thomsen, Viggo: Gyldne aldre i vestjyske kirker. Sahl og Stadil kirker delte prinsens seng. (i: Vestjyder fortæller. 1977, side 54-57, ill.).

Stadil. Hedegård Thomsen, Viggo: Gyldne aldre i vestjyske kirker. Sahl og Stadil kirker delte prinsens seng. (i: Vestjyder fortæller. 1977, side 54-57, ill.).

Tjørring. Baunekirken i Tjørring. I Tjørring ved Herning er en ny, interessant kirke netop blevet indviet. Arkitekt Kristian Kristiansen. (i: Tegl. Årg. 81, 1978, side 37-40, ill.).

Tjørring. Kristiansen, K.: Baunekirken – et Guds hus – indviet 1. søndag i advent 1977. (i: Viborg stifts årbog. 1978, side 69-71, ill.).

71.9564 Egns- og byplanlægning

Ringkøbing amt. Ringkøbing (amtskommune): Regionplanlægning. 1978 Bd. 5-7, ill. (5: Areal- og byggemodningsundersøgelse pr. 1.1.1978. 6: Areal- og byggemodningsundersøgelse pr. 1.1.1978 Resultaterne sammenholdt med 1974-undersøgelsesresultater. 7: Notat om arealplanlægning i Ringkøbing amtskommune).

Ringkøbing amt. Ringkøbing (amtskommune): Skitser til en regionplan. Debatoplæg. 1977. 185 sider, ill.

Brande. Brande kommune dispositionsplan. Udarbejdet af kommunens ejendomsudvalg og H. Nielsen, med bistand af Møller & Wichmann. 1976. 74 blade, ill. kort.

Egvad. Egvad kommunes dispositionsplan 1973-1984. Af S. A. Jensen, H. H. Skaarup og J. M. Jespersen, [i samarbejde med kommunens tekniske forvaltning]. 1973. 80 sider, ill.

Herning. Møller, Jes: 4 byers trafikpolitik. Holdninger, planer og realiteter. Af Jes Møller og Adriaan Schelling. 1977. 148 sider, ill.

Herning. Vestjyllands hovedstad Herning får nyt banegårdscenter. (i: Bygge-forum. Årg. 41, 1978, nr. 4, side 27-28, ill.).

Holstebro Allpass, John: Holstebro bykerne 1960-1978. (i: John Allpass: Helsingør bykerne 1970-1978. Holstebro bykerne 1960 1978. 1978. 59 + 49 sider, ill. kort.).

Holstebro. Holstebro: § 15-rammer for Holstebro kommune. 1977. 16 blade, 4 kort + til-læg.

Holstebro. Holstebro: Oplæg til regionplanlægning. 1976. 22 blade, 5 kort.

Ikast. Dispositionsplan for Ikast kommune. Udarbejdet af Sv. A. Jensen, Skaarup & Jespersen, [i samarbejde med Teknisk forvaltning, Ikast]. 1973. 32 sider, ill. kort.

Skjern. Dispositionsplan Skjern. [Udarbejdet af Møller & Wichmann i samarbejde med G. H. Gregersen]. 1975. 110 sider, ill. kort.

Skjern. Skjern centerplan Registrering, analyse, plan. Udarbejdet af Skjern kommunes tekniske forvaltning i samarbejde med Møller & Wichmann, 1977. 55 sider, ill. kort.

Thyborøn-Harboøre. Thyborøn-Harboøre kommune dispositionsplan. [Udarbejdet for Thyborøn-Harboøre kommune af NB byplankonsulenter, aktieselskab, i samarbejde med kommunalbestyrelsens ejendomsudvalg og kommunens ejendomsudvalg og kommunens administration]. 1971. 44 blade, ill. kort.

Ulfborg. Ulfborg-Vemb: § 15 rammer. Midlertidige rammer for lokalplanlægningen i henhold til § 15 i lov om kommuneplanlægning. 1977. 18 blade + kort.

Vemb. Ulfborg-Vemb: § 15 rammer. Midlertidige rammer for lokalplanlægningen i henhold til § 15 i lov om kommuneplanlægning. 1977. 18 blade + kort.

Vinderup. Vinderup kommune dispositionsplan 1970-1986. [Af Sven Allan Jensen, udarbejdet i samarbejde med K. P. Størper]. 1973. 73 sider, ill.

71.96 Rekrative områder

Bovbjerg, Jens Peter: De vestjyske fjorde. En redegørelse for naturforholdene i fjordområderne ved den jyske vestkyst og for menneskets brug af disse fjordområder samt et oplæg til en debat om den fremtidige planlægning og administration af disse områder. Udgiven af Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt. 1978. 66 sider, ill.

Jæger, Gregers: Vestkystproblematikken. (i: Byplan. Årg 27, 1975, nr. 1, side 1-4, ill.).

Rud Nielsen, Vagn: Udlændinges køb af jord. En enkelthed i amtsarkitekt Gregers Jægers artikel „Vestkystproblematikken“ . . . fortjener et supplement. (i: Byplan. Årg. 27, 1975, nr. 2, side 64).

71.97 Landekabsplanlægning

Bovbjerg, Jens Peter: De vestjyske fjorde. En redegørelse for naturforholdene i fjordområderne ved den jyske vestkyst og for menneskets brug af disse fjordområder samt et oplæg til en debat om den fremtidige planlægning og administration af disse områder. Udgiven af Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt. 1978. 66 sider, ill.

Olsen, Ib Asger: Skovplantninger i Gullestrup. (i: Landskap. Årg. 54, 1973, nr. 1, side 10-11, ill.).

Tøttrup, P. F.: Gullestrup-plantningerne. En orientering om byudvikling og skovplantning (i: Ugeskrift for agronomer, hortonomer, forstkandidater og licentiater. Årg. 122, 1977, nr 37, side 790-792, ill.).

72 Enkelte kunstnere

Gantriis, Henning: 25 år i Lidenlund. Redaktion Jens Peder Agger. 1978. 164 sider, ill. [udvalgte episoder fra tegneserien: Livets gang i Lidenlund 1953-1978].

Westergaard, Ejgil: Skulptur. 1974. 24 sider, ill.

77.06 Teaterfestivaler

Rasmussen, Bent: Børnenes teatermarked. Børneteater-festivalen i Holstebro. (i: Folkeskolen. Årg. 94, 1977, nr. 47, side 2264-2267, ill.).

77.06 Teaterhistorie

L'etranger qui danse. Album de l'Odin Teatret. Redigé par Tony D'Urso et Ferdinando Taviani 1977. 240 sider, ill.

Holm, Ingvar: Kulturmodel Holstebro. Af Ingvar Holm, Viveka Hagnell, Jane Rasch. Oversat fra svensk af Jane Rasch. 1977. 226 sider, ill.

Hvad vil Team Teatret i folkeskolen. – og forældrenes synspunkter. Uddrag af Team Teatrets oplæg ved forældreforeningens debat-aften om teater på Brændgårdsskolen i Herning + udpluk af diskussionen efter Team's oplæg (forældrene er anonyme). (i: Børneteateravisen 1976, nr. 15, side 4-5, ill.).

Jørgensen, Ole: Tukaq teatret's stykke: Inuit. (i: Jydsk kunstavis. 1977, nr 16, side 6-7, ill.).

Moth, Per: Odin Teatret. . . . at udnytte vort handicap, forvandle det“. (i: Rampelyset. Årg. 31, 1978, nr. 133, side 9-11, ill.).

Odin Teatret i Holstebro. (i: Hvem, hvad, hvor 1970, side 368-369, ill.).

Thonsgaard Hansen, Kirsten: Tukaq Teatret. Kulturpolitisk Harpun. (i: Rampelyset. Årg. 31, 1978, nr. 133, side 3-6, ill.).

79.11 Bygninger

Holstebro-Gården: Garderhåndbogen. Redigeret og udgivet af Holstebro-Gårdens Støttefond. 1977. 32 sider, ill.

79.508 Gymnastikale

Jensen, Åge: Knaplund gymnastik- og forsamlingshus. Udg. af Høven Ungdomsskole. 1978. 30 sider, ill.

79.606 Idrætsforeninger

Jensen, Harald: LGF i hundrede år. Lemvig Gymnastikforening. Af Harald Jensen og Erna Gjerløw. 1978. 23 sider, 25 tavler, ill.

79.706 Fodboldklubber

Ramme Idrætsforening 60 år 1917-1977. Redigeret af Hans Herping. 1977. 27 sider, ill.

79.9201 Vildtpleje

Østergaard, Flemming: Andeopdræt på vestjysk. Der er ikke så meget næring i de vestjyske bakkeøer og hedesletter sand og grus. Anlæg af en kunstig sø har dog ikke langt fra Holstebro omdannet de sandede bakker til et paradis for såvel vildt som mennesker. (i: Dansk jagt. Årg. 95, 1978, nr. 12, side 16-19, ill.).

79.929 Jægterindringer

Frellesvig, E.: Strejfvildt. 1978. 14 sider, ill.

Pedersen, Thorvald: På fjordengene i maj, i august og i oktober. Af en gammel jæger. Ny udgave. 1978, 198 sider, ill.

80-89 LITTERATUR. SPROG**86.77 Jysk skønlitteratur**

Gade, Niels: Josef Tømrer. [Jysk rim]. Med indledning af Jens J. Lind: Den thyholmske dialekt. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jægdø. Årg. 3, 1977, side 39-40, ill.).

89.684 Stednavne

Søndergård, Axel: Jeg – en jubilar. [Om j'et i Skjerns bynavn]. (i: Årbogen for Skjern. Årg. 36, 1977, side 1-3, ill.).

90-99 HISTORIE**90.88 Mønter**

Bendixen, Kirsten: Møntfund fra Ringkøbing amt. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 37-52, ill.).

Aarup Jensen, Jens: Staby-skatten. Museumsinspektør Jens Aarup Jensen, Ringkøbing Museum, fortæller om det nye spændende skattefund. (i: Møntsamlemyt. Årg. 6, 1975, nr. 7, side 221, 228 og 264-265, ill.).

91.15 Forhistorisk tid

Pichard, Knud: Oldtidsvejen fra Dybbøl til Hagebro. Af Knud Pichard, Torben Skov og Kr. Bjerregård. 1978. 39 sider, ill.

91.151 Stenalderen

Jørgensen, Erik: Hagebrogård – Vrou – Koldkur. Neolithische Gräberfelder aus Nordwest-Jütland. 1977. 213 sider, ill. 2 tlv.

Rostholm, Hans: Neolitisk skivehjul fra Kideris og Bjerregårde i Midtjylland. (i: Kuml. 1977, side 185-222, ill.).

Rostholm, Hans: Nye fund fra yngre stenalder fra Skarrild Overby og lille Hamburg. [Bopladser fra tragtæggekulturen og grave fra enkeltgravskulturen]. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 91-112, ill.).

Skov, Torben: Dysser dukker op. [Gravfund ved Stendis]. (i: Skalk. 1975, nr. 3, side 8-11, ill.).

Skov, Torben: Flintsmedens slibesten. [Stendis]. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1977, side 35-38, ill.).

Skov, Torben: En hustomt med klokkebægerkeramik fra Stendis. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1977, side 39-50, ill.).

91.153 Bronzealderen

Boye, Vilhelm: Brødøj. [En af Døeshøjene]. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1976, side 27-36, ill. + tavle [I. Magnus Pedersen: Prospekt af højene ved Døesgård]).

Skov, Torben: Døeshøjene. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1976, side 21-25, ill.).

Skov, Torben: Et ældre bronzealdergravfund fra Sevel. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1977, side 65-67, ill. Tavle).

91.155 Vikingetiden

Bender Jørgensen, Lise: Trøjbjerg. Resultaterne af 5 års udgravninger af en vikingetidsboplad i NV-Jylland. Af Lise Bender Jørgensen og Torben Skov. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1978, side 7-40, ill.).

Nielsen, Leif Chr.: Omgård – en vestjysk landsby fra vikingetid. En redegørelse for de fortsatte undersøgelser i 1976. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 59-84, ill.).

96.1 Danmarks historie Indtil 1536

Skouvig, N. C.: Hardekud I og Hardsyssel. Jellingedynastiets oprindelse. 1977. 185 sider, ill.

96.15 Middelalderarkæologi

Rostholm, Hans: Udgravninger ved Hemingsholm. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 79-114, ill.).

Skov, Torben: Tvis kloster – en foreløbig orientering om prøvegravningen i 1978. (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1978, side 41-55, ill.).

96.71 Danmarks historie. 1940-1945

Illum, Jørgen: Dobbeltagent i besættelsestiden. [bl. a. om våbenmodtagelse på Holstebro-]

egnen]. (i: Årsskrift for Frihedsmuseets venner. 1978, side 22-42, ill.).

Vestergaard, Oluf: Røverbander fra Herning-egnen under besættelsen. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 31-35.).

99.4 Biografier af enkelte personer

Buchholtz, Johannes. Hein, Piet: Johannes Buchholtz's Urolige Hjerter. 1977. 45 sider, ill.

Dahl, P. Chr. Pedersen, Jørgen: Bonden, strandfogeden og redningsmanden Chr. Dahl. (i: Tidsskrift for redningsvæsen. Årg. 45, 1978, nr. 2, side 15-16, ill.).

Dalgas, Dagmar. Dalgas, Dagmar: Birkebæk skovridergård og omegn i Ringkøbing amt og Arnborg sogn 1978. 58 sider, ill.

Gantriis, Henning. Alring, Michael: Interview med Henning Gantriis. [Livets gang i Lidenlund]. (i: Kulørte sider, 1977/78, nr. 24, side 8-11, ill.).

Hardeknud I. Konge af Danmark. Skouvig, N. C.: Hardeknud I og Hardsyssel. Jellingdynastiets oprindelse. 1977. 185 sider, ill.

Jensen, A. K. Sandfeld, Gunnar: A. K. Jensen (1845-1890). Skaberen af Hemings første avis. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 5-35, ill.).

Jespersen, Gunnar. Jespersen, Gunnar: Danke schön. En antihelts prøvelser. 1978. 148 sider.

Kirk, Maren. Kirk, Maren: Fra Harboøre til Gjol. „Tabithas“ barndomserindringer. 1978. 47 sider, ill.

Kristensen, Erik. Kristensen, Erik: Minder fra det gamle Vestjylland. En drengs oplevelser som skolesøgende og som hyrdedreng omkring 1850. [Hedegården, Hover sogn]. Ved Kjeld B. Jensen. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 37-48, ill.).

Lilholt, Hans. Hans Lilholts buste i Lemvig Museums have. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 125, ill.).

Madsen, Kr. Madsen, Kr.: Ung i tyverne. Erindringer fra en svunden tid. 1977. 161 sider.

Mortensen, Niels. Mortensen, Niels: Min barndom og ungdom på Thyholm. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 4, 1978, side 24-28, ill.).

Munk, Kaj. Gammelgaard Madsen, Carl: Et Kaj Munk minde. [„Jagtgilder“ i Linde Missionshus]. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 11, 1977, side 53-58, ill.).

Sandfeld, Gunnar. Bjørn, Claus: Gunnar Sandfeld - 70 år. (i: Fortid og nutid. 1978. Bd. 27, hft. 4, side 545-547, ill.).

Stenbæk Jensen, Grete. Juncker, Beth: Dokumentarismens proces mod samfundet II - en analyse af „Konen og æggene“. (i: Hug. Årg. 1, 1975, nr. 4, side 13-18.).

Stenbæk Jensen, Grete. Schneider, Lis: Rapport fra en kvinde-arbejdsplads. Interview. (i: Fagbladet. 1973, nr. 9, side 27-28, ill.).

Weller, Joachim Fossberg, Jorunn: En 1700-tals kollegas liv og værk. (i: Guldsmedebladet. Årg. 61, 1977, nr. 10, side 240-242, ill.).

Vesterager, Anton. Thestrup, Knud: Folketingsmand Anton Vesterager. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 10, 1976, side 17-28, ill.).

99.9 Stamtavler over enkelte familier

Birkild. Slægtsbog, Mads Thomsen Birkild, født 1809, husmand og daglejer i Linde, Asp sogn, og hustru, Maren Jørgensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1975. 125 sider.

Bjerre. Stamtavle over Bjerre-slægten fra Bjerre i Sir ved Holstebro. Tilrettelagt af Frits Bjerre. Udarbejdet af Rigmor Lillelund. 3. udg. 1978 573 sider, ill.

Christensen. Slægtsbog for efterkommere efter Jens Christensen, husmand i Barslev, Hvidbjerg sogn, født 1824. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1978. 104 blade, 13 tvl.

Christensen. Slægtsbog for efterkommere efter Jens Christensen, husmand i Råbjerg, Gudum sogn, født 1799. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1977. 103 blade, 21 tvl.

Christensen. Slægtsbog, Peder Christensen, født 1799, gårdejer i Midtgård i Videbæk, Vorgod sogn, og første hustru, Kirsten Svendsdatter samt anden hustru, Kirsten Madsdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1975. 299 sider.

Christensen. Slægtsbog, Peder Christensen, gårdejer i Ø. Mårupgård, Fjaltring Sogn, og hustru, Maren Pedersdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1975. 11 sider.

Dahl. Slægtsbog for efterkommere efter Jacob Dahl, husmand og brøndgraver, Timring, født 1857. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1977. 122 blade, 24 tvl.

Gaardhøje. Gaardhøje, Børge: Slægten fra „Gaardhøje“. Slægtshistorie baseret på arkivstudier. 1978. 97 sider, ill.

Jensen. Slægtsbog, Anders Jensen, født 1840, gårdejer i Kyvling, Lønborg sogn, og hustru, Petrine Kirstine Mikkelsen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1975. 68 sider.

Kjærgaard. Slægtsbog, Søren Peder Madsen Kjærgaard, født 1820, gårdejer i Mosdal, Bræning Sogn, og hustru, Johanne Margrethe Lauridsdatter Borch, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1975. 168 sider.

Knudsen. Slægtsbog for efterkommere efter Peder Knudsen, gårdejer i Smedegård i Hedeby, Skjern sogn, født 1791. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1977. 149 blade, 15 tvl.

Korsgaard. Familien Korsgaard. Anetavle for samt efterkommere efter Christen Korsgaard, født 1851, husmand i Torp i Lyngs sogn på Thyholm og hustru Karen Cathrine Thomsen, født 1836. Udg. af Slægtsarkivet. 1978. 207 blade, 17 tvl.

Madsen. Slægtsbog for efterkommere efter Gregers Madsen, gårdejer i Jedskov, Ryde sogn, født 1824. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1977. 167 blade, 24 tvl.

Malmgren. Slægtsbog, Niels Michaelsen Malmgren, født 1836, husmand og gartner i Votrup, Lønborg sogn, og hustru, Ane Marie Christensen, deres forfædre. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1975. 30 sider.

Møller. Familiens slægtshistorie: Slægtsbog for efterkommere efter Anders Christensen Møller. 1977. 281 sider (flere pagineringer), 49 tavler.

Nielsen. Slægtsbog, Jochum Kjær Nielsen, født 1857, gårdejer i Vorgod Østerby, Vorgod sogn, og hustru, Kirsten Marie Christensen, deres forfædre og efterkommere samt slægten Løvenbalk. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1972. 131 sider.

Poulsen. Slægtsbog, Jacob Poulsen, født 1822, husmand i Springbjerg, Ikast sogn, og hustru, Ane Nielsdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning 1975. 90 sider.

Poulsen. Slægtsbog, Jens Christian Poulsen, født 1825, gårdejer i Lædsgård, Vinding sogn, og hustru, Mariane Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1975. 76 sider.

Provstgaard. Slægtsbog, Jens Andersen Provstgaard, født 1776, gårdejer i Sønderby, Ny-sogn, og hustru, Ane Marie Jacobsdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1975. 290 sider.

Qvistgaard. Slægtsbog, Niels Peder Jensen Qvistgaard, født 1862, gårdejer i Nørmark, Lomborg sogn, og hustru, Ane Svendsen, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1975. 161 sider.

Resen. Kaiser, Mary Windfeldt: Slægten Resen/Reesen fra Resen sogn, Skodborg herred, Ringkøbing amt. 1978. 78 sider, ill. + 6 tvl. (Danske slægter, 1).

Sand. Kirk, Midda: Slægten Sand fra Nørkjær-gaard i Stauning. Af Midda og M. J. Kirk. 1977 92 sider, ill.

Toft. Slægtsbog, Niels Pedersen Toft, født 1801, gårdejer i St. Blåsbjerg, Råsted sogn, og hustru, Appelone Marie Nielsdatter, deres forfædre og efterkommere. Udg. af Dansk Slægtsforskning. 1975. 364 sider.

99.94 Slægtshistorie

Krup. Krarup, Frederikke: Nørre Vosborg. 1978. 23 sider

Lund Pedersen. Lund Pedersen, Birgitte: Slægtsminder. 1974. 77 sider.

Olesen. Nislev, Gunnar: Fire generationer på Gudum Kloster. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 12, 1978, side 49-62, ill.).

Overgaard. Overgaard, Anna: Slægten Overgaard på Hindels 150 år. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 4, 1978, side 11-22, ill.).

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt

BRANDE MUSEUM

Finn Olesen

I året 1978 har museet haft fire særudstillinger i forbindelse med museets 50 års jubilæum. Udstillingerne viste gamle tekstiler fra Brandeegnen, værktøj og papirer fra det nedlagte Brande el-værk, protokoller fra Brande præstegård og fattigvæsen og en mindeudstilling om dragon Niels Kjeldsen.

Museet vil også i fremtiden lave små særudstillinger.

Ved generalforsamlingen i 1979 skiftede museet formand, den nuværende formand er Finn Olesen, Brande.

HADERUP MUSEUM

Martin Andersen og S. Nørlund

Omkring århundredskiftet kom en ung mand, købmand Jens Jensen, til Haderup og startede en købmandsforretning.

Det viste sig snart, at det var en mand med et vældigt initiativ og fremsyn, så byen efter de daværende forhold kom i rivende udvikling. Byen fik læge, dyrlæge, apotek og flere forretninger.

Købmand Jens Jensen begyndte straks at plante i nogle gamle grusgrave midt i byen. Det blev til det smukke Haderup anlæg eller „Jens Jensens anlæg“.

Efter først at have opført en restaurationsbygning byggede han en museumsbygning i en ejendommelig særpræget, men smuk stil – røde mure og træindlæg.

Samtidig havde en anden idealistisk borger i Haderup by, bager Bøgeskov, samlet en skat af oldsager og antikviteter, som han skænkede til det nyopførte museum.

Denne samling, sammen med gaver fra egnens beboere, er blevet til en seværdig udstilling, som sammen med museumsbygningen og anlægget er skænket til Aulum-Haderup kommune.

Efter købmand Jens Jensens pludselige død i 1928 blev der mere stille omkring museet, og gennem en række år har hverken museumsbygningen eller samlingerne været holdt ved lige.

I foråret 1973 besluttede kommunalbestyrelsen for Aulum-Haderup, at museumsbygningen, samlingerne og Jens Jensens anlæg skulle sættes i stand. I samarbejde med Holstebro museum og under ledelse af museumsinspektør Torben Skov blev der foretaget en reparation og maling af bygningen, installation af klimaanlæg, nyopstilling og katalogisering af samlingerne.

I stueetagen udstilles fortrinsvis genstande med tilknytning til landbrug og landhusholdning, og på første sal oldsager, den store jdepottesamling og indbo.

Efter seks år trænger museet igen til en ansigtsløftning, og det vil formodentlig ske i nær fremtid. Museet er tilgængeligt for besøgende ved henvendelse til campingvært Jens Pedersen, Jens Jensens anlæg, Haderup, i den tid cafeteriet og campingpladsen er åben.

HERNING MUSEUM

Ulla Thyrring

Herning Museum har i årets løb vist ni udstillinger. Sommerudstillingen Dragt, -dele og -detaljer beskæftigede sig med den landlige kvindedragt i 1800-erne og søgte at vise detaljer og snit, væsent-

lige for helhedsopfattelsen. Desuden har været vist udstillingen Klittens Landbrug og Fiskeri i ældre Tid, den tyske fotograf Heinrich Heidensbergers billeder fra Midt- og Vestjylland samt en udstilling af gamle amerikanske quilts, sengetæpper i patchwork eller applikerede. Desuden er vist Jens Nielsens Bondegård, der også har været på Nordjyllands Kunstmuseum, hvor den blev set af 20.000, og på Nordiska Museet i Stockholm. Sommeren 79 vises den fotohistoriske udstilling „Smil til Fotografen“, hvori hovedstammen er fotograf S Løvstads store samling, som forhåbentlig engang kan danne grundstammen i et fotomuseum i Herning.

Vore udstillinger, film og dias-serier er udlånt 199 gange til 79 skoler, institutioner og private. Hans Rostholm har i Kuml 1977 skrevet om vore skivehjul fra yngre stenalder og i Hardsyssels Årbog om udgravningerne ved Herningsholm. Med Lilli Friis som forfatter er udgivet syv hefter med fotografier taget af H. P. Hansen, det ene om Evald Tang Kristensen og hans virksomhed, de seks andre om H. P. Hansens film om forskellige arbejdsprocesser. Disse film blev vist ved vore mandagsaftener på museet, og kopier kan skoler låne på Amtsentralen. Vort lille medlemsblad er udkommet tre gange. Museumssamfundet har 433 medlemmer. Til samlingerne har der været 23.676 besøgende, hvortil kommer de mange, som har set Jens Nielsens Bondegård andre steder i landet.

Museets arkæologiske virksomhed i 1978 omfattede 40 sager, fem større og syv mindre udgravninger eller prøvegravninger og 28 andre opgaver. De større gravninger er bl.a. sket ved Herningsholm, hvor der fandtes rester, der må stamme fra den ældste bygning fra ca. 1580, samtidig fandtes spor efter ældre bosættelser på stedet, fra middelalder og førromersk jernalder.

På en stor boplads fra yngre stenalders tragtbrægerkultur ved Skarrild Mose er opsamlet store mængder redskaber af flint på marken og et skårlag 3,8 m langt og 25-40 cm bredt, der var et tykt kulturlag og stolpehuller antagelig fra et hus fra ca. 2900-2800 f. Kr. Disse fund stammer fra en lille del af et stort sammenhængende bopladsområde på mindst 200×300 m og som viser en omfattende bosættelse med en yngre stenalders tragtbrægerkultur. I Assing er gravet et par steder, bl.a. er fundet 82 ravperler fra ca. 3200 f.Kr.

Af danefæ er fundet et ravhængesmykke fra stenalderen fra Vr. Lavlund i Brande Sogn og to møntfund, dels 45 mønter fra 1300-tallet fra Hovensvad Bro i Nr. Vium Sogn og en mønt fra 1625 i Neder Simmelkjær. De arkæologiske sager har givet en tilvækst på 2.083 fundnumre, undersøgelserne har medført 510 arbejdsdage i felten.

Nationalmuseets kulstof-14 laboratorium har dateret 13 prøver af fund fra tre gravhøje ved Pilgård og Lustrup i Skarrild Sogn, alle fra ca. 2900 f.Kr. Disse dateringer er meget vigtige for fastlæggelse af det nøjagtige tidspunkt for enkeltgravkulturens begyndelse.

Til samlingen fra nyere tid er hjemtaget og bearbejdet en lang række sager, ialt 297. Bl.a. er hjemtaget en del tekstilmaskiner og tilbehør, tekstilprøver, forhandlingsprotokoller fra uldhandlerforeninger, og man har fået Inge Aagaard Faurtofts 57 dukkesker, Jens Nielsens Bondegård. For Statens humanistiske Forskningsråd er undersøgt et overrislingsanlæg til engvanding ved Skjernå ved Drongstrupgård i Sdr. Felding med henblik på fredning.

HOLSTEBRO MUSEUM

Orla Naurup

Holstebro museum har i årets løb holdt følgende særudstillinger: „KARIBUNI – tanzanianske billeder af Jesper Kirkenæs“, „Årets pressefoto“, „Autografer fra hele Verden“, „Orientalisk tæppekunst“, „Håndarbejder på Holstebro museum“, „Danse, danse dukke min – en privatsamling af 150 gamle dukker“ og „Tvis kloster – et cistercienserkloster fra 1163“. I forbindelse med et par af udstillingerne har der været foredrag.

På museet arbejdes der for tiden med tre store projekter. I årene 1972-76 udgravede man en vikingetidslandsby i Trabjerg. Dette materiale er nu ved at være færdigbearbejdet, og inden længe vil der udkomme en bog om det vigtige fund af en vikingetidsboplads i NV-jylland.

Joachim Weller-undersøgelsen fortsætter og er nu udstrakt til også at omfatte guldsmide i Ringkøbing og Lemvig. Arbejdet på Landsarkivet tager slægtsforsker Rigmor Lillélund sig stadig af.

Det tredje projekt er Tvis kloster. Gennem et halvt år i 1978 lykkedes det at få lagt søgegrøfter ud over klostertomten, så vi idag med nogenlunde sikkerhed har omridet af klosteret. Udover fundamenterne har prøvegravningen givet et stort materiale fra middelalderen og har på den måde været med til at fylde et hul ud i museets samlinger.

Om denne udgravning kan man læse i Holstebro museums årsskrift for 1978, hvor der også er artikler om pipekraver, Trabjerg, garnspinderi, dukker samt de sædvanlige årsberetninger fra museet og arkivet.

Besøget på museet har været 9.158 – lidt mindre end året i forvejen. Derimod er der sket en stigning i medlemstallet, så det i dag er på 580 medlemmer.

Museet har i 1978 været udsat for en mild gaverregn fra billeder over bøger til større ting som bogtrykkermaskiner. Vi har købt inventaret til en købmandsbutik, ligesom vi på auktion har erhvervet en del Holstebrosløv. Museumslygget er gået igang, og når afdelingen til kunstmuseet er færdig, vil man fortsætte med lokaler til det kulturhistoriske museum.

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET, HOLSTEBRO

Egon Mårup

Dragon- og Frihedsmuseet har haft et godt år. Besøgstallet er noget nær det samme som året før, knap 2000. Økonomien er stabil.

Årets særudstilling blev arrangeret i samarbejde med byens øvrige museer, koncentreret om skolenes efterårsferie og benævnt „JORDEN RUNDT I HOLSTEBRO“. Det blev en kombination af musikkorps fra flere lande og de britiske specialtropper, „The Royal Marines“. Den lokale tinfigursamler og -bygger, bankprokurist Helge Harvey-Hansen, præsenterede en samling selvbyggede tinfigurer med et militærorkester fra „The Royal Marines“ i komplet størrelse som samlingspunkt. Herfra var forbindelsen knyttet til resten af særudstillingen „The Royal Marines“ i film og fotografier. Der forevistes to farvefilm om marineerne foruden et omfattende billedmateriale af elitekorpset i arbejde og fest.

Det præsterede samarbejde med de øvrige museer såvel i PR-mæssig henseende som i form af håndgribelig hjælp lover godt for det fremtidige museumsarbejde i byen.

I forbindelse med særudstillingen havde museerne lånt hver et vindue i Landmandsbanken som en henvisningsudstilling.

Af museets beholdning er udlånt effekter til en reklameudstilling for Odder og Omegns Dragonforening i en af denne bys banker. Hornbæk kommuneskoles 5. klasse (ved Randers) har til en lokal udstilling lånt en del effekter. Udstillingen blev set af over 800 mennesker.

HJEMMEVÆRNSMUSEET

Carl Fonager

1978 blev et særdeles godt år for museet. Besøgstallet er vel ikke så stort som på museer med faste åbningstider, men er stigende. Den fælles museumskampagne „Jorden rundt i Holstebro“ gav os kontakt med et nyt publikum og visse ideer om vort fremtidige virke.

Tøjhusmuseet i København har overdraget os en samling våben, som har været anvendt på dansk side i 1864. Vi har været i stand til at købe enkelte ting, som sjældent tilbydes, men ellers er de fleste af nyhederne gaver fra interesserede besøgende.

Den første afdeling af museet, som er ved at være komplet, er Danske Skytteforeningsvåben 1861-1962, hvilket er fra oprettelsen af DDSG & I og frem, med undtagelse af det i dag anvendte gevær. Udstillingen om 1940-45 er bl.a. forøget med en så speciel ting som en engelsk radiosender af den type, som de første faldskærmsfolk medbragte. En HJV-mand fra Holstebro har stillet hele sin samling af tyske 2VK kampvognsmodeller til vor rådighed.

Man kan ringe og aftale besøg på tlf. 07-43 80 27.

Entre 5 kr, børn og skoleelever 2 kr.

LEMVIG MUSEUM

Ellen Damgård

I sommeren 1978 fejrede museet 100-årsdagen for redaktør Hans Lilholts fødsel. Han var én af museets stiftere og gjorde et stort arbejde bl.a. for indsamlingen af minder om redningsvæsenets historie. For tilskud fra en lang række lokale foreninger, der havde nydt godt af Lilholts arbejdsindsats, købte museet en buste af ham, udført af billedhugger Torvald Westergaard. Den er nu opstillet i museets have. I forbindelse med afsløringen af busten blev der arrangeret en mindre udstilling om Lilholts arbejde for museet.

I efterårsferien viste museet en udstilling om fiskeri fra kysten og i fjorden, og der var åbent på Flyvholm redningsstation - begge dele som led i en „puslespilsleg“, arrangeret af Thyborøn-Harboøre Erhvervs- og Turistråd.

I samarbejde med AOF holdtes på museet en undervisningsrække ved museumsinspektøren om Lemvigs erhvervs- og bebyggelsehistorie i 1800-tallet. Der var godt 30 deltagere. Kurset strakte sig over 10 gange à 2 timer. Lemvig Handelsskole sendte tre hold elever til foredrag om Lemvigs erhvervs-

historie; foredragene var ledsaget af lysbilleder og afsluttedes med en rundvisning i museets Lemvig-udstilling.

Af undersøgelser kan nævnes indsamling af oplysninger om kystsikring, Lemvigs bebyggelseshistorie ca. 1915-1945, forstrandsauktioner, dyrskue og forsøgsfiskeri („fly-shooting“). En del af museets samling af gamle glaspladenegativer er blevet kopieret. Diassamlingen og samlingen af originalfotografier er blevet omordnet, ligesom man har påbegyndt en tilbundsående oprydning på magasinerne.

Pr. 1. oktober 1978 har museet ansat ny kustode, fru Marie Montell.

RINGKJØBING MUSEUM OG STRANDGÅRDEN, Husby Klit

Jens Aarup Jensen

Foruden mindre besigtigelser og småudgravninger gennemførte Ringkøbing Museum i 1978 to større udgravninger. 6. sept.-11. okt. undersøgtes på foranledning af Fredningsstyrelsen en hidtil uregistreret gravhøj nord for Ramme by på en mark, der bliver berørt af det nye industriområde. Gravhøjen, der var overpløjet, indeholdt 4 intakte grave fra en enkeltgravskultur og dolktid. Fra 12. okt. til 23. dec. udførtes den første byarkæologiske udgravning i Ringkøbing i baghaven til ejendommen Vester Strandgade 14, der skulle nedrives. I nedgravningen til en stor kampestenensat brønd fremkom et større materiale af skår fra importerede glaserede kander, der normalt tidsfæstes til 1250-1350. Fundene er det første arkæologiske bevis for Ringkøbings opståen som købstad i middelalderen. Foruden brønden undersøgtes så stor en del af omgivelserne som muligt, indtil vinteren satte en stopper for gravningen. Det blev bl.a. konstateret, at byen er anlagt på dyrket mark.

Efter udstillingen „Fra Oldemors Gemmer“, der på 14 dage havde 1.860 gæster, påbegyndtes en retablering og ommeblering af oldtidsudstillingen. På Strandgården blev stuerne indrettet med inventar og udstillingsgenstande fra museets samlinger, i laden opstilledes et raketstativ, en gave fra opsynsmand Chr. Thomsen, Hvide Sande.

Efter fru Thyra Kaas død modtog museum, den 5. aug., efter afdødes ønske, lærer Alfred Kaas samling af historisk og lokalhistorisk litteratur. Bøgerne skal kunne benyttes på museet af lokalhistorisk interesse. Ringkøbing Bibliotek har påbegyndt en katalogisering, når den er sluttet bliver bøgerne endeligt opstillede i museets håndbibliotek.

Det samlede besøgstal for 1978 blev 16.158, hvoraf de 6.022 var gæster på Strandgården.

SKJERN MUSEUM

Kim Clausen

Registrering og gennemgang af museets samlinger har lagt beslag på en stor del af arbejdet på Skjern Museum i det forløbne år.

Undersøgelsen af en række udvalgte vestjyske stationsbyer i samarbejde med Esbjerg museum, er nu så langt fremme, at ca. 20 stationsbyer i Ribe og Ringkøbing amter er undersøgt og registreret.

Endvidere har Skjern Museum opmålt og gennemfotograferet Ahlergård i Borris sogn.

I juni 1978 åbnedes en udstilling på museet i Skjern Anlæg om „Stationsbyen Skjern“ 1875-1930“. I foråret 1979 åbnedes en udstilling på Bundsbæk Mølle om „Korn, mel og mølleri“. Med disse to udstillinger har museet taget et væsentligt skridt i retning af opfyldelsen af museets langsigtede arbejdsplan, at museet i Skjern skal omdannes til et bymuseum, mens museet på Bundsbæk Mølle skal være museum for egnens oldtidsminder og bondekultur - med særlig vægt på mølleri og bågning.

Skjern Museum har i 1978 haft ca. 3000 besøgende.

Skjern Museum tog i 1978 initiativ til oprettelse af en Folkeuniversitetskomite for Skjern/Egvadområdet. I foråret 1979 har museet i samarbejde med denne komite afholdt fire aftenforelæsninger om kulturhistoriske emner.

Restaureringen af Bundsbæk Mølle er nu kommet så langt, at hovedbygningen er færdig. Den blev taget i brug som museum og museumskaffestue ved Skjern Museums 50 års jubilæum den 24. 1979.

STRUER MUSEUM

Benny Boysen

Museet har i den forløbne vinter været engageret i udarbejdelse af en lokal læseplan for faget historie i kommunens folkeskoler, idet der fra lærerside er udtrykt ønske om en stærkere placering af den lokale historie, således som Undervisningsministeriets vejledende læseplan lægger op til. Museet har

derefter påtaget sig at fremstille en del materiale til undervisning i lokalhistorie. Det gælder såvel emneark, dias-serier, teksthæfter og ekskursioner.

Arbejdet med registrering af byens søfart er ført frem til ca. 1940 og kan forventes afsluttet inden for et års tid. En lille del af resultaterne af undersøgelserne vil blive fremlagt i bogen „En Limfjordskøbmands skibe og skippere“, planlagt til udgivelse i efteråret. Som en opfølgning af museets skibsfartsarbejde har museet fået en smuk samling skibsportrætter af Struer-skibe udført af marine-maleren Otto Stoltenberg, Kalundborg.

På jernbanefronten udfører assistent Ole Mogensen et stort arbejde ved at opføre og interviewe ældre jernbanefolk, et arbejde som blev sat i gang ved museets introduktionsudstilling „Livet ved jernbanen“, der blev afholdt sidste efterår i samarbejde med DSB jernbanemuseum.

AULUM-HADERUP KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV

S. Nørlund

Arkivet har fire fortrinlige lokaler på første sal over kommunens bibliotek, Jyllandsgade 5, Aulum. I 1979 er tre af lokalerne blevet forsynet med hylder, skabe, udstillingstavler og gode lysforhold.

Kommunens tekniske udvalg har forsynet en af udstillingstavlerne med detailkort over Aulum, Grove, Haderup og Hodsager sogne, det område arkivet omfatter.

I det største lokale holdes enkelte møder. Her er ophængt billeder af 16 af kommunens kommunalbestyrelser fra 1913 til og med 1978, samt to kopier af kort over Aulums byområde og hovedgården Lergravs område fra 1817.

Arkivet omfatter 141 dagbøger, embedsprotokoller, eksamensprotokoller, gymnastik- og sangprotokoller fra årene 1844 til 1971 for Aulum byskole og for de syv nedlagte skoler, Aulum forskole, Grove, Kilde, Lundby, Ljørring, Skjærk og Varhede skoler, samt 13 bøger med vedtægter, love og regnskab for årene 1926 til 1973 for det nedlagte Aulum elværk, 15 protokoller og et stort antal dokumenter fra årene 1888-1974 for det nedlagte Ljørring mejeri, 8 protokoller fra årene 1910-1970 for Aulum sygekasse, 6 protokoller 1921-1962 for Hodsager sygekasse, 5 hovedbøger for Haderup foderstofferforening 1933-1940, forhandlingsprotokoller for Haderup kontrolforening, Fåræk kontrolforening, Aulum kvægavlforening Aulum landboforening, Hedeboernes samvirkende landøkonomiske foreninger og gæstebøger for Aulum fritidsklub.

Arkivet har modtaget et stort antal dokumenter, et beskedent antal gamle billeder og skudsmålsbøger. I et enkelt tilfælde har arkivet fået alle dokumenter fra vugge til grav, begyndende med døbsattest, konfirmationsattest, vielsesattest, skøder, pantebrev, ny vielsesattest, udnævnelser til offentlige stillinger, dødsattest og gravfæstebrev, m. m.

Registrering i tre kartoteker er i fuld gang.

Arkivet har arvet to dejlige glasmontrer, hvori der er udstillinger i Aulum Bibliotek og Feldborg centralskole.

Arkivet har åbent fredag fra 16 til 20 samt efter aftale.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR GJELLERUP SOGN

L. Stampe Jensen

Den væsentligste del af arbejdet er som hidtil indsamling af billeder, forhandlingsprotokoller fra gl. foreninger og andet skriftligt materiale. Nedfældet og arkiveret samtaler med ældre mennesker. Har også sammen med forhv. lærer Rolsted, Herning, optaget flere samtaler på bånd bl.a. et med omtale af en del af Gjellerup sogns historie. Disse bånd opbevares på Lokalhistorisk Arkiv i Herning.

I slutningen af året havde samlingen i samarbejde med Midtbanks Hammerum afd. en udstilling. En del af samlingens billedmateriale blev ved bankens foranstaltning forstørret og ophængt på en måde, så det sammen med forskellige tekster gav et godt og interessant billede af Hammerum og Gjellerup fra tidligere tid. Udstillingen åbnedes den 11. november og vakte stor opmærksomhed, den blev bl.a. besøgt af flere klasser fra Hammerum skole. Udstillingen var beregnet til tre uger, men grundet den store interesse fortsatte den året ud.

DET LOKALHISTORISKE ARKIV I HERNING

C. E. N. Bundesen

Antal registrerede afleveringer var med ca 150 stort set som året før, men de enkelte afleveringer synes mere indholdsrige.

Indsamlingen af foreningsarkivalier er blevet intensiveret, dels gennem avisartikler, dels ved Chr. Isens omfattende registrering af både eksisterende og nedlagte foreninger, dels ved Poul Eriksens opøgning af bestyrelsesmedlemmer. Pens. skoleinspektør Laurits Nielsen, Tjørring, har lånt sine udmærkede Tjørring-billeder til kopiering og forsynet dem med oplysninger.

Gennem medlemmer af modstandsbevægelsen har arkivet fået en del materiale fra besættelsen og den nærmest følgende tid. Fra Herning-bladet har arkivet modtaget en konstant strøm af fortrinlige billeder. Emnesamlingen og personaligruppen er løbende udvidet, specielt er landbrugsejendomme behandlet. 1977 begyndte en registrering af egnens film, den fortsætter og omfatter dels arkivets egne film, dels film i privat eje.

Den meget omfattende indholdsregistrering af kopierne af Hammerum Herreds skøde- og pante-protokoller, som pastor em. Ejnar Goll med stor omhu har foretaget gennem flere år, er ved at blive maskinskrevet.

Indholdsregistreringen af gamle aviser foretages stadig af fru Karen Goll, der nu er nået frem til Herning Folkeblad 1920.

Et særligt foreningsregister er under udarbejdelse dels på grundlag af en af Chr. Isen oparbejdet udklipsamling, som han har ladet indgå i arkivets samlinger, dels på grundlag af diverse Herning-vejvisere og dels på grundlag af elevarbejder fra Herning Seminariums HF-kursus. Registeret omfattede pr. 31.12. 1978 1278 foreninger.

I samarbejde med Flemming Toftegård, Midtbank, har arkivet ved Poul Eriksen arrangeret to udstillinger i bankens vinduer i anledning af 60-årsjubilerne i Boldklubben Herning „Fremad“ og Herning FDF, ligesom P.E. i arkivets udstillingslokale har ophængt fotografier med tilhørende tekst, fotokopier m.m. omhandlende Herning Amatør-Bokseklub, Herning Athlet-Klub, Herning Roklub samt FDF-musikken i Herning 1917-1967.

Arkivets lysbilleder og film er blevet vist 12 gange i 1978.

Antallet af besøgende med bestemt ærinde i form af spørgsmål om konkrete sager eller med arkivstudier for øje er opgjort til ca. 735. Hertil kommer skoleklasser, udstillingsgæster m.m.

Ved Landsarkivets xeroxkopieringskampagne i 1978 erhvervede arkivet kopier af skifteprotokoller fra Hammerum Herred, i alt ca. 9.000 sider. Endvidere er mange gamle kort anskaffet. En samling af lokalhistorisk undervisningsmateriale er ved at blive til. Interesserede kan ringe til (07) 12 35 43 efter kl. 20.

HISTORISK FORENING FOR HERNING KOMMUNE

Inge Lise Jensen

Med det formål at udbrede kendskab til og vække interesse for Herningegnens historie, topografi og kulturelle forhold og større bestræbelser, som går ud på at bevare, hvad der skønnes at have historisk og æstetisk værdi, stiftedes 14.3.79 HISTORISK FORENING FOR HERNING KOMMUNE.

Foreningen har planer om i løbet af det første år at arrangere nogle ture til historiske steder i omegnen i sommerhalvåret og til vinter nogle film- og foredragsaftener. Desuden håber man at kunne udgive nogle publikationer, gerne i form af en årbog.

Formand Chr. Isen, Kølkkær Hovedgade 80, 7400 Herning tlf. (07) 14 71 20.

SLÆGTSHISTORISK FORENING, HERNING

Jørgen Østergaard

Slægtshistorisk Forening, Herning, har til en halv snes arrangementer i årets løb haft den sædvanlige gode tilslutning. Ikke mindst hentede foreningen ros for sit Slægtsforskertræf '78, som samlede henimod hundrede slægtsforskere fra hele landet, og hvoraf adskillige vendte hjem med betydelige tilføjelser til rækken af aner.

I den kommende sæson vil der bl.a. blive et foredrag om hedeopdyrkerslægter, der er mindet i Kongenshus – det måtte i februar aflyses p.g.a. vintervej. Endvidere regner man med i samarbejde med Folkeuniversitetet at kunne holde et kursus over ti aftener i lokal- og slægtshistorie ved universitetsadjunkt Henning Nielsen, Odense. Her vil man bl.a. beskæftige sig med en række kildetyper, som ofte er upågtede af lokal- og slægtshistorikere, samt brug af kildeme og metoden.

HERNINGSHOLMS VENNER

C. Sander

Restaureringen af herregården Herningsholm, som blev påbegyndt ca. 1. april 1976, er afsluttet i løbet af året 1979, netop 400 år efter herregården blev opført af Josva von Qualen.

Alt bevaringsværdigt murværk og tømmer samt indvendige døre, paneler og lister er restaureret med stor omhu, og iøvrigt er bygningen istandsat og forstærket overalt. Der er installeret centralvarme, lys og trykalarm, således at lokalene nu vil danne de bedst tænkelige rammer om Herning Museums fine Blicher-samling. Blicher-Museet forventes at kunne åbne i maj 1980.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HOLSTEBRO KOMMUNE

Bent Holm

1978 har været et særdeles virksomt år for arkivet, det hænger sammen med den stab, der er tilknyttet arkivet på fuld arbejdstid, en civil værnepligtig, to til tre unge piger i forbindelse med Holstebro kommunes beskæftigelsesforanstaltninger samt den daglige leder Bent Holm, der 1. januar 1978 overgik til fuldtid. Det var samtidigt et mærkeår, da det netop i 1978 var 25 år siden, han lagde grunden til det lokalhistoriske arkiv.

Det er ganske klart, at fra at være en hobby til en virkelig arbejdsplads, vil arkivet blive løftet op på et langt højere plan og blive virkeligt funktionsdygtigt. Det har da også vist sig i form af, at mange store opgaver er løst i 1978, nævnes kan den daglige avisregistrering, udvidet med registrering af Holstebro Dagblad tilbage til 1881. Vi har regnet ud, at arbejdet med at lave et godt og velfungerende kartotek over Dagbladet vil tage omkring 25.000 arbejdstimer, 12 menneskers arbejde gennem et år. Vi vil lave dette omfattende arbejde, fordi den daglige avis er en uvurderlig kilde til forskning af, hvad der er sket i byen. For lokalhistorisk arkiv er materiale ganske uvurderligt.

Den civile værnepligtige har hovedsagelig været beskæftiget med at udskrive folketællingsliste på kartotekskort, så man kan finde personen under navn, i stedet for hvor personen opholdt sig. Alle personer er registreret fra 1787 og op til 1855, og da byens borgere blev talt hvert femte år, forstås hvilket kæmpearbejde det har været, og hvilken hjælp det vil være f. eks. for hvem der vil studere sin slægt.

Arkivets udvidede åbningstider bliver fuldt belagt – ikke mindst efter at skolerne har fået øjnene op for den lokale viden, der er at hente i arkivet. Her har i årets løb været mange enkelte elever og samlede skoleklasser, hvilket ikke altid har været lige nemt, da pladsmangel er vores største problem. I 1978 har 212 personer eller grupper besøgt arkivet, hvilket har medført 89 udlån, ligesom arkivet har været behjælpelig med jubilæer – slægtsforskning – og i det hele taget oplysninger om fortiden og nutiden, og her at nævne den udstrakte telefonservice, som mange benytter sig af.

SLÆGTSHISTORISK FORENING, HOLSTEBRO

Chr. Krogstrup

Slægtshistorisk Forening, Holstebro, har i den forløbne sæson bl. a. haft foredrag af malerinden Jonna Sejd, Dybe, med emnet „Om at se“, i oktober var vi på lokalhistorisk Arkiv i Holstebro, hvor arkivar Bent Holm holdt foredrag, desuden foredrag af skoleinspektør Wolf Møller, Randers, om matrikler m.v., arkivar Chr. Isen, Kølør, har vist brunkulsfilmen fra Søby, museumsinspektør Torben Skov har holdt et interessant foredrag om Tvis Klosters historie, kaptajn E. Holm Madsen, Herning, om bondekultur og litteratur herom, og arkivar Jørgen Clausager, Landsarkivet, har fortalt om folketællingerne og arbejderen i industrisamfundet. Desuden har der været kursus i slægtsforskning ved Rigsmor Lillelund, Naur.

Den nye sæson begynder med et foredrag af trafikkontrollør S. E. Sørensen, Århus, om at holde orden i papirerne og tilrettelægge slægtsforskning, i oktober fortæller overlærer A. C. Nielsen, Vinderup, om digterne i Limfjordslandet, og man besøger Holstebro Bibliotek. I november taler Rigsmor Lillelund, Naur, om lokalhistorie, i januar vises lysbilleder fra Holstebro, i februar er der foredrag af pastorinde Ruth Hvas om kirkehistorie, i marts af arkivar Henning Poulsen, Landsarkivet, om bispearkiver m.v., og sæsonen slutter med identifikation af gamle billeder ved fotograf S. Løvstad, Herning.

Foreningen har nu 50 medlemmer.

RIND-ARNBORG EGNSARKIV

Chr. Isen

En lidt større tilgang end foregående år er indgået i samlingerne 1978, herunder en lidt ældre brandtaksationsprotokol for Kølker-Søby området. Ekskursionshold og udflygtsselskaber er som tidligere år rundvist i og orienteret om brunkulslejerne i Søby. Her konstateres et stigende antal spørgsmål pr. telefon angående emner af lokalhistorisk art udenfor arkivets virkeområde. Bistand i så henseende er ydet efter evne. Den interne udvikling af samlingerne ved nærmere behandling af enkelte emner fortsætter i muligt omfang. Arkivet har tlf. (07) 14 71 20.

RINGKØBING LOKALHISTORISKE ARKIV

Else Ramskov Andersen

Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv har i 1978 modtaget et pænt antal billeder og arkivalier. Blandt andet kan nævnes, at vi gennem Ringkøbing Museum har fået en samling af lærer Alfred Kaas papirer og et større antal fotografier, heraf en del luftfotografier fra Ringkøbing, optaget af byplan-konsulent V. Malling, Lyngby. Anders Grimstrup, Ringkøbing, har overdraget arkivet sin samling af fotografier, 592 billeder i alt, fra Ringkøbing og omegn. Fra erhvervsarkivet har vi modtaget et antal kontrolforeningsprotokoller, ligesom arkivet har fået xeroxkopier af skifteprotokoller, rådstue-arkivalier og brandtaxationer, alle fra Ringkøbing. Endvidere har arkivet modtaget foreningsprotokoller, dias, postkort m.v. I alt i 1978 en tilgang på ca. 3000 arkivalier.

Samtidig er arbejdet med at registrere og arkivere det indkomne materiale fortsat. I efteråret 1978 fik vi ansat en ungdomsarbejdsledig, Jette Dissing, i arkivet, og hun har lagt et stort arbejde i arkivet med at ordne aviser, billeder og postkort, samt skrive kort ud, således at vi nu har en god indgang til materialet.

Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv har til huse på Ringkøbing Bibliotek, hvortil henvendelse kan ske.

RINGKØBING AMTS ARKIVER

Henry Ammitzbøll

Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver i Ringkøbing amt har i den forløbne tid holdt et kursus i registrering og arkivering. Kurset var arrangeret i samarbejde med SLA og henvendte sig til arkivmedarbejdere i Ringkøbing og Ribe amter. Tilslutningen var god og udbyttet ligeså.

Derimod var fremmødet ved RAA's årsmøde i Lemvig i januar 1979 ikke overvældende. Dårligt vejr hindrede en del i at nå frem. Den hidtidige formand, Chr. Isen ønskede ikke genvalg, og i hans sted valgtes Inger Persson, Lemvig, og N. C. Petersen, Vildbjerg, nyvalgte til styrelsen. Efter generalforsamlingen fortalte arkivar Dorte Haahr Carlsen, Esbjerg, om arbejdet i de lokalhistoriske arkiver.

RAA har søgt Ringkøbing amtsråd om økonomisk støtte til udgivelse af en folder med adresser på de lokalhistoriske arkiver i amtet, men endnu i skrivende stund har vi ikke fået endeligt svar.

Der findes nu 25 mere eller mindre etablerede lokalhistoriske arkiver i Ringkøbing amt. Heraf er 21 arkiver medlem af RAA og de 16 tillige medlem af SLA (Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver).

LOKALHISTORISK ARKIV FOR STRUER KOMMUNE

Henry Ammitzbøll

Arkivet har modtaget en række værdifulde afleveringer. Bl.a. Hjerm KFUM og KFUK's arkiv, begyndende 1884, Asp sogns Husmandsforenings arkiv, begyndende 1934, Ølby-Asp-Fousing Sygekassers arkiv samt Hjerm Sygekasses arkiv.

I efteråret 1978 fandt man på loftet over et tidligere fotografatelier, der omkring år 1900 tilhørte Signe Dubgaard Nielsen, en samling fotografiske glasplader. Pladerne er blevet kopieret, og arkivet har præsenteret resultatet på en udstilling i Struer og i Humlum.

Også gamle film er blandt de „nye“ ting i arkivet. Foruden et par korte strimler om rådhusets indvielse i 1920 og fra et bryllup i Struer kirke i 1938 er der fundet en lidt længere film med optagelser fra Struer Borgerskole og Struer Statsgymnasium i 1938 og en film om motorløb på isen i 1947. Alle disse film blev vist ved arkivets årsmøde i april 1979.

EGNSHISTORISK ARKIV FOR THYHOLM OG JEGINDØ

Cora Christoffersen

Efter at skoleinspektør J. J. Lind sidste sommer fratrådte som arkivar, har jeg af ringe evne forsøgt at videreføre det arbejde, han startede for fire år siden.

Ligesom tidligere har vi gennem xeroxkampagnen fået kopier hjem, bl.a. registre til de fleste af de skifteprotokoller, der vedrører Thyholm.

I efteråret modtog vi via Lokalhistorisk Arkiv i Vestervig en stor samling notater og udklip, efterladt af afdøde viceskoleinspektør P. C. Tandrup, Virum. Han, der var født ved Uglev, bevarede livet igennem sin kærlighed til og sin interesse for sin fødeegn. Dette medførte, at han samlede og nedskrev alt – nyt og gammelt – som han i bøger, aviser og lignende stødte på om Thyholm. Disse notater er næsten alle forsynede med kildeangivelse, som gør det let at finde de emner, der interesserer, og samlingen er et vægtigt bidrag til de arkivalier, som slægtsforskere benytter her i arkivet.

En lille trofast flok på egnen har bestandig snøren ude efter billeder, dokumenter m.m., og det skyldes for en stor del dem, at arkivet vokser støt fra dag til dag.

Arkivet er fra 1. april i år flyttet til bedre og større lokaler i administrationsbygningen, Østergade 1, Hvidbjerg.

EGNSHISTORISK FORENING FOR THYHOLM OG JEGINDØ

Anna Overgaard

Foreningen indledte sæsonen 1978/79 i august med en egnstur d.v.s. vandretur til det gamle Lyngs, beliggende omkring den lille romantiske kirke. Man fornemmede de gamle gårdes og slægters historie, ikke mindst da man så en samling af gamle redskaber og brugsting.

I vinterens løb har der været holdt foredrag bl.a. om digteren Thøger Larsen og hans baggrund ved lærer Thøger Jensen, Lemvig, som er en slægtning af digteren. Museumsinspektør Ellen Damgård, Lemvig, gav os en interessant aften om fiskeriet i Limfjorden.

Til generalforsamlingen i maj holdt museumsinspektør Torben Skov foredrag om Tvis Kloster og udgravningerne der.

En studiegruppe har i vinter arbejdet med egns historie.

Der er stadig jævn tilgang af nye medlemmer til foreningen.

VINDERUP EGNHISTORISKE FORENING

Aksel Najbjerg

Foreningen har i år bestået i 10 år. Det har vi markeret ved at indvi loftetagen i den bygning, vi for nogle år siden fik stillet til rådighed af kommunen. Nu virker bygningen både som et egnsarkiv og som et egnsmuseum. Vi føler, det først og fremmest skal være et arkiv, men kan vi redde nogle ting, som folk alligevel ikke kommer til „storbyens“ museum med, så har vi da en opgave også på det område.

Året er gået med de sædvanlige månedssammenkomster med foredrag, fremvisning af ældre fotos, ture i omegnen, og hvad vi ellers kan finde på af egns historisk interesse.

ØRNHØJ LOKALHISTORISKE ARKIV

Thorkild Munk

I foråret 1977 nedsatte Ørnhøj Borgerforening et udvalg, som fik til opgave at oprette et lokalhistorisk arkiv i Ørnhøj. Trehøje kommune stillede lokale til rådighed og i den forbindelse meget gode forhold til opbevaring af arkivalier.

I de forløbne to år har udvalget – foruden at indsamle arkivalier – søgt at gøre egnens befolkning opmærksom på arkivets eksistens. Derfor har der været holdt to hjemstavnsaftener og en egnsudstilling. Disse arrangementer har haft en tilslutning langt over forventning.

Desuden har man i 1978 fotograferet alle huse over 40 år i området, samtidig er indsamlet så mange oplysninger om disse bygninger som muligt. Denne registrering er næsten færdig.

I foråret 1979 er udvalget opløst, og i stedet er stiftet en forening, „Ørnhøj lokalhistoriske Arkiv“.

Bestyrelsen består af Kirstine Jensen, Anton Halkjær, Thorkild Munk, Erling Kristiansen, og Karl Villadsen.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser 1979

Årsmødet søndag den 25. februar 1979 blev afholdt i Holstebro. Ca. 250 var mødt frem for at overvære foredragene og den efterfølgende generalforsamling.

Museumsinspektør Torben Skov fortalte om de udgravninger, der sidste år blev foretaget ved Tvis Kloster. Det er ikke første gang, man har gravet i Tvis, men det er første gang, man har fået så gode resultater, der nu skal undersøges nærmere, inden man igen går i gang med nye udgravninger, som tidligst kan komme til udførelse i 1980. Foredraget blev ledsaget af lysbilleder.

Professor Olaf Olsen trak derefter de store linier op fra klosterordenens start frem til Tvis Kloster, som blev grundlagt i 1163 af Prins Buris. De skriftlige kilder til klosteret er beskedne, så meget mere må man glæde sig over de gode fund, der er gjort under sidste års udgravninger. Fund, som man næppe skal gøre sig håb om at finde andre steder. Olaf Olsen sluttede med at erklære sig „gul af misundelse“ over udgravningsresultaterne, som på mange områder var bedre end de resultater, man nåede i Øm. Desuden håbede Olaf Olsen, at man også ville finde Prins Buris, som – trods folkevissens beretning – sikkert må være blevet begravet i Tvis.

På den efterfølgende generalforsamling omtalte beretningen, som blev aflagt af sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, ganske kort årets møder, som begge havde samlet mange tilhørere. Af anden aktivitet nævntes Lokalhistorisk Byttecentral for Ringkøbing Amt, som i det forløbne år havde købt og solgt godt 100 årbøger.

„Hardsyssels årbog 1978“ var igen forsinket. Vi havde håbet, at årbogen kunne have været vore medlemmer i hænde omkring 15. december, men uforudsete vanskeligheder meldte sig, så vi måtte annoncere for på den måde at meddele vore medlemmer, at årbogen først udkom i januar. Sammen med omtalen af årbogen blev også Historisk Samfunds andre udgivelser omtalt.

Der blev efterlyst stof til kommende årbøger. Vi vil gerne i kontakt med alle, der har noget liggende eller noget på sinde, som kan have interesse for en større kreds. Redaktionens adresse findes nedenfor.

I 1978-79 fik Historisk Samfund 212 nye medlemmer. Så medlemstallet pr. 1. februar 1979 er 1.793 medlemmer. En reel fremgang på 73, idet vi også har haft en del frafald. Det ret store frafald skyldes bl.a. en grundig revision af vort medlemskartotek. Alle, der trods flere rykkerskrivelser ikke har betalt kontingent, er blevet slettet. Dertil kommer så den normale afgang grundet dødsfald og fraflytninger.

I efteråret 1978 forsøgte vi en medlemshvervning i Ringkøbing-området. 738 personer blev kontakket pr. brev, og 22,4 % af disse bad om indmeldelse. Et meget fint resultat. Disse medlemshvervninger vil blive fortsat fremover.

Beretningen sluttede med at bringe en tak til alle, som har ydet en indsats ved at skaffe nye medlemmer til Historisk Samfund. Alle opfordres til også fremover at gøre en indsats, der er plads til mange i vor medlemsprotokol. Husk: Der er 84.000 husstande i Ringkøbing amt, vi har endnu kun fat i små 2000 af disse.

En tak blev også rettet til alle, som har ydet tilskud til Historisk Samfunds arbejde.

Dansk Historisk Fællesforenings Årsmøde blev afholdt 25.-27. august i Korsør. Fru Rigmor Lillelund og redaktør Jørgen Østergaard repræsenterede Historisk Samfund.

Regnskabet som findes aftrykt side 163 blev aflagt af kassereren, bogtrykker N. Gadgaard Nielsen. Det store statsilskud skyldes, at staten har ændret regnskabsår, så vi har fået statsilskud to gange i det forløbne år.

Beretning og regnskab blev godkendt af de fremmødte.

Et forslag om at forhøje årskontingenten blev vedtaget. Fra og med udsendelsen af „Hardsyssels årbog 1979“ er kontingenten 45.00 kr. Den eneste trøst kan være, at selv til denne pris er årbogen billig.

Historisk Samfunds styrelse har fået et nyt medlem, det er redaktør Knud Erik Nielsen, Struer, som overtager lærer Benny Boysens plads i styrelsen.

Lærer Benny Boysen har bedt sig fritaget for sit hverv, da han på andre måder har fået sin tid optaget, bl.a. som daglig leder af Struer Museum. Næstformanden, konsul Eli Jepsen, takkede Benny Boysen for 5 års godt samarbejde. Benny Boysen blev indvalgt i Historisk Samfunds styrelse i 1974, men allerede et år før havde vi kontakt med Benny Boysen, som vikarerede for seminarielektor C. W. Lebahn. Benny Boysen kom straks ind i redaktionsarbejdet med „Hardsyssels årbog“, fra 1975 som redaktør.

Sommermødet søndag den 10. juni 1979 i Sdr. Felding og Borris Hede havde samlet ca. 170 deltagere.

Direktør Gunnar Jespersen, Herning Klædefabrik, causerede om livet på „Clasonsborg og andre klædefabrikker på den tid“ – en velvalgt titel på en halvkold junidag. Et fornøjeligt foredrag om knap så fornøjelige kendsgerninger. I Ringkøbing amt har der været ni klædefabrikker, de otte er enten holdt op eller gået over til anden tekstilfremstilling, kun Herning Klædefabrik eksisterer idag.

Efter foredraget gav skovfoged J. Frydenlund en orientering om mødets næste punkt: „En tur til Borris hede“. Derefter gik turen til Borris hede, Danmarks største hedecareal, hvor enkelte af deltagerne fik lejlighed til at hilse på storspøver og råvildt.

Næste årsmøde søndag den 24. februar 1980 afholdes i Ringkøbing (Hotel Fjordgården). Arkitekt Eivind Draiby vil fortælle om bybevaring med Ringkøbing som model. Vi håber på et godt fremmøde.

„Hardsyssel Årbog 1979“ – det 73. bind i rækken foreligger hermed som 2. række bind 13. Årbogens redaktion er konstant på jagt efter stof til kommende årbøger. Kontakt derfor årbogens redaktion, hvis De ligger inde med noget, som De mener kan interessere andre. Forfatterhonoraret er 25.00 kr. pr. årbogsside + 25 sætryk af artiklen.

Redaktionens adresse: Redaktør Knud Erik Nielsen, Gimsinghøj 25, 7600 Struer.

Ældre årgange af „Hardsyssels årbog“ kan, så længe oplag haves, købes ved henvendelse til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.

Medlemmer kan erhverve bind af 1. række for 15.00 pr. årgang (heraf kan endnu følgende købes: 1927, 1928, 1929, 1930 og 1931) og af 2. række for 35.00 kr. pr. årgang (heraf kan endnu følgende købes: 1972, 1973, 1974, 1975 og 1977). For mange årganges vedkommende er restbeholdningerne meget små.

Medlemmer kan endvidere erhverve følgende bøger til favorpris:

Alfred Kaae: „Fæster og husbonde i Hammerum herred“ (1971), som belyser mange sider af fæsteforholdene i Hammerum herred på grundlag af tingbøgerne fra 1689-1751. Pris 12.00 kr.

„Register til Hardsyssels årbog 1907-1966“. Udarbejdet af Kr. Bjerregård. En uundværlig nøgle til de første 60 årgange (1. række) af „Hardsyssels årbog“. Medlemspris: 48.00 kr. Bogladepris: 70.00 kr.

Forsendelsesomkostninger er ikke medregnet i ovennævnte priser.

Lokalhistorisk Byttecentral for Ringkøbing Amt har i det forløbne år omsat ca. 100 årbøger. Men vi må også erkende, at mange er gået forgæves, da det ikke er let at fremskaffe de ældre årgange i ligeså mange eksemplarer, som vi kan sælge.

Kontakt byttecentralen, hvis De vil købe, sælge eller bytte bøger af lokalhistorisk indhold, men husk at vedlægge svarporto. Byttecentralens adresse er: Holstebro Museum, Museumsvej 1, 7500 Holstebro.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 45.00 kr., som opkræves ved årbogens udsendelse. Det vedlagte girokort, som også bærer Deres medlemsnummer, bedes venligst brugt ved kontingentets indbetaling.

De kan støtte Historisk Samfund dobbelt, hvis De så hurtigt som muligt indbetaler Deres kontingent. Skal De rykkes for kontingent, kan dette snart „spises op“ af postvæsenet og kontorhjælp – til liden glæde for Dem og Historisk Samfund.

Indmeldelse kan ske hos alle styrelsesmedlemmer eller ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro. Den vedlagte folder med indmeldelsesblanket kan benyttes. Giv den eventuelt til en ven eller bekendt – alle nye medlemmer er velkomne.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse:

- Amtmand A. Bach, Markskellet 25, 6950 Ringkøbing.
indvalgt 1966, formand fra 1967.
Bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.
Indvalgt 1963, sekretær fra 1966.
Bogtrykker N. Gadgaard Nielsen, Vasen 3-5, 7620 Lemvig.
Indvalgt 1950, kasserer fra 1966.
Konsul Eli Jepsen, Rugvænget 19, 7400 Herning.
Indvalgt 1962, næstformand fra 1975.
Slægtsforskeren fru Rigmor Lillelund, „Nygård“, Astrupvej 1, Navr, 7500 Holstebro.
Indvalgt 1967, medlem af årbogsredaktionen fra 1967.
Redaktør Knud Erik Nielsen, Gimsinghøje 25, 7600 Struer.
Indvalgt 1979, årbogens redaktør fra 1979.
Gårdejer Bent Raunkjær, „Tingbækgård“, Højalle 7, Lyne, 6880 Tarm.
Indvalgt 1966.
Museumsinspektør Torben Skov, Agerfeldvej 7, 7550 Sørvad.
Indvalgt 1975, leder af Lokalhistorisk Byttecentral.
Redaktør Jørgen Østergaard, Rugvænget 41, 7400 Herning.
Indvalgt 1975, medlem af årbogsredaktionen fra 1975.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt takker Ministeriet for kulturelle anliggender, Ringkøbing Amtskommune, amtets kommuner og de pengeinstitutter, som ved tilskud har muliggjort Samfundets arbejde.

Med venlig hilsen
Styrelsen

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

25. februar 1978 – 13. februar 1979

<i>Indtægter</i>	
Indestående på konto 110836-9	3.061,00
Indestående på girokonto	5.186,86
Medlemskontingent	58.079,00
Salg af årbøger	3.187,00
Salg af register	4.858,00
Statstilskud	8.500,00
Tilskud for Ringkøbing Amt	1.250,00
Tilskud fra kommuner:	
Aaskov kommune, Brande kommune, Herning kommune, Holmsland kommune, Holstebro kommune, Ikast kom- mune, Lemvig kommune, Ringkøbing kommune, Struer kommune, Thyborøn/Harboøre kommune, Thyholm kom- mune, Trehøje kommune, Ulfborg/Vemb kommune, Vide- bæk kommune og Vinderup kommune	
	4.500,00
Tilskud fra pengeinstitutter:	
Holstebro Landmandsbank, Midtbank, Herning, A/S Nordvestbank, Lemvig, Ringkøbing Bank, Ringkøbing Landbobank, Sparekassen SDS Midtjylland (Herning, Holstebro, Lemvig, Ringkøbing, Skjern, Tangsø og Vide- bæk) samt Ulfborg Sparekasse	
	4.100,00
Renter	284,19
	Kr. 93.006,05

<i>Udgifter</i>	
Årbogens trykning	50.505,00
Ekspedition + porto vedr. årbogen	11.006,77
Honorarer vedr. årbogen	5.327,80
Indbinding af årbøger	230,88
Kontorudgifter + andre udgifter	6.793,36
Porto	4.376,05
Annoncer, møder og foredrag	5.893,36
Kontingent til andre foreninger	924,00
Gaver + blomster	661,00
Indestående på konto 110836-9	119,54
Indestående på girokonto	7.168,29
	Kr. 93.006,05

Gadgaard Nielsen

Regnskabet revideret og fundet i orden.
Bilag, bankudtog og giroudtog forevist.

Lemvig, den 13. februar 1979

Borge Nielsen K. Engby-Larsen

REGISTER

omfattende personnavne (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede. F.TVL. = farvetavler.

- Abraham, Kjen (Kirsten Nielsen, Ryde) 52, 54
 Aftenskoleundervisning 40
 Afvanding 29, 31
 Agergård, H. P. (Førstelærer, Jegindø) 88
 Algerdige (Stednavn) 106
 Altå (Stednavn) 98-100
 Amtsvåben. Ringkøbing amt 15, B 5, B 15, F.TVL.
 Andelsmejerier 40-41
 Andersen, R. Bjerglund (Sognepræst, Ryde-Handbjerg) 45
 Anmeldelser:
 Benny Boysen: Kokholm (Torben Skov)
 Børge Gaardhøj: Slægten fra Gaardhøj (E. Holm Madsen)
 Larsen, Jens Kr.: Dørken, Havbo og Muldvad slægterne (E. Holm Madsen)
 Stamtavle over Bjerre-slægten (E. Holm Madsen)
 Arbejdstid 42, 74
 Arkiver:
 Aulum-Haderup Kommunes Lokalhistoriske Arkiv 155
 Egns historisk Arkiv for Thyholm og Jegindø 159
 Lokalhistorisk Arkiv for Gjellerup Sogn 155
 Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune 157
 Lokalhistorisk Arkiv for Struer Kommune 158
 Det Lokalhistoriske Arkiv i Herning 156
 Rind-Arnborg Egnssarkiv 158
 Ringkøbing Amts Arkiver 158
 Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv 158
 Vinderup Egns historiske Forening 159
 Ørnhøj Lokalhistoriske Arkiv 159
 Assing. Våben 23, F.TVL.
 Asp sogn. Stednavne 112
 Aulum-Haderup Kommunes Lokalhistoriske Arkiv 155
 Automobileer 35-36
 Beck, Filip (Sognepræst, Ryde-Handbjerg) 44-55, 52
 Beck, Vilhelm (Formand, Indre Mission) 42-44
 Berbom, A. (Rydhave) 49
 Bertelsen, Karl Vilhelm (Lærer, Ryde) 38
 Besættelsen 1940-45 46-47
 Biblioteker 40
 Biier 35-36
 Bjarnesen, Haldor P. (Sognepræst, Ryde-Handbjerg) 43-44
 Bjerger (Stednavn) 101
 Bjerglund Andersen, R. (Sognepræst, Ryde-Handbjerg) 45
 Bjerre, Jens (Jens Sandholm, Nørre Nissum) 127-128, B 128
 Bluseng (Stednavn) 106-107
 Boeskov, Carl J. (Sognepræst, Ryde-Handbjerg) 45
 Bogsamlinger 40
 Bopladser. Oldtiden 32-33
 Borbjerg sogn. Stednavne 110-111
 Borris. Våben 21, F.TVL.
 Brande. Våben 20, B 5, F.TVL.
 Brande Museum 151
 Brask, Kai (Sognepræst, Ryde-Handbjerg) 45
 Bronzcalderhøj 31-33, B 32
 Brugsforeninger 77
 Bundgarn 75-76
 Bur. Våben 21, F.TVL.
 Byvåbener 5-26
 Bøl (Jegindø) 72-74
 Bølling herred. Segl 14, B 14
 Bøvling sogn. Stednavne 103
 Bådelag 75-76, 78, B 75
 Carlsen, Martinus (Lærer, Ryde) 39
 Clausen, Jens (Jegindø) 76
 Clausen, Jens Pinnerup (Jegindø) 80-81
 Clemmensen, Johan (Lille Østerskov, Ryde) 37, 46
 „Concordia“s stranding 117-120
 Dejl, Grethe (Ryde) 52
 Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 153
 Drikfældighed 80, 85
 Drukneulykker 79-80
 Dybe sogn. Stednavne 109
 Dysser 32-33
 Egns historisk Arkiv for Thyholm og Jegindø 159
 Egns historisk Forening for Thyholm og Jegindø 159
 Egvad. Våben 20, F.TVL.
 Ejdal (Stednavn) 101
 Ejssing sogn. Stednavne 113
 Elektricitetsforsyning 35
 Engbjerg sogn. Stednavne 108
 Fabjerg sogn. Stednavne 105

Falkesgård, Grethe (Lærer, Jegindø) 87-88
 Fattigdom 72, 80-81
 Fattighuse 51-52
 Felde (Ryde) 29, 31, 33, 46
 Ferring kirke 57-69, B 58
 Ferring sogn. Stednavne 109
 Fiskeauktionshal 78
 Fiskeeksport 78
 Fiskeredskaber 75-76, 78
 Fiskeri 70-72, 74-76, 78-80, 84, B 75
 Fjaltring sogn. Stednavne 109
 Flynder sogn. Stednavne 104
 Fodboldspil 42
 Forumbjerg (Stednavn) 102
 Fovsing sogn. Stednavne 112
 Frederik IX. Konge af Danmark 90
 Frihedskanpen 1940-45 46-47
 Frihedskæmpere (Ryde) 46-47
 Færgesfart 77, 79

Gammel Lund (Mors) 73-74, 80
 Gimsing sogn. Stednavne 111
 Ginding herred. Segl 12, B 12
 Ginding herred. Stednavne 112-116
 Ginding herreds ting 31, 33
 Grangård (Stednavn) 102
 Gravhøje 31-33, 73, B 32
 Grischandel 35, 42
 Grove sogn. Stednavne 113
 Grud, Jens Poulsen (Sognerådsformand, Jegindø) 81-82
 Grundtvigianisme 85
 Grøderis (Stednavn) 98
 Gudum sogn. Stednavne 104-105
 Gørding sogn. Stednavne 112
 Gørding-Vemb-Bur. Våben 21, F.TVL.

Haderup Museum 151
 Haderup sogn. Stednavne 113
 Hammerum herred. Segl 13-14, B 13
 Handbjerg sogn. Stednavne 111
 Hansen, Jes P. (Lærer, Ryde) 38
 Harboøre 70, 76, 80, 117-120
 Harboøre. Våben 23, F.TVL.
 Hardbo bygdeting (Stednavn) 97
 Hardboør (Stednavn) 108
 Hardsyssel. Stednavne 93-116
 Hardsyssels ting. Mindesten B 24
 Hareskov, Ankjær (Sognepræst, Ryde-Handbjerg) 45
 Hedeopdyrkning 53
 Heldum sogn. Stednavne 103
 Hellegård å 29-30
 Hellegård å (Stednavn) 115-116
 Helleå 29-30
 Helleådal 29, 32, B 30
 Heraldik 5-26
 Herborg. Våben 22, F.TVL.
 Herning (Stednavn) 98
 Herning. Våben 19, B 19, F.TVL.
 Herning Museum 151-152
 Hemingsholms Venner 157
 Herredssegel 5-26
 Heste 34-36, 50, 74, 81

„Hestegang“ 34
 Hestehandel 34-35
 Hesterodde (Mors) 73-74
 Hind herred. Segl 10-11, B 10
 Historisk Forening for Herning Kommune 156
 Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 160-163
 Hjemmeslagning 77
 Hjemmeværnsmuseet, Holstebro 153
 Hjerm herred. Segl 11, B 11
 Hjerm herred. Stednavne 109-112
 Hjerm sogn. Stednavne 111
 Hjælpekasser 37
 Hjælpsomhed 72
 Hodsager sogn. Stednavne 113-115
 Høling (Stednavn) 98
 Holmsland. Våben 21, F.TVL.
 Holstebro 35
 Holstebro (Stednavn) 97
 Holstebro. Våben 16, B 16, F.TVL.
 Holstebro Museum 152
 Hove sogn. Stednavne 108
 Hoveri 48-49, 73-74
 Humlum sogn. Stednavne 106
 Hurup, Christen (Jegindø) 82, B 83
 Hurup, Line (Jegindø) 82
 Husmandsbrug 72
 Husmandsforeninger 42
 Hvidstenhøj (Stednavn) 107-108
 Hygum sogn. Stednavne 108
 Højbjerg plantage (Ryde) 31-32
 Høje 28-29, 31-33, 73, B 32
 Høvsør (Stednavn) 104

Ikast. Våben 21, F.TVL.
 Indre Mission 41-47, 49, 85
 Iversen, Sine (Trevad, Fly) 54

Jacobsen, Johanne (Rydhave) 49
 Jegindø 69-91, KORT 71
 Jegindø fiskeriforening 77-78
 Jegindø fiskerihavn 78, B 89
 Jegindø kirke 85-87, B 86
 Jegindø skole 87-89
 Jegindødamningen 73, 77, 79, 81
 Jensen, Kaj (Skoleinspektør, Ryde) 38-39
 Jensen, Kristen Ingvar (Jegindø) 82-83
 Juleskikke 81
 Jørgensen, Anders (Sognepræst, Jegindø) 84-85
 Jørgensen, Laust (Jegindø) 85
 Kalkmalerier. Ferring kirke 57-69, B 59, B 60, B 61, B 62, B 63, B 64, B 66
 Kallesø (Stednavn) 102-103
 Kokholm, Ann (Ryde) 53
 Koldby, Mads (Sognerådsformand, Jegindø) 81-82, 90
 Koldby, Marie (Jegindø) 81
 Kommunalpolitik. Ryde 36-37, 42-43
 Kommuneplantagen (Ryde) 31-32
 Kommunevåben 5-26
 Konfirmationsundervisning 89
 Kongebesøg 90

- Kreaturauktioner 35
 Kreaturer 35
 Kristensen, Kr. (Lærer, Ryde) 38, 44
 Kæret (Jegindø) 73
 Købmandshandel 77-78, 81
 Køjborg, (Ryde) 41-42
- Landbrug 36, 70, 72-74, 81-82, 84
 Landbrugernes Sammenslutning 46
 Landbrugets mekanisering 36
 Landbrugskriser 46
 Lauritsen, J. P. (Købmand, Jegindø) 77-78
 Lemvig. Våben 17, B 17, F. TVL.
 Lemvig Museum 153-154
 Limfjorden 69-72, 79, 80, 84, 90
 Litteratur om Ringkøbing amt 133-150
 Lokalbiografi 133-150
 Lokalhistorisk Arkiv for Gjellerup Sogn 155
 Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro Kommune 157
 Lokalhistorisk Arkiv for Struer Kommune 158
 Det Lokalhistoriske Arkiv i Herning 156
 Lomborg sogn. Stednavne 103
 LS-bevægelsen 46
 Læplantning 31
 Lærere. Jegindø 87-88
 Lærere. Ryde 38-39
 Læreren 39-40
- Madsdatter, Ane Kirstine (Ryde) 52, 54
 Marup (Stednavn) 100
 Mejerier 40-41
 Mejrup sogn. Stednavne 110
 Mekanisering. Landbrug 36
 Mindesten. Hardsyssels ting B 24
 Mindesten. J. P. Lauritsen, Jegindø B 78
 Missionshuse 43-44, 85
 Mors 73-74, 77, 79-80
 Mosegaard, Ingvar H. (Lærer, Ryde) 38
 Museer:
 Brande Museum 151
 Dragon- og Frihedsmuseet, Holstebro 153
 Haderup Museum 151
 Herning Museum 151-152
 Hjemmevernsmuseet, Holstebro 153
 Holstebro Museum 152
 Lemvig Museum 153-154
 Ringkøbing Museum 154
 Skjern Museum 154
 Strandgården, Husby Klit 154
 Struer Museum 154-155
 Møborg sogn. Stednavne 104
 Møller 34, 74
 Møller, Axel (Lærer, Ryde) 38
 Møller Pinnerup (Færgemand, Jegindø) 79
 Måbjerg sogn. Stednavne 109-110
- Natmænd 52-53
 Naturalafkløning 39
 Navr sogn. Stednavne 112
 Nees sogn. Stednavne 104
 Nielsen, Abraham (Ryde) 52
 Nielsen, Daniel (Borbjerg) 54
 Nielsen, Kirsten (Kjen Abraham, Ryde) 52-54
 Nielsen, Niels (Ryde) 52
 Noer, Jens Pedersen (Jegindø) 85
 Normark, Niels (Jegindø) 76
 Nørlem (Stednavn) 101
 Nørre Hørne herred. Segl 14, B 14
 Nørre Vium-Herborg. Våben 22, F.TVL.
- Oddeund (Stednavn) 108
 Odgård, Johannes (Lærer, Ryde) 38
 Old (Stednavn) 100
 Oldager (Stednavn) 100
 Oldtidsbebyggelse 32-33, 73
 Olsen, Ole (Nørre Østerskov, Ryde) 35-37, 41
- Pedersen, Anders (Smed, Ryde) 51
 Pedersen, Konrad (Arbejdsformand, Jegindø) 74, 77
 Pedersen, P. (Lærer, Ryde) 38-39
 Pedersen, Villads (Hedeopdyrker, Ryde) 53
 Pedersen Noer, Jens (Jegindø) 85
 Pinnerup, Møller (Færgemand, Jegindø) 79
 Pinnerup Clausen, Jens (Jegindø) 80-81
 Plantager 31-32
 Poulsen, Søren (Sognepræst, Jegindø) 80-81, 85
 Poulsen Grud, Jens (Sognerådsformand, Jegindø) 81-82
 Præster. Jegindø 84-85
 Præster. Ryde 43-45
 Pugholm (Stednavn) 100
- Radio 42
 Ramme sogn. Stednavne 109
 Rationering. Verdenskrigen 1914-18 34
 Religiøse forhold 43-45, 85-86
 Resen sogn. Stednavne 105-106
 Rind-Arnborg Egnarkiv 158
 Ringkøbing Museum 154
 Ringkøbing (Stednavn) 97
 Ringkøbing. Våben 18-19, B 18, F.TVL.
 Ringkøbing amt. Lokalbiografi 133-150
 Ringkøbing amt. Stednavne 93-116
 Ringkøbing amt. Våben 15, B 5, B 15, F.TVL.
 Ringkøbing Amts Arkiver 158
 Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv 158
 Rom sogn. Stednavne 103
 Routh (Ryde) 50-51, 54
 Ruser 75-76
 Rutebiltrafik 35
 Ryde 27-56, KORT 28
 Ryde andelsbageri 41
 Ryde andelsmejeri 40-41
 Ryde bavneshøj 28-29
 Ryde bibliotek 40
 Ryde kirke 47-49, B 39, B 48
 Ryde skole 38, B 39
 Ryde sogn. Stednavne 113
 Rydhauge andelsmejeri 40
 Rydhave (Ryde) 34, 46, 48-51, B 50,
 OMSLAG
 Rydhave ungdomsskole 49
 Røn (Jegindø) 72-73

Rønbjerg sogn. Stednavne 112

Sahl sogn. Stednavne 113

Sandholm, Jens (Nørre Nisum) 127–128, B 128

Segl 5–26

Sevel sogn. Stednavne 113

Sevelsted, Anders (Rydhave avlsgård) 49–50

Sevelsted, Frits (Rydhave avlsgård) 37, 50

Sir sogn. Stednavne 112

Skibbild, O. (Rydhave) 49

Skjern. Våben 22, F.TVL.

Skjern Museum 154

Skodborg herred. Segl 13, B 13

Skodborg herred. Stednavne 103–108

Skolegang 38, 44, 76, 87–89

Skolevæsen 38–40, 44, 87–89

Skudehandel med Norge 80

Slagtning 77

Slægtshistorisk Forening, Herning 156

Slægtshistorisk Forening, Holstebro 157

Sognefogder. Ryde 37–38

Sognerådsformænd. Ryde 37

Sparekasser 78

Starkærkul (Stednavn) 112

Stednavne 93–116

Stendis (Ryde) 29, 31–36, 38, 46, B 32

Stendis skole 38

Stendysse 32–33

Stokholm (Stednavn) 102

Store Ryde Mølle (Ryde) B 41

Strandgården, Husby Klit 154

Strandinger 117–120, B 119

Strandingsauktioner 119–120

Struer 35

Struer. Våben 20, B 20, F.TVL.

Struer Museum 154–155

Svineleverancer 42

Sygekasser 36, 40

„Søndagsmælk“ 41

Søndagsskoler 43, 85

Søndergaard Thomsen, C. (Sognepræst, Jegindø) 89

Sørensen, Anders (Ryde) 52, 54

Sørensen, Poul (Jegindø) 84

Sørensen, S. M. (Lærer, Ryde) 38

Tannebækhus (Stednavn) 101

Telefonanlæg 35

Thomsen, Th. N. (Lærer, Jegindø) 87–88

Thomsen, C. Søndergaard (Sognepræst, Jegindø) 89

Thorsen, Anton (Lærer, Ryde) 38

Thorsen, Sine (Tingedal) 54

Thyborøn-Harboøre. Våben 23, F.TVL.

Thyholm 73–74, 77, 79–80, 89

Thyholm. Bomærke 23, F.TVL.

Thøgersen, F. T. (Lærer, Ryde) 38

Tidehvervsbevægelsen 45

Tiggeri 52–54

Tim. Våben 21, B 21, F.TVL.

Timgård (Tim) 121–124, B 122, B 123

Torngård (Stednavn) 100

Trafikmidler 35

Traktorer 36

Trans sogn. Stednavne 109

Trap, Silius (Sognefoged, Jegindø) 76

Trehøje. Våben 23, F.TVL.

Tvis kloster 125–126, B 126

Tørring sogn. Stednavne 102

Tørvegravning 29–30

Ulfborg herred. Segl 11–12, B 11

Ulfborg-Vemb. Våben 24, F.TVL.

Undervisning 38, 44, 88–89

Ungdomsforeninger 46–47

Valdemar Sejrs jordebog 49, 51, 73

Vandborg sogn. Stednavne 109

Vandfuld herred. Segl 10, B 10

Vandfuld herred. Stednavne 108–109

Vandmøller 34

Varsler 79

Veje 33

Vejrum sogn. Stednavne 111–112

Vemb. Våben 21, 24, F.TVL.

Vemb sogn. Stednavne 112

Venø. Stednavne 106

Verdenskrigen 1914–18 34

Vestergaard, Stine (Ryde) 52

Viftrup, Kr. (Skomager, Ryde) 51

Vinderup 35

Vinderup. Våben 23, F.TVL.

Vinderup Egnshistoriske Forening 159

Vindmøller 34, 74

Vrist, Søren (Sognerådsformand, Jegindø) 76

Vækkelser 43, 45, 80, 85

Våbenmærker 5–26

Våbennedkastning. Besættelsen 1940–45 46–47

Ædruelighed 80

Ølby sogn. Stednavne 112

Ørnhøj Lokalhistoriske Arkiv 159

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Knud Prange: Herredssegel og kommunale våbener i Ringkøbing amt

N. C. Skouvig: Tidsbillede fra Ryde sogn i første tredjedel af 1900-tallet

Allis Johannesen: Kalkmalerierne i Ferring kirke

Magnus Nielsen: Fra min fødeø - Jegindø

Peter Skautrup: Hardsyssels stednavne

Kr. Gay: En stranding på Harboøre i 1754

Jens Aarup Jensen: Nedrivningen af Timgårdslade

Torben Skov: Mere viden om et kloster

Erling Møller: Oprejsning til Jens Sandholm
Bogammeldelser

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt
1977-78

Meddelelser fra Historisk samfund, historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt

Register